

ДЕРЕЖИН

Київська Русь
КНИГА III 7514 рік

Приєднуйтесь до літопису нового часу
та простору української літератури!

Про літературно-критичний журнал
«Київська Русь» уже говорять.

Не дивно, адже ще до того,
як потрапити до передплатників
унайвіддаленіші куточки спраглої
на якісне й несхоже України,
його розкуповують у книгарнях
Києва, Івано-Франківська,
Львова та Одеси.
Говорять усяке.

Але досі ніхто не сказав,
що часопис нецікавий і непотрібний.
Тож «КРу» знову стукає до Вас
малою та великою прозою,
інтерв'ю, поезією та оповідками
про новини зі світу книг.

Будьте з нами!

Київська Русь
передплатний індекс 94978

Київська Русь

літературно-критичний часопис

Головний редактор

Дмитро СТУС

Заступник головного редактора

Тетяна ЩЕРБАЧЕНКО

Редактори:

Катерина БАБКІНА, Наталя ГАУК

Верстка:

Роман МАРЧИШИН

Співредактори:

Василь ГЕРАСИМ'ЮК, Володимир ЄШКІЛЄВ,
Микола ЖУЛИНСЬКИЙ, Олександра КОВАЛЬ,
Юрій КОВАЛЬСЬКИЙ, Марія МАТІОС,
Павло МИХЕД, Борис ОЛІЙНИК,
Ірен РОЗДОБУДЬКО, Володимир РУБАН,
Микола РЯБЧУК, Василь СЛАПЧУК,
Максим СТРИХА, Тарас ФЕДЮК,
Максим ЦУГУНОВ, Юрій ЧЕКАН,
Василь ШЕВЧЕНКО, Григорій ШТОНЬ

Засновник та видавець

ТОВ «Видавництво «Київська Русь»

З питань творчої співпраці звертатися:

svarga@kiev-rus.com.ua

stus@kiev-rus.com.ua

З питань ділової співпраці звертатися:

uprava@kiev-rus.com.ua

Наша адреса:

м. Київ, 01030,
вул. Б.Хмельницького, 51а, 01030

Телефонуйте:

(044) 2355341, (044) 2397395

Василь ШЕВЧЕНКО Життя як мрія **Соняшник** ляльки Григорій ШТОНЬ Микола РЯБЧУК На узбіччі єШКІЛЕВ Dunno або Остання гра Володаря Дмитро СТУС Тетяна ЩЕРБАЧЕНКО Невже вони не заслухалися Катерина БАБКІНА Дев'яносто років самотності Ірен РОЗДОБУДЬКО Життя як мрія Дмитро СТУС Практичне застосування словників Олександра КОВАЛЬ Ярослава СТРИХА Богдан-Олег ГОРОБЧУК Василь ШЕВЧЕНКО **Підсвітка** на свободу Микола Скиба Зона Павло МІХЕД Богдан-Олег ОЛІЙНИК Евгеній Макар **Догане** сонетів алея Степан ПРОЦЮК Життя як мрія Юрій ЧЕКАН Василь ШЕВЧЕНКО Григорій Мистецтво як літературна тема Володимир єШКІЛЕВ Тетяна ЩЕРБАЧЕНКО Степан ПРОЦЮК Остання гра Володимир Іванов **Видно** як мрія Катерина БАБКІНА Ірен РОЗДОБУДЬКО ПЕРЕТИН Тарас ФЕДЮК Юрій КОВАЛЬСЬКИЙ Павло Олександра КОВАЛЬ Невже вони не розуміють Томас БРУССІГ Богдан-Олег ГОРОБЧУК ЦУГУНОВ Поколіннєва казка про **Соняшник** Практичне особистого Комулатора Василь ШЕВЧЕНКО ляльки Вінок сонетів Марічка НАБОКА Павло МІХЕД Життя як мрія ФЕНТЕЗІ Богдан-Олег ОЛІЙНИК У Космоміші, русалоньки та інші Микола РЯБЧУК Василь СЛАПЧУК Максим СТРИХА Руйнування ляльки Григорій ШТОНЬ Україна — книжкова держава Маріанна КІЯНОВСЬКА Яна ДУБИНЯНСЬКА ПЕФ Ярослава СТРИХА Дмитро СТУС Володимир єШКІЛЕВ Тетяна ЩЕРБАЧЕНКО Катерина БАБКІНА Микола Юрій КОВАЛЬСЬКИЙ Василь ГЕРАСИМЮК **Космоміші** русалка **відразу**, Тарас ФЕДЮК Комулатора Богдан-Олег ГОРОБЧУК мистецтво як ліки Максим ЦУГУНОВ Життя як мрія Іван Андрухович Павло МІХЕД **Вінок сонетів** Богдан-Олег ОЛІЙНИК Володимир РУБАН Микола РЯБЧУК Василь СТУС ПРОЦЮК На узбіччі всесвітньої змови Юрій ЧЕКАН ПЕРЕТИН Григорій ШТОНЬ Мистецтво як **Щ** Дмитро СТУС Зона Григорій ГІРДА **І** зона Вінок сонетів Тетяна ЩЕРБАЧЕНКО Dunno, або Остання Космоміші, русалоньки та інші Поколіннєва казка про особистого Комулатора Тарас ФЕДЮК Практичне застосування Ольга МІХАЙЛОВА Богдан-Олег ГОРОБЧУК Зона Максим ЦУГУНОВ Практичне застосування **Щ** на морі Василь ШЕВЧЕНКО Дев'яносто років самотності Павло МІХЕД Богдан-Олег ОЛІЙНИК ГОРОБЧУК Максим СТРИХА Мистецтво як **Щ** Степан ПРОЦЮК Василь ШЕВЧЕНКО Дев'яносто років самотності Тарас ФЕДЮК **Хороше** Григорій ШТОНЬ Микола РЯБЧУК На узбіччі всесвітньої змови Володимир єШКІЛЕВ Дмитро СТУС Тетяна ЩЕРБАЧЕНКО Катерина БАБКІНА Дев'яносто років самотності Вінок сонетів Тарас ФЕДЮК Практичне застосування словників Олександра КОВАЛЬ Ярослава СТРИХА Богдан-Олег Федюк Василь Діва і **Єдиноріг** згадав одної смерті Ярослава СТРИХА на свободу Микола Скиба Володимир РУБАН Зона Василь СЛАПЧУК Максим СТРИХА Степан ПРОЦЮК Сонячна алея Життя ШЕВЧЕНКО **Ще** ляльки ШТОНЬ Петро КРАЛЮК Мистецтво як ліки Володимир єШКІЛЕВ Тетяна ЩЕРБАЧЕНКО Микола ЖУЛИНСЬКИЙ Життя як мрія Степан ПРОЦЮК Катерина БАБКІНА **Соняшник** Ірен РОЗДОБУДЬКО **Щоденник** на дні БРУССІГ Богдан-Олег **Імператор** Максим ЦУГУНОВ Поколіннєва РЯБЧУК Максим ЦУГУНОВ Поколіннєва казка про Василь ШЕВЧЕНКО Життя як мрія Руйнування РЯБЧУК На узбіччі всесвітньої змови Володимир єШКІЛЕВ Dunno або Остання гра **Апокаліпсис** Ірен РОЗДОБУДЬКО Невже вони не розмовляли з котами Вінок сонетів «Зневіри оголюють дно» Катерина БАБКІНА Дмитро СТУС Руйнування ляльки Тарас ФЕДЮК Практичне заслухання Олександра КОВАЛЬ Леся ВОРОНИНА Максим ЦУГУНОВ Тарас Федюк Василь ШЕВЧЕНКО Приречени на свою смrt Міхеїд Богдан-Олег ОЛІЙНИК Володимир РУБАН Зона Василь СЛАПЧУК **Доба** **побачити** **дно** **І** мрія Юрій ЧЕКАН Василь ШЕВЧЕНКО Григорій ШТОНЬ Петро КРАЛЮК Мистецтво як ліки Володимир Степан ПРОЦЮК Остання гра Володаря Микола ЖУЛИНСЬКИЙ Життя як мрія Катерина БАБКІНА ФЕДЮК Dunno Юрій КОВАЛЬСЬКИЙ Практичне застосування словників Олександра КОВАЛЬ Ніна БРУССІГ Богдан-Олег ГОРОБЧУК Микола РЯБЧУК Максим ЦУГУНОВ Поколіннєва казка про **Соняшник** Космоміші, русалоньки та інші Микола РЯБЧУК Василь СЛАПЧУК Максим СТРИХА Руйнування ляльки Григорій ШТОНЬ Україна — книжкова держава Маріанна КІЯНОВСЬКА Яна ДУБИНЯНСЬКА ПЕФ

Невже вони не розмовляли з котами?

тетяна
щербаченко

Усі нормальні люди розмовляють із своїми тваринами, – за таке безапеляційне твердження мене б точно звільнили з якогось глянцевого журналу, який мусить дотошно слідкувати за смаками своєї публіки, тож жодним чином не може допустити нетolerантного вислову. Аякже – таке безапеляційне твердження виключає тих, хто не говорить до своїх тварин, із числа «нормальних». Не кажучивже про тих, хто не має власних тварин. Хто вони взагалі в цій хитромудрій класифікації? Але я, на щастя, не працюю в такому журналі. Відтак цей вислів перетикає в площину питань свободи. Може – свободи слова. Адже я справді не вважаю людей, які не говорять зі своїми тваринами, нормальними. І, напевне, їм це по цимбалах.

Колись я була маленькою дівчинкою (так-так, справді була! Я не народилася зарозумілою тридцятирічною тітонькою) і мешкала в маленькому селі на Слобожанщині (так-так, у селі, хоча обидві бабусі ще до початку моого пубертатного періоду чомусь називали мене «гороцькою». Так і казали: «Ця дитина – вона буде гороцька», а мене бентежило те чужкувате слово, бо крім надто білої шкіри, яка ніколи не засмагала, я нічим принципово не відрізнялася від інших дітей нашого й сусідніх родів). І в кожному дворі моого маленького села

жили коти. Ні, ну жили, звісно, і корови, і свині, але не в усіх. Та й не завжди жили, – так, доживали час, перш ніж стати свининою чи яловичиною.

Тато мій, поважний прямолінійний вусатий чоловік із двома вищими освітами й ганебним на той час тавром виключеного з комуністичної партії, вів із моєю мамою наше маленьке сільське господарство також. Бо якби не воно – не знати було б нам із сестрою, донькам родини сільських учителів (у третьому коліні), смаку м'яса. Відтак ми зневали десь зо три рази на півроку смак м'яса птахів – курей та качок. Вони були дуже розумні, ті кури з качками. Кури – коли мама, приходячи зі школи, м'яла їм на обід кукурудзяні качани – постійно намагалися виклювати зелену вишивку на сукні. А качки, із самого малечку виховані моєю мамою, педагогом від Бога, самостійно ходили на луки до озера – туди ранком і назад увечері, при цьому їм доводилося переходити дорогу з доволі активним рухом, Московську трасу (себто вони москалям дорогу переходили).

А потім якось батьки придбали кількоє гусенят. (На той час у нашій довколишній сільській природі вже з'явилися в'язкі турецькі чоколядки, – їх привозив із міста на гостинець хлопець моєї старшої сестри. Але ми вже потроху стали витягувати рушники й простирадла з приданого, яке мама завбачливо зібрала своїм доньками ще до того, як почалися часи тотального дефіциту, – злідні в нашій хаті проводилися дуже нечесно.) Ті жовто-зелені кавалочки були страшними оптимістами й нестримами. Вони, мов щойнонароджені драконенята, гасали подвір'ям, розчепіривши манюні крильця, немов кидаючись ув обійми. Тато з ними розмовляв. Коли драконенята вирости в гордовитих господарів двору, виявилося, що з'їсти ми їх не зможемо. Тато не міг припустити, що ті, хто підставляв для пестощів свої гладенькі голівки під його шершаву долоню, десь там, за перетином, пробачать йому це. Уперше я бачила, татові сльози.

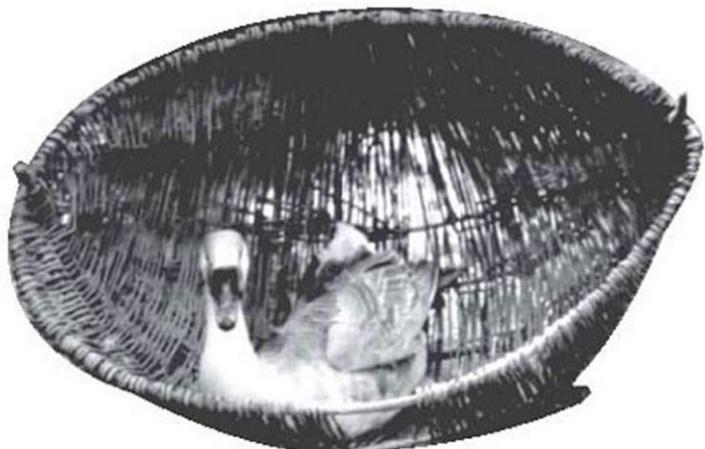
Гусей ми продали.

Ну, і були в нас завжди коти. І ми з ними розмовляли. Одного разу – сама була вдома – я гуляла надворі, аж до мене підійшов наш пухнастий чорнопикий. Ми поговорили з ним про те, про се (та чи я пам'ятаю, про що ми з ним саме тоді говорили?), я почухала йому під шийкою, він помуркотів... Аж з-за паркану почула притишенну розмову свого товстого сусіда зі своєю не менш товстою дружиною, директорм сільської їdalні. «З ким вона там говорить?» – «Ta хто його зна. Вони ж там усі странны, може, і сама з собою, як сумашедші...» По пазузі почула сміх і вигук: «Так то ж вона з котом говорить!». Щось було

в тому вигуці таке, що викликало в мене прострацію, непорозуміння, якийсь усепроникний світоглядний подив (такий значущий у дитинстві): «Невже вони не розмовляли з котами?!».

Нещодавно одна моя знайома, Богданка, повернувшись із Польщі, куди їздила попрацювати в бібліотеках (звісно, при оформленні візи їй ніхто не повірив, і навіть довірливо між-нами-кажучи-радили написати якусь іншу причину поїздки), зачудовано виповіла мені дивовижну для неї вуличну картинку. За якийсь нерозважливий вчинок дівчина сварила на вулиці свого пса. Вона присіла перед хвостатим – носом до носа – й умовляла його бути чеснішим. Пес згідливо кивав головою. За деякий час вони перестрілися ще раз. Ця «дивна» парочка підійшла до моєї знайомої й повідомила, що «їх треба погодувати». Богданці не було чим заперечити, вона купила ім у крамниці замовлених кефиру й хліба.

Якщо я щось і перебрехала, то небагато. Важливо інше. Ми відповідальні не лише за тих, кого приручили. У світі перетинів ми відповідальні за всіх, із ким ГОВОРІМО. ☺

Маріанна
Кіяновська

БІЗЕНТІЙ

діва і єдиноріг:

здогад одної смерті

...поетеса, перекладач, критик і літературознавець.
Народилася у Жовкві Львівської області. Закінчила
Львівський університет (1997). У студентські роки належала до
жіночого літургійного гурту ММЮОННА ТУГА.

У 2003 — стипендіат програми Міністерства культури
Польщі «Gaudе Polonіa»; 2004—2006 рр. — ведуча
рубрики «Нова польська література» в журналі «Кур'єр
Кривбасу». Авторка бі поетичних книг: «Лікарниця»
(1997); «Вінці сонетів» (1999); «Міфотворення»
(2000), «Кохання і війна» (2002; у співавт. з Мар'яною
Саекою), «Книга Адама» (2004), «Звичайна мова» (2005).
Публікації в журналах «Сучасність», «Кур'єр Кривбасу»,
«Світовид», «Четвер», «Studium» (Краків), «Literatura na
świecie» (Варшава), «Книжевни магазин» (Белград),
«The Ukrainian Quarterly» (Нью-Йорк) та ін.
Поезія перекладена польською, англійською,
білоруською та ін. мовами. Лавреатка поетичного
конкурсу видавництва «Смолосюлі» та конкурсу
«Привітання життя». Член АУП та НСПУ.

Сило мой, нащо взяла вбила?

А. Савенець

Для А.С.

Вибиралчи смерть, вибиратиму ранок весни,
Ніжні вигини листя, ще теплого, наче долоні...
Я засну, утомившись, на чистому іному лоні,
Прозираючи шкірой запах його голизни...

Дозріватиме небо до спеки, бринітиме мха,
Ворушитиме вітер тонесенякі хвостики тіні...
Чорна муха повзє по округлім, мов перло, коліні,
Промінъ сонця пронизує серце, неначе стріла.

Я чекатиму в тиші зеніту. Агонія враз
Опанує й відпустить, позбавивши крові і цноти...
І прийде одкровення — і вічність засвідчить цейтноти.

Терпко встодні трави, зелені, немов хризопраз,
Розкошують і тануть, поволі стіканчи соком.
Насторожено й важко у мене вдивлятися око...

І.

Насторожено й важко у мене відивляється око,
Короноване віямі, наче терновим вінцем.
І очей голубінъ, відкидаючи тінь на лице,
Опадає пеластками — солодко, ніжно, жорстоко.

Найпечалініша з пристрастей спіснана була в рап,
Я ж відчув її тут, під шумливим дерев шумовинням.
Сонце хмутами сипле своє смертоносне проміння,
Я — тендітним рукам на поталу себе віддан.

На терезах куків рівно зважені виміри днів.
Засинаючи, знаю, що сон цей — останній на світі.
Скоро буде по всьому, бо пуша вже ходить при літі...

Дрібно нетрі тримтять, піdnімаючи сковки птахів,
Ті ж пірнають у вись, не спізнаючи її глибини.
Вибиралчи смерть, вибиратиму ранок весни.

2.

Вибираючи смерть, вибиратиму ранок весни.
 Тиха стиглість екстазу приборканана нині і присно.
 Тісно серця у грудах. Дерева стоять прямовисно,
 Не соромлячись міт наготи — як весна, навісних.

Тут нема лісорубів, звитажців сокирі й пили,
 Що в розріджений простір вгризаються стуком
 у скронях.

Тут полють на мене. Тут лицарі верхи на конях,
 Що прекрасну, як смерть, за собою єдні привели.

У прелюдії страти занадто чудове лице:
 Ані сліду тривог, ані сліду печалі чи гніву.
 І в обрамленні прил (зимнє справа,
 а літнє зліва) —

Дикий звір моноцерос. Ти ж мене й покараєш за це!
 Дрібно-дрібно тріпочуть, мов хилка у пташки
 в полоні,
 Ніжні вигини листя, ще теплого, наче долоні.

К

І

В

Е

О

Л

3.

Ніжні вигини листа, ще теплого, наче долоні...
В улоговині в'януть (до полуночі йде) солов'ї.
Навісні весна — і зривається в жили мої.
Тліс брунька роси, і спалахує джміль на осонні...

Навіть лігвища тіней покірні осанні світил.
В дикий ятір весни упіймалося всього по парі:
Дві прозорі веселки, дві вітром розгойдані хмари,
Дві грози, два лелеки... Опиратись не маючи сил,

Каламутна вода у промінні віддає дзвоном.
Кровоточить струмок, бо ж земля нетривка. Струменить
Чорно писана вічність повз світло роз'ятрену мить,

Час лягає на все незглибимим і вічним кордоном.
...Западаничись в світло, між ягоди густочервоні,
Я засну, утомившись, на чистому үному хоні.

4.

Я засну, утомившись, на чистому юному лоні:
Ще не смерть, тільки тиша, прозора й легка,
наче шовк,
Що замерх, спаленів, пересохнув — і врешті замовк,
Змаленілий від жалосту й щему... В коштовній короні

Золотого волосся із запахом білих лілій
Ти склониш до мене обличчя безжалісно чудове.
І від твоїх хвилин — усе. Во скінчилися лови.
Починається страта... Я звір. Я втікав від людей,

Але нині прийшла — не з мечем, а з косою до п'ят,
Й розтинаєш мене, наче лезом, моїм призабутим.
Мов розчахнунте яблуко, терпко розтерзані груди,

А оподудні з неба впаде, наче дощ, зорепад.
Я торкнуся до тіла, як сонце — до квітів ясних,
Прозиряючи шкірою запах його голизни...

Б

І

З

Е

О

І

5.

Прозираючи шкіром запах його голизни,
Я на голос прийшов, той до нервів оголений голос,
Той тонкий, і тремкий, і тривожно-ламкий,
наче волос...

Трепетали слова у його закапелках тісних.

Та насправді я йшов за слідами... Слідами коліс...
І здригахась луна, прочуванчи долю пропавшу...
Я виходив із хатці, поволі вгрузавши в хату,
Розкидаючи рогом дбайливо поскладаний хмиз,

Озирався назад: за дерева ховається пітьма,
Звисала між трав і махала крилом, наче птаха.
Я тримтів від чекання, до того не знанчі страху,

Моз нічого,крім серця, у мене у грудах нема.
...За годину ж у пумі, де вільглість глуха залягла,
Дозріватиме небо до спеки, бринітиме мла.

6.

Дозріватиме небо до спеки, бринітиме мла.
І мені, однорогому, сонце прийде однооке,
І до мене, живого, примчать прудководі потоки,
І мене, ще живого, не вб'є смертоносна стріла.

Тільки пальці тендітні розшарпантъ тіло, немов
То не руки дівочі, а хижі скривавлені леза,
Й опанує мене чи неволя, чи безвість, чи безум,
Чи невтолена зліха, чи спрагла пекельна любов...

Я вдаватиму муку — і мука мене обпече,
Павутиння отруйне обліпить судини і кості...
І літатиме круг наді мною в крутій високості.

Я ж склило своє все на єдине у світі плече —
Порцеляново-чисте, ах мовби розквітле в світінні.
Ворушитиме вітер тонесенські хвостики тіні...

К

І

З

Е

О

Л

7.

Ворушитиме вітер тонесен'кі хвостики тіні,
Я ж мовчатиму так, як ніколи іще не мовчав...
Я запліднив безодні — і нині в безодні зачав,
В позапросторі сну, в осійному його мерехтінні...

Тонко знаки ознак переплетені, надто ж зерно
Проростає в думках — непрозорих, як води під осінь.
В позапросторі сну чи печаль, чи проціджена просинь —
Скупо-скupo, як сліззи, зневіри оголють дно.

Ще учора я міркав очима і обрій, і пашу.
Бечорове тривання думок, небесами залите,
Мав слова до немови і дещоци сліз для молитви...

А сьогодні душа, наче смерть, переповнила чашу,
Перелившись із мене ув очі мережано-сині.
Чорна мушка повзе по округлім, мов перло, коліні.

8.

Чорна мушка повзє по округлім, мов перло, коліні,
І встановлює межі тривання моїх узбережж.
Діва давня, як біль, діва тиха, як відчай, і все ж
В неї очі холодні, а губи у неї кармінні.

Є провіна хандгафту: струнка гордовитість дерев,
Що ховає між крон силуети припізнених квітів.
Упіймавшись у власні — на мене розставлені — сіти,
Також вергас гриву стриножений сонячний лев.

Що йому до харизми моїх післясмертних подоб?
Ховтим блиском сміття непорочно впаду на монети...
І ніхто не побачить, як хвіст золотої комети

Тонко небо покриє, немов найдорожчий ангоб.
Та поки що я тут, знемагаю від чарів зелен...
Промінь сонця пронизує серце, неначе стріла.

K
I
3
E
O
L

9.

Промінь сонця пронизує серце, неначе стріла.
Хижі грища весни, де зоря уподоблена звіру.
Я змираю як сутінь, бо сутінь змирає за віру.
Тінь упала на воду — і хвиля її віднесла.

Потім буде усе. Та не буде потреби в воді...
Нині ж п'ю скуповито — ці очі, це сяйво, це вроду.
Вершник в лісі звістує початок чи сну, чи походу,
Щоб вступити в струмок, по собі не лишивши слідів...

Во пророцтва — на чолах. Кипить мовчазна каламутъ:
Збаламучено брід тумовинням нелюдської втоми —
Кінь, подібний до мене, повернеться нині додому.

Не забудь мене, брате. Або, коли зможеш, забудь.
Смерть зімнулилась в очі, блакитному, ніби топаз.
Я чекатиму в тиші зеніту. Агонія — враз.

ІО.

Я чекатиму в тиші зеніту. Агонія враз
Стане мовби знаменем, можливості втолення спрати...
Після вторгнення в виміри смерті, а отже — відваги,
Я порушу не вирок, не долю — а тільки наказ.

А тому я змиратиму сам, а не з тим, хто убив.
Бо ж убійниця — ніжна, і тиха, і чиста невіста —
Обриває пелюстки (все хоче вертатись до міста).
За крезні ж гріхи я так світло її полобив?

Тільки смерть уневажнить усе — і усе збереже.
На розпутті узлісся — стрункі голоси сухостом.
Я пізніше впаду, але ще на колінах постор,

Оскільки тіло, таке нероздільно чуже.
Панна ж, рухом руки засвітивши на пальцях клейноти,
Опанув — й відпустить, позбавивши крові і цноти...

В

І

З

Е

О

І

ІІ.

Опанує їй відпустить, позбавивши крові і цноти,
Несходима межа, нерозпространа сила рамен...
Чорно сходиться тінь — і стуїде пелюстки ромен,
Загусанчи духом в найвищі рослинні чесноти.

І безгнізді кумі, і безплідні сукціття, і мох
Видихатимуть відчай, порожній, як хмара
без граду...

Я впадаю у смерть, як впадають в тамовану зраду:
Стала третя між нас, не залишимось більше удвох...

Ліс — мов лист недописаний; слово — за два.
Я не встигну сказати, а ти не зумієш почути;
Надто мулять очі зухвало озброєні люди,

Надто стоптана ними журна приджерельна трава...
Яро брзкантъ лати отої з лицарства голоти.
...І прийде одкровення — і вічність засвідчить
цейтноти.

І2.

І прийде одкровення — і вічність засвідчить цейтноти...
Дозрівам, як плід, червоточить мене забуття.
Каменім потрохи... Зневаживши хижість життя,
Вчусь змирання між житів — найзахочої в світі роботи.

Видихаючи день, забував його аромат.
Все позаду темніє, а ще смутний понад душу.
Я змираю, бо змію... Я маю померти, бо муму.
Бо прийшов на узлісся — й не зміг повернути назад.

І в останній хвилину напружено зводиться плоть,
І сліза вимиває із ока все, що не сталося...
Я стою ще, стою, але вічність в мені захитається...

Не лишай мене, рідна! Не йди! Не кидай! Не відходь!
Я занурююсь в світ, у якому немає образу
Терпко востодні трави, зелені, немов хризопраз.

І

І

І

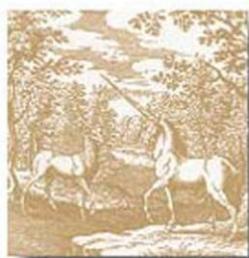
І

І

І

ІЗ.

Терпко вітальні трави, зелені, немов хризопраз.
Всік на когось піллює — комаха, метелик чи пташка.
Я ж — спіймався на знаду. І так мені, Господи, важко,
Ніби я умираю не перший, а тисячний раз...

Ніби в тисячний раз я не зміг розпізнати скорбот,
Упокоривши серце душі — і сховавшись за силу...
Я не мав заборока — й безодні мене спокусила,
І тепер я стою перед Богом, порожній, як Лот,

Як спокуманий праведник. Ріг, ніби стояв солданий,
Наростає від болю — а грішники хай не помітять...
Я піду по крайнебу — і ангели зірку засвітять...

Дикий звір моноцерос — прозорий і майже живий,
Во занурений в трави. А трави, пророслі глибоко,
Розкошують і тануть, поволі стікаючи соком.

І4.

...Розкошують і тануть, поволі стікаючи соком,
Чи печалі, чи думі, — а діва іде і іде...
Озиралась часто, вона проминає Едем,
І вдивляється в сад, і залухається в тиші щокроку...

Після довгих блукань в неї золото чорне, як мідь...
Ядра прилі — полохливі, надовго занурені в небо.
— Чуєш, ангеле чистий, я тут, я чекаю на тебе!
Стрепенулася діва — та й кроку не сміє ступитъ...

Херувимська обитель на знаки світанку скупа.
Їм сурмити не йметься, звістуючи небу — і Богу —
Про оту щонайважчу — з усіх щонайважчих — дорогу,

По якій ще ніхто (або майже ніхто) не ступав.
...Я до діви іду, западаючись в землю глибоко.
Насторожено й важко у мене вдивляється око...

Дмитро СТУС

«Зневіри оголюють дно...»

Дмитро СТУС

Маріанна Кіяновська рве реальність і навертає нас до мітологічного світу, витворюючи його з малозбагненого, принаймні для мене, символічного тексту, відчитати який без доброго знання символічності та герметичної філософії, Рамаяни з Махабхаратаю, арабських текстів, Борхеса, Святого Письма та християнських апокрифів практично неможливо. Утім, навіть знання цих джерел недостатнє для розуміння всіх перегуків. Хоча, хто сказав, що поезію треба розуміти, а не відчувати?

«Зневіри оголюють дно». Кажуть (про це йдеться в одній із ленд), що коли Адама та Єву виганяли з Раю, Господь дав Єдинорогу можливість вибору: залишитися в Едемі чи піти з людьми. Єдиноріг обрав друге, отримавши у вигляді доважку вічне «прокляття» — співчуття до людей.

Люди ж ніколи не були особливо вдячними, а тому Ной, збираючи за наказом Всешишнього «кожної тварі по парі» до свого ковчега, чомусь забув про самотнього Єдинорога. Знати б — чому? Може, таким був Божий промисел, може, все пояснюється звичайною людською забудькуватістю та невдячністю, а може, Ной навіть не відав про солідарність Єдинорога з людьми. Хай там як, а легенда говорить, що всі дні Єдиноріг провів у водах Потопу.

Може бути, що у час Потопу Єдиноріг був рибою. Принаймні саме у вигляді риби-єдинорога Вішну врятував батька світу Ману від всеводдя, щоби нащадки останнього змогли знову заселити світ.

Літературний твір не може бути написаним виключно, ніж через присміу автора. При цьому я переконана, що в текстах, які стали вітчизняними здобутками світової культури, автори були едного лише створюючими.
(М.Кіяновська)

Кіяновська володіє мистецтвом майстерно впроваджувати спонотанний, образно насищений мовленням потік у конструктивістське русло образів поетичних матриц. На тлі формотворчої анемі більшості сучасних авторів, це здатність виділяється унікальною (іздрів).

У «Грецькому фізіологу» (*«Physiologus Graecus»*), за свідченням Борхеса, знаходимо твердження, що Єдинорога може упіймати Діва. Середньовічні bestiarії навіть описують процес полювання: Діву треба поставити перед Єдинорогом, і тоді він стрибне на її лоно, аби дівчина з любов'ю змогла обійти його. Сцена цього триумфу чистоти викарбувана на медалі Пізанелло та зображена на численних гобеленах. Про алгоричні тлумачення говорити не будемо, бо надто велика небезпека у тих алгоріях зблудити ачи заблукати.

Не оминути й Р.-М.Рільке, який дав власний портрет Єдинорога:

В непринужденном равновесье ног
Мерцала белизна слоновой кости
И белый блеск, скользя, по шерсти тек,
А на зверином лбу, как на помосте,
Сиял, как башня в лунном свете, рог
И с каждым шагом выпрямлялся в росте.¹

Вінок сонета – композиційна
чіса із п'ятнадцятьма сонетами
Постав у Італії Канотту слінку
на межі XVII-XVIII ст. Установлена
органзафа фікса сонетів
вимагає, аби кожен наступний
сонет починається з рядка, який
закінчується попередній
(«вінком»). Чотирнадцятий
сонет закінчується тим же
рядком, яким починається перший
(«капсула»). П'ятнадцятий сонет
(«макетом») складається з першого
рядка усіх чотирнадцяти сонетів
і має значення glossi. Максиміліан
зазначає пам'яткою першим. Перший
український фікс сонетів написаний
М.Жук (1918) та В.Богдановський (НІЧ
журнал, 1923).

Додам, що силоміце Єдинорога неможливо схопити живим. Цієї інформації цілком досить, аби розпочати процес самостійного відчitування мітології Єдинорога за Маріанною Кіяновською.

Залишилося лише поділитися «таємним знанням» поетки: Єдиноріг, за М.Кіяновською, жіночої статі.

«Зневіри оголюють дно», і може, саме тому за грани смерті й на споді усіх зневір ми таки починаємо доходити суті речей та світу. І ця путь в останньому сонеті дозволяє Єдинорогу стати самим собою, а Діві — Дівою. Так принаймні відбувається в мітологічному світі Маріанни Кіяновської... *

¹Пер. К. Богатирьова.

Дмитро
стус

Василь
шевченко

«Україна – книжкова держава»

КРу продовжує розмову зі заступником Голови Держкомтелерадіомовлення України, куратором книжковидавничої галузі Василем Шевченком. Вона стосується проблем

книжковий виставок та ярмарок, зокрема Другої Київської виставки-ярмарки, яку багато хто намагається противставити Форуму видавців у Львові. Наскільки потрібна Київська ярмарка Україні, КРу й намагалася з'ясувати.

Дмитро СТУС: Пане Василю, схоже, у 2006-му влада нарешті почала звертати увагу на проблеми української книжки. Пожавлюється виставкова діяльність, Україна бере участь в іноземних книжкових форумах. У той же час жорсткішою стає критика державних програм. На мій погляд, це закономірно, бо що прозорішими стають правила гри, то більше реакцій та думок повинно з'явитися. Багато критичних стріл було випущено на адресу Держкомтелерадіомовлення з приводу участі України у Франкфуртській книжковій ярмарці. Можете щось сказати на свій захист?

Василь ШЕВЧЕНКО: Думаю, що зроблене особливого захисту не потребує. Минулого року Україна вперше була представлена у Франкфурті на тому рівні, якого заслуговує, може, він і не найвідповідніший для нашої держави, але вдруге поспіль український стенд привертає до себе увагу, нарешті вийшовши за межі тих дванадцяти метрів, які упорядники Франкфуртської виставки безкоштовно надають представникам усіх країн

для знайомства з національною книжковою продукцією. Прорив відбувся позаминулого року, коли українські книжки були представлені на площі в 48 кв. м, причому весь тягар витрат узяли на себе вітчизняні книговидавці. У 2005-му ми демонстрували вітчизняну книжку на стендах загальною площею 80 кв. м, але вже з допомогою держави.

Д.С.: А яка мета нашої участі, коли – майже певен – на українському стені у Франкфурті не було й десяти книжок німецькою мовою. Української німці не знають, яка мета участі?

В.І.І.: Головна мета – достойно представити Україну як книжкову державу. Безперечно, треба шукати можливість, щоб в найближчому майбутньому мати сотні перекладних книжок. І ми рухаємося в цьому напрямку.

Але важливо, що участь у таких масштабних книжкових форумах змінює й нашу психологію. В тому ж Франкфурті поруч із нами свою продукцію представляла Польща, чий стенд був майже втрічі більшим за наш. Це змусило замислитися не лише мене, а й тих людей, які відповідали за організацію. І я не маю сумнівів, що цього року Україна буде представлена у Франкфурті ще більш гідно.

Франкфуртський книжковий ярмарок відбувався 500-річну традицію книговидавництва і вважається найбільшим у світі гігантом ідей, книжок електронних медіа та центром міжнародного торгівлі у цій сфері. Очікується, що виставку 2006 р. відвідає 270 000 гостей. На відбувачі виставки чекають близько десях тисяч іноземних розважальних акуфів, близькість з якими пов'язана з значичною країною-гостем – Індією. Наступного, 2007 рік, буде роком Каталонії.

Україна бере участь у FKV з часів незалежності. Однак у поєднаному форматі на офіційному рівні вперше була представлена лише у 2003 р. За цікавість українських книговидавців у виставці зростає. Офіційним представником України на FKV виступає Державний комітет з питань телебачення та радіомовлення.

Д.С.: Багато співівлямається навколо Другої Київської міжнародної книжкової виставки-ярмарки. Комусь це здається спробою припинити Львівський форум, хтось уважає, що в Києві й так достатньо виставок, а всі ярмарки, які провадились державою дотепер, м'яко кажучи, були не вельми успішними. То чому попри всю критику і певний неуспіх Першої Київської Ви наполегливо і цілеспрямовано готуєте Другу?

В.І.І.: Ну, Перша Київська була не найгіршою й інтерес до неї був чималий. Скажу більше, багато видавців підходили до мене й говорили про те, що вкладені ними кошти повернулись. І це при тому, що виставку довелося готувати в авральному порядку.

На жаль, зараз маємо щось подібне. Пов'язана з виборами політична нестабільність зробила неможливою підготовку Другої виставки заздалегідь, а тому знову доводиться провадити підготовку в режимі, далекому від оптимального. Та й державний статус виставки не за-

вжди є очевидним плюсом. У певному сенсі значно простіше реалізовувати комерційні проекти, де все зав'язано на гроах і все залежить від їхньої кількості.

Проте Друга Київська – не моя забаганка, а усвідомлена позиція Державного комітету телебачення і радіомовлення України. Головне, що вона вже знайшла підтримку поміж видавців, і це підтвердили видавничі ради, які проводилися в Держкомтелерадіо. Всі одностайно висловилися за те, що нарешті мусимо організувати в столиці країни виставковий захід європейського рівня.

Нічого поганого не хочу говорити про інші подібні заходи, і насамперед – про Форум видавців у Львові. Вони знаходять кошти на організацію і вже цим виправдовують своє існування та працюють на популяризацію книжок. Але зараз ідеється про імідж держави. Всі ми мріємо, щоб Україна не лише брала участь в іноземних виставках, але й до нас почали їздити іноземні видавці. Це не лише спростить вирішення багатьох злободенних проблем, а й дасть потужний імпульс для розвитку українського книговидання. До нас же почнуть їздити тоді, коли ми створимо умови, до яких звикли в Європі та світі. Сьогодні це можливо лише в Києві.

Д.С.: То що в Другій Київській буде такого, чого не зустрінемо на Форумі видавців у Львові?

В.ІІІ.: Найголовніша відмінність – в умовах проведення. Недарма ж, якщо не брати до уваги кілька «розкручених» виставок на зразок Франкфуртської, майже всі серйозні виставкові заходи відбуваються в Москві, Варшаві інших столицях. На жаль, умови проведення Форуму видавців у Львові далекі від європейських. Звісно, дуже добре, що багато мешканців та гостей міста Лева виявляють інтерес до книжки, але львівська інфраструктура сьогодні не здатна забезпечити європейський рівень комфорту учасникам та гостям Форуму.

Я особисто завжди скільки міг підтримував і буду підтримувати Форум видавців, але, щоб рухатися далі, мусимо створювати серйозний виставковий захід європейського рівня. За рівнем інфраструктури лише Київ відповідає сучасним вимогам, тому мусимо подбати, аби якщо не Друга, то наймені Третя Київська виставка наблизилась до європейських стандартів і за кількістю учасників, і за кількістю представлених видань, і за кількістю іноземних гостей.

Д.С.: Що конкретно Ви плануєте провести в межах Другої Київської виставки-ярмарки?

В.ІІІ.: Організуємо інтенсивний діалог видавців із владою. Планується проведення серйозних семінарів, що сприятимуть вирішенню тих проблем, які стоять перед галуззю та конкретними видавцями. Я маю надію,

що в травні в Києві збереться своєрідне віче видавців, яке відвідають усі ті, хто вважає себе причетним до книговидавничого ринку як серйозний гравець. На розгляд буде винесено одну-две ключові проблеми; їх обговорюватимуть всі зацікавлені впродовж Форуму, з тим щоб напрацьовані рішення потім стали основовою урядових постанов та розпоряджень, спрямованих на вирішення найгостріших проблем галузі.

Зокрема, в рамках ярмарку планується проведення семінару з представниками бібліотек щодо створення інформаційної бази, яка б допомогла найбільш раціонально використовувати виділені державою кошти для оновлення та розширення бібліотечного книгофонду. Думаю, що спільно з міністерством культури і туризму ми проведемо своєрідний з'їзд бібліотекарів усіх регіонів України, де буде розглянуто найактуальніші проблеми функціонування бібліотек, а також вироблено оптимальний формат їхньої співпраці з видавцями.

Є ідея провести круглий стіл з проблем ринку навчальної літератури, про що також існують попередні домовленості. Певно, на цих моментах поки що й зупинимося. Звісно, я не маю ілюзій, що в рамках виставкового заходу всі злободенні проблеми будуть вирішенні, але живе спілкування видавців із владою даст можливість скоротити відстань між діагностуванням хвороби та призначенням методів лікування, себто напрацювати документи, що стануть основовою для урядових рішень чи міністерських наказів. Але таке спілкування з владою, особливо коли мова йде про керівників міністерств, значно простіше організувати в Києві, аніж у будь-якому іншому регіоні.

ДС: Зараз в Україні проводиться чимало різноманітних місцевих ярмарків. Чи вправдано проведення великої кількості регіональних книжкових виставок, куди більшість видавців не має можливості приїхати?

ВІМ: Моя логіка дуже проста: виставкових заходів не буває багато. А невелика кількість учасників майже завжди свідчить лише про погану організацію. Але якщо сьогодні книжкові виставки відбуваються майже по всій Україні, то це значить, що хтось вкладає в них власні кошти чи присутні певні механізми їх зачуття. А як так, то вони комусь потенційно цікаві.

На регіональному рівні це особливо важливо, бо дає можливість згуртувати місцевих видавців, виявити наявні потенційні можливості. Пам'ятаєте, як відомий телеведучий Юрій Макаров відповів на запитання журналістів про те, що в Україні, на відміну від Німеччини, багато книжкових виставок, а власне книжок видається значно менше. Він висловив думку, що, може, є сенс і нам проводити лише один національний виставковий захід міжнародного рівня, куди будуть приїжджати всі, аніж розпорощувати зусилля. Це приватна думка Юрія Макарова, але в ній є дещо важливе. Нам справді бракує національного виставкового заходу, який буде відбу-

ватися у столиці й зможе об'єднати все те, що відбувається у виставковій діяльності України.

Утім, це – теорія. В реальному житті успішність-неуспішність виставкового заходу визначає видавець і споживач. І я майже не сумніваюся, що учасники Другої Київської залишаться задоволеними, і суперечок щодо проведення Третьої вже не буде ні в кого. Можливо не все вдастся, перші кроки – завжди важкі, особливо ж коли доводиться задіювати державний ресурс, переконуючи на всіх рівнях, що книга і книгопоширення – одна з основ державної ідеології, а тому ми не просто повинні, ми зобов'язані цю галузь тримати під протекцією держави.

З держбюджету на книжкову виставку в Києві виділено трохи більше п'ятисот тисяч гривень. В основному державні кошти будуть витрачені на те, щоб максимально здешевити участь у виставці середнім і дрібним українським видавництвам, більшості яких пропоновані фінансові умови зависокі. Проте ми свідомо йдемо на такий крок, бо якщо сьогодні не підтримати національного видавця, то завтра на ринку залишиться лише фірми, створені не на українські гроші. Яку мету вони будуть переслідувати – питання риторичне. Тому від успіху чи невдачі Другої Київської виставки залежить дуже багато, може, навіть від цього залежить питання, хто контролюватиме книжковий ринок в Україні.

Д.С.: Чи плануєте якісь рейтингові чи рекламні заходи, які б привернули до виставки увагу не лише видавців і покупців, а й засобів масової інформації?

В.ІІІ.: У рамках виставкового заходу планується підбиття підсумків національного конкурсу на краще книжкове видання. Збірникоже розпочався. Книги-лауреати, яких визначить авторитетне жюрі, будуть закуплені для бібліотек України. Будуть інші конкурси, будуть спеціальні призи, але...

В мене була мрія об'єднати зусилля, домовитися з організаторами «Книжки року» й провести спільну акцію, яка б стала авторитетною для всього суспільства. На жаль, знайти точки дотику не вдалося. Щож, мрія віддалася, але обов'язково буде втіленою в життя. Нехай і на кілька років пізніше. І цьогорічний конкурс – перший крок на цьому шляху.

Д.С.: Приємно спілкуватися з людиною, яка переконана в перспективності власної роботи. У нашій державі це велика рідкість. Але кортить запитати: скільки років потрібно для того, аби Київська виставка-ярмарок стала найпотужнішою та найавторитетнішою в Україні?

В.ІІІ.: Я думаю, що через два-три роки ми вийдемо на рівень, цікавий з комерційного боку не лише українським, а й зарубіжним видавцям.

О

Р

І

Ярослава
Стріха

2

3

Dunno¹, або Остання гра Володаря

... письменниця, втім, твердить, що радше просто грається зі словами. Майбутній філолог.

Народилася 1988 року в Києві. Закінчила Український гуманітарний ліцей при КНУ ім. Тараса Шевченка, зраз навчається в Києво-Могилянській академії.

Статті та твори друкувалися в численних

альманахах і періодич

Брала участь у Нарадах молодих письменників

Спілки письменників України, докладалася до

редагування української версії Гаррі Поттера.

Вважає, що в житті треба спробувати все, навіть «Приму» без фільтра. Живе, щоб радіти.

¹ Слівце загадкового походження, швидше за все – етимологічно пов’язане з англійським don’t know. Для цієї історійки, що брела собі обраною дорогою, доки не натрапила на свого хроніста, є визначальним, – адже більшість пригод, що трапилися за сивої давнини, рано чи пізно заводять їхнього оповідача саме в цей плухий кут (авт.).

МАРГІНАЛІЯ 1

Адже зайдти, як не з себе, можна
дістати весь той прекрасний
казковий світ, якого в реальності
не існує? (Галина МАЛІК)

Що ж до здоров'я моого, — писав Клемент королю, — то зі мною все добре. Повітря цієї клятої землі йде мені на користь, чи принаймні поки що не вбило, що вже гідне подивування.

Витривалість тутешніх мешканців мене дивує, вони — як сухі кущі, що ростуть на обвітрений скелі, нічим не захищені від язиків вітровію й палючого сонця; здається, ще день-другий — і вони як не всохнуть, то будуть вирвані з коренем і віддані на поталу повітряній стихії, аж ні — ростуть і розмножуються, просто наперекір лихій долі.

Забобонні, вперті, запальні, вони охоче впускають прибульців до своїх домівок і до своїх разом, і варто мандрівцеві вирішити, що його тут уже мають за свого, як зазвичай з'ясовується, що йому відкрито допіру сіни цього химерного світу, а про крок уперед, до решти покоїв, годі й mrяти. Втім, можливо, жодної таємниці за добре освітленими сінями й немає.

Що ж до таємниць, то чутки про людожерство є відверто перебільшеними. Кажуть, під час Великої Стужі вісімдесят літ тому, коли навіть море замерзло, а снігу намело стільки, що замість гор стала рівнина, матері почали їсти своїх дітей, а брати — сестер, але за таких обставин людей винити не можна, бо ж стужа є тільки черговим прокляттям цієї лихої землі, яку вони споконвіку намагалися задобрити, та все безуспішно.

Мені здається, що ці прокляття на них насилає чи не сам Казкар, який волею своєю підняв із дна морського Останній Острів, щоб відчайдухи, схильні до непевних мандрівок, селились на ньому й не баламутили Краю Світу своїми кроками. Навіть сама назва цього заклятого міста — Вежа, що на Краю видаетесь мені недоброю, непослуходвицій волі.

Утім, місцеві мешканці й не вірять у Казкаря, віддаючи перевагу цілому сонму менших божків та божкинь, і в непокорі своїй, чеснотливим людям непритаманній, споконвіку вдаються до магії.

*Маргнанія – згадовок чи
зображення, розташовані на
напів сторінки, поза основним
текстом. Примітка на полях –
юкаги або рукопису. Маргнаній –
написаний на полях побачий, не
основний («Германні верстки»).*

Так, тутешнє жіноцтво вірить, що
від матері до доньки споконвіку пе-
редається певний дар, що його мені,
як прибульцю, пояснити ледве чи мо-
жуть.

Чоловіки ж місцеві перетворю-
ються на птахів.

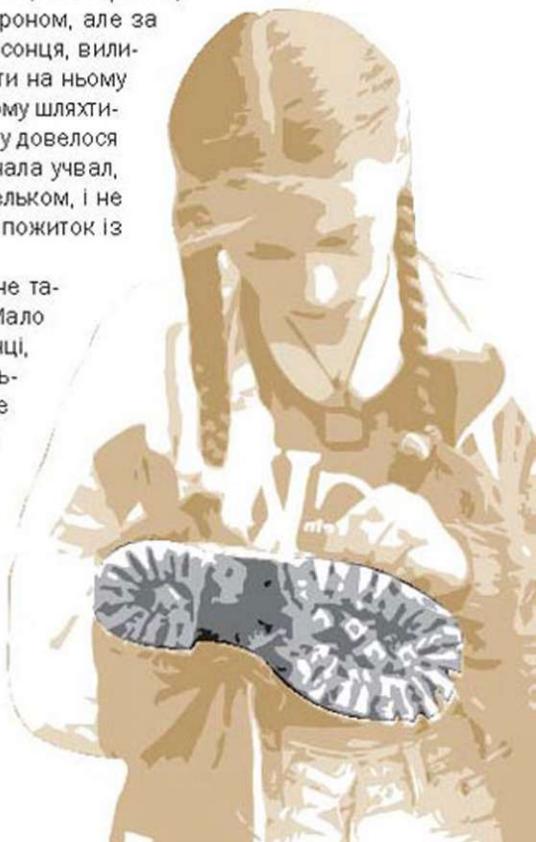
Наталька виїхала на пагорб,
чи не всоте поправляючи зеле-

ну пов'язку на лобі. Звичайно, це саме та дорога.
Дівчина зітхнула – чи то з полегкістю, чи то самовдоволено, і спу-
стилася вниз. Дорншнатьський тракт, як і годиться головній дорозі
королівства, та й будь-який дорозі, що зберегла хоч крихти гідності,
простягався до горизонту. Наталька потертими чобітами
стиснула боки сірого коня. Колись він, безперечно,
був вороним, його навіть звали Вороном, але за
довгі тридцять років він вибляк від сонця, вили-
няв від дощів, просто посивів, іздити на ньому
стало негоже навіть такому збіднілому шляхти-
чеві, яким був пан Тренка, і шкапину довелося
віддати доньці – бодай щоб и не мчала учвал,
змагаючись із тим захабнілим Фрельком, і не
звернула собі ший. Який-не-який, а пожиток із
конячини.

Взагалі, донька росла зовсім не та-
кою, якою її хотів бачити батько. Мало
би бути янголяточко в білій сукенці,
гречне, добре, можливо, навіть пись-
менне. Ну, письменне – то, звісно, не
обов'язково. Пан Тренка й сам у тих
науках не дуже знається – воно й
не треба, тільки горе з того мудру-
вання.

А ріс такий собі шибайголова,
хлопчиксько, й-же-й, стільки
клопоту – швидше б заміж вида-
ти, так ніхто ж не візьме.

...Ворон трохикав уперед,
очамріло похнюпивши голову.
З-за лісу вигулькували хмари,

сердитою юрмою скучувались над невеликим озерцем і скрадалися до дороги. До найближчого сільця, Видолинки (це якщо вірити накресленій Фрельком карті – сама Наталька в цих місцях ніколи не бувала), залишалося ще версти зо дві, аж ніяк не менше. Наталька аж здригнулася – якщо вона щось і ненавиділа більше за холод, то це вогкість.

– Ворон, вйо!

Кінь байдуже повів вухом, ніби наказ юної господині його аніак не стосувався. Можливо, він навіть сповільнив ходу – старий статечний кінь не перешов би на клус, навіть якби його наздоганяла зграя голодних вовків.

– Хай тебе блохи закусають... Вйо!.. всі копита повідпадають...

Наталька задумалася, намагаючись вигадати щось якомога душкульніше.

Теплі хвилі куряви, – дзеркальне відображення хмар, що збиралася на небі, – піднімалися з-під Воронових копит. Наталька пожалкувала, що потайки не взяла зі стайні Вихора чи Стригу – молодших верхових коней із куди чистішим родоводом. Вихора взагалі можна взяти за породистого скакуна, якщо, звичайно, не дуже прискіпуватися до ніг і голови. І чвал у нього легкий – мчить, ніби стрімко летить понад землею. Наталька з Вихором часто залишали далеко позаду Фрелька з його Красунчиком а той же – чистокровний зиварський скакун.

Власне, якби не ті перегони та не парі з Фрельком, хто зможе далі зайхати, маючи в кишені лише чотири золотники й два гроши, Наталька сиділа б зараз в Кривочці, крихітному маєтку свого тата, і над нею не нависала б загроза вимокнути як хлющ. Вона щільніше закуталася в добротний синій плащ і згорбилася в сідлі. Повіяв холодний вітер. Зуби мимоволі почали виклацувати марш.

А коли з-за чергового повороту дороги несподівано вигульнула Видолинка, Натальчиній радості не було меж.

Сільце причаїлося в долині по лівий бік від тракту, з дороги було видно лише перші кілька рядів акуратно потинькованих хатинок із крихітними садочками та корчмо «Зелена Химера». На вивісці не першої свіжості Георгій-Змієборець уже котрий рік катрупив не менш облупленого змія.

Наталька зметикувала, що саме там можна буде роздобути найповніші відомості про останні події в країні та в незнайомих землях світових околиць.

Вона прив'язала конячину до стовпчика й зйшла до корчми. В ній панували незмінні сутінки, дим, кислуватий запах браги й тютюну.

Майже затишно, якби не так гамірно. По бляшаному даху залопотів дощ.

Наталька збиралася поласувати запеченим гусаком, та в останню мить пошкодувала п'яти грошів. Урешті-решт, тримаючи тацю з баранячими реберцями й миску міцного навару, вона примостилася за столом у кутку. Спроба підрахувати, на скільки ж їй стане коштів, якщо на кожен обід витрачатиме по три гроши, закінчилася невдачею – воно й не дивно, математиці Натальку ніхто не вчив.

Корчма була не те щоб забитою під зав'язку – кілька вільних столів усе ж спостерігалося, – але людей зібралося достатньо, щоб через гомін було важко думати. Розмовляли про все: про те, що Ренатина корова отелилася; про весілля, що гуляють у Дрібних Зубках; про загадкову й підозріло своечасну смерть старого короля Вільгельма – його син Рудольф саме підріс; про те, що королевич організовує віправу до Краю Світу, а можливо, якщо піддані не піднімуть бунту, то ще й далі... Про те, що на болотах чмирі розплодилися, як ніколи... що по селу ходив якийсь хлопець, котрий зовсім і не хлопець, а звичайнісінський упир – загалом про що говорити, можливо, і не варто було, чи принаймні не в шинку...

Розповідь приправляли анекdotами, тож вона супроводжувалася гучними вибухами реготу. Розповідали бувальщини, напівбульщини й зовсім небилиці, лякаючи сусідів і не забиваючи хильнути якомога більше браги.

Наталька, хоч і була уважною слухачкою, так і не змогла вичленувати з теревенів жодної гідної уваги новини.

Баранячі реберця тим часом виявилися обсмоктаними. Наталька і не підозрювала, що так зголодніє. Вона сумово облизала пальці й озирнулася.

...Просто за її спину стояв чудернацький чоловік – чудернацький навіть за мірками Зеленого Краю, найдивакуватішої частини усього Приокраїння.

Чоловік здавався довжелезним, худющим, як жердина. Вбраний він був у жовтий плащ, помережаний квітковими візеруночками, на голові мав оранжевого каптура. З-під плаща визирала цілком пристойна сіракамізеля. Звичайно ж, Наталька здивувалася. Та недарма вона виросла в Зеленому Краю – вже за мить дівчина розважила, що старий плащ чоловіка міг розлітися, чи на ньому могли пропалити дірку абошо – чого тільки не може статися з плащем, от і довелося подорожньому вратися, як ошаліному опудалу.

Тож Наталька привітно посміхнулася. Незнайомець усівся нав-

проти неї. І тут вона помітила ще одну дивину чолов'яги: одне йогооко було зеленим, а друге – зухвало блакитним. Крім того, він був косооким навпаки: очі розповзалися в противлежні боки, кудись до вух, ніби намагалися вгледіти, що діється за спиною.

Загалом дивний незнайомець усівся на невисокому дерев'яному ослінчику навпроти Натальки. І хоч би всміхнувся – так ні ж, обнюхав кухоль бульйону, підняв обгрізене реберце й швидко висмоктав із нього кістковий мозок. Потім охайно витер масні пальці об скатертину промовив:

– Радий вітати вас у «Зеленій Химері», люба Наталько.

Можливо, цей пан лише картяр – один зі знайомих її тата? Ні, хоч убійте, Наталька не могла його пригадати.

– Я давно на Вас чекав. Стривайте, я забув назватися – пан Видьмо Марл, шляхтич.

Ім'я також ні про що їй не говорило.

– Дуже радий бачити Вас – вкрай необхідно було поговорити, хоч тут і занадто гамірно, як на вельмі таємну розмову... Я, здається, знаю, що робити... Ходімо.

Пан Видьмо Марл, шляхтич, устав і рушив до дверей. Наталька – частково просто з цікавості, частково, бо уникнути цього тій уже не вдалося б – рушила за ним.

За дверима була крихітна кімнатка. Стіл, два стільці та ліжко – ото й усе вмеблювання. Наталька примостилася на стільці й зиркнула на співрозмовника.

– Люба Наталько, як Ви вже, напевно, довідалися, королевич Рудольф – най його королювання буде довгим і спокійним – влаштує експедицію на Край Світу. З Краю Світу ця історія почалася, там вона й закінчиться.

А вже в 186 000 році з-за Краю Світу прийшла Орда. Що це була за орда, не знову ніхто – вона вирізала всіх нечисленних мешканців фортеці до ноги. Залишився лише запису літописі (не надто об'ємному, хоча налічував він уже сливів тритисячі літ – життя на Краю Світу було досить одноманітним): «прийшла Орда незліченна, не втримаємо її натиску, згинемо. Настане різанина велика».

Відтоді у Вежі не з'являлося постійних мешканців. Люди приїжджали, від'їджали, знову поверталися, і не було ім ліку, хоча ніхто й не затримувався там надовго.

Незнайомець, чи то пак уже знайомець, продовжував:

– Так-от, за Краєм Світу (недалечко – версти, може, чотири) мешкав чарівник Клеменс – звичайний, середньої руки чарівник. Жив би

собі спокійнісінько, якби не вирішив, що він уже не просто чарівник, а Великий Маг. А в якісь книженці він вичитав, що Великих Магів хлібом не годуй, а дай повикликати духів.

Наталька здригнулася – її з дитинства жахали моторошними оповідками про кровожерливих потойбічних мешканців, почвар та іншу мерзенноогидність.

– Пішов він викликати духів, як і годиться, на цвинтар. А цвинтар старий, слід зауважити, розташований у недоброму місці – в таке хіба лише мертвяків і класти. Як і слід було сподіватися, жоден дух не виявився настільки нетямущим, щоб відгукнутися на його заклики. Проте використання прадавньої магії, сила котрої краплина за краплиною збиралася протягом тисячоліть, не могло залишитися непоміченим. Над його головою почали збиратися хмари, – невідь звідки надтяглися, зачувши поживу, Стерв'ятники, хоча з ними ніхто не здивувався вже не одне тисячоліття; подейкували навіть, що вони достаточно зникли.

– Хто такі Стерв'ятники?

– Достеменно невідомо. Можливо – демони. Можливо – прибульці з темних неіснуючих світів. Можливо – згаслі душі, що скойли немало страховинь ще за життя. Можливо – гра могутньої уяви, що має дар Творити те, чого немає. Достеменно відомо лише, що вони існують. І тоді вони зібралися в Орду, зловісну Орду, що поглинає світло, життя, силу, радість, жах... Усе. Геть усе – на те вони й Стерв'ятники... Втім, навіщо я вам це розповідаю? Не було ніякого чаклуна Клеменса – себто існував такий чолов'яга, не славний нічим, крім тузина велемудрих трактатів. Якби йому й забаглося, він ніколи не спромігся б творити вищих чарів.

Наталька зіщулилася на стільці. По кутках кімнати клубочились моторошні тіні, що сахалися миготливого світла свічки, которую пан Видьмо Марл обережно тримав у руках. Схоже, він навіть не відчував доторку розплавленого воску до довгих пальців.

– Навіщо ви мені це розповідаєте? – як зачарована, промовила вона.

– Хто зна, – пан Видьмо мимохіть здригнувся, ніби вже встиг забути, про що говорив, і його проти волі повернули до неприємної розмови, висмікнувши зі значно веселіших роздумів. – Нічого не знати – привілей, дарований не кожному, а півправди – то завжди краще, ніж правда ціла. Надто якщо ця правда суперечить тій правді, до якої ви звички.

Якусь мить він помовчав, а тоді продовжив.

— Клеменс — це для тих, чий вибір не є важливим. Себто для тих, хто стоятиме за спинами героїв або слугуватиме гарматним м'ясом на першій-ліпшій війні — а таких більшість. Навіть люди високого духу, направду шляхетні, ті, перед котрими за інших обставин схилялися б усі, можуть виявитись лише виконавцями своєї досить-таки нікчемної казки. І навпаки, той, на кого ви навіть і не плюнули б, виявляється героєм — просто-бо йому так писано. Вам не здається несправедливим, що у світі панує Казкар, а ми всі, та й світ, і сонце — лише слухняні виконавці його волі, взірцево-показові персонажі казок?..

Наталька стенула плечима. Пригода подобалася їй дедалі менше. І дедалі сильніше крізь уже вивчений образ пана Видьма прозирали інші риси, чимось подібні до пташиних: гострий гачкуватий ніс, примуржені світлі очі, які подеколи зблискують шаленим вогнем, запалі щоки...

— А втім, навіщо вам знати про все це? Людина не може жити без казки — байдуже, Казкарем вона написана, батьками, власною рукою, ачи випадковим перехожим. Урешті, мета — то головне, чи не так?

Та він же з тузду з'їхав, — несподівано ясно сяйнув здогад. Наталька вклякла; вона змалку боялася божевільних, давнім глибоким страхом, який не має нічого спільногого з розумом, — так бояться гадюки, що вигріває лискучий зашморг свого тіла на осонні; саме цей страх змушує ойкати на рипіння підлоги у порожній кімнаті. Кинутися наявітко? Що робити?

— Вам треба виграти той ваш заклад, довга мандрівка цілком збігається з вашими намірами, вам навіть шляху немає потреби міняти.

Наталька була майже певна, що не розповідала йому про парі, якщо в Зеленому Краї взагалі можна було бути певною бодай чогось.

— Я дам вам грошей, скільки потрібно: на корабель, харчі, одяг — на все, що може знадобитися. До того ж, ваш кінь ось-ось піде Казкаря вітати — потрібен інший скаакун, а де ж ви його, перепрошую, роздобудете без моєї допомоги? Все, що від вас вимагається, — якому швидше потрапити на Край Світу й розбити там одне люстерко в певному замку... до біса, його ж немає на жодній мапі, як же вам пояснити, де він розташований? Гмм... потрібен провідник, бодай якийсь... То дивне місце, панно Наталько, воно лежить не в нашому світі, навіть не за Краєм Світу — просто до нього не веде жодні звичні правила, там різьблені з каменю фігури можуть оживати,

а люди – кам'яніти, тільки вам там нічого не загрожуватиме, допоки я живий. Там безліч дзеркал, але не люди керують відображеннями, а відображення – людьми. Ви маєте розбити одне з них – можна й усі, для певності, хоча вистачить і одного, Того. Вийого не спутаєте з жодним іншим...

– Страйвайте, я ж іще навіть не дала згоди їхати, – врешті спромоглася урвати цю маячню Наталька.

– О, люба Наталько, чи не здається вам, що це не має ані найменшого значення? Рушаючи в цю подорож, ви нічим не ризикуєте, вам вона вийде на суцільне благо. Перейматися повинні ті, чиє життя та багаторічна праця залежать цілковито від вашого слова й кмітливості.

– Перепрошую, але то ІХНЕ лихо...

Пан Видмъо Марл рвучко скопився й пройшовся кімнатою, замалим не зваливши стільця.

– Але яке лихо загрожує ВАМ, якщо ви виконаете мое маленьке прохання?

Натальці раптом стало незатишно в цій корчмі Казкарем забуто-го сільця, сам на сам із шаленцем, так далеко від усіх своїх друзів.

– Що лихого може статися з вами? Ви побачите краї, яких ніколи не побачили б, ви виграєте ваш безглуздий заклад, ви отримаєте нового коня замість тієї шкапини – і вам цього мало? Сотні, тисячі людей можуть накласти життям – лише тому, що одне дівчесько вклякло напівдорозі й сказало, що з місця не зрушить.

Він несподівано зупинився – обличчям до стінки, неприродньо-непорушний, здавалося, що він і не дихав. Обшарпаний плащ повис на його плечах, як рам'я на виснаженому жебракові. І тут Натальці стало його жаль – цього дивного чолов'яги, що знає, ачи просто вигадав якусь іншу казку – врешті, байдуже, чи існує вона насправді, бо ж він у неї широ вірить. Для нього це питання життя й смерті, бодай вигаданих – поїде вона на край світу чи не поїде, розіб'є примарне листро в неіснуючому замкові чи ні. А й і справді однаково, їхати самій до Едена, а чи з його поміччю – до Вежі, що на Краю. І вона спробувала пом'якшити свою помилку, склону з необачності:

– Благаю, не хвилюйтесь – я й гадки не мала відмовлятися їхати. Себто... мені справді потрібно виграти заклад, і це, певно, цікаво – на власні очі побачити Останній острів, і цілу решту, але це все... так несподівано, і просто не може не чайти небезпеки, і...

– Але небезпеки направду немає, люба Наталько. Я – ачи хотсь із моїх людей – не полишатимемо васні на мить, і завжди допоможе-

мо в разі смертельної загрози. Хоч це, правду кажучи, й не потрібно: ви досягнете своєї мети й повернетесь назад – принаймні так стверджують давні пророцтва. Ви – обрана.

Наталька настільки розгубилася, що не змогла спитати нічого розумнішого, аніж «ким?».

– Ну... Мудрими... Пророками... Ваше існування було вплетене в загальну картину буття задовго до вашої появи. І ваша згода – чи незгода – не мали жодного значення. Є речі, від яких не втечеш. То ви згодні їхати?

– Так, – Наталька спробувала зібрати докупи все завзяття, яке ще лишилося їй наприкінці важкого дня, але голос все одно звучав спантеличено. – То чому я маю їхати з чим я матиму справу ТАМ?

– Хвильку терпіння, люба Нагалько. Що ви з цього матимете – ми вже, здається, обговорили. Пари, нові землі чекають на своїх першовідкривачів... тощо. А щодо причин... На чому там я спинився? А, пригадую... Отже, Вежа на Краю спинила Орду – та наситилась, і Стерв'ятники всоталися у світ, розповзлися по всіх усюдах. Я от нещодавно на одного надібав на трясовині – там його лігвисько... І ще скількиєві століття тому вони спокійнісінько собі спали – перетравлювали зжерте, а зжерли вони багатенько. Та зараз вони збудилися від свого сну, сидять, нюшать, очиськами кліпають. Схоже, вони зголодніли – звичайно, цього й слід було сподіватися, та й давно... Не встигли ми огледітись, як минуло чотири тисячоліття. І от ми підійшли до причини: хтось має з'їздити до Краю Світу, подивитися, що там діється, і розтовкти в певному замкові певне люстерко. Цей хтось – Ви, кінь чекає, речі зібрани, мапи складені, залишилося напутнє слово... Втім, якраз воно й зачекає – докладніше розпорядження будуть видані вже на Краю Світу.

– Але ж ви говорили, що не було ніякого Клеменса та його Стерв'ятників!

– Годі, годі... Орда справді була, а Клеменс... напевно, це надто довго пояснювати, а вам треба виспатися – завтра рано рушати, а ми ще навіть на коня не подивилися. Можливо, колись під час ваших мандрів складуться сприятливіші обставини... зустрінете людину, котра знатиме про все це... отоді й дізнаєтесь. Справді, є речі, над якими до часу не варто й замислюватись.

Пан Видьмо Марл заметувався, спробував дістатися кістлявою рукою до кишени, потім збегнув, що тримати свічку при цьому незручно, зробив крок до дверей, потім – від дверей, углиб кімнати, і врешті-решт приліпив її до столу. Спочатку опустився на одне коліно, наступивши при цьому на свій помережаний квітковими візеруночками

плащ, далі переступив на інше коліно й урочисто поцілував Натальчину руку (слід би було, до речі, їх якось помити).

— Так-от, щодо коня... — Наталька почала тихо шаленіти від неподіваних кульбітів думок пана Видьма. — Вашого Ворона, до речі, відвели до стайні, коли почався дощ... На світі зараз неспокійно — ви розумієте, може статися державний переворот, або просто натрапите на грабіжників, доведеться втікати... На Вороні, самі розумієте, далеко не втечеш. А як ще врахувати чари — леле! Вам потрібен справжній струмінський скакун. Ходімо, я познайомлю Вас із Летавицю.

Наталька попри все не забула накинуту на голову каптур — час від часу краплинни, що забарілися й не встигли впасти під час дощу, повільно злітали вниз, вкриваючи кам'яну бруківку прозорою вогкою сіткою. До стайні, щоправда, було зовсім недалеко — вона примостилася за рогом.

Пан Видьмо нетерпляче потер руки, зиркнувши в сутінки в самому кінці стайні, майже непомітно ствердно кивнув, усміхнувся й повернувся до Натальки. Й забраクロ слів.

— І на оцьому можна їздити?

Назвати ту шкапину скакуном яzik не повертався. Тонесенькі ноги не втримали б тіла... якби воно не було цілком відповідним. Навіть у півтемряві можна було перелічити не лише всі ребра, а й хребці конячини.

Вершника цей, з дозволу сказати, кінь, напевно, не поніс би — навіть легенької Натальки, а раптовий подув вітру просто збив би його з ніг.

Але пан Видьмо Марл аж заточився з обурення.

— Не може бути аніайніменшого сумніву! Це ж струмінський скакун, якщо вам знайоме це словосполучення. Ні? Тоді — повірте слову шляхтика: скакунів, рівних Летавиці, в Догоризонті, та й на Краю Світу немає.

Наталька невесело посміхнулася.

— Можливо, все-таки мені варто продовжити мандрівку з Вороном?

— Що ви! Кращого коня не можна роздобути й за гроші... надто за гроші. Летавиця швидша за блискавку, коли та падає на землю, і завжди знає правильний шлях. Таких коней під цим небом за час його тривання було може зтuzин, а тих, що зараз топчути ряст, можна злічити на пальцях однієї руки. І то кілька зостанеться.

Натальці залишалося змирітися — поки що рушити на цій шкапині, і якщо та не сконає до найближчого сільця, спробувати роздо-

бути собі надійнішого коня. А можливо, ще й обійтися – вдастся рушити рано-вранці на Вороні, перш ніж цей дивакуватий пан Видьмо Марл схаменеться.

– Ну, якщо ви певні, що ця шка... конячина справді гарна, поїду на ній.

Пан Видьмо Марл обернувся до Летавиці й урочисто промовив:

– Летавице! Я довірю тобі панну Натальку. Служи їй вірою й правдою.

Шкапина зробила кроку перед – до своєї нової господині – тьмяне світло свічки зблиснуло на її шерсті, закружляло й охопило її обручем сяйва. Наталька ніколи не бачила коня з таким дивовижним забарвленням. Шкапина була рівномірно сріблистою, світло-світлосірою, лискучою, ніби виліпленою з кришталю. Наталька нерішуче торкнулася свого скакуна й здивувалася, що рука не пройшла крізь сріблисті плече.

Першою упала Tipp. Потім, згідно з приписами, Керті спустила рапога, але й він разом зі своєю провідницею зник у сліпучо-блому сяйві.

Останньою лишалася Мірта, але і її сили вистачило ненадовго.

Як прикро – зустріти залогу Незнаних у самому передгір'ї Білих Скель Хеке-Рону.

І тоді в бій пішла вона, Юлен. Світло сліпило очі, і земля зливалася з небом. У третмливому мареві ховався ворог.

Незнані, закуті в луску, як у лати, з кров'ю на довгих іклах. Юлен ніколи навіть не чула про таких. Це був її перший обхід.

Юлен наосліп пожбурила в Незнаних два чистих згустки життя – як викуп, як жертву. Або як отруйну приманку. Коліна дрижали й підгиналися. Вона не бачила, як вороги з сичанням розчиняються в сяйві.

Юлен поверталася до затишного смерку кам'яних склепінь Храму. Вона сплюнула кров, і та пахла смертю.

Іменем Володаря, що казки записує, я проклинаю тебе. Іменем останньої гри його, коли місяць уповні одрече служці своему й ріки стануть кольору крові юної чаклунки, пролитої дочасно, – я дарую тебе життя. Ти прийдеш у цей світ, коли не стане часу навіть на слова покути, допіру коли згинуть Химери, ім'я яким – те, на чому цей світ споконвіку тримався. Ти понесеш свій вибір на гору, де Замок стоїть, але тоді вже буде пізно на добро чи зло, і ти творитимеш власні важкі слова, так нічого й не зрозумівши. Тоді, коли Нас уже не буде... – Так співала

вона над колискою доњки, перш ніж померла. Може, й на світі три-
малася, щоби проспівати це – батькам-бо віщовано, що заслабує й
помре ще малою. Не знала, звідки прийшли ці слова. Їй самій такого
нечебто не співали.

Наступного ранку Натальку розбудив пожмаканий, як стара па-
расоля, пан Видьмо Марл:

– Час рушати! Ви й так заспали.

Наталька солодко позіхнула і потягнулася. Ранок? І зразу ж у
голові закружляв рій учорашніх думок, спогадів, сподівань і страхів.
Як – юхати? Вона ж навіть не знає дороги...

Пан Видьмо Марл тим часом умостився за столом, за котрим
вони сиділи й учора. На ньому стояла таця з їжею – миска зеленого
супу й запіканка з якогось незрозумілого чи то тіста, чи то... дідько
знає чого. В будь-якому разі воно було смачним і начебто не отруй-
ним, а все інше Натальку мало обходило. Пан Видьмо Марл, як і вчо-
ра, вдовольнившись обідками – позбирав великою дерев'яною ложкою
(ледве не ополоником) шматочки цибулі й картоплі, що поприлипали
до стінки миски, запевнивши Натальку, що уже поснідав. «Ой, навряд
чи», – подумала вона, глянувши на худющого співрозмовника.

– Я, здається, вчора говорив Вам про мапи...

Він вишкрябав із внутрішньої кишені свого химерного плаща
жмуток мап і розкладав їх на дерев'яному столі, по черзі тицяючись дов-
гим носом у кожну з них.

– Так-так... Ось мапа відрізка дороги вздовж Тракту аж до Едена...
Тут позначені – бачите червоні хрестики? – найнебезпечніші місця.
Хрестики поставлені, так би мовити, кров'ю незавбачливців, що за-
брели туди. Тримайтесь від них, люба Наталько, подалі, якщо хочете,
щоби Догоризонта почуло про Ваші славні діяння...

Наталька зиркнула на мапу – старий-престарий пергамент, на-
клесний на зеленаву тканину. Вздовж тонкої риски дороги тут і там
справді рясніли хрестики. Декотрі – закреслені, декотрі, навпаки, на-
ведені, інші, напевно, доставили пізніше. На місці Видолинки лежала
невелика чорна ляпка.

Пан Видьмо Марл тим часом уже тицяв їй наступну мапу.

– Ось. Еден із усіма палацами, провулками, завулками, криївка-
ми та шинками.

Слід зауважити, ця мапа була значно більшою за попередню.

– Ну, власне, оце й усе. Мапа Краю Світу Вам навряд чи згодить-
ся, а все, що може бути помічним у дорозі, я вже зібрав.

Пан Видьмо Марл витягнув із-під столу величенький клунок, за-кинув його на плече й вийшов із «Зеленої Химери». Наталька невпевнено рушила за ним.

У невеликому дворику тупцяля, виблискуючи в сонячному про-мінні всіма відтінками срібла, Летавиця.

— Щастя вам, люба Наталько!

Після прощання останній шлях до відступу був відрізаний — нухто ж не розпочне мандрівку, якщо йому вже побажали всього найкра-шого? От і Наталька слухняно і якось приречено рушила вперед.

Конячина, як це не дивно, зовсім не збиралася конати в страш-них муках від непосильного ванта-жу — радше навпаки, Летавиця бадь-оро рвалася вперед, до невідомих горизонтів.

Саме в цю мить вершник на чор-ному зиварському скакуні покапливо розвернув і погнав коня назад.

РЕАЛЬНІСТЬ 1. Властивість, які відносяться до реального світу. 2. Об'єктивно відображені в художньому творі реальні обставини, події, фігури, предмети, явища, які існують у реальному світі. («Великий тлумачний словник сучасної української мови» Оллаїн)

Вона втиснулася обличчям у коліна — неприродна, ламана, нежива, неможлива, нелюдська поза. Боляча. Біль викручував суглоби, вивертав нутроці, розривав усі клітинки тіла, навіть ті, про існування яких Юлен і не підозрювала. Кривавий туман перед очима. Біль плавив її тіло, калічів, розтоплював, залишав смалені сліди на шкірі, перетравлював, переплавлював на один великий згусток болю. Біль. Вона прокусила собі губу, кров стікала на білу сукню, нігти на судомно стиснених у кулак пальцях роздерли долоню, і можна було побачити, як виглядає Юлен ізсереди-ни, — вогке червоне м'ясо, вивернуті назад руки, як перебиті пташині крила, сукня розлізлася від якогось надто різкого скорчу, безсоромно визирає зжовкла шкіра з темними судинами. Потрощені кістки, порвані сухожилля, спалене м'ясо. Біль. Абсолютний, ідеальний. Чистий. Вона потроху відпускала линви — по одній, по дві... обережно, м'яко. Біль ущухав. Порожнеча душила вогонь. Якщо відпустити всі нитки одразу, вона помре. Буде розчавлена безболісністю. «Постілюзорний шок», — сказала би бабця. Юлен уже відчувала цей стан. Коли тиша захлинається криком. Останні намотані на пальці нитки. Об-бе-реж-но... тих-хо... тиш-ша. Юлен, тримтячи, перевернулася-упала-лягла на бік, скрутилася клубочком («поза ембріона», як учили) і почала зали-зувати рани. Солона кров на губах. Власна, смачна. Я вся складаю-

ся зі смачної крові. Несподівана думка видалася смішною, і Юлен розсміялася. Вона обнімала власні коліна – міцно, ніжно. Надійно. «Надія Заклиначів Ілюзій» – це про мене, уявляєте? Юлен розслабилася. Перекотилася на спину (бездоганно-плавно, ніяких різких рухів у постілюзорному стані, Юлочко). Злизувала кров із долонь, як краплини роси з листя до сходу сонця. Останні дрижаки в перенапружених м'язах. Поступово унормувала роботу серця. Переїрала внутрішні органи. Все на місці. Як і мало бути. Юлен встала й соромливо зібрала на собі рештки сукні. Надто щаслива, надто захоплена, щоб розмінюватися на простеньку ілюзію плаща – зараз.

Вітаю з ілюзією чистого болю, дівчинко.

У книгосховищі висів дух плавленого воску, пилу, притаманного лише давнім фоліантам, і доторку рук до паперу. В стінах гучно шкрябалися миші, вигризаючи свої довгі вузькі ходи. Мишай сюди приніс сам Цезарій, власноруч, щоби хоч якось розрвати згубні сіті цього заклятого місця. Марні сподівання! Коли він знаходив чергову розшматовану невідь-чим мишу, на душі ставало ще тяжче – від усвідомлення приреченості. Як місяць уповні одрече служці своєму...

Двері прочинилися, навіть не рипнувши. Миша змовкла.

— Видьмо?

Цезарій заздалегідь знат відповідь. Він навіть не озирнувся. Був певен щодо особи гостя — надто довго він на нього чекав.

Сонце немилосердно пекло в обличчя. Наталька посміхнулася й здмухнула пасмо каштанового волосся. Дорога тонула в жовтому полі, переплетеному волошками. Летавиця мчала наввипередки з кошлатими отарами хмар, що повзуть своїми второваними за роки й роки небесними стежками на південь, до столиці — Едена, до розбурханого моря, до негостинних берегів краю світу, до білих каменів Кривого Кряжа й далі — до тисяч порожніх верст, де між землею й небом — лише вічність.

Конячина тим часом упевнено збочила на порослу муравою нехджену стежку, що впадала в Дорншнатський Тракт. Наталька спробувала була завернути її на проїжджену дорогу, але згадала слова пана Видьма Марла («Летавиця — чудовий скакун, і завжди знає правильний шлях»), і дозволила їй мчати куди очі дивляться. Наталька не знала, що таким чином вони скорочують шлях до Едена чи не на чотири десятки верст, і не бачила також тузинів маленьких сіл, капукал подібних до полищеної нею Видолинки. Не чула дивних чуток, що ходили поміж людьми. Але того їй знати й не годилося.

Порядним людям не личить підслуховувати чужі розмови. Як на те, кусень із чужої тарелі завше найсолідший, тож мені ще не дово-ділося стрічати людей, що не послухали би, бодай мимоволі, окрайця чужої балаканини. І хоча навколо книгоховища й не було таких надміру допитливих вух, про обережність, однак, не забули. За товс-телезні стіни (сливе мури), окрім звичної сірої сітки павутиння, чіплялася ще одна сіточка, невидима й непробивна — сіточка закляття. Правда, поки що вона була ні до чого — і гість, і архіварій старанно гралися в мовчанку. Першоютишу порушила миша. Початковий її страх минувся, і вона продовжила роботу над ходом. Наступним озвався гість:

— А чи не здається тобі, любий Цезарію, що це аж занадто необачно як на наші неспокійні часи — залишати прочиненими двері, не маючи ні охорони, ні сили, щоби захиститися?

Старий архіварій спробував відсунути масивне крісло, на котро-му сидів, і підвєстися, проте воно виявилося затяжким. Або він просто змінив наміри.

— За охорону мені служить ліс. Думаєш, кожному лотові вдастся прорізати крізь ці хащі? А якщо хтось усе-таки прийде... що ж, Казкар у поміч.

Ніби на підтвердження його слів, у хащах, зовсім недалеко від книгосховища, завив-закричав якийсь звір — люто, голодно. Цього звіра не було в жодному бестіарії, та побий мене грім, якщо від цього він став хоч трохи безпечнішим.

Миша в стіні пискнула. Від жаху.

Гість ретельно утримував на обличчі виразнозворушного спокою. Архіварій же не звернув на крик звіра ані найменшої уваги. Звик.

— Ну як, вдалося тобі знайти її?

— Авжеж. Така собі панна Наталька Тренка, донька вкрай збіднілого шляхтича Вінцента Тренки. Ти повинен його знати — він програв одному нашому спільному другові страх.

— Завзятий старий картяр Вінцент?

— Не лише картяр. Як то кажуть, жнець, жрець і на дуді грець. Так-от, вона — його донька. Схоже, вона успадкувала більше, ніж його риси, — коли я зустрів її, дівчина саме побилася об заклад зі своїм приятелем, хто далі заїде, маючи в кишені лише якісь копійки — чотири золотники, чи щось близько того.

Цезарій невесело посміхнувся.

— Видьмо, прошу, розрадь старого телепня. Скажи, що це лише моя омана, і нічого незвичного не відбувається.

— А що, тобі теж так здалося?

— Я не знаю нічого напевно, можливо, це лише хибний здогад, але щось муляє на серці. Забагато трапляється якихось дивних збігів, занадто сильно вчувається чужа магія, занадто низько спустилися Незнані зі своїх Білих Скель. Стер'ятники прийшли зі свого Нізвідки, і мали б повернутися туди — принаймні до часу. Але не повернулися. А зараз... занадто одночасно вони проکинулися, тобі так не здається? І, знову ж таки, Вона. Забагато як на звичайний збіг.

— Незнані?

— Або Стражі Світла, або Білі Духи Хеке-Рону, або Мерехтливі, кому як припаде до густу. Друзі нашої бурхливої юності.

— До речі, Цезарію... Ми знайомі ось уже чотири тисячі років, а ти все живий. І навіть сивини не додалося, як був старий — так і є, і нітрохи не старіший. Чому?

— Вважаєш, що лише ти виглядаєш на людину, нею не будучи?

І знову запанувала мовчанка. Було незрозуміло, чи пан Видьмо

Марл і Цезарій вороги до останньої краплини крові, а чи друзі до втрати права на особистість.

Цього разу мовчанку порушив архіварій:

— Здається, час настав. Нам залишається тільки чекати, складаючи скалки розбитих вітражів. Ось тобі кілька загадочок; пороз'язуєш на дозвіллі. Чому запався під землю певен палац у Перекидзя? Хто, ачи що прибуло на Білі Скелі? Чим для нього є Вежа, Що На Краю? І все-таки, чому ти так прагнеш моєї смерті?

Пан Видьмо Марл не чув останніх двох запитань. Йому сянув здогад, і він навмання помчав уперед, мав таку звичку — кидатися у вир сторч головою, до ймовірної смерті або ймовірної перемоги, в будь-якому разі — геть із книгоховища. Старенький архіварій зостався сам на сам зі своїми роздумами. І питаннями без відповіді.

Сонце квапилося до вечора. Згідно з мапою, позаду залишився чималий шмат дороги (і не один багряний хрестик, — завважилося їй). Часбуло би лаштуватися до сну. Вона вгледіла ріденький гайок і рушила до нього навпростець через поле.

Зразу ж трапилася зручна трав'яниста галечина. Наталька розстелила прямо на землі ковдру, що знайшлася в клунку, і, скрутившись калачиком, заснула. Заснула, не звернувши уваги на неспокійну поведінку Летавиці, і навіть не позирнувши на мапу. Стояв теплий, розморений літній вечір, і навіть прохолодні зазвичай сутінки не розігнали спеки...

Мерехтіння примарних зірок, до котрих рукою подати. Шелестіння вогкої трави. Темні громади дерев пошепки перемовляються між собою. Дихання людей, що сплять. І тривога, котрої не помітиш і котра чигає на кожному кроці. Наспів ночі. Летавиця тривожно пряла вухами. Вона вчувала в самому повітрі, у цьому ніби-спокої, те, чого не відчувала, або й не могла відчути Наталька.

Русалчин Великденъ, Невська неділя. Їх відзначають у перший четвер після Трасіф. У народі жило безліч легенд і повір'їв про реальнє існування русалок та жахок. У цей день не пускали дітей і малодьбу діс, луця, в поле, купатися в річці («Український народний календар»).

Чари. Чужі. Ворожі. Незрозумілі.

Плюскотіння води. Тяжкі зеленаві розплетенікоси.

Русалчин Великденъ.

Наталька поволі звелася на рівні ноги, і в її очах була відсутність.

Що вдіш — Русалчин Великденъ. Чари, чужі й ворожі. І смертельні.

Летавиця була блискавкою. Духом вітру. Принаймні в ту мить. Той, хто творив чари, не передбачив можливості її появи. Вона вдарила легким копитом – і сяйнули сріблисті іскри. Занадто нетривка, занадто тонка магія зайнлялася, як сухе дерево від удару блискавки. І зітліла. Павутинка була розрахована на меншу комашину.

Лиш коли пішли по воді. Незадоволене перешіптування: відібрали законну, вже таку близьку здобич. Але вони надолужать це завтра-завтра-завтра-завтра... Поступово стихло й відлуння. Наталька слухняно вляглась на свою ковдру. Вона так і не прокинулася. А потім почало світати.

Простому смертному не варто й потикатися до прадавніх заклинань і пророкувань – надто непевними, надто примхливими, надто хисткими й непередбачуваними вони були. Ніколи не можна було сказати з усією ймовірністю: чи збудеться пророкування – ачи ні, на добре це вийде – чи на зло, подіє заклинання – чи перестане існувати, прихопивши з собою в небуття з тузин світів.

Крім усього, давні чари могли створювати свої власні ілюзії або й цілком реальні речі. Тому Цезарій, натрапивши на своєму столі на досі небачений грубий фолант, не надто переймався цим – і не таке траплялося. Проте одразу відкривати його він все ж не наважився – з досвіду знов, скільки несподіванок може чaitи звичайнісінька собі книженця. Він зняв із полиці зелену порцелянову карафку, набрав із неї дещицю такого ж зеленавого пилу й сипонув на шкіряну обкладинку книги. Якусь мить пил лежав нерухомо, а потім раптово зник. Повернувшись до карафки, хоча ніхто й не встиг би цього завважити. Книга не чайла в собі небезпеки.

Цезарій зручно вмостиився в тяжкому кріслі з дубовими різбленими бильцями, ніжки котрого закінчувалися роззявленими пащеками південних драконів, і розгорнув книгу. Письмо було давньоєденським, літери в акуратних рукописних рядках не хилилися на всі боки, і не розповзалися численними відростками, і не різали ока ляпками. Лиш деякі мали вигнутий хвостик. Цезарій пробіг їх очима – і похолос: ці букви, що виділялися із загального тексту, складалися в до болю знайоме заклинання, навіть не заклинання, а одну з Фундаментальних Формул – Формулу Жаху. Пам'ять, радше за звичкою, підказала, що це ім'я носила третя з Химер, на яких тримається світ, але жодної користі з цих відомостей бути не могло. Він швидко згорнув книгу й довго сидів, судомно хапаючи ротом повітря, як після сходження на найвищу скелю Кривого Кряж. Формула, що спала про-

тягом довгих тисячоліть, так і зосталася недочитаною, це залишало слабеньку надію, що вона все-таки не активується.

Пахнуло вогкістю й тліном. Скрадливі обережні кроки.

Цезарій підхопився з крісла. Його пройняв крижаний потойбічний холод.

Він зазирнув до довжелезного проходу поміж шафами. Той був порожнім, а його кінець приховувала тінь. Цезарій стояв на початку коридору не одну нескінченно довгихвилину, завмерши, сполотнівши, і вдивлявся в темряву, як смертні зазвичай вдивляються в прірву. Він не міг ані рушити вперед, ані покинути те, що могло ховатися в тіні. Врешті він зазирнув до наступного коридору, і до того, що йшов за ним, і ще до десятків наступних, і все не міг зважитися дійти до темряви в кінці, балансував на краю світла. Цезарій підкрався до масивних дверей, що могли би служити брамою для будь-якого міста, і чи не вперше задіяв тяжкий металевий засув. А потім задрижав: а якщо те все-таки не назовні, а в архів? у звичних тінях? Цезарій швидко озирнувся. Ворога не було видно, проте це його не заспокоїло – нападник мав достатньо місць для криївки.

Архіварій мучився. З одного боку – (двері повільно-повільно відчиняються – так повільно, як може хіба з'являтися на рані остання краплина крові, як може минати остання мить життя – і він бойтися невідомості, і бойтися побачити того, хто двері прочиняє, і вже вічуває міцні щелепи в себе на горлі), і з другого боку – (він біжить, шалено біжить, як ніколи й не біг, і вічуває, які малі кроки, і як повільно, попри те, що дуже швидко, він наближається до дверей, та добігає, і б'ється об дерево з металом, і дріжать спіннілі руки, що не можуть вічинити засув, і гаряче дихання, що пахне кров'ю, одразу за вухом).

Його морозило.

Цезарій відступив на крок, і щось торкнулося його плеча (кістлява рука з гострими пазурами, котрі не раз рвали ще живе м'ясо), та це було лише майстерно зроблене опудало крокодила, що звисало зі стелі на двох ланцюгах, – колись він ним дуже пишався, цим опудалом.

Кроки. Ритмічні, правою-лівою, шурх-шурх. Архіварій не міг зrozуміти, звідки вони надходять, бо чув їх усюди: знадворута в будинку, на підлозі й на стелі, і навіть у повітрі були кроки. Здавалося, вони потрапляли до мозку не через вуха, а через дріжання черепа, і ставали всім, вrostали в нього.

Цезарій забився в куток, втиснувшись спиною в кам'яну стіну, стискаючи в руці дерев'яну паличку, котрою так зручно водити вздовж рядків, готовий щосили вдарити нею нападника в сонячне

сплетіння, хоч це й не допоможе, і не може допомогти, активовану Фундаментальну Формулу не зупинить і найкращий заокраїнний меч, її не зупиниш нічим, тим паче – Формулу Жаху.

Міті все минали й минали, та нічого не траплялося, і лише крохи ставали все гучнішими, і це були вже не крохи, а тріск, так-так, звичайно, це тріск кісток під могутніми щелепами. Цезарій боявся поворухнутися, щоби шурхіт кісток у суглобах не заглушив звуків (доторну сухої руки до дверної клямки). Стіни розходяться, і його хапають, аби підтягнути поближче, аби зручніше було встремити в нього довгі жовті ікла. Та стіни залишалися непорушними, не шурхотів ліс і миші не прогризали своїх ходів у стінах. Все скам'яніло.

Архіварій плакав від жаху, як плачуть лише малі діти, що їх привели до жертвовника як дар Мудрому Богові Вічності.

А потім прийшла Смерть, і Цезарій поглянув на неї майже з легкістю.

Наталька прокинулася від холоду й відчуття роси на обличчі. Сонце ще не встигло піднятися високо над обрієм. Вона нашвидкуруч посідала окрайцем хліба з в'яленим м'ясом, знайденим у клунку, і рушила вперед.

Близьче до вечора дівчина набрела на невеличке сільце (якщо вірити мапі, воно звалося Бусловим) і вирішила там заночувати. Корчма знаходилася, як і слід було чекати, на найбільшій із трьох вульчиків, і була безіменною.

Наталька зайшла до крихітної зали. Довжелезний стіл обліпили завідники, і вільних місць майже не було.

Доки Наталька домовлялася з огрядною корчмарихою про кімнатку, спіймала на собі не один погляд, і були вони підозріливими, наляканими й навіть відверто злими. Дівчина ніяк не могла збегнути, чим це вона встигла викликати загальну недовіру. Залишалося лише якомога швидше сховатися до своєї кімнатки. Вона вже не чула, які розмови велися в залі після того, як пішла, хоча це допомогло б їй дещо пояснити.

– Як? Така мала – і вже в Службі?

– Ти ж сам бачив зелену пов'язку – це їхній розпізнавальний знак. А що мала – ти на це не дивися, будь-кого заткне за пояс. Там і не такі трапляються, – відповів похмурий пан, що весь вечір мовчечки цмулив пиво з единого кухля, на котрий у нього вистачило грошей.

– Та що це за служба така, що ви про неї все балакаєте?

Це втругилася корчмариха.

— Служба побутових послуг «Умілі ручки», займається викраденнями, здирництвом, перемитництвом, а передовсім — найманими вбивствами.

Корчмариха аж руками сплеснула.

— А я ще думаю — що ж вона сама-самісінка подорожує. Чи не сирітка, думаю, бува? I по чию ж це вона душу?

I тут усі почали пригадувати, кому ж вони встигли перейти дорогу за своє мирне, спокійне життя. Хтось пригадав, що не так давно добряче відлупцював дружину (прийшов напідпитку, а вона причепилася) — а теща зачайла в душі злість; хтось продавав підкисле молоко; купець загнув ціну на борошно, що, звісно ж, не припало до вподоби решті селян; дві родини сперечалися за межі володінь і тепер позирали одна на одну з підозрою; певний челов'яга мав за звичку витягати чужі ятері й тепер сахався всіх; а найбільше, мабуть, злякалася сама корчмариха, що не раз і не двічі не доливала в кухлі браги. Вона ледь не зомліла, тяжко гепнулася на стілець (той жалібно скрипнув) і прошепотіла:

— Пригріла гадюку на своїх грудях.

I тут зала зашуміла. Першим, схоже, озвався похмурий пан, що весь вечір цмулив один кухоль пива й час від часу лупцював свою дружину. Хоча це не доведено, та й не важливо. Тут і там лунали вигуки на кшталт «Уб'ємо гадину!», «Дамо відсіч убивці!» тощо. Невідь звідки в руках людей з'являлися ножі, сокири, коси, промайнуло навіть кілька стародавніх кинджалів, небачених у цих назагал мирних краях. Корчмариха, оскільки в неї не було ніякої іншої зброї, скопила рогача.

Зборисько посунуло до вузесенького темного коридорчика, що вів у житлову частину будинку, в якому була розташована корчма, адже Натальчина кімнатка знаходилася саме там.

Наталька ніяк не могла заснути, і саме це її врятувало. Вона мимоволі прислухалася до гармидеру за своїми дверима, страшенно здивувалася (погодьтеся, не щодня в звичайнісінській собі корчмі почуєш заклики до вбивства) і не одразу зрозуміла, що вбивати будуть саме її.

Двері закряхтили від ударів, та не відчинилися. Корисна, що не кажіть, звичка — засувати засуви.

Наталька підхопилася і, все ще нічого не розуміючи, підштовхнула до дверей ослінчик, стілець і невеличкий столик. Металева карафка з водою, що стояла на столику, покотилася по підлозі.

Дівчина тим часом підскочила до вікна й заходилася шукати, як же воно відчиняється.

Так би Наталька й загинула ні за що ні про що (пов'язку зав'язала, лише щоби волосся в очі не лізло, а ні про яку Службу вона навіть і не чула), якби не здогадалася вибити вікно. Воно було зашкленим – велика рідкість як на ті часи. Товсте каламутне скло ніяк не хотіло розлітатися на дрізки, та врешті-решт здалося. Ніч дихнула в обличчя Натальці прохолодою.

Наталька вилізла на вулицю, преболяче при цьому подерши руку, і розгубилася. Вона не знала, де стайні.

Тим часом у неї за спиною розчахнулися двері, розлетілася на всі боки саморобна барикада.

Часу на роздуми не залишалося. Наталька кинулася навтьоки. Єдино можливим виходом було сховатися в лісі та сподіватися, що праведний гнів селян, доки вони бігатимуть зі смолоскипами, вщухне так само раптово, як і розгорівся. Уже на виході з села Наталька наштовхнулася на якогось меланхолійного вершника, що куняв у сіdlі на прегарному скакуні. Вершник був, як їй вдалося розглядіти в непевному місячному сяйві, не старшим за неї.

– Рятуйте!

Вершник умить прокинувся й вирівнявся в сіdlі.

– Від кого вас рятувати, о прекрасна панно? Від кровожерливого змія – а чи від лихих людей?

У дальньому кінці вулиці з'явилися переслідувачі. Наталька махнула рукою в іхньому напрямку та вже біжучи вигукнула: «Від них!».

Меланхолійний вершник, рушаючи вслід за нею, піднесеним голосом промовив:

– Я буду вашим лицарем, віддам за вас своє життя, якщо ви згодитеся прийняти цей скромний дарунок, і захищатиму вас, скільки віку мого.

Промовивши це, він зомлів – чи не від жаху. Кінь зупинився.

Наталька підскочила до нього й підтримала, щоби не гепнувся на землю.

І тут до них підкотилася хвиля буслівчан. Правду кажучи, тверезіші голови з цього ополчення вже давно намагалися заспокоїти тих ошаленіліх – ніхтотак і не помітив у Натальчиному вусі сережки – другої обов'язкової ознаки Службовців. Натовп уже не був стихійною силою, готовою змети все живе на своєму шляху, попри те, що лютъ ще не вщухла остаточно. Наталька жусього цього не знала, і тікати їй було нікуди. Вона щосили вигукнула:

– Невже ви не бачите, що людині погано? Допоможіть йому, а потім уже зі мною розбирайтесь, хоча й не розумію, чому ви так розлютилися.

Натов спинився в непевності. Селяни переглядалися. Раптом ім усім розхотілося брати гріх на душу. Поміж спантеличених облич прописала мовчанка.

Наталька, увідчай, ледь не плачуши, повторила:

– Ну допоможіть же, хто-небудь! Він же зараз упаде...

Вонахитнула головою, волосся сповзло вбік, і на якусь мить майнуло вухо – сережки не було.

Переслідувачі мовчки, не змовляючись, дійшли до однакового висновку. Як уже мовилося, вони ніколи не відзначалися вояовничістю, тож вирішили почекати з розправою («мо', й само якось владнається») і проявили зацікавлення зомлілим. Хтось витягнув із повітки тачку на овочі, хлопця згрузили до неї й так і повезли до корчми. Там, при ясному світлі свічок, вдалося детально оглянути його одяг, що беззаперечно свідчив про належність до знатного чи принаймні заможного роду. Стрій був мисливським, з маленькою шапчиною з пером, камізелькою – усе як годиться.

Йому поблизукали в обличчя крижаною водою з криниці, і він прийшов до тями.

– Небезпека вже минула?

Наталька ствердо похитала головою, минулася, мовляв, минулася.

– Тоді дозвольте представитися: Фердинанд XVIII Пфупф Амадей Брячеслав Заратустра де Нобіль, для друзів і рідних – Фердик.

Наталька була трошки спантеличена такою кількістю імен, хоча, слід зазначити, серед аристократії зустрічалися особи й із довшими іменнями.

– Наталька Тренка... – їй чи не вперше в житті стало аж соромно за своє простеньке, майже селянське наймення, і вона швидко додала – фон Тренка.

– Вельми приемно познайомитися. А що змусило вас рушити в такі небезпечні мандри?

Наталька швиденько переповіла Фердинандові XVIII Пфупфові Амадеєві... коротше кажучи, Фердикові (тим паче решту імен Наталька вже й так забула) усе своє дотихчасове життя, обійшовши мовчанкою недостатньо аристократичне походження.

– Напевно, всі ці набіги Орди приховують якусь зловісну таемницю, – задумливо промовив багатоіменний хлопець.

Що ж до Натальки, їй не треба було шукати зловісної таємниці, жах у неї викликали й самі Стерв'ятники, без усяких там додатків. Тож вона поквапилася спитати співрозмовника, чому він опинився на дорозі вночі, сам-один, та ще й без речей. Той із запалом почав розповідати.

— Якось ясного гожого ранку я рушив на полювання із соколом. Мій та королівський роди, слід зазначити, ведуть свій початок від спільніх предків, а саме: від короля Юліана III і королеви Аліції. Молодший син їхній, Осен, що доводиться мені дідом у сімдесят восьмому поколінні, зрікся престолу на користь свого старшого брата Марка I, взяв у власність собі й дітям своїм допоки сонце світить невелике сільце Перекидці, що на півночі Зеленого Краю, з усіма навколою лісами, луками, озерами, а також небом над ним, і займався там сокільництвом до скону життя свого. Відтоді сокільництво – спадкове заняття мужів роду мого, і жоден із них, і я також, не згодився б покинути палацу...

(Наталька вирішувала, чи можна Криївочку назвати палацом, і врешті вирішила, що все-таки ні.)

— ... і соколів задля трону Едену. Отже, я вирушив на полювання. Птах уздрів прудконогого зайця й стрілою помчав навзdogін. Ралтом пролунав жахливий гук, ніби земля розверзлася, сокіл здригнувся душою й зник за гаем, а я чимдуж помчав до палацу. Але не було там уже ні палацу, ні парку, ні фонтанів, навіть стайні – й тієї не було, а лише ненаситна прірва зяла на місці моєї оселі. Один селянин зізнався, що бачив неподалік сільця двох дивного лiku мандрівців, що скидалися на лихих чаклунів. Відтоді я, безталанний і безпритульний, що тішився в розкошах, мушу блукати світом, шукаючи цих недобрих людей, щоб як не ласкою, то мечем намовити їх повернути на світ палац, капличку, склеп, парк, фонтани, теплиці, будинок для служок, соколярню, стайню, псарню, а також сторожку вкупі з усіма живими душами, що перебували там. І душа підказує мені: що більше добрих діянь я здійсню, то легше буде вблагати лиходіїв. Тож я допоможувам подолати всі перешкоди на вашому шляху до Краю Світу, а якщо зорі покажуть, що слід іти й далі – що ж, мандри за Край Світу злякають хоч кого, але не мене.

До Буслового в'їхав вершник на баскуму зиварському скакуні (такого чи й зустрінеш у цих краях) і швидко, як тінь небесної почвари, промайнув вулицею. Він грюкнув ув обшарпані двері будиночка косара Стаска та його дружини (котра саме була в гостях у своєї троюрід-

ної сестри по материній лінії), і зі стіни впав, розбившись на друзки, глиняний оберіг, що рятував від усіх негараздів.

У цьому будиночку подорожній і заночував, заплативши господареві за мовчанку й пообіцявши навідатися – перевірити. Косарю, як по правді, й не хотілося патякати про відвідувача, – бо людину, що зналася з нечистим, запросто могли спалити, не чекаючи на суд. А що гість був потойбічним, він і не сумнівався. Адже до дверей вело два ряди відбитків копит, а кінь-то був лише один. І очі в незнайомця при тъмяному світлі свічки не блищали, як у звичайної особи, а просто таки палали недобрим вогнем.

Гість вирушив далі наступного ранку, ще й на світ не благословлялося, а зайві три гроши Стаскові згодилися. Два з них він наступного ж дня пропив у корчмі, щоб заспокоїти душу, а за третій придбав нового оберега в мандрівного крамаря. Щоправда, оберіг не порятував його, і коли він за п'ять років потому взимку переходитив річку, то провалився під лід і втонув.

Історію нещастя косаря ми знаємо від його дружини, жінки розважливої, що радила йому віддати диявольські гроші бездушникові – синовому вчителеві, а не витрачати на себе. Усе це вона наважилася розповісти лише за багато років опісля чоловікової смерті.

Наталька вишила в дорогу наступного ранку в супроводі Фердика, не зустрівшись зі зловісним Стасковим відвідувачем, і навіть не довідавшись про нього. Може, воно й на краще. Не варто лякати налякану людину перед не вельми безпечною, а подекуди й вельми небезпечною мандрівкою. Тим паче, що перелякувсе одно не збутися, він осідає на плечі, як курява з широких шляхів.

...День намотувався на повороти Тракту й тягнувся перед са-місінькими кінськими копитами, не бажаючи минатися. Час не тікав і не повз, а саме неквапом чимчикував, знехотя минав нечисленних мандрівців, безлюдні вулички крихітних сіл на кілька хатинок і одну церковцю.

Надвечір Наталька з Фердиком прибилися до довжеленої валки прочан, що іхали до Локута мало не з-за Гнівливих гір. З ними іхали й послі короля Ніції Фабіана – везли портрети королівни Марціани. Як і годиться, всю цю компанію супроводжував загін лучників, тож, приїд-навшись до валки, можна було не боятися нападу грабіжників чи диких звірів, і коли вони зупинилися на ніч на великий галевині обабіч дороги, посеред негустого лісу, наші подорожні залишилися з ними. А за якихось півгодини траву вкрила неочікувана, несподівана темрява.

Тремтливе світло багаття відвойовувало в пітьми бліді потомлені обличчя пілігримів; казанки, в котрих варилася сяка-така юшка; наморених коней, що лініво скубли траву; поставлене на землю дерев'яне грубе начиння й шматки розмов.

— Як там у вас?..

— Сніг...

Язики запліталися, і розмова поволі згасала. Над табором осьось мав запанувати сон, і зараз лунали останні запитання, що не потребують відповіді.

— Що нового в столиці?..

— Та-а, королевич Рудольф...

Наталька примостилася до самого крайнього вогника, майже впритул до лісу. Половина співрозмовників уже бачила десятий сон, решта намагалася закуняти, обмінюючись час від часу розмілілими сонними думками. Здалеку долинав хрипкий спів останнього трувера.

Коли місяць уловні одрече служці своєму, коли Тому, хто птахом прилине, щоби панувати над світом, кров'ю свою вимостить дорогу юна чаклунка, коли встане нове сонце, і воно буде кольору крові, і ніч не встелять своїми крилами чайки, — із далекого моря прийде корабель, що вітрила його зткані з дихання померлих, аби спинити ту, котра казкою обділена, і не дати їй звершити останню молитву, що змінить світ, коли нічого змінити не можна. І Тінь приведе того, для кого немає замків...

Ніхто не завважив, коли саме це сталося. Балаканина вщухла, і над табором повисла напружена тиша. Поснулі збудилися від сну, і всі погляди звернулися до стіни вкритих мохом стовбурів віковічних дерев.

На узлісі, між чіпких кущів ожини та вовчих ягід, нерішуче заувмерла тонка постать. Невисока, подібна до людської дитини, зі світлим волоссям і блідою, як у потопельника, шкірою.

— Упирчай — верескнув хтось і вихопив із-під сорочки пучок крайзілля. Йому одразу ж закрив рота котрийсь із послів.

— Нетлінний...

Посол говорив пошепки, намагаючись не спокохати несподівану удачу:

— Як схоче, провістить долю... чи й зустрінеш їх...

Постать зробила крок до вогню. Легке, як прозора сріблиста павутинка, волосся. Довгі тонкі пальці без нігтів. Білі прозорі очі, сліпий погляд з минулого — невизначеного, неймовірно давнього минулого, з переказів Сивої Давнини, з часів, що передували Сивій Давнині,

з вогкої темряви, від котрої пробирають дрижаки, з тих часів, коли люди ще не ходили по суші й не плавали морем, бо не було ні сушки, ні моря, ні самих людей, а були лише Химери та мудрий Казкар; сліпий погляд із прийдешнього – бочастеперішній також був для Нетлінного не більш ніж звична, прожитою минувшиною.

Товариство мовчало.

Неочікувана, некликана, небажана, неминуча – перед ними стояла сама смерть в усіх своїх незчисленних іпостасях. Рано чи пізно вона прийде – як роздутий синій потопельник чи всохлий стариган. І коли вона з'явиться – байдуже буде, в якій саме подобі. Кожен чекатиме на неї, вслухаючись у тривожну досвітню тиші. Чи не краще заздалегідь вивідати в цієї втіленої долі, цієї почварі з темного лісу, коли прийде смертна година, і гідно зустріти її? Чи не є постійне відрхування часу до неї поміркованою ціною?

Краще б він і не з'являвся, – так думала більшість. – Краще б не поставав цей жаский вибір.

Товариство мовчало, і Нетлінний чекав. Йому не бракувало часу.

Миті скапували в безодню, повільно конала ніч. Негодований забутий вогонь згорів і згас.

Урешті якийсь відчайдух поквапцем, щоб устигнути, доки не розтанули рештки відваги, зашепотів ритуальне прохання:

– О Нетлінний, що скрес уночі, спізнай мою долю та скажи, яким буде мій шлях.

У Нетлінного був тихий відсторонений голос – таким буває стукотіння дощу по черепичному даху.

– Мандри твої будуть довгими, о пілігриме, та ти сягнеш свого й вороття твое буде щасливим.

На траву під ноги Нетлінному впала срібна монета. Люди почали потихеньку отямлюватися. Провіщення було добрим, і кожен сподівався, що нетлінний буде таким же ласкавим і до нього. Не вірячи власному щастю, навпереди зашептоліли:

– О Нетлінний, що скрес уночі...

– О Нетлінний...

Пророцтва, проте, були різними. Широко посміхався купець, що йому була обіцяна успішна торгівля. Відлягло від серця жінці, котрій провіщено одужання дитини. Але був і блідий чоловік, котрому напрочено люту смерть.

Фердик штовхнув Натальку:

– Спитайте його...

Дівчина поглянула на істоту, що стояла перед нею. На істоту з

оповідок, що їх вона чула в дитинстві, – нескінченних Лімових історій про хоробрих лицарів, мандри й поєдинки. Вони відбувалися десь одразу ж за межами маєтку, варто лише вийти за ворота – і побачиш це все на власні очі. Наталька не раз тікала до лісу в надії зустріти там лісуня, маву або ще якогось дивогляда; потім усі челядники гасали по вовчих нетрях у пошуках заблукалої панянки. Наталька любила Лімові оповідки. Історії завжди мали добре закінчення.

*Ліс наукової лекції, передбачення
відоме давно. В тексті, білодій
сусільському житті передбачення
базується на відомих об'єктивних
законах. Що ж до передбачення
далі, то сучасна філософія не
розвіджає це як можливе. Хоча й
відомо достатньо експериментів, коли
передбачення далі все ж збухається.*
(АЛЬБІЗЮЧЕНКО «Лені і долі»)

У лісі пугнула сова: раз, другий... На щастя, – подумалося Натальці, і вона тихо прошепотіла:

– О Нетлінний, що скрес уночі, спізнай мою долю й скажи, яким буде мій шлях.

Щось мінялося. Щось зникало. Істота з оповідок, сюрчання цвіркунів, людське дихання... Миті не танули, а висіли в повітрі. Щось сталося. Якась жахлива помилка.

Нетлінний, здавалося, іще зменшився, згорбився й зробив крок назад. Потім іще один, і ще... Тонка постать розтанула в нічному непривітному лісі. Десь удалині grimнув грім. Люди мовчали. Першим прийшов до тями Фердик.

– У них свої шляхи, у нетлінних... з'являються за власним бажанням, і їх не зупиниш, коли схочуть піти. Не хвилюйтеся, Наталько... просто часного настав.

Його непевним поясненням ніхто не повірив.

Це був перший випадок, щоби Нетлінний затнувся.

Чи чули ви коли-небудь прислів'я «Вчепився, як Рудольф у корону»? Так-от, воно увійшло до вжитку саме за часів правління короля Рудольфа III, а правив він саме за часів Натальчиних мандрів.

Висувалися припущення, що саме Рудольф отруїв свого батька – старого короля Вільгельма XIV, хоча це й не доведено. Той міг отруїти й запеченими в яблуках їжаками, котрих саме подавали до столу в день його смерті, однак із того ж дня іло багацько людей, і ніхто навіть не занедував.

Крім того, безвісти зникли три позашлюбні доньки (Аріка, Маріса та Катріна) і два сини Вільгельма (Давид і Кунаг, котрий був іще немовлям), і ніхто, власне, й не сумнівався в причині їхнього зникнення. Тож для пана Вільгельма Марла не було бнесподіванкою, якби молодий король, послідовний у своїх діях, як ніхто, стер би з лиця землі всю

стару бічну гілку королівської родини, хоча представники її зродувіку не покидали родового маєтку в Перекидцях. Проте цікавив Його передовсім не черговий крок цлеспрямованого короля, а виконавець його волі. Шукати чаклуна в Едені – все одно, що шукати голку в скирті сіна, та й то ніколи не може бути певності, що вона знаходиться саме там. Знищення ж палацу передбачало вже певний рівень, і якщо інших пропозицій не було, цей початок був анітрохи не гіршим за будь-який інший.

Спершу Видъмо, звичайно, подався до Перекидців, аби пошукати бодай яксь сліди, і там на нього чекала велика несподіванка. Палац навіть не залався під землю, він був саме стертий разом із усім ґрунтом, піском і гранітом під ним – ніби хтось розмашисто викраяв маєток із навколошнього крайобразу. Відчувалася робота чаклуна-новіцюша, недоука, що вже має достатньо сили, але ще не вміє вибирати доцільних розв'язань. Адже значно простіше було би спопелити будинок близкаюкою, або викликати з котроєсь печери Змієвого Узгір'я пару-трійку драконів, що пожерли би мешканців садиби, чи хоча би пустити землею тріщину й закрити її над маєтком.

Або це був чаклун такої сили, що для нього просто не мало значення, в який спосіб знищити палац, хоч би й з усім Зеленим Краєм.

Видъмо з надією в серці пошукав довкола магічних слідів, які мав би залишити чаклун. Їх не було. Видъмо тричі обйшов провалля, окріслюючи щоразу ширші кола, – без жодних наслідків. Сутеніло. Він озирнувся на прірву й здригнувся. Чи то він остаточно втратив нюх, чи то зробив це таки той, для кого немає замків, Химерна постать із пророцтва.

Залишалося лише знайти цього, з дозволу сказати, новіцюша, голку в половині скирти. Хвилинна робота, – невесело посміхнувся Видъмо.

Як на те, жоден із безробітних мандрівних чаклунів, що тинялися навколо королівського палацу в пошуках хоч якоїсь роботи, з винищеннем щурів включно, не надавався на цю роль і не знав нікого, хто міг би надатися.

Видъмо вірив у своє неймовірне везіння. Дивні збіги обставин завжди виходили йому на краще. Він був із тих, хто з моста падав на скриню зі скарбом, яка невідь-чому пропливала річкою. Тож, спиною відчувші чийсь недобрий погляд, Видъмо аж стрепенувся. Але позаду нікого не було. Лише раз майнув якийсь хлопець, та він, схоже, збірався вкрасти рибину в крикливого продавця, і до погляду ніякісінного стосунку не мав.

А в потилиці продовжувало колоти. Видьмо навмання перевірив – чарами обшукав навколоїшній простір. Нічого. Себто – взагалі нічого. На місці дивного хлопця зяяла більш ніж підозріла порожнечка. Видьмо вхопився за ниточку погляду й послав уздовж неї кульку кропивки – не загрозливого для життя, але напроцуд болючого закляття. Воно мало ще одну безсумнівну перевагу перед будь-яким іншим – його міг зняти лише той, хто насилив. Пан Видьмо кинувся за ріг, згріб за барки хлопця, що наче крутився біля риби, а зараз тер очі та тихо пхинькав, і потягнув його до східців. Хлопець гепнувся на нижній щабель і в обмін за відкликання кропивки почав розповідати.

Торк із дитинства бавився тим, що вгадував дії людей. І якими б незвичними не були його згадоди («Ось зараз бурмістрівна Марта поцілує в ніс нашу корову Лиску.» – «Та ти що?» – «Дивись, дивись... А я ж казав, що поцілує!»), вони завжди збувалися. Років у вісім він зрозумів, що то, власне, були й не згадоди. Якимось чином він підлаштовував поведінку людей під свої думки. Після того як Торк це усвідомив, розваги стали цікавішими: можна було взимку виростити яблука, лих уявивши їх на безлистому чорному дереві, а можна було ласувати справжнісінськими марципанами, які йдуть сливе люди заможні, уявивши їх на столі. Можна було й допомагати батькам, наводячи дощ на поле під час лютої посухи, і заготовляти дрова на зиму, не ходячи до лісу.

Так би він і жив собі в мирі-злагоді з усім світом, якби не суща дурничка. Він невдало пожартував, виростивши місцевому шляхтичеві осячі вуха – довгі, сірі й пухнасті. Шляхтич, як на те, виявився паном спостережливим і здогадливим. Про чаклунів він знова багацько, значно більше, ніж середній догоризонтянин, Торка на місці злочину запримітити встиг, і наступного дня під його двором уже стовбично десятків зо два вояків із противаклунськими оберегами, готові схопити його та спалити без усіляких розмов. Залишалося хлопцеві лише тікати світ за очі, і то чимдуж. Швидко чи не швидко, а він прибився до Едена. Там показував різні чудернацькі штуки на ярмарках, непомітно крав їжу у вуличних продавців, пускав туман у очі мирному населенню, час від часу допомагав обкраденому купцеві знайти злодія, лагодив бруківку й виводив мишей – загалом робив все, що й пристало робити безробітному чаклунові.

...Звичайнісінський був собі день. Торк вештався ярмарком і, не привертаючи нічиеї уваги, думкою притягував до себе кухлі пива.

Черговий кухоль саме летів до нього, коли з повітря з'явилася рука, за нею – і цілий стариган із обличчям, схожим на висохлий корч, скочив кухоль і вихилив його. Торкові аж у очах замлілося. Тим часом стариган весело кивнув йому й ляслув по плечі. Узагалі Торк такого панібратства не дозволяв, але незнайомець, напевно, був могутнім чарівником, значно могутнішим за нього, а з таким сваритися не годилося.

– Що, дрібним злодійкуванням бавимося? На копійки размінююємося? А чари, щоб ви, юначе, знали, – це велике мистецтво.

Стариган підняв руку долонею до неба, і над нею з'явилася маленька веселка. Потім стариган витягнув руку об штани, і веселка зникла.

– Чари – це вам не пиво цмулти... хоча й це також приемно.

Торк курешті спромігся на слово:

– І що ж мені, демонів викликати, чи як?

– Учитися вам, юначе, треба. Учитися й тренувати себе у великих випробуваннях. От, скажімо, хочете справжню роботу?

Торк квапливо кивнув.

– Робота, попереджаю, не з найлегших, і якщо ви не впораєтесь – доведеться перейти до світу без світла. В разі ж успіху – я беру вас до себе в учні. Рочки за два-три ви, може, й вивчитеся на щось путне. То що, колінця не вгинаються? Не розхотілося братися за серйозну роботу?

Можливо, Торк би й відмовився, надто непевною видавалася пропозиція, та оце зневажливе «колінця не вгинаються?» зачепило його. Та за кого його мають? За сільського пастушка, котруму скажеш «вовкулака», і він уже тікає?

– Звичайно, я беруся за завдання.

Стариган вдоволено потер сухенькими ручками, ставши на мить схожим на муху.

– От і правильно, юначе. Я вірив, що не помилився у вас. Тоді треба підписати угоду.

І в його руці невідь-звідки з'явився пергамент. Торк швиденько проглянув його. Це була звичайнісінка угода, котру, як правило, укладають при будь-якому наймі. «Я, такий-то, зобов'язуюся вірою й правдою служити своєму роботодавцеві протягом обумовленого часу, виконувати обумовлену роботу та не розповідати про неї, якщо роботодавець цього не задає». Торк уже готовий був витягнути з кишені багатого штудента, що проходив повз нього, дороге перо, та стариган зупинив його.

– Ви що, чорнильцем підписа ставити збирайтесь?

І, піймавши спантеличений Торків погляд, пояснив:

– Не прийнято важливі папери підписувати чорнилом. Воно й зрадити може, і зникнути. Лиш кров є матерією певною й вірною.

Торк мовчкі простягнув йому руку. Стариган срібною голочкою вколов пучку пальця, і хлопець старанно вивів на пергаменті своє ім'я. Стариган дмухнув на пергамент, і той одразу ж зник.

– Ну а тепер – рушаймо.

Він узяв Торка за руку, пробурмотів кілька слів...

...увесь навколоїшній світ розплівся, розпався, розмазався, навколо стало нічого...

...і поступово вималювалися обриси якихось невисоких дерев, з'явилася росяна трава під ногами, шлях, крутий схил, і внизу невелике сільце з розкішним вишуканим палацом. «Яку казці», – майнуло в голові.

– Перекидці, родовий палац Нобілів. Його вам потрібно знищити.

– Як – знищити?

– А це вже, юначе, ваші проблеми. Я – роботодавець, ви – виконавець. Не влаштовує робота?

У зморщеному, висхому обличчі майнуло щось хиже.

– Життя є саме таким. Це вам не жаб по ставках ганяти. Не влаштовує такий світ?

Торк не мав сили поворухнутися, він завмер, мов заворожений, і не міг навіть перевести подиху. Він відчував неймовірну, люту, звірину силу старигана.

– Втрете повторюю – а я цього, юначе, не люблю – світ вас не влаштовує? Що ж, можете перейти до іншого, темнішого. Що-що, а це я вам забезпечити завжди зможу. Чи вам жаль цих нікчемних аристократиків, що дивляться на свої зорі, а на всіх інших – спогорда, бо «не рівня»?

Торкові не хотілося помирати. Життя його цілком влаштовувало. Воно, хоч і не завжди обходилося з ним так ласково, як хотілося б, все ж було непоганою штукою. А аристократи, швидше за все, були старими, ім і так зосталося небагато років життя, і селяни на них, напевно, ображтаються – ну ще б пак, потолочили лан, коли полювали, усі лише зрадили б, якби ці Нобілі кудись зникли. Торк заліпив очі та спробував побачити долину такою, якою вона була. А потім уявив на місці палацу провалля. Якусь мить нічого не відбувалося, а потім пролунав гурkit. Торк розплющив очі й усрів провалля – справжнє та водночас кап-у-кап подібне до того, яке він уявив.

— А ви молодець, юначе! Нікому ні слова про це — я ж вас і з-під землі дістану, — промовив стариган масним голосом. І зник.

Торк чекав на нього в тому гаю, чекав кілька днів. Потім зрозумів, що його обдурило, і знову поплентався до Едена. Там хоч було що йсти.

— І ти більш ніколи не бачив того старигана? — схвилювано вигукнув пан Видьмо.

— Чому ж не бачив, — стенув плечима Торк. — Бачив, та й не раз. Його тут важко не помітити.

— Хто це?

— Начальник королівської охорони, пан Маврицій. І тепер мені кінець.

Торк приречено зіхнув і поплентався кудись униз вуличкою. Пан Видьмо на мить завагався й окликнув його:

— Куди ж ти почалапав? Тобі зараз не можна тут залишатися. Підеш зі мною, а потім уже — як складеться.

Торк змалечку вчився тримати себе в руках. Якби не вчився — напевно затанцював би від радості.

(Міфічні літт тому)

На небі, здавалося, хмар не було. Просто воно раптом із блакитного стало похмурим, темно-сірим. Сонце зникло.

Гори були облізлими, голими, суціль укритими камінням. Їх не огортала ошатна снігова мантія. Лише де-не-де з непомітної оку тріщинки стирчала суха бадилина, насінина котрої була принесена сюди невідь-яким вітром.

Час від часу спалахувала недоречно яскрава на тлі темного небосхилу блискавка і гарчав грім. Здавалося, от-от уперіщать тяжкі краплі дощу, та вони все не падали й не падали, і було в цьому щось зловісно-неприродне, від чого хотілося забитися в найглибшу печеру, затиснути вуха долонями й не виходити звідти якомога довше.

Кажуть, саме в такі дні виповзають зі своїх вогких нір дракони. Вони важко літають над скелями, ледь ворушачи своїми шкіряними крилами, і випльовують полум'я, від якого плавиться каміння.

Кажуть, саме в такі дні на хмарах справляють учту безіменні звірі з потойбіччя.

Кажуть, саме в такий день із морських глибин вирине Змій і, обернувшись людиною, запанує над світом.

Чи можна вірити цим казкам? Звикло мудреці відповідають — ні, але навіть вони змінюють погляд. Саме в такі дні.

Земля тремтіла, ніби під нею борсалися всі шістнадцятеро Химер, на котрих вона трималася, і сімнадцята – та, що завжди в мороці.

Тонка, як голка, вежа, що стриміла на самісінькому вершечку скелі та, власне, була її породженням і продовженням, завмерла у своїй вічності.

Біля брами, охороняючи її від небажаних гостей, лежали два велиденські чорні кам'яні пси. Ветхі гобелени на вологих стінах вкривало сіре липке павутиння. Сюди ніколи не прокрадався аніайменший вітерець, щоби хляпати такими дорогими тканинами об камінь. Все у вежі було давнім, але разом із тим і примарним, ніби ще тільки мало створитися. Тяжкі столи та крісла в залі похмуро мовчали. Три сходинки вели до підвищення в далекому кутку зали, де також стояв стіл. На ньому виблискували срібні тарелі з вишуканими стравами й срібні кубки з найдорожчими винами. Вежа чекала на свого володаря.

І він прийшов.

Кам'яні пси привітно помахали йому своїми важкими хвостами, брама широко відчинилася без будь-чиеї допомоги, і гостинно спалахнув яскравий вогонь у великому каміні.

Володар, здавалося, і не помічав нічого. Він упевненим кроком простував широкими коридорами й ніде ні на мить не завагався, куди саме звертати. Зупинився він біля геть непримітного гобелену. Прикладав до нього долоню, і той відхилився, як від повіву вітру. Та вітер ніколи не забрідав туди.

Гобелен приховував вузесенький, низесенький хід до гвинтових сходів, що вели кудись униз. Володар вежі нагнувся й ступив на них.

Чи довго він спускався вниз? І чи має час якийсь відповідник у тому місці? Він дійшов мало не до самісінького серця землі, до серця гор, туди, де течуть крижані бурхливі ріки, водою з котрих не можна втамувати спраги; туди, де людині не судилося побувати; туди, звідки бере своє коріння жах.

Бо саме там був його істинний дім.

Міріади літ тому...

Час закуняв на сонечку, як лінива кішка. І якщо не втримався навіть цей невтомний мандрівець, що весь час мчав кудись у невідомість, що ж говорити про всіх інших? Коні сонно пряли вухами, ганяючи надокучливих мух. Поле мовчало – лише зрідка якийсь особливо невгамовний коник вирішував посюрчати, та й той швидко змовкав. На сон не хилило лише Фердика.

– А ще в нас здавна утримували сніжно-білих кречетів... Без-

перечно, то невідь-скільки коштує, бо вони ж, як вельможні гости, частуються лише вимоченим у молоці з вином м'ясі молодесеньких кроленят, але кречети того варті! Бачили б ви, як вони линуть до сонця, ледь поводячи своїми осяніними крильми! У їхніх чорних, як ніч, очах ховається вічна мудрість. Вони бавляться з небесною стихією та щоразу здобувають перемогу. І значно біжчі до зірок, ніж люди. Вони не помирають – а летять у піднебесся, щоби там вічно ширяти наввипередки з хмарами.

Наталька широко позіхнула. Фердик цього не помітив.

– Нам їх приносили в дарунок правителі з дикої півночі, з-за тих лютих гір, що тонуть у вічній темряві. Ці птахи, що королюють серед усіх крилатих, важать не більше двадцяти лотів, але є дорожчими за золото, бо в них – правда й володіння небом...

Наталька закуяла, схиливши голову на груди. А Фердик іще довго розповідав їй про своїх улюблениців.

За кілька годин перед ними, як із-під землі, виринула брама Едена.

...Еден ніколи не був найбільшим містом Зеленого Краю, та й найвеличнішим, правду кажучи, також не був. Єдиною його (і найсуптєвішою) перевагою було те, що саме звідси виrushали королівські гінці з життєво важливими наказами і саме тут відбувалися різноманітні свята й процесії – по-королівськи щедрі та королями ж улаштовані.

Чужоземці не розуміли, чому королівська родина не оселилася в Локуті – ось яке місто було найбільшим і найдревнішим (навіть уранніх хроніках воно згадувалося як дуже давнє, а хроніки в Догоризонті велися з незапам'ятних часів). Саме цьому місту своїм виникненням завдячували численні похмурі чутки й легенди, саме його мовчазними алеями ходили святі тіні, та королі, що за життя правили з Едена всім Зеленим Краєм, після смерті навіки спускалися до підземних склепів, у котрих упродовж століть не було чути людського дихання. Лише ноги мерців – величних колись правителів – ступали в далекі відроги цих не людьми створених залів, і зрідка до смертних, що топтали ще ряст, із-під землі долинали відголоси їхніх розмов.

Жалкий вітер приносив із рудої пустелі рудий пил, і він засипав місто, і місто також ставало рудим. Все в ньому мало цей нудотний глинняний відтінок: і храми, і вулиці, і будинки, та й мешканці Локута здебільшого були рудими, і на дорогах вони залишали руді сліди.

А ще з пустель приходили люди. Вони ночували в святилищах і йшли куди собі йшли. Ніхто не міг сказати напевно, хто вони, звідки примандрували та куди прямують. Власне, не можна було напевно

сказати й чи були вони людьми, – адже ніхто не бачив їх без балахонів, що приховували обличчя. Людьми їх називали, щоб полегшити спілкування та щоб не виникало зайвих ускладнень. Якщо хтось уголос висловлював якусь іншу думку, він зникав. Безгучно й непомітно, як і жив.

...На вулицях Едена панувала передсвяткова метушня. Власне, якогось особливого свята чи урочистостей на найближчий час заплановано не було – так, дрібнички: ярмарковий день та приїзд мандрівного цирку з Митищ, та північні бої, та змагання співочих канарок. Все як і щодня. Місто жило в постійному передчутті свята, і на вузесеньких звивистих вуличках стояв радісний гомін. У глибоких багнистих калюжах бабралися забрьохані по самісінькі вуха ділахи, крамарі щосили вихвалили барвисті хустки, смердючу рибу, теплу липку воду й усе, що в загалі буває в таких-от вуличних гендлярів; необачні перехожі дивом рятувалися від ударів копит баских коней, а неквапні ослики тислися до узбіч. Люди лаялися, пліткували, шахраювали, купували й продавали, а назагал – тішилися життям. Життя вирувало... від сходу й до заходу сонця. Уночі законосулюні громадяні на вулицю й носа не висунули б. І на те були свої причини.

Вночі на вулицях панували закони іншого світу – світу моторошного, незрозумілого, світу, вищиреного блискучими лезами отруєних кинджалів. Для того світу смерть була не завжди бажаною, але звичною гостею. З цією кумасею загравали, і не дивувалися, коли вона давала дзвінкого ляпаса. Тому світові належала Служба побутових послуг «Умілі ручки», і вона була не найнебезпечнішою його проявою. *Ніяк* не найнебезпечнішою.

Удень ці мешканці ноћі розповзалися по своїх норах, зализували рані й готувалися до нових шаленств. Удень усе було напрочуд благополучно. Удень про них не хотілося й згадувати. Темряві була подарована ніч.

У таких великих містах Натальці ще не доводилося бувати. Фердикові, правду кажучи, також, але він у цьому нізащо не зізнався б. Наталька чи не вперше за всю мандрівку пожалкувала, що з ними немає Фрелька, – той запевняв, що знає Еден як свої п'ять пальців. Та й чому б йому не знати – він частіше бував у столиці, аніж у своєму маєтку в Скирдах.

Вони без певної мети блукали вуличками (буцімто шукали якогось місця на ноћівлю). Побували на центральній ринковій площі (коні загрузли в галасливому натовпі, як у болоті). Бачили королівський

палац, щоправда – лише здалеку (ближче не дозволила під'їхати варта). Були й біля суду – там, як завжди, пліткували збуджені труми. І весь цей час за ними незмігним поглядом стежив вершник на баскому чорному коні – як провісник ночі, котра ось-ось настане, як посланець жаских сил, про існування яких краще й не згадувати. Незчулися, як настали сутінки, а тіні на цих завуточках збиралися значно швидше, ніж будь-де. Час було й справді шукати якусь ночівлю. Як на те, зачувиши відчайдушне стукотіння в двері чи вікна, мешканці міста не поспішали впускати незавбачливих мандрівців, а лише закривали двері на пару-тройку додаткових засувів. Залишалося шукати зайжджий двір.

Чи то Натальці та Фердикові не пощастило, чи то зайжджих дворів у місті не спостерігалося – невідомо. Принаймні жодного такого за кладу, хоч би й брудного, хоч би й з блощицями, їм знайти не вдалося. Ой як би згодилася їм зараз допомога винахідливого Фрелька...

Заїхали до якихось геть непривітних, обшарпаних кварталів. На щербатій бруківці чорніли калюжі слизьких масних поміїв. Тхнуло рибою й чимось незрозумілим, кислім, нудотним. Над гострими дахами будинків висіла тривога. Ні, нічого не відбувалося, нічого не змінилося, просто безрух заснулого міста став раптом гніючим і найтихіше шелестіння всхолого листя на чахлому кущику видавалося сповненим незрозумілої, загадкової погрози.

Безлюдні брудні завулки зміїлися, огортаючи вершників темною павутиною. І навряд чи наші подорожні були в цій павутині павуками. Ой навряд чи.

Наталька озирнулася. Зі стін, і з бруківки, і з дахів за нею спостерігали тіні – спостерігали відстороненим зоряним світлом, зеленими котячими очима, важким повітрям, чимось, на що Наталька й назви не знала.

Вони звернули в якусь вулицю. Їм в обличчя дихнуло море – великий примхливий звір із зеленою шкорою. Зараз – спокійний. Чи то спить, чи то уважно спостерігає за необережними людьми. Натальці стало моторошно. Цей непевний спокій був значно підозрішим за тривожнутишу темних завулків.

Коні ступили на дошки набережної. Море дихало прямо під ними – густа в'язка вода, глибока, направду жаска. Кілька разів Натальці здалося, що воначуєтихе шкрябання – ніби хтось обережно проводить кривими кігтями под дереву. Знизу, там, де ворується масна солона вода. Хтось, хто вийшов із моря. Кілька разів їй вчувається, ніби хтось перемовляється незнаною, нечуваною мовою. Там, унизу.

Кілька разів їй здавалося, що вона чує тихий плюскіт – мисливець не зацікавився такою здобиччю. А можливо, їй і не здавалося – про ці прибережні околиці ходило багато дивних чуток. Настільки дивних, що краще їх і не слухати. Або не йняти віри. Настільки химерних, що їх можна вважати маренням. Власне, вони й були мареннями, що нарощувалися в голові постійно п'яних моряків, які подорожували у дивні землі, не описані в жодній книзі. Ці люди не вірили ні у Всевідаючого, ні в Потойбіччя, ні в Химер, що на них тримається світ. Вони вірили в море, що дарувало життя й відбирало його. Море мало право вирішувати, хто побачить новий берег, а хто назавжди залишиться посеред зеленої, спокійної на позір стихії. І перш ніж вирушати в плавання, моряки обов'язково давали йому відкупного – кидали в хвилі зашитого в мішок чорного кота. Так воно спокійніше.

Фердик здригнувся. Ні, запевняв він себе, це не від страху... Це просто холод, і туман, і шепотіння хвиль... Ні, безперечно, це не від страху. Але моторошне передчуття вже обійняло його голову своїми липкими рученятами й вочевидь не збиралося відпускати.

На воді замерехтили якісь незрозумілі вогники. Звичайно ж, це водорости, – переконувала себе Наталька. Її навіть і думати не хотілося, що то може бути, якщо водорости до появи вогників непричетні.

Мандрівці перезирнулися та рушили від набережної. Не варто випробовувати долю – неприємності й самі відшукують тебе.

Ім було байдуже, куди їхати: що праворуч, що ліворуч простягалися збезлюднілі обшарпані квартали, в яких о цій порі можна зустріти лише худих обдертих кішок... якщо пощастиТЬ. У разі якщо «не пощастиТЬ», зустріти можна предивні речі, що іх дослідженням займався ще вельмишановний пан Клеменс Хоробрий. Відомо, чим це скінчилося².

Летавиця впевнено звернула до вулички, що нічим не відрізнялася від інших – ні краща, ні гірша. Подорожні виришили покластися на чуття коня.

Наталька стежила за тінями на стінах і дахах. Вони танцювали під відстороненим небом. Моторошне видовисько, і мана може видаватися справжньою від життя.

Десь за цими стінами з облупленим тиньком і вузесенькими вікнами-бінніцями сплять люди. Сплять і бачать тривожні сни. Бо якими ж можуть бути сни під таким небом у такому місці? Наталька майже відчуvalа, як неспокійно здригається хвіст безіменної Химери.

Непевні часи, що минули, так і не наставши; непевні місця, що їх минаєш, не помітивши; непевні люди, що не є людьми, в їхніх очах – мудрість. Але краще не питати в них поради, бо добро несподівано легко обертається злом. Краще просто пливти в пітмі та слухати, як лупається об стіни відзвук стукоту копит твого коня. Як відлуння далекої грози з-за Краю Світу.

Бувають околиці, до котрих краще не забрідати. Чи принаймні одразудати драла.

Фердик першим почув якийсь гамір, про що одразу ж сповістив Натальку. Здавалося, ніби десь oddalік хтось горланив пісень. Зайждай двір? Корчма? Чи просто щось святкують? Вони пришивши коней.

Будинок відступив на крок, і перед ним утворилося широке подвір'я, відгороджене від вулиці невисокими дерев'яними воротами. Власне, відгороджене лише умовно – ворота були відкритими. Тут завжди чекали на гостей, а деякотрі з них просто не звичали стукати до зчинених дверей.

² Клеменс Хоробрий (185 943(?) – 186 000 pp.) – знаний дослідник потойбічних істот Догоризонта. Автор трактатів «Про драконів і горгуль» (185 974 р.), «Про Химер, що на них тримається світ» (185 999 р.), «Про мару, що чигає вночі» тощо. Зник безвісти під час однієї зі своїх виправ за Край Світу, ймовірно – також пожертій Ордою. Вважається реальною постаттю, але легендами обріс, як дно корабля молюсками. Найвідоміша серед них – «Клеменс Хоробрий і Морський Змій». Довгий час ходили навіть чутки, що він не загинув, а втік до Фарляндії від переслідувань із боку короля та численних кредиторів. Там його буцімто бачили в 186 007 р.

Фердик невпевнено озвався:

— Господарю! Господарю!

До нього приєдналася Наталька:

— Агов, є там хтось?

Ні, безперечно — «хтось» там був. Але він чи то не почув голосів під ворітми, чи не вважав за потрібне звернути на них увагу.

Наталька та Фердик заішли на подвір'я. Співи стихли. Так, там чекали на гостей, — але лише добірних, запрошених і знаних. На непрошених там чекали, як на ворога під брамою міста.

Двері заїжджого дому, чи корчми, чи що це було, різко прочинилися. Миготливе світло від багаття здригнулося на лезах кинжалів у руках чоловіків, що завмерли за порогом.

З протилежних кінців подвір'я, з темряви до коней метнулися по троє тіней — однакові сін'кі виважені рухи, як відображення в дзеркалі.

Схоже, захищатися можна було й не починати.

— О-ой, які гості... — протяжливо мовив чолов'яга, що стискав повід Фердикового коня. Всю його голову вкривали червоні, набряклені кров'ю рубці, вони перехрещувалися та розповзалися. Виглядало на те, ніби голову лизало полум'я. Лише де-не-де поміж рубців пробивалося волосся — брудні клапті сіруватого клоччя.

— Цікаві пташинки... Чим завдячуємо такому вельмишановному панству?..

Він низько вклонився, шаркнувши ногою. Чом би й не побавитися — кішка також бавиться з мишею, перш ніж зжерти її.

— За-а-блукали, кажете... заблукали. Блукали-блукали, блукали-блукали, та й виблукали, еге ж?

У дверях хотісь радісно загиготів. Гра розпочалася.

— Ахто засвідчить, що ви не королівські шпиги? Або не добропорядні громадяни з Варти? Хто засвідчить? Хто? А тут таких жартів не полюбляють.

Громада переливалася з будинку на двір — нікому не хотілося пропустити захопливого дійства.

Наталька міркувала, чи вибіжить хоч хотісь, якщо вона покличе на допомогу. Ймовірність такого розвитку подій була вкрай малою.

— Що, мовчите, заблукалі? А якої ви заспіваете, якщо відрізати кралечці вухо... або носа?

Фердик відчайдушно намагався зомліти. Йому дуже хотілося жити — просто проکинутися сонячного ранку в Перекидцях і зрозуміти, що всі події останніх днів були страшним сном, який можна забути ще до сніданку.

– Ну то як, самі зізнаємося... чи добровільно-примусово?

Наталька зіщулилася в сіdlі. Зараз – бо за мить уже буде пізно. Головне, щоб Летавиця все зрозуміла. Дівчина притиснулася до кінської шії, лянула кобилу й сникнула повіддя, що їх тримав мовчазний чоловік у темному обшарпаному плащи.

Летавиця, наймудріший у світі кінь, стала дібки й затанцювала, б'ючи копитами всіх, хто підійшов занадто близько.

Люди сахнулися, і навколо сріблистої конячини утворилося пурожне коло. Не встиг вивернутися лише той нещасливець, що тримав її повід. Зараз вінтихо скиглив на землі, обхопивши зламану ногу.

На якусь мить усе замокле товариство вражено завмерло. Повільно, занадто повільно в руках з'являлися справжні заокраїнні мечі та криві шаблі. Мрія будь-якого шляхтича, колекціонера, воїна чи чаклуна (принаймні чверть мечів узагалі була не кута, а створена за допомогою магії, хоч це й було заборонено ще за короля Флавіана III Нетерплячого). Мовчанка тривала – перебільшено, підкреслено тиха. Ні разу не дзвінькнув метал. Усі чекали на найменший знак. І це були не миролюбні селяни з Буслового. Ці звичли вбивати. Більше того – любили.

Наталька стиснула срібного ножа – єдину зброю, которую взяла з собою, полишаючи Криївочку. Ну, підходьте, любі, лише підійдіть – перші недолічаться кількох пальців, це я вам гарантую..

Гирявий чолов'яга, що тримав Фердикового коня, першим зорієнтувався що до чого. Він стягнув ошелешеного хлопця з сіdlя й приставив йому до горла довгого кинджала, якими зазвичай користувалися працівники Служби побутових послуг. Битися такою зброєю було б важко, ба навіть – неможливо. Це було знаряддя вбивства.

Чолов'яга ненароком (дуже старанне «ненароком», таке, щоби лише налякати, лише пошкрябати) ковзнув лезом по Фердиковій шії. За бездоганно білій комір сорочки зацебеніла кров.

– То ти ще й викаблучуватися зібралася? Злазь із коня.

Вона слухняно (ну ось і все... скінчилися твої мандри...) злізла з сіdlя, ласково погладила Летавицю та обережно поклала на землю ніж.

Збіговисько перевело подих (воно сподівалося на запекліший спротив і веселішу розвагу) і зробило крок уперед. Як хвиля, якої не зупиниш. Але – зупинилось. Несподівано вклякло з піднятими мечами й повільно сховало їх назад. І знову жтаки, першим зоріентувався чолов'яга зі Служби. Він звівся (Фердик розпластався на сухій витоптаній землі подвір'я) і промовив:

— Доброї ночі, пане Дарію. Давненько Ви не тішили нас своїми відвідинами.

Наталька повільно озирнулася. Перед ворітами стояв чорний кінь, чистокровний зиварський скаун — це було видно навіть при скромному світлі кількох смолоскипів. До болю знайомий кінь, якого вкрай важко було обігнати, ба навіть — неможливо, якщо на це не погодиться вершник. Бо знала вона й вершника. Щоправда, під іншим іменем. Фрельк, сусіда й друг дитинства. Осьтака несподіванка.

— Вітаю, Карине.

Саме такий голос був у нього, стриманий і ледь насмішкуватий, коли він відбивав татові напади з приводу без дозволу взятого зі стайні коня. Від такого голосу хапали дрижаки.

— Але яким би добрим цей вечір не був, я не в захваті від ситуації: одні мої друзі ріжуть горло іншим моїм друзьям.

Наталька остаточно перестала будь-чому дивуватися. Вона, як і всі мешканці Зеленого Краю, прийшла у світ уже із зародками цієї безцінної риси, і та росла разом із дівчиною.

У нього було до біса багато знайомих, у цього Фрелька. І всіх їх він цілком щиро вважав своїми друзьями. Наталька завважила, що до друзів він зарахував і Фердика, якого ніколи раніше не бачив.

Отже, знічений Фрельків друг, стоячи над нарешті зомлілим ще одним Фрельковим другом, почав виправдовуватися:

— Перепрошуємо, пане Дарію... вони не попередили, що приїхали за Вашим дорученням... Ви ж самі розумієте, як воно буває... часи непевні, багато всякої погані розвелося, звідки ж нам знати, що воно... — Фрельків друг ледве стримався, щоби не копнути Фердика під ребра порепаним носаком чобота, — ...що воно — не з Варти, чи не шпиг якийсь, чи не ще якась там потороча...

Фердикові ребра знову опинилися у великій небезпеці.

— Серед моїх друзів немає жодного королівського посіпаки, шпига, Вартового чи будь-кого з того кодла. І ніколи не буде, — відрізав Фрельк.

Лиш тривожна мовчанка відповіла Йому. Якби становище було трохи певнішим, Наталька засміялася б — у її вухах пролунало Фердикове: «Рід мій, слід зазначити, веде свій початок від предків, спільніх із королівським родом, а саме: від короля Юліана III і королеви Аліції». Фрельк, схоже, вчинив україн необачно, зарахувавши не-знайомця до когорти своїх численних друзів.

Фрельк тим часом злакавився та зіскочив із коня. Кілька волоцюг, готових запобігливо підхопити повіддя, ледве не погрязли

ся між собою. Він не звернув уваги на ці, звичні, мабуть, суперечки і рушив до розпластаного Фердика, над котрим уже метушилася Наталька. Мабуть, подряпина на шиї не справила на нього належного враження – Фрельк струснув постраждалого за комір (той негайно почав виявляти ознаки життя), презирливо посміхнувся й підсумував:

– Житиме. Мешко, Капер, занесіть його до якоєсь кімнати. Решта – до шинку. Я пригощаю.

Фрелькові друзі одразу ж повеселішли – чи принаймні вдали, що повеселішли. Напевно, саме вдали: надто істеричними були ці веселощі, надто бажаною була забава, яка так нагло зірвалася. Коли Наталька заходила до шинку, гирявий Фрельків друг із милою посмішкою просичав їй на вухо:

– Не сподівайся, що тобі завжди так минатиметься. Дарія може й не виявитися поблизу. А вибриків ми не пробачаємо – навіть Дарієвим друзям. Вважай.

Він підморгнув їй і розреготався, ніби щойно розповів не розрхований на широкий загал жарт. По Натальчиній шкірі забігали мурашки.

Друзі тим часом розважалися. Зсувалися столи, на них з'являлися найдки та напої, всі прагнули вмоститися якомога ближче до чільного місця, де сів Фрельк.

Фрельк, схоже, давно з ними не бачився, і всі поспішали поділитися з ним останніми новинами.

– Варта... щоночі...

– На Гославовому вітрильнику знайшли...

– А вчора...

– Ні, та він же й про Семашка ще нічого не знає...

Гирявий (очевидно, він тут був за ватажка) підняв руку – і розмови стихли. Збіговисько переглядалося, чекаючи на початок учи. Ватажок тим часом почав промову:

– Отже, ми знову зібралися вкupі, щоб святкувати. Так, не всі з тих, хто сиділи минулого разу за цим столом, присутні тут нині. Декого не варто й згадувати. А інші... Товариство живе, і вони полягли за товариство. Ми пам'ятаємо про них – і спогади наші веселі. Випиймо за здоров'я пана Дарія!

Пили мовчки. За столом було дев'ять порожніх місць – два для Капера й Мешка, що понесли кудись Фердика, і сім, перед котрими стояли порожні кубки.

Фрельк обвів поглядом усіх присутніх:

— Не бачу Райнера, Віта, Семашка, Здирка, Буга, Мара, Горана, Жаврата Циби... Карине, що з ними?

Карин, ватажок, насупився й почав розповідь:

— Двох — і загадувати не варто. Циба, уявляєте, заміж вискочила, за купця, Мончука, тепер живе в палаці, як паня, а з нами й знатися не бажає — носа верне. Жавр потягнув у Ринди торбинку з золотом, у Ринди, уявляєте? Той, зрозуміло, довго думати не став, скрутів йому в'язи та пустив поплавати з набережної. То він там тепер рибку підгодовує.

Височезний чолов'яга, що сидів навпроти Натальки, гордовито оглянув залу. Це й був той Ринда.

— А Семашко, Здирек і Горан наскочили на Варту. Чотирьох порішили, а потім іх і самих схопили. А тоді — самі знаєте що. Повісили їх, повісили наступного ж дня. Тиждень не знімали — нам у науку. Намто зрозуміло, яка наука — не далі як за три дні недорахувалися восьми Вартових. Бут же вліз у будинок якогось чаклунчика — молодий був, от і поліз. Потім уже все, що від нього лишилося, можна було в малесеньку торбинку скласти — скільки його там, попелу того з людини... Ну, з чаклуном нічого не вдіш — він навколо дому виставив щити, а охоронці у нього — вовкуни: вдень — люди як люди, а вночі — зграя вовків. Мар — просто зник. Якось може іншим разом розповім. А Віт і Райнер — узагалі по-дурному. Побилися через Сабу, і в обох були отруєні кінджали. А так із новин — нічого особливого. Може, пам'ятаєте — хотіли поживитися в купця Телесфора, ну, в якого грati ще на вікнах... так-от, поживилися. Не буду розповідати докладніше.

Він кивнув на зблідлу Натальку.

— Ну то що... вип'ємо?

Випили. І запанувала мовчанка — спокійна дружня мовчанка, котра вимощує порожнечу між словами та лише рятує співрозмовників від обтяжливих теревенів. Добра мовчанка. Не схожа на ту, що панувала над набережною, де море було повне беззубого шамротіння зірок.

Як міг Фрельк опинитися в такому товаристві? Як міг Фрельк належати до такого товариства? Фрельк, давній знайомець. Що ж, від нього завжди слід було чекати якоїсь несподіванки.

Двері нахабно грюкнули — то повернулися Капер і Мешко. У них були однакові рухи, як у близнят, що призвичаїлися весь час зважати один на одного.

Вони одночасно відсунули стільці, одночасно сіли й простягнули руки до кубків. І за весь цей час ні разу навіть не перезирнулися.

Каринові мовчанка, схоже, почала надокучати – тож він озвався своїм тихим, ледь хрипким голосом:

– А Вам як велося весь цей час, Дарію?

– Усе по-старому. Мав довести до ладу справи з маєтками – той королівський виплодок Рудольф знову хоче відхопити мое приморське угіддя для свого першого радника Леонтина. Дідька лисого підкопається, угіддя ці є моїми в сьомому поколінні, а здобув їх мій рід цілком чесним завоюванням, у Флавіанідів. Так що – дзуськи.

Збіговисько схвально зашуміло.

– Так йому!

Молодий королевич, схоже, давно вже стояв ім поперек горла. Так само, як і його покійний таточко, і покійний дідуньо, і прадідуньо...

– А зараз маю одну нагальну справу у Вежі, що на Краю. Тільки ось не знаю, як туди дістатися. Карине, ніхто з наших не відпливає часом у тому напрямку? Три місяці на кораблі, я сплачу.

Він відв'язав від пояса шкіряний гаман і брязнув монетами.

У Натальчиній голові клубочилися розгублені думки. Троє – це сам Фрельк, вона і Фердик? Якщо це справді так, то чи Фрелькові відомо про всю ту історію зі Стерв'ятниками? Як йому вдалося так вчасно опинитися в Едені, саме в цій Богом забутій норі, і це при тому, що він мав їхати в протилежний бік? Звідки в нього взялося стільки грошви, якщо, за умовою того ж закладу, в нього мало бути лише чотири золотники й два гроши?

Та навіть із усіма цими питаннями Наталька звернула увагу, що ніхто не поцікавився, що ж то, власне, за нагальнна справа – напевно, у цьому товаристві про таке питання було не заведено. Відповісти взвяся Карин:

– З наших у порту зараз лише Гослав та Ірмін. Але обидва, так би мовити, лише наполовину. В Гослава ще вчора на його «Примарі» Вартові знайшли таку купу зілля, що нешвидко відкараскається. Вінбо Й сам збирається дати драла з цього гнилого міста, але, як ви, Дарію, розумієте, там зараз день і ніч ошивуються поторочі з Варти. Можуть і спіймати, а якщо у вас із ними ще й чвари якісь є, то не випустять нізащо в житті. Доведеться відбивати вас штурмом, і, мечем присягаю, не хочеться втрачати зараз людей.

– Скажімо, з Вартою в мене чвари радше тривають, аніж бувають, і зараз вони, здається, ще не пробачили мені тієї останньої авантюри з королівськими стайнями. А що там із Ірміном?

Карин ураз спохмурнів.

— Непевно там... вельми непевно... Перед товариством не звітується, його корабель, каже, ось уже тричі то в шторми якісь дивні заносить, то на піратів натрапляє... з трюмів зникають найцінніші речі. Підозрюємо, що десять він там зshaхruvav, підгодовує когось із королівських поспак, чи не самого Мавриція, але доказів не маємо. За руку не спіймали — не винен. А ще... бачить Всеїдаючий, не хотілося розповідати... на його корабель, одразу після прибуття, рушив Мар — що та як... і не повернувся. Як у воду. Крутить Ірмін, напевно майже — крутить... але за руку не спіймали. Поки що.

Карин похмуро посміхнувся. Наталька ніколи не розуміла, як це посмішка може бути подібною до вишкіру. Зараз — зрозуміла. По спині забігали мурашки.

Фрельк також скривився.

— Запропонували вибір, вибору не запропонувавши... Можливо, краще владнати все одразу, зараз же, по-темному, доки ці вартові пси не прителіпалися туди в повному складі?

— Певно... ходімо.

Карин підвівся. Слідом — Капер і Мешко, однаковісінько, справа та зліва за ватажком. Бездоганно вишколені охоронці. Посміхаючись, якось аж лініво, проте безгучно відсунув свого стільця від столу Фрельк. Заскрготали по кам'яних плитах ніжки масивного Риндінога крісла. З-за дальнього кінця столу вислизнув невисокий хлопчина — імені його Наталька не знала. Натальчин сусід також підвівся; він був настільки ніяким, що дівчина його й не помітила б, якби він не поворухнувся.

Усе стихло. Ті, що встали, якусь хвилю чекали — чи не захоче піти ще хтось?

— Наталька?

І вона також приєдналася до групи людей, що вже рушили до дверей.

Надворі було несподівано холодно. Наталька дмухала на руки й ловила дрижаки, доки не вивели коней.

Вони рушили порожніми вулицями, безлюдними до світанку, вони, мешканці та вірні слуги ночі. Наталька була лише випадковою гостею, чужинкою в цьому непередбачуваному негостинному світі. Вона не належала до цього світу. Чи належав до нього високий хлопчина на чорному, як ніч, коневі, що мовччики іхав одразу ж за Гирявим? Фрельк — напевно ні. Він міг прийняти правила того світу й грati за ними; він міг скільки завгодно платити за вино для всього товариства; він міг врешті викупити когось із цих лотрів із в'язниці. Та завжди

залишався би лише юним аристократиком, котрому остогидло полювання й котрий шукає нової розваги; залишався би чужинцем, що ніс би, як і будь-що чужорідне, небезпеку світові. І попри все... Дарій БУВ там своїм. Світ прийняв Його. Дарія поважали... ба навіть боялися, чи принаймні остерігалися.

Наталька дивилася на свого друга, що раптом обернувся незнайомцем. Власне, і не «раптом». Останнім часом – десь упродовж року – Фрельк часто зникав, не попередивши нікого про свій від'їзд, і так само несподівано з'являвся. І щоразу – іншою людиною, не тим Фрельком, котрого знала Наталька. Повертався він мовчазним і похмурим, зірка – з перев'язаною рукою чи накульгуючи. Годинами мовчав; не відповідав на запитання. Більше того – не чув запитань. Влаштовував собі довгі самотні поїздки навколошнім лісом. І ще заекліше, затятішетренувався, хоча й так був одним із найкращих фехтувальників Догоризонту.

...Удар, іще один, ухилилась, відбила, вивернулась, удар... подих рветися, рух на межі можливостей, і суперник у будь-якому разі вправніший, швидший... удар, іще удар... лезо лоскоче шию, як пір'я, іще на волосину вперед – і все. Фрельк забирає шпагу, і на якусь мить й здається, що його незворушне відсторонене обличчя змінилося. Що в очах його промайнув – жах.

Ритуальна, звична фраза:

– Я міг убити тебе.
І, як відлуння, відповідь:
– Я могла вбити тебе.

Вони розходилися, не звертаючи уваги на оплески глядачів – коњюхів, садівників, городарів та інших челядників, що збігалися подивитися на таке видовисько...

Фрельк повертається – Дарієм. І зараз Наталька більше всього на світі боялася, що Дарій також був Фрельком. Бо Дарій, безпечно, НАЛЕЖАВ до цього моторошного світу. Понад те – він жив у ньому, його коріння було саме там, лише там він мав право на існування.

Наталька вже майже й не сумнівалася, що це хтось чужий, незнайомий ховається під лицюю її друга. Вона не знала, як вивести шахрая на чисту воду, і не була навіть певна, чи варто це робити. Зараз її життя висіло на волосинці, і саме від незнайомця залежало, чи побачить вона світанок.

Та врешті Натальку охопило зухвальство, якийсь незнаний досі шал і, наперекір здоровому глузду, вона спітала:

– Ну як, скінчилися твої чотири золотники?

Наталька знала, що Фрельк вигадував правила, лише щоби порушувати їх – так йому цікавіше жилося; але Наталька знала також і те, що в такому кругійстві Фрельк нікому не зізнався б.

Незнайомцеві ж нізвідки було вивідати це, і вона, зачайвши подих, чекала на відповідь.

– Ні. Я зустрів пана Видьма Марла.

Про пана Видьма незнайомцеві було знати нізвідки; але й Фрелькові – також, він-бо їхав у зовсім іншому напрямку! Наталька не змогла приховати свого здивування.

– Як? Ти ж мав їхати до Нілота, Видолинка не лежала на твоєму шляху!

Дарій намагався відбутися настільки малою кількістю слів, наскільки це узагалі було можливо; здавалося, він розумів, що цьому допиту ніколи не стати невимушененою розмовою й що цієї процедури слід боятися не допитуваному, а допитувачеві.

– Його чари змусили мене повернути назад.

Наталька остаточно розгубилася. Незнайомець міг бути Фрельком, а міг і не бути, і можливості ці були рівновеликими; тим паче – саме таким Фрельк і бував після повернень зі своїх мандрів.

Тим часом невеличка кавалькада виїхала на набережну вуличку і рушила вздовж причалу, до котрого були пришвартовані нечисленні кораблі – від величеньких шхун, голі щогли яких кістяками чорніли на тлі зоряного неба, що вже починало тъмяніти, до маленьких непевних яликів, що пішли б, здавалося, на дно від найменшої хвильки.

Карин уважно озирається, як сторожкий звір, що відчув переслідування, та ще не зорієнтувався, звідки воно може наскочити. Скидалося на те, що вони наблизилися до Гославової «Примарії». Залишалися лічені хвилини, щоби визначитися, на кого з цього мовчазного товариства можна покладатися, а на кого – не варто. І на те, щоб остаточно визначитися, чи є Дарій – Фрельком.

Які питання можна йому поставити? Які випробування можна вигадати? Сильний чаклун може вивідати будь-що, і всі її допити підуть коту під хвіст. Залишається лише просто повірити. Або не повірити. Значно легше й значно страшніше...

– Ти – Фрельк?

Незнайомець зайшовся сміхом, і сміх у нього був цілком Фрельківський – зухвалий і заразливий.

– Щойно помітила, з ким маєш справу останні дві години? А чи ти Наталька?

Вона стримано посміхнулася – показала, що жарт зрозуміла й оцінила.

– До речі, а ким, власне, є те зомліле опудало, що підмітало доро-гою камізелькою подвір'я?

Розмова скочувалася на сторонні теми, що лише втішило Натальку. Вона вирішила про всякий випадок повірити в тотожність Фрелька з Дарієм.

– То Фердинанд Амадей Пфупф... ні, Пфупф Амадей... далі не пам'ятаю... Брячемир... чи Брячеслав?.. хтось там іще... де Нобль. Відважний лицар, що взявся супроводжувати мене на Край Світу та захищати від усіх небезпек.

Фрельк іронічно пірхнув:

– Аж так? Тільки щось від нього небагато допомоги було сьогодні, якщо я не помиляюся. А щодо імен... У мене іх також, до речі, збіса: починається все з «Фрелька Сигізмунда Теодора Радомира» та закінчується «Мельхіором Бальтазаром Дарієм ХХІІ». У інтервалі там іще якісь одинадцять, та я вирішив не захаращувати собі пам'яті.

– Це тут, – озвався Карин.

Коні поволі підійшли до невеличкої шхуни, на борту котрої кривими літерами була вирізблена назва – «Примара». Напис майже стерся, такими старими були дошки, та все одно можна було розгледіти, що букву «и» хтось виправив із початкового «е».

– Гославе! – тихо озвався Карин. – Гославе!

Нічого не поворухнулося на сонній шхуні – ані вогника не блімнуло, ані тінь не промайнула. Наталька помітила, як Каринова рука за звичкою сягнула до меча. На її превеликий подив, так само повівся Й Фрельк (чи все-таки Дарій?). Вона вслушалася в шамротіння хвиль. Дихання коней, напруженій безрух супутників... лише за кільканадцять секунд до її слуху долинув іще один звук – хропіння.

Фрельк торкнув коня острогою й рушив уперед. За ним потягнулася решта.

Гослав так перевалився через борт шхуни, що ледь не випадав на притику, і спокійнісінько спав. Біля його ніг валявся бутлик. Карин підібрав його, понюхав і обережно поклав назад.

– Ром. Гославе!

Капітан шхуни підхопився, як обварений, і спросоння забурмотів щось геть незрозуміле:

– Ні, ні, ідіть собі, нічого вже не маємо, вже й так усе позабирали, здирники кляті!

Він непевно замахав рукою в бік анітрахи не здивованого Карина.

— Ну, на що ви полюєте, «Примару» прийшли відбирати, чи зразу мою душу?

Мешко наблизився до корабля. Карин кивнув. Той легко перехопився через поручні та струснув Гослава за шкірки, як кошеня. Капітанові вмить останній сон зійшов із очей, він на диво швидко протверезів і радісно посміхнувся:

— Карине, невже то ти? О, і Дарій! А я вже подумав — чи не Вартові, бува, повернулися? Та ви заходьте, заходьте!

— Гославе, розумію твою радість, але в нас — не королівський двір, у нас — нагальні справи, котрі варто було б вирішити до того, як приповзуть Вартові. Чи зможеш ти відплівти сьогодні вранці?

Гославова посмішка стала ще радіснішою:

— Так уже ж ранок!

І справді, небо на сході свіtlіlo.

— Без вибриків!

— Ніякісніх вибриків, Карине, лише конта... коста... а, біс із ним — самі факти.

— Зможеш чи ні?

— Ну, екіпаж зберемо з наших, докупимо харчів і наберемо питної води, десь роздобудемо нові вітрила, там іще дещо підремонтуємо...

— Зробити все це ти зможеш у будь-якому наступному порту. Востаннє питання: ти можеш відплівти сьогодні вранці?

— Як встигнемо до придибки наших менших друзів Вартових — так. Вони ж чіпкенькі, не відпустять, і муситимемо пробиватись, а це вже ускладнення.

Безбарвний Натальчин сусіда по столу озирнувся й спокійно промовив:

— А ось, здається, і вони.

Забагато подій, як на одну ніч. Хиже море, негостинні господарі в заїжджому будинку, поява Дарія, вечеря, за котрою Наталька й крихти хліба не перехопила, а ось тепер — ще й це. Забагато, що тут не кажіть.

Наталька спіймала меча, кинутого її хлопчиною з команди Карина.

Вона залишилася осторонь, спостерігала за бійкою, а чи битвою, збоку, байдужими очима випадкового спостерігача. І в той же час — вона була в самісінському вирі колотнечі, там, де свистіли кийки й мечі.

Та, що лишалася остронь, підсумувала: меч – не найкраща зброя для верхівця. Та, що стискала в руці незвичну легку зброю, погодилася.

Та, що лишалася остронь, з огидою та острахом скривилася, коли впав на землю Вартовий із розкрайною головою. Та, що гарцювала посеред кривавого хаосу, намагалася завдати влучного удару.

Та, що лишалася остронь, схнулася: дияволиця... Та, що здіймала над головою закривленого меча, реготала – шалено, дико, і реріт переростав у крик.

Вони відходили – відступали достатньо швидко, щоби це називалося втечею. На дошках набережної залишилися Мешко, ніякий сусіда й троє безіменних Вартових. Та, що лишалася остронь, востаннє озирнувшись, прошепотіла: «О Всевідаючий Казкарю, що оповідю своєю виманив світ із небуття, нехай ім випаде добра казка. Вони були хоробрими й служили своїй правді. Вони не відібрали хліба в голодного та останнього гроша – в бідного. Як вони схибли – найбудуть пробачені, як були нещасливі – найбудуть щасливими, як були неспокійні – найзаспокоються. Я не тримаю на них зла. Хай ідуть». Теж саме проказували над своїми померлими її далекі-далекі пращури.

Та, що чимдуж гнала нажаханого коня вперед, не озирнулася.

Їх переслідував п'янкий нудотний запах крові – ледь чутний, такий непомітний, такий чіпкий запах. Він мчав одразу ж за кінськими хвостами, інколи наздоганяв, а зрідка навіть і випереджав верхівців.

Мешканці цих вулиць надто добре знали той запах, і якщо хтось і прокинувся тієї ранньої години, він не висунув носа надвір – так воно безпечніше.

Підкови били брук, і гуркіт зливався з шаленим гупанням у скронах: *гах-гах-гах-гах..*

Капер, не озирнувшись, метнув у Вартових кінджал.

Завернули за ріг – брук скінчився, і коні зальопали по глибоких непевних баюрах. Брунатні масні краплини виблискували на чоботях у світлі вибалущеного, як почервоніле око, сонця.

Вартові нарешті відбились від переслідуваних – заплутали в лабіринті.

Вулиця Супокою – було написано на дощечці, прибитій до невисокого кривого стовпчика. Ніхто не здивувався примісі невідомого обивателя, що вигадав цю назву.

На губах коней виступала піна.

Карин озирнувся й підсумував:

— Відчепилися... нібито.

Уже вкотре звернули. Коні пожавівали, відчувиши під копитами брук. Ця вулиця іменувалася Вулицею Правосуддя. Вела вона до новенької урочисто-похмурої мовчазної плахи — особливої гордості бурмістра. Як корок із пляшки, вискочили на незвично безлюдну ринкову площа. Перший самотній продавець яблук схнувся вбік від велических змилених коней, що примчали із самісінського Підземелля. Не день і не два він розповідатиме потім про цю пекельну з'яву скам'янілим слухачам.

Вартових не було ні видно ні чути.

Наталька давно втратила лік нескінченним вулицям і завулкам, поворотам і крихітним площам. Від цього мерехтіння їй паморочилося в голові. Вона заплющила очі.

Сонце вже вибивалося над дахи.

— Ось ми й повернулися, — майже весело промовив Карин, зіскакуючи зі свого каштанового коня. Ця вулиця носила горду назву Вулиці Добропорядку.

Наталька й собі спішилася та неуважно почухала кінську шию.

— Ну що, ідемо до світлиці чи стоятимемо тут до вечора? Наталько!

Фрельк. Життерадісний, як завжди.

— Фрельку, далі я не поїду.

— Уже приїхали. Невже закуняла після безсонної ночі?

Ледь тривожний подив, уже затъмарений лихим передчуттям. Або й усвідомленням невідворотності біди.

— Не грай дурника, Фрельку. Далі я не поїду. Морем, за ваш клятій Край Світу, до Стерв'ятників — не поїду. Може то взагалі — омана, немає ніякого Краю Світу, а Стерв'ятники — не більш ніж вигадки шаленого старигана. Я повернуся до Криївочки, Фрельку. Я не хочу гинути за оману... Чого мовчиш?

Їй хотілося вгратити кулаком саму себе, так, щоби руці стало боляче. Хотілося ламати нігти, роздираючи власне обличчя. Хотілося закричати. А передовсім — здерти маску співчутливого всерозуміючого спо-кою, що невідь-коли встигла приліпитися до Фрелькового обличчя.

— Це не омана, Наталько. І пізно відступати. Ти вже зробила свій вибір — там, у «Зеленій Химері».

— Це був хибний вибір. Я зречуся його. Це також вибір — зреクトися вибору. Я маю право порушити слово, це ж лише рятунок! Та поглянь на себе! І ти, і Фердик готові іхати на Край Світу, на певну згубу, хоча немає вашої вини в моїй помилці. Не ви робили вибір.

— Помиляєшся. Ми також зробили свій вибір — іти за тобою — і не відступимось від нього. Можливо, саме якір потягне корабля вперед.

— А вони, ті Вартові з набережної — в чому їхня провина? Може, вигадаєш і для них якусь причину, о майстре слів?

— Їхня кров не на твоїх руках. А Карин та інші мої друзі також зробили свій остаточний вибір — убивати. Скажеш, вони не мають права на таке?

— Я не поїду, Фрельку. Я не хочу більше крові.

— Не буде. Присягаюся.

Зараз він ладен був пообіцяти будь-що, хоч би й Химеру притягнути, тільки б Наталька не скочила на коня та не помчала з міста. Зараз вона могла уворити й не таке, був певен він, добре знаючи свою подругу.

Наталька ніколи не нагадає Йому цієї обіцянки — щоби не нагадувати своєї тодішньої слабкості. Та й не міг Фрельк нічого змінити.

Конюх узявся за повіддя, і Наталька не перешкоджала Йому. Летавицю разом із усіма іншими кіньми завели до стайні.

— Ну то що, ідемо до світлиці?

Вона заперечно похитала головою

— Надто багато про що я не спіткала. Дай мені бодай одну відповідь, Фрельку, — чому? Чому я маю їхати? Це ж безглуздя, нісенітниці...

Вона підбила ногою камінця, і той упав у калюжу, тихо плюснувшись.

— Якби того вечора Трактом проїжджав хтось інший — ти, чи Фердик, чи хоч би й наш скирдський мірошник, — на Край Світу мав би їхати саме він. Ти ж краще надаєшся на рятівника світу, а зараз саме до того йдеться.

— Це не безглуздя, і не нісенітниці. Не було випадковості в Марловому виборі. Річ у тім...

Він помовчав, надаючи словам належної ваги, ніби вирішував — говорити Йому чи не говорити, і врешті промовив:

— Річ у тім, що, як тобі відомо, у кожної людини є своя казка — її доля, і чим скінчиться ця казка, визначено заздалегідь. І в жодній із цих казок не йдеться про те, що її власник має Орду звороти чи світ врятувати. А якщо людині цього долею не написано, то вона з таким і не впорається. Тому й було обрано тебе. Ти сама є вершителем своєї долі. Бо в тебе немає казки.

І він змовк — стривожений тим, як Наталька відреагує на його слова, і гордий, що саме Йому долею написано повідомити їй таку важливу звістку.

— Як це — немає казки?

Фрельк лише стенув плечима:

— А ось так — немає, та й усе. Хочеш — ідеш на Край Світу, не хочеш — не ідеш, а що далі буде — то й сам Казкар не відає. Стане сили — зупиниш Орду, не стане — не зупиниш. Лише від тебе залежить.

Що думала Наталька в ту хвилину, так і лишилося таємницею. На обличчі її панував вираз цілковитої байдужості, такий незамінний, якщо життя твоє минає в Зеленому Краї. Якщо вона й була збита з пантелику, то швидко змогла побороти це почуття. Принаймні перше її запитання було цілком поміркованим:

— І що, багато знайшлося таких... безказкових?

Фрельк весело повідомив:

— Та в тому-то й річ, що жодного. Ні в Догоризонті, ні на Краю Світу, ні за Краєм. Так що була єдиним претендентом, хоч на ярмарку показуй таку дивовижу.

Саме час запишатися, — подумалося Натальці. На щастя, останні Фрелькові слова повністю заперечували таку можливість. Тож вона спітала:

— А якою ж є твоя казка?

На Фрельковому обличчі вималювалася образа й подив.

— Того пан Видьмо Марл не розповів. Не випадає, мовляв, такого знати. Щось у тому є недобре. А втім, чому бути, того не минути, як говорять мудрі люди. Поживемо...

Закінчити Йому не вдалося.

— Повернулися! Я вже й не сподівався, що повернетесь! Приходжу до тями — а навколо лише ті лотри, пики люті, і все мовчать, все мовчать! Останню надію вже втратив, і тут...

Фердик несподівано зупинився, виструнчився, вклонився й проговорив:

— Фердинанд XVIII Пфупф Амадей Брячеслав Заратустра де Нобіль. Хто ж Ви, о мостикий пане, котрому я завдячуєм своїм життям?

Фрельк відступив на крок і, жодного разу не затнувшись, зневажливо відкарбував:

— Фрельк Сигізмунд Теодор Радомир Райнольд Гугон Вальгрінд Лютомир Віндельв Арґейм Августин Евальд Герд Торальв Ремігій Мельхіор Бальтазар Дарій ХХІІІ Ілський.

А казав, що не хоче захаращувати собі пам'яті, — промайнуло в Натальчиній голові. Фердик же, здавалося, вперше зустрівся з людиною, що мала б стільки імен, і на мить оставпів. Потім радісно затарабавив:

— А мій прапрапрапраді також мав вісімнадцятеро імен: Донат Сильвестр Флорентин...

Невідомо, чим би скінчилося це змагання двох знавців генеалогії, якби Фрельк не обірвав досить-таки грубо промови свого сперника:

— Чудово, чудово... Цю захопливу історію ми дослухаємо якось іншим разом, коли з'явиться вільна часина. Бо доки ви, ваша світлосте Фердику, підмітали чистою камізелькою подвір'я та валялися без тями, коли саме час було проявити мужність, дехто не злізав з коня й намагався залагодити життєво важливі справи. Та й загалом — не завадило бі поснідати. Запрошу до світиці, і не зневажте моєї гостинності, чи як там іще годиться припрошувати особу королівської, хоч і настільки розвабленої, крові. А передовсім... від широго серця нераджу вам при цих, як ви сміли сказати, лотрах, згадувати про своє королівське походження — вони таких жартів не розуміють. Для них ви будете... та хоч би Овітом Алом, сином купця з Швендя. Не надто почесно, та значно безпечніше.

— У мої часи заїжджі двори — і ті краще охоронялися, — нерозбірливо пробурмотів пан Видьмо Марл, обгризаючи капуняче стегенце на королівській кухні. — Ні, ну подумай тільки — не охороняти королівський палац!

Торк, що саме допався до предмету особливої гордості кухаря Яцентія — мигдалевих коржиків, на мить оставлів, невизначено пирхнув і, чого й слід було чекати, вдавився солодкими кришками. Кашель поступово перейшов ув істеричне схлипування. Коли ж хлопець нарешті спромігся звести очі, на обличчі його леда світилася сумна помішкана гордого блазня.

— Пане Видьме, вони ОХОРОНЯЛИ замок.

Він запхав до рота чергового коржика та скрушно похитав головою.

— Ще й як охороняли... Ви-то, може, важливими думами заклоптані, й не зауважили, як півтора десятка бравих вояків із-під брами почимчикували з кам'яними обличчями купатися. Ви-то, може, й не примітили трьох поснулих охоронців у сторожці. Але ж не можете ви стверджувати, що не бачили, як із тузин вартових, що саме обходили палац, помчали в бік, протилежний від кухні, варто нам було рушити до неї?

— Пробач, Торку, не помітив. Мало хто з чаклунів досягнув такої вправності, що я впритул не помічав їхніх чарів. Вважай це похвалою.

— Цікаво, як вам вдалося з такою спостережливістю так довго проприматися на білому світі... Можете вважати це подякою.

Торк майже одразу згадав про своє становище й сам злякався власного нахабства, та перепросити не наважився. Тим паче пан Видьмо, схоже, прослухав його останні слова, чи принаймні не звернув на них уваги.

Кухарчукі, що бігали просторою кухнею з мисами, дзбаниками, тарелями й казанками, старанно не звертали уваги на дивних незнайомців, що їх гостинно прийняв сам головний кухар, — лиш ковзнути поглядом, і одразу ж відвертаються, щоби замітть знову скосити на них око, поспішаючи назад.

Це, втім, не перешкоджало їм подавати гостям усе нові й нові страви, і перед Торком стояло вже кілька порожніх, до блиску вилизаних мисок. Зараз він саме запустив усю долоню до миски з вершковим пудингом і з насолодою облизував липкі пальці.

Видьмо Марл же, за звичкою, задовольнився недоїдками — підібранним із головного столу причерствілим коржем, що правив за миску, вже згадуваним каплюнчим стегенцем і сякою-такою городиною, котру вирощували неподалік кухні на старанно доглянутих грядочках. Тож не дивно, що він першим закінчив обід і, підперши голову обома руками, поринув у глибоку задуму.

Торк, нітрохи не переймаючись тем, що вже з'їв солодке, саме взявся за запечені з морквою телячі мізки, коли пан Видьмо озвався:

— То що, кажеш, зможеш провести нас на Велику Королівську Раду?

Торк ретельно витер масні губи й промовив:

— Я ж сказав — зможу, навіщо ще раз перепитувати?

— Для певності. Нелюблю, коли останньої миті з'являються всілякі прикрі несподіванки.

— Несподіванкусе одно не минути — мало чого можна чекати від цього велемудрого збориська сивочолих віслюків. Подейкують, ніби там має бути, крім Родригія, ще і його синочок, а ще... ні, де розуму не стає, там язики доточать... такого, звичайно, й бути не може, але я чув, буцімто на Раду має прийти сам Гільгард. За що купив — зате й продаю, сам я в таке не вірю — всяке, знаєте, у шинку кажуть, — але попередити ніколи не зайде.

Пан Видьмо Марл уперше струсив із себе незмінну оспалість, і в очах його зблиснула невдавана цікавість.

— Невже Гільгард?

— Я ж говорив — це не напевно, швидше за все — лише кумасині теревені...

— Та не нервуйся ти так, Торку, може, й минеться. Не такий страшний чорт, як його малюють. Якщо Гільгард учинив бодай третину того, що йому приписують, — він чаклун такої сили, якої просто не буває. Готовий з'їсти свого капелюха. Найвірогідніше — просто місцеві казки.

— Але ж бували й сильніші за нього чаклуни! Ось хоч би Філемон Безвухий...

— Його ніколи не існувало. Був, звичайно, штукар із таким іменем, але найбільшим подвигом його можна вважати втечу з Дифської в'язниці з гаманцем начальника в'язниці в кишені. Більше нічого цікавого за ним не водилося.

— Але ж не будете ви заперечувати, що існував колись Гельмут-Заклинач Моря!

— Буду. Це казка з першого й до останнього слова, не уявляю на віть, кому могло спасти на думку вигадати таке.

Торк грюкнув мискою об стіл, лайнувся собі під носа, махнув рукою та, карбуючи крок, пройшовся кухнею. За мить він опанував себе й знову сів на свій ослінчик. Видно було, що він поринув у глибоку задуму — увесь набурмосився, згорбився в три погибелі й захрумтів нігтями. Видьмо Марл уважно спостерігав за ним. А Торк незабаром випростався й посміхнувся:

— А Клеменс Хоробрий... Клеменс Хоробрий, по-вашому, також не існував?

І Торк іще раз посміхнувся — широкою переможною посмішкою.

— Існував, Торку. Цей — справду існував. І справду написав «Трактат про речі сущі». І справду — досліджував багато з того, про що проти ночі не згадують. І справду — загадково зник, так само загадково, як і з'явився, і здійснив немало дивних речей. Та попри все — чаклуном він ніколи не був. Він був Володарем.

— Це той, що все береться перебивати Казкаря?

— Так. І разуже про нього зайшла мова — чи не помітив ти навколо нічого дивного?

— Себто дивного — ви прогавили варту, чи дивного взагалі?

— Дивного в значенні знаків на небі й на землі, сповнення пророцтв...

— Та то й не дивина зараз. По селях уже давно говорять — страшні часи, дехто навіть патякає, що Казкар... ну, на кшталт — переставився.

— То, будь певен, перебільшення, хоч і недалеке від правди. Володар збирається — вже вкотре — виправити сказане Казкарем. Він грається зі світом, як штукар зі своїм капелюхом, і ось-ось знову прийде суди. Це віщовано в давньому пророцтві. Йому байдужі людські долі — він жонглює ними, не боячись розбити, це для нього просто чергова іграшка. Його приїзд означає кінець світу, про який ми знаємо, і Володар ні з ким не порадиться, перш ніж викувати для нас інший. Цьому не зарадиши чарами, бо будь-які чари, крім даних ним і згаданих у пророцтві, розтануть, коли він прийде. Його не можна перевіднати, як не можна вмовити потік спинити свій плин. Володаря можна тільки знищити, як звіра лихого, і певні шляхи до цього вказані в тому ж пророцтві... втім, подивимось, як воно буде. Може, час приїде ще й не настав. Не забивай собі голови до часу; доки можеш — живи собі, як живеться.

Торк, скривившись, як на кислицю, м'яв рукав своєї благенької сорочки, і той урешті розповзся на нитки. Хлопець примуржив очі — й на рукаві з'явилася акуратна латка. Він прискіпливо оглянув свою роботу та знову почав смикати сірутканину.

— Пане Видьмо... а ви — чаклун?

Пан Видьмо Марл, шляхтич-перекотиполе, розреготовався. Не посміхнувся, навіть не розсміявся, а саме розреготовався — щирим невдаваним сміхом. Він сміявся, заплющивши очі, і з їхніх кутиків до скронь розбегалися тонкі зморшки. Торк здивовано спостерігав за ним, бо смішного, начебто, нічого й не було. Кухарчукі зашпортувалися на півдорозі й забували, куди, власне, вони поспішали. Засичав, як розлючена кішка, вогонь, коли в нього, перекипівши через вінця великого закіплюженого казана, вилився суп. Яцентій, головний кухар, не відводячи погляду від свого дивного гостя, мовчки роздавав кухарчукам стусани й товченики. Вони квапилися далі, намагаючись не озиратися.

А пан Видьмо Марл сміявся. Він усе ще сміявся, коли пирхнув Торк, озирнувшись на спантеличених слуг; сміявся, коли кухар Яцентій зміг-таки зрушити з місця. А потім сміх зник — ніби його просто стерли з губів вогкою ганчіркою. Він подивився на Торка несподівано серйозними очима — не повіриш, що якусь мить тому цей чоловік шалено реготовав невідь над чим — і відповів:

— Поглянь на небо, Торку; а воно — корисне? Ти все намагаєшся втиснути у ваші людські мірки: добро — зло, чорне — біле, праворуч — ліворуч. Є речі, не розраховані на цю мірку; вони просто існують. Тобі можуть не подобатися зірки, але вони сяють.

Торк витер умить спіtnile чоло. Йому стало моторошно – від байдужості у Видьмовому голосі, чи... ні, він не знову чому. Була якась неправильність у словах пана Видьмо Марла, щось невловно невірне, щось, від чого по шкірі бігають мурашки.

– Я не чаклун, Торку. Не чаклун у вашому розумінні цього слова. Але мені підвладно багато речей, непідвладних навіть найсильнішому чаклунові. І не до снаги багато з того, що може зробити будь-яка звичайна людина.

Він підпер голову рукою – відсторонене вилицовувате обличчя, сиві пасма волосся на високому чолі, очі в скорботному обрамленні глибоких зморшок. Торкові паморочилося в голові від цих змін: сміх – байдужість – відстороненість – утома. У вухах дзвеніли ледь причмелені осінні мухи. Поглянь на небо, Торку... втиснути у ваші людські мірки... праворуч – ліворуч... не чаклун... у вашому розумінні... підвладно... людина... Торку. Він прикусив губу, і біль на мить заглушив дзвін. І тоді він збагнув, що було неправильним у Марлових словах. У ваші людські рамки. У вашому розумінні. *VAWI*.

Колись давно, ще в Мічках, стара й страшна, як смерть, ворожка наобіцяла Торкові купу лих – він колись обірвав грушку в її садку, але то справи не стосується, – і останнім із тих лих мала бути нагла смерть від руки незнайомця, котрому Торк довіриться. Щоправда, пан Видьмо незнайомцем уже не був, але давнє пророцтво, як гострий цвях, врізалося в Торкові думки та засіло там, ні туди ні сюди, годі й намагатися витягнути. До того ж, пророцтва тим і славляться, що інколи справджаються. Торк мимоволі потягнувся до корда в шкіряних піхвах, що висів у нього при поясі. Ким би не був пан Видьмо, Торк легкою здобиччю йому не стане.

А той, тим часом, ніби прочитавши Торкові думки, важко зітхнув і тихо промовив:

– Ти правий, Торку – я не людина. А також не упир, не вовкун, не мара і не пан Маврицій. Розумію твою недовіру, і розумію, що несправедливо залишати тебе невтаємниченим. Та ще не час. Колись я розповім тобі про все: коли владнаємо всі наші справи, коли над нами не висітиме жодної небезпеки та коли матимемо вільну часину.

– Несправедливо залишати невтаємниченим? – перекривив його Торк. – Та це, п-пане Видьме, не просто несправедливо, це свинство останнього гатунку, як по правді. Одним – усе, ходять набундючені, оцінюють, що є добре й що є зло, а Торкові – самі об'їдки та батогом на додачу. А Торк і не образиться, не думайте, пане, він до всього звиклий. І на раду вас проведе, не переймайтесь, і з ради ви-

веде, бо куди ж йому подітися. І з Володарем вашим поквитається, щоби ви, бува, не поплямували білих рукавичок. Ви їжте, пане, їжте, ще захиріте та дуба вріжете, не доведи лихо, хто ж тоді буде вирішувати, як Торкові на світі жити...

— Торку, я не хотів тебе образити...

—... бо ж Торкові що — йому аби кусень хліба, а там може й сам навчиться спину підставляти, наука — вона не в ліс веде, а з лісу виводить...

— Торку!!!

—...може, й сам стане колись інших поганяти, а поки, як на запаршивого чаклуна пристало, гни спину, Торку, хоч до загину.

І Торк змовк. Мовчав і пан Видьмо Марл. Мовчали зайняті роботою служки, а кухар Яцентій саме вийшов. Лиш сичали один на одного шматки м'яса на сковорідці, щось стиха булькотіла підливав й стороожно стукотіли об стінки казанів великі дерев'яні ополоники.

А пан Видьмо мовчав. Торк вслушався в цю мовчанку, чекаючи бодай на якийсь звук, хоч на лайку, хоч на наказ забиратися геть — будь на що, тільки б не ця непевна тиша. Він вслушався в мовчанку, як може вслушатися злочинець у мовчанку судді перед виголошенням вироку, чи як дослухалася предковічна тиша до слів Казкаря.

А пан Видьмо Марл мовчав.

Торк схилився вперед — напевно, то слух зраджує його, бо ж не може людина мовчати після того, як їй наговорили стільки ТАКОГО, не буває таких людей — і зачепив ліктем олов'яну миску. Та ковзнула до краю столу й впала додолу, наробивши при цьому, як і слід було сподіватися, шуму. Та для Торка цей брязкіт був порятунком. Він незграбно підхопився зі стільця та скочився за миску, як потопельник за рятівну соломинку, підняв її з кам'яної підлоги, витер об свою сорочку, так що ніде й порошинки не лишилося, обдмухав її, як ото обдмухують сухаря, коли впаде, ще раз обтер сорочкою й обережно поставив на стіл. Потім перевів подих, ніби збирався шугонути в холодну воду, і прошепотів:

— Пане Видьме, вибачте... Не тримайте, прошу, на мене зла. Що той Торк бовкне щось — так то ж дурне, не зі зла, просто язик щось ляпнув...

Пан Видьмо звів погляд на хлопця та з цікавістю, ніби вперше, подивився на нього. Той заціпенів, не в силах зрушити з місця чи бодай пальцем ворухнути.

— Я не образився на тебе, Торку, і тим паче не тримаю на тебе зла. Напевно, колись я вчинив помилку — невіправну помилку, на-

слідки якої ляжуть не на мої плечі. Можливо, помилку вчинив і не я, а хтось задовго до мене, не виключено, що й сам Казкар – десь ненароком вимовив не те слово, а необхідне так і не пролунало. І щось у світі пішло шкереберть.

Торк про всякий випадок зачекав, чи не скаже пан Видьмо щось. Та той знову підпер голову долонею й заглибився в якісь свої роздуми. Впевнившись, що на цьому розмова скінчилася, Торк сміливіше промовив:

– Ходімо, пане Видьме. Рада ось-ось розпочнеться.

– Пане Видьме, невже вони не помітять двох чужинців у залі?

– Торку, та тут половина присутніх – більш-менш випадкові люди з усього королівства, аристократія всіх штибів, бідні родичі, головні прасувальники манжетів, спадкоємці й байст्रята, котрих також немало, незчисленні радники... Зрозуміло, вони один одного в очі не бачили, і добре, якщо чули бодай титул. Небезпечними ж для нас можуть бути хіба що маги, але навряд чи вони перевірятимуть усіх гостей – у них і без цього вистачить клопоту, якщо врахувати, що це збіговисько збирається ще й радитися.

Торк іще раз обвів поглядом простору залу – збіговисько й справді було строкате. Воно вливалося до залі через двоє величезних дверей – завширшки з його рідний Картопляний провулок, – а ще одні невеликі дверцята в далекому кутку кімнати залишилися зчиненими. Лише згодом юнак зрозуміє, що Королівська Рада так і запам'яталася йому – збіговиськом, великою барвистою плямою, рухливою, галасливою. Коли він придивлявся до неї, вона розпадалася на менші клапті – окремих людей, що совали стільці біля довгих столів уздовж стін чи намагалися зайняти якомога зручніше місце на лавах у кінці кімнати. Вони вклонялися один одному, перегукувалися через усю залу, галасливо розмовляли, лаялися й спльовували стину на вимощену різnobарвними плитами підлогу. Двері ж були облямовані зеленим – такого ж кольору були лівреї в королівських лакеїв.

Пан Видьмо Марл тим часом схилився до Торка й стиха промовив:

– Ага, ось і каштелян. Усі, хто робитиме сьогодні погоду, вже зібралися. Он – так-так, Торку, той ограйдний пан із воронячим гніздом на голові – сидить королівський скарбник, пан Вишомир. Замолоду, кажуть, був швидкий до бійки, але нині – цілком статечний пан, вартий усілякої поваги. Підтримує короля в будь-яких його починаннях. Біля нього – той, що зараз підхопився на ноги й вітає дружину ловчого, – Даміян, канцлер. Він тільки третій канцлер із

цього роду, його прадід зайняв посаду, коли помер безпотомствено старий Алоїзій, і тому всі ставляться до нього з недовірою. Ловчий Манвет – якщо вже ми підійшли до нього, хоч я й не уявляю, навіщо його запросили, він, якби його воля, далі стайні та псарні й носа не висував би – підпирає одвірок, розмовляє з лакеєм. А каштелян Ергар, це той сивочолий пан, що зараз спить за дальнім кінцем столу, обіймав посаду ще за діда нашого Рудольфа, Фіделіза. А ключник – він, Торку, не лише зберігає ключі, а й відповідає за урочистості та лад у палаці – саме вийшов. Я тобі скажу, коли побачу його. Чекаємо лише на чаклуна, хоч він тут, правду кажучи, за хлопчика на побігеньках, і на самого короля.

Пан Видьмо випростався й заплюшив очі, Торк же розширнувся, намагаючись пригадати, хто є хто. Канцлер – не набагато старший за самого Торка – в чомусь схильовано переконував скарбника, час від часу витираючи лоба пожмаканою білою хустиною. Той натомість лишень меланхолійно кивав, жуючи окраєць хліба. Ловчий приєднався до групи інших запрошених і знічено переступав із ноги на ногу. Каштелян же, схоже, бачив десятий сон.

Хтось штовхнув Торка під ребра, сідаючи на лаву, і він неохоче посунувся. Натовп поволі займав свої місця – хто вельможніший, той ближче до трону, за столами, а простіший люд мостиється на лавах, як кури на низькому сідалі; і коли це зборисько перестало метушитися, виявилося, що людей до зали набилося не так і багато, не більше, ніж півтори сотні. Торк, примруживши очі, спостерігав за тим, як останні запрошенні поквапцем повертаються до залі та вишукують собі вільні місця. Перший захват минув, і зараз він готовий був сповзти у звичну, затишну нудьгу.

У першу мить Торк навіть не зрозумів, що сталося, – по шкірі пробігли мураски, як від крижаного вітру теплого літнього дня. Він здригнувся й швидко розширнувся. На порозі дверей, що були пра-воруч від нього, стояли двоє – згорблений старий і молодик, який підтримував його. Торк мимоволі втиснув голову в плечі – то був королівський маг Родригій і його син Хорогаст. Родригій підсліпуватими очима зиркнув на стіл, і син з повагою відсунув для нього важке крісло з високою спинкою. До Торкових вух долинули привітання; Родригія поважали, Хорогасту ж заледве кивали головою.

Старий сів, і біля руки його одразу ж з'явилася карафа з водою. Торк стиснув плечима – було в усьому цьому щось неправильне, якась невловна кривизна, непомітна, проте небезпечна помилка. Лише коли відчинилися маленькі дверцята в кінці зали, призначені для ко-

роля, юнак зрозумів, у чому річ. Родрігій не був чаклуном – магічна іскра ледь жевріла в ньому, ось-ось ризикуючи згаснути. Чаклуном був його син.

Торк знов, що при дворі все не таке, яким видається з першого погляду. Знав він також, що тут плетуться незліченні інтриги. Та на таке юнак не сподівався, тож навіть короля, що зайшов до зали, він помітив не відразу. Заскрипіли стільці, почулося шарудіння десятків ніг, пан Видмо Марл підняв ошелешеного Торка за комір – Рада встала, вітаючи короля. Всі схилилися в низькому поклоні – ряди спин у різnobарвних камізелях, плащах, сурдугах і сорочках, – а король стояв на підвищенні перед троном і споглядав за ними. Потім Рада випросталася, і король сів. На ослоні перед підвищеннем сів його радник, що зайшов через ті ж дверцята, а потім посіли свої місця й решта присутніх. Лише тоді Торк зміг роздивитися Рудольфа III, сина Вільгельма XIV, короля Зеленого Краю.

Король був наче з каменю. Здавалося, хтось зле з ним пожартував, подарувавши витвору майстерного різьбяра дихання, плоть і кров. Він не був красивим, як витончена східна статуя; не з мармуру його тесано, а з важкої брили граніту. Та все ж на свій спосіб король був досконалим, як досконалим є кожен завершений витвір мистецтва, від котрого не можна ні відняти чогось, ані додати. Він був твердим і непорушним; мав торований шлях, як небесне світило, котре нічим не зведеш на манівці. Король був розумним, та не слухався нічиеї поради, і найближчою до його сталості й непорушності була сталість і непорушність порожнечі. Кажуть, один направду добрий художник схінувся, коли йому наказали написати королів портрет.

Тим часом Рудольф заговорив, і навіть слова традиційного вро-чистого привітання звучали з його вуст немов прадавнє закляття. Торк дивився на нього, як заворожений, не в змозі відірвати погляду, як вдивляєшся в потік, завжди мінливий і плинний, у незворушну при-бережну кручу. Король не став би чаклуном, бо не зміг би пити силу з сонячного проміння; не зміг би розтанути в жалкому ранковому

У сивому середньовіччі
ворохобство було професією. Час
від часу збиралися професійні ельми
і чакуни на корпоративні злети і
імпровізації. Гурточущі стулами
зіткнелись нечисті сила назариті
вечірки – шабаші. Від склепінні
здовж стін людських перевертів
брюката. Багам освячена земля,
гадаючи, які суспільні епохи
доведеться їй це перевірити
на свою безкінечнаму вісу.
(Олександр СОЛОНТАЙ «Лемна
вечеря як ноу-ху мисціради»)

повітрі; не зміг би брати й віддавати. Торк вдивлявся в його обличчя, намагаючись запам'ятати цю неймовірно заповнену порожнечу.

А пан Видьмо Марл слухав: тези й спростування, ствердження й заперечення. Він був то людиною, присутньою при жертвоприношенні загадковому примхливому богові, то істотою, що непоміченоюступила на край павутини й наслухає, всім своїм тілом вбирає її тремтіння – чи не скрадається, обережно й тихо, сам господар, чи не борсається десь випадкова жертва. Він бачив, як крайчий схилився над келихом князя Аждасу, і, єдиний у залі, помітив, як із рукава крайчого впали до келиха три велики краплини; він бачив злого духа Чіму, що реготав у кутку під стелею; він бачив смертельну ненависть і смертельну байдужість, та не надто переймався цим. Перед ним рухалися шахи на шахівниці історії, шахівниці життя й смерті.

– Я скликав нинішню Раду, щоб звернутися до неї з проханням дати мені пораду там, де сам я не ладен дати відповіді на запитання, і я широко сподіваюся на допомогу вельможного панства, – процідив, майже не розтикаючи губів, король, байдуже проминувши половину урочистого вступу. – Я певен, ви пишаєтесь тим, що служите Зеленому Краю – найпотужнішому з потужних короліств, а я пишаюся тим, що маю таких самовідданіх васалів. Та в мене серце обкипає кров'ю при думці, що наші землі в майбутньому можуть спіткати незчисленні лиха, що вже нині посили наших сусідів. Князі становуть там повноправними володарями своїх земель і відмовляють королю в привілеї полювати в їхніх лісах. Купці там терплять постійні збитки, бо найцінніший крам привозять на кораблях із південних царств. Вояки, збайдужківши до обов'язків, розбрідаються по своїх домівках, і навіть королівські палаці залишаються без належної охорони. Королівських земель натомість не вистачає навіть на грядки. Я довго думав – як можна запобігти такому занепадові? Землі – ось що необхідне нам. Землі для того, щоб вирощувати збіжжя; землі для полювань; землі для військових змагань; землі родючі, землі благословенні, як писав у своїй «Книзі Здогадів» Альгарад із Вімарру. Зайвою жорстокістю та безглаздям було б іти на наших сусідів, що не заподіяли нам ніякої кривди, – плюндрувати їхні домівки, нищити їхні лани, убивати їхніх дітей. Цим ми можемо накликати на себе лише прокляття й біди; до вільних земель ми маємо спрямувати свої погляди. Такі неозорі простори ми можемо знайти лише за морем, за Краєм Світу. Лиш песиголовці, не наділені даром мови, та птахокрилі істоти живуть там, і вони не стануть нам на заваді. Велика небезпека чигатиме на нас лише на заході, звідки можуть прийти війська трьох

південних царств, навіки проклятих усіма розважливими людьми. Та їхній затягості ми протиставимо свою мужність, їхній кінності – свої списи, їхній силі – свою мудрість. Ми зтремо сам спогад про їхню колишню могутність і розвімо за вітром їхні огидні розуму звичаї. Ніколи вже тамтешні купці не зможуть проганяти наших крамарів із торговиськ. Отже, площа Зеленого Краю збільшиться чи не вдвічі, й не існуватиме більше нашого південного ворога. Що ж до наших сусідів – чи не захочуть вони, побачивши нашу міць, приєднатися до нас? Досить буде їм запропонувати – і вони охоче згодяться на це. На місце їхніх лінівих вояків ми поставимо своїх загартованих у битвах воїнів, королів доведеться перетворити на князів, та зі збереженням земель – нехай платять податки й живуть собі в мирі. Незабаром Зелений Край охопить усі землі Догоризонту Й Краю Світу, і не матиме вже сенсу називати їх так – бо Зелений Край буде всюди. Я хотів би спитати вашої поради, о велиможне панство, коли ми зможемо почати здійснення моого плану?

Першим озвався канцлер, і рівний спокійний голос короля лише підкреслив його недорікуватість:

– Ал-ле ж, н-наскільки мені відомо, В-ваш план, В-ваша Ясносяйноте, ще не є з-затвердженим? В-ви ж його д-допірнувшись оп-прилюднили?

Король подивився на нього майже співчутливо:

– Власне, так – це мав бути мій подарунок для моїх вірних васалів, адже чи не є для будь-якої землі подарунком мудрі наміри її володаря? Мій план цілковито й повністю тлумачиться турботами про розквіт Зеленого Краю та їхнє благополуччя. Чи хтось має ще якісь запереченні?

Король обвів залу уважним поглядом, та знову заговорив Даміян:

– Ал-ле ж план ваш в-виходить дал-леко за межі з-земельної чи б-бодай судової реформи й н-не є аж т-таким безхмарним, як може вид-датися на перший п-погляд. В-ви, В-ваша Ясносяйноте, певно, просто не п-помітили окремих його нед-доліків, з-захоплені неймовірними м-можливостями?

Король подивився на нього тим особливим поглядом, яким зазвичай обдаровують маленьку, нерозумну, але улюблену дитину, і зітхнув:

– Ну, і якими ж є ці недоліки?

– П-по-перше, ц-це докор-рінно міняє вс-сі д-дотихчасові традиції. Ц-це може п-похитнути стаб-більність Д-догоризонту. Ц-це зап-пе-

рече є В-вашу королівську пр-рисягу при вступ-пі н-на т-трон – н-не ламати старих з-звич-чай! Т-такого врешті не робив н-нікто з В-ваших пр-редків, із часів с-самого Велик-кого П-переділу З-земель.

– Вони – в землі, а ми – на ній, і якщо це ваше єдине заперечення...

Тоді залою вперше зашелестіло тихе невдоволення. Король не повинен був ламати своєї присяги, принаймні ніхто навіть не сподівався на таке.

– Т-та ні ж, н-ні, стривайте, В-ваша Ясноосяйносте! Ц-це не єдиний нед-долік, і н-не найсутевіший. В-ви говорили п-про свій на-мір зах-хопити т-три південні царства, і г-говорили про н-них як про такі, що н-не м-можуть бути серйозними п-противниками. Н-напевно, Ви просто н-не ознайомил-лися з моїм з-звітом – я ж за правління Вашого н-небіжчика батька, св-вітлої йому к-казки, п-певний час б-був п-послом З-зеленого Краю в Шачані й можу В-вам сказ-зати, що Тимар, ц-цар Шачаню, м-може п-протиставити н-нам пон-над сорок тисяч добір-рних в-вишколених в-войків, а це ж н-не н-найсильніше з трьох південних ц-царств, тоді як н-наше військо – л-лише тридцять тис-сяч.

– Нехай, Віварр і Ціжат виставлять стільки ж війська, скільки й Шачань, – тоді їхня армія, якщо вони об'єднаються, в чому я дуже сумніваюся, чисельно перевершуватиме нашу лише в чотири рази. То що, один наш воїн не вартий чотирьох брудних дикунів, не знайомих ані з тактикою, ані зі стратегією? Голову даю на відтин – будь-який захисник Зеленого Краю вартий п'ятьох, якщо не шістьох цих невігласів.

– П-перепрошую, ал-ле я жив між н-них п'ять років, і можу з-запевнити всіх присутніх т-тут, що обивателі півд-денних царств н-не є н-ні бр-рудними д-дикунами, ан-ні невігласами. Щоправда, їхня н-наука й уявлення пр-ро св-віт докорінно відрізняються в-від н-наших, та це н-не робить їх анітрохи менш р-розвиненими. Кр-рім того, в-вони, власне, в-винайшли якусь н-нову зброю – м-мені, як чужинцю, не надто баг-гато розповіли про це, але н-навіть та д-дещиця, яку м-мені д-довелось почути, д-дозволяє ств-верджувати, що зброя ця силою п-перевершує всі дот-тепер відомі.

– І ви сподіваетесь залякати нас якимись казочками?

– В-ваш план є л-легким на папері, В-ваша Ясноосяйносте. Коли ж В-ви почнете втіл-лювати його в життя, в-вода в ріках почервоніє в-від кр-рові. Ми не м-можемо легковажити життям т-тисяч л-людей. Вони г-гинутимуть на початку в-війни, г-гинутимуть і т-тоді, коли інші к-королівства д-догоризонту з-захищатимуть св-вою нез-залеж-

ність. В-вам потрібна п-печатка, щоби з-затвердити цей пл-лан, і я її н-ніколи не п-поставлю.

— Даміян погано почувається, — майже турботливо сказав король, і праві двері вміть відчинилися, гучно грекнувши. До залі увійшло двоє воїнів із королівської охорони та вивели канцлера, що майже не чинив опору. Коли двері за ними зачинилися, у залі запанувала гнітюча тиша. Несподівано гучно пролунали із сусіньої залі звук удару та тихий зойк, а потім двері знову прочинилися. Один із воїнів повернувся й відзвітував: «Даміяну погіршало».

Коли ж він вийшов, король звівся на ноги й зітхнув:

— Що ж, я надто великою вагою наділяв слова кожної людини. Я вважав, що думка кожного моого васала є цінною й мудрою. Та деякі прикрай випадки, як ось цей, свідчать, що розум будь-якою людини, і навіть вельможі, може бути затъмарений хворобою, боягутством чи золотолюбством. Лише король із істинно батьківською турботою може, забувши про свої власні інтереси, дбати про долю краю, не покладаючись ні на чиї поради. Якщо канцлер виявився зрадником рідного краю — я власноруч поставлю печатку на свою плані.

Рудольф узяв із рук свого радника тонкий пергамент і обережно притиснув його печатку, що стояла навпроти порожнього Даміянового стільця.

— Це переворот, Торку, — прошепотів Видьмо Марл, непевний на віть, чи хлопець його почує.

Король тим часом знову промовив:

— Ви живете у великий час — на зламі епох. Це вимагає від вас великої сили й великої мужності, та нагородою вам буде нове життя. Замість Великого Переділу Земель, здійсненого напівосвіченими предками, ваші нащадки успадкують Великі Завоювання, здійснені наймудрішими мужами нашого світу. Я доручаю вам зібрати військо — військо, рівного якому ще не бачили ці горизонти. За місяць ми розпочнемо нашу віправу на Край Світу.

Рада мовчала. Ні, ніхто не мав заперечень, але ніхто не виказував і радості. Всі поринули в глибоку задуму, щось зважуючи та вираховуючи. Безгучно прочинилися двері, і в першу мить помітив це лише Торк. Його вчавило в лаву, не було сили навіть випростатися. Той, що стояв на порозі, був чаклуном, чаклуном неймовірної сили, та Торк не спромігся підняти голову, щоби подивитись на нього. Крізь дзвін у вухах він чув Рудольфові слова:

— Вітаю вас, Гльгарде. Ви прийшли саме вчасно.

Отже, некумасині теревені, і дарма заперечував пан Видьмо Марл. Ось він, Гільгард – постать із переказів і казок, стойть перед ними, і одного його слова було б достатньо, щоб Еден поглинуло море.

– Це – Гільгард, чаклун, – сказав король, ніби таку людину треба було представляти. – Він прийшов, аби підтвердити мої слова, адже в таких питаннях навіть мого слова може бути недостатньо. Казкар помер, тож годі бавитися в давні пророцтва й жити за старими законами. Йому на зміну прийшов новий бог, бог із тисячами імен, та людський розум надто слабкий, щоб усвідомити їх. Це – бог битв і вогню, що постав із предковічних безодень, аби підтримати нас. Для нас його ім'я буде – Урс.

– Казкар помер. Слава Урсові! – сказав чаклун, і всі, як крізь важкий сон, повторили за ним:

– Казкар помер. Слава Урсові!

Десь далеко вдарив гром, і забряжчали різnobарвні шибки на вікнах.

– Я оголошу цю Раду закінченою, – промовив король, і люди поволі почали розходитись.

Торк не зінав, чи зможе звестися, та пан Видьмо подав йому руку, і тягар, що тиснув на Торкові плечі, зник. Він обережно зробив кілька кроків – чине повернеться те відчуття, – та все було добре. Гільгарда, короля і його мовчазного радника вже не було в залі – лише грекнули дверцята за троном. Решта Ради не цікавила ані Торка, ані Видьма Марла, тож вони почали проштовхуватися до виходу. Торк трохи вирвався вперед, коли його хтось несподівано шарпонув за рукав – аж тріснуло благеньке полотно сорочини, – вириваючи з натовпу.

Цього разу він навіть не відчув переходу, здавалось, лише кліпнув – і простір уже витягнувся навсібіч, відкинувши стіни палацу, звільнивши місце для сухого, вигорілого під пекучим сонцем поля, рівного, скільки не вдивляється. Перед ним стояв Хорогаст – той самий розпатланий син королівського мага.

– Хто ти, на чиїх руках королівська кров?

Торк позадкував. Р-раз – і вже не поле навколо, а прозоре терпке повітря, вони стоять на самому вершечку кручі, а внизу, так далеко, що неможливо дивитися без мlostі, – море. Торк, і цього разу не вловивши тієї міті, що розгинала поле й море, зробив іще один крок назад. Юнак падав дуже довго, зміг би полічити до ста, якщо не до тисячі, а море все не наблизжалось і не наблизжалось, та коли він усе-таки досягнув поверхні, то це були брудні кам'яні плити місця для покарань на якомусь людному ярмарку.

— Говори! — наказав Хорогаст, гидливо перевертаючи його обличчям догори носаком дорогої черевика.

— Я — ніхто...

Р-раз — і Торктицьнувся носом у глицю, слухаючи шум предковічних сосон.

— Він — ніхто, і звати його — ніяк... Це вже цікавіше.

Р-раз — і навколо них стиснулись укриті білимі смугами слизу стіни якогось вузького вогкого тунелю. Повітря пахло тривогою й тліном.

— Тут ми будемо на рівних, — промовив пан Видьмо Марл, що не відь-звідки з'явився в цій густій темряві.

Хорогаст швидко прошепотів щось собі під носа.

— Хочеш поєдинку чистих сил? Не вишколеного змалку мага й розгубленого хлопчака, котрий і сам до ладу не знає, що робити зі своїм даром, а двох чаклунів? В такому разі ти звернуся не до тієї людини, і я будь-якої міті можу підтвердити тобі це.

Хорогаст знову прошепотів щось, та Торкові не вдалося розчuti й слова. Натомість, здавалося, почув пан Видьмо Марл.

— Марно. Втекти тобі не вдається, як і прикладти допомогу. Це місце закрите, тож доведеться тобі мати справу зі мною.

Хорогаст підвів голову, і в його очах була пекуча ненависть.

— Цей «хлопчак» стер два морги землі з палацом, садом і всім, що було на ній.

— У нього — величезна сила, така велика, що він і сам її не усвідомлює. А поєдинки з недоуками заборонені одним едиктом, про який ти навряд чи знаєш.

— Спасибі, я знаю про Жастицький едикт, — просичав той.

— Я радий, що мені трапилося винятково освічене щуреня, хоч це й робить твою поведінку подвійно неприпустимою. Тож повернімося до теми нашої розмови — твоя поведінка стосовно моого спутника. Два морги землі... так, виглядало на те. А чи не поцікавився ти бува, що змусило його зробити це? Бо стирати землю по сіданку, як ти вже, мабуть, зрозумів, — не його звична розвага.

— Він мав опиратися, якщо змушували. Смерть теж змушує, то що ж, не жити?

— Смерть, кажеш? Якраз смерті він і боявся. А за подальшими відомостями можеш звернутися до пана Мауриція, не знаю як там ви для втамничених називаєте його посаду.

Хорогаст шморгнув носом і аж всох:

— Він зник. Ще тижні три тому, як було затемнення місяця.

— Зник? І що про це кажуть у палаці?

— Що б там не казали, це до вас стосунку не має.

— Має чи не має — це не тобі вирішувати, хлопче. Може, має значно більший стосунок, ніж ти про це можеш здогадуватись, тож прошу розповісти все, і якомога детальніше. А вибору в тебе немає — ти ж знаєш, що це за місце. Я певен, знаєш.

Хорогаст швидко кивнув.

— Ніхто нічого не знає, і всі боятьсяся. Тієї ночі, коли він зник — а він просто увечері ліг спати, а вранці його вже не було, тільки подушки зім'яли, — як я вже говорив, місяць був темним. Така ніч у чаклунстві називається...

— ...Ніччу Зустрічей, я знаю. Про чорну магію, Звіра й офіру можеш не розповідати.

— Так от, це все — древні ритуали, давно ніким не використовуються, але ніч все одно страшна.

— Та щотам, ніч як ніч. У мене, щоправда, одного разу саме в таку ніч поцупили коня, але не думаю, що це був хтось із вогнепоклонників.

— Смійтесь, смійтесь — вас не було в палаці тієї ночі. А там було справду жаско. Ми з батьком саме піднялися на дах та спостерігали за зорями: вони під час затемнення місяця особливо яскраві й промовисті. Коли все почалося... Спочатку щось стукнуло на горішньому поверсі — ніби хтось грюкнув дверима, може, в південній анфіладі, десь там. Я б і уваги не звернув, якби не все інше. Хвилини три минуло, а потім щось почало вити. В самому палаці, всередині, хоч і надворі було пречудово чути. А всередині — незрозуміло, де саме, бо всюди однаково пронизливо.

— Коли місяць уповні одрече служці своєму, — задумливо промуркав пан Видьмо Марл. — Продовжуйте, юначе, продовжуйте.

— Скарбник, кажуть, уже вирішив, що то його небіжчиця матуся до себе закликає — вона була пані нівроку, голосиста. То зараз — майже смішно, а тоді ми всі ляку натерпілися. Воно вие — протяжно так, на одній ноті, відчайдушно, ніби йому жили тягнути (хоч які там жили, жодна жива істота так вити не може); частина людей і челяді з кімнат повибігали, інші не могли зрушити з місця; метушнечка, переполох, незрозуміло, чи то вже кінець світу, чи ще тільки чекати на нього, а як чекати, то скільки... А воно не змовкає, і тобі через вуха, здається, весь його біль вливается, до краплини — лишенко! Недовго вило, з півгодини може, а тоді здавалося — роки. А як стихло, всі несподівано швидко по кімнатах порозходились, я б навіть сказав — поквапливо, і не обговорювали між собою нічого. Потім пані Вімара говорила, що бачила у вікні якесь жаске обличчя з плескатим носом і налитими кров'ю очима.

Якби це сталося в яку іншу ніч – хто б й повірив, та після всього, що ми почули... Ну, найстрашніше ми підранок побачили; якби тоді – точно не витримали б. Уранці зайшли прибирати Блакитну залу, а там на стелі – кривава пляма, і по всій стелі – сліди копит. Покоївка, яка це все побачила, зомліла, і її ще потім довго медовухою відпоювали. А Блакитна зала, слід зауважити, на горішньому поверсі, вище неї – лише дах, а ми ж із батьком там були, і можу запевнити, що нічого такого там не відбувалося. За всіма цими потрясіннями не знаю, коли Й спохопилися, що Мауриція немає. Мабуть, аж надвечір, не раніше.

– Цікаво, – протягнув пан Видьмо Марл, і, трохи помовчавши, додав: – А чи не міг він уже вдень, скориставшись загальною розгубленістю, вийти, скажімо, через чорний хід, чи через кухню?

Хорогаст стенув плечима.

– Може, й міг – навряд чи хтось тоді додивлявся, крім варти, але її можна оминути.

– А чи не трапилось нічого дивного напередодні: чи не сварився він із кимось, як до нього ставилися в палаці?

Хорогаст засміявся.

– Та він увесь час сварився – як не з одним, то з іншим. Ходить, нюшить, шукає то заколоту, то способу поживитися. А що заколотів у нас давненько не було, а різні інтриги й таємниці – це те, без чого Й королівського двору не було б, то він переважно порпався в чужій брудній близні. Зрозуміло, не кожному це подобалось; його принаймні раз на тиждень викликали на поєдинок, та завжди він виходив із них переможцем. Кажуть, у нього була зачаклована шабля. Може, й так – він мав багато дивних речей.

– Скажімо?..

– Ну, він був дивним чоловіком і, можна сказати, збирав усілякі дивовижі. Була в нього колекція отрут – найбагатша в усьому королівстві; там і цикута, і беладонна, і сім років настояне на крокодиличих слізах око василіска. Було в нього невелике опудало сірого дракона. Було кільканадцятро драконячих яєць. Був ріг єдинорога й безоаровий камінь. Був також і камінь, витягнутий із мозку ропухи, – незрівнянна протиотрута. А всієї його колекції, зрозуміло, не бачив ніхто – Маурицій нею дуже пишався, але охороняв, як квочка яйця.

– А шапки-невидимки в нього часом не було?

– Я теж про це встиг подумати. Могла бути – він здавна був першим, хто піднімався на перехоплені кораблі контрабандистів.

– А чи не було в нього часом такої яскраво-зеленої рослини з покраиними листочками?

— Мандрагора! Всемогутній Казкарю, як я відразу не здогадався! Була в нього мандрагора, навіть дві. Я ще тоді подумав — навіщо вони йому; корінь, звичайно, добра протиотрута, але навіщо ж тримати в себе дві живі рослини!

— І у вас ніхто не схибнувся? Чуєш, Торку, я завжди говорив, що з королівськими людьми справи краще не мати — живучіші за кішок. У них над вухом півгодини висі мандрагора, а вони тільки переляку натерпілися, а потім полягали спати! — і до Хорогаста: — Я завжди вважав, що спочатку треба пошукати раціональне пояснення, а потім уже починати грішити на всіляких вогнепоклонників. Отже, наш пан Маврицій влаштував перед втечею прощальний подарунок своїм, нині вже колишнім, друзям. Колекція, наскільки я розумію, зникла?

— Так. Ніхто не знав справжнього її обсягу — тут мені залишається лише здогадуватись, — але здається, що він залишив тільки те, чого не зміг винести. Зосталися опудало, велика мідна карта зоряного неба, три великих дзеркала — магічні, та ніхто не знає, що з ними робити, ще дещо. Ці самі злощасні мандрагори зникли — якби я їх тоді побачив, одразу здогадався б. Отрутитакож зникли. Ось і все.

— Спасибі за відвірту розмову, Хорогасте, та нам уже час іти.

Пан Видьмо Марлузяв Торка за руку, і вони опинилися в якомусь незнайомому місті, сірому й безлюдному.

— Він вибереться, пане Видьме?

— Напевно... Нешвидко й нелегко, але вибереться.

— А що то було за місце?

— Один із Локутських лабіринтів, Алея Мертвих. А це — Вежа, що на Краю, Торку.

Ранок неухильно перетворювався на день, а день — на вечір. За вечером приходила ніч, і тоді заїжджий дім, чи корчма, чи склад, чи що то було таке, порожніло — весь його галасливий люд поодинці чи групами розходився у своїх справах, і Наталька залишалася сама. Фердик намагався й носа не висовувати зі своєї кімнати, коли поруч не було Фрелька, що забезпечував сяку-таку подобу безпеки, а Наталька, навпаки, старанно уникала самоти. Там вона й куняла — у кімнаті з довгим столом і безліччю стільців, схиливши голову на руки. Чути було, як грюкають двері стайні — то виводили чи заводили назад коней, і Наталька прокидалася. Їй снилися химерні сни про далекі розплавлені небеса та зелене море, про голоси в темряві та барвистих риб.

Фрельк ще звечора кудись подався з Карином і осиротілим Капером, і хоч часужхилився до ранку, все не з'являвся. Розбрелися

Й решта умовно знайомих – усього двоє, хлопчина, який дав їй меч, і Ринда, а з незнайомцями Наталька заговорити не наважувалась. Так і минала ніч.

Одного разу, щоправда, у віддаленому кутку кімнати пробігла якось тварина, більша за щурата менша за кішку, але Наталька майже відразу забула про неї.

Фрельк повернувся, коли вже розвиднілось, і тоді Наталька вже міцно спала у своєму кріслі. Він і його супутники швидко проминули кімнату, намагаючись не розбудити дівчину. А прокинулася вона, коли великий годинник на стіні пробив десяту та зі своєї комірчини вийшов зголоднілий Фердик.

– Як ся маєте, панно Наталько?

Наталька у відповідь промутикала щось невиразне, що могло означати як «чудово», так і «жахливо» – Фердик не став з'ясовувати і, не чекаючи на відповідне запитання, почав розповідати про своє самопочуття.

– Мені здається, це недобре місце. Навколо нього вирують якісь дивні сили, що змушують мене здригатися. Цілісінку ніч мене не полишало відчуття, що за мною хтось спостерігає, хоч я й стулив віконниці, а потім накинув на них плаща. І люди тут лихі – що б не говорив ваш знайомий, котрого я вельми поважаю, – це справжнісінські лотри, жорстокі та люті. Таким не можна довірити й шеляга, мовчу вже про власне життя.

– Не розумію зasad, за якими ви, пане Фердiku, втиснули ці два поняття в одне речення, – мовив Фрельк, котрий протягом усієї короткої розмови стояв на порозі за Фердиковою спиною. – В товаристві найманіх убивць за себе можна бути спокійним, звичайно, доки їм не заплатять. Убивці, в силу своєї професії, дуже високо цінують життя. Зворотний бік вашого прислів'я, щоправда, правильний – людині, яка готова замах на мое життя, свого гаманця я б давати не став, хоча це, звичайно, справа особистого смаку.

– Як ви мене налякали! Я вже думав, то котрийсь із тих лотрів підкрався непоміченим, аби позбавити мене життя.

Фрельк закотив очі й підкresлено важко зітхнув, та Фердик не зрозумів натяку й завів своє:

– Як вам спалося?

Фрельк подивився на нього, як на небезпечноного шаленця, скуювдив волосся й втомлено спитав:

– Я дуже подібний до людини, що спала?

Фердик невимовно зрадів, і аж засяяв:

— І ви теж підхопили безсоння?

— Так, уявляєте? — Фрельк закружила кімнатою, піднімаючи порожні келихи та ставлячи їх назад. — Дивовижне місце, феноменальне і, безсумнівно, потребує дослідження. Напевно, це якісь невідомі міазми: сотня людей — і всі підхопили безсоння й тепер тиняються вулицями в надії знайти порятунок або смерть.

— Мабуть, наступної ночі я також виїду на кінну прогулянку — свіже повітря повинне допомогти.

Фрельк упав на стілець. Уперше за ранок у ньому прокинулася цікавість — як далеко заходить нетямущість його нового знайомця, якщо вона взагалі має якісь межі.

— А ще, кажуть, допомагає пірнання... особливо в тих місцях, де каміння на березі має блакитний відтінок.

— Але ж там під водою знаходяться кубла водяних зміїв! — здивовано вигукнув Фердик.

— Звичайно — після зустрічі з ними безсоння вас уже не турбуватиме.

Після того Фрельк уже не звертав на Фердика ані найменшої уваги, цілком поринувши в пошук бодай чогось істівного. Щоправда, коли він виявив за шинкасом трохи хліба й солонини, то поділився й з ним, але розмову продовжувати явно не хотів. Тож скромний сніданок минав за мовчанкою, доки її не порушила Наталька.

— То що там зі шхунами?

Фрельк відірвався від сухого хліба й стенув плечима:

— Ми з'ясовували цієї ночі. Гослав у в'язниці, і не схоже на те, що його звідти випустять найближчим часом. Повісити його, звичайно, не повісять, і про нас він нікому не розповість, не на того натрапили, але прочекати доведеться довго. А оскільки Стерв'ятники навряд чи заради нас чекатимуть, боюся, доведеться плисти Ірміновою посудиною — ось тільки перебудемо кілька днів, доки з порту не заберуться всі ці Вартові.

— А що тим часом робити?

— Пити, гуляти! Можна парад влаштувати — перед королівським палацом. Або ще краще — перед в'язницею, щоби не так далі тягнути було. Вибач.

І тут двері з ґрюкотом відчинилися, і їх усіх на мить засліпило сочнє світло. Коли барвисті плями перед очима стали прозорішими, Наталька змогла розгледіти відвідувача. Вона, безсумнівно, бачила цього рудого хлопця за вчорашньою вечерею, та все ще не знала його імені. Тим часом він, не привітавшись, кинув із порогу:

– Карин є?

Фрельк, уміть перейнявши його хвилювання, швидко відповів:

– Є, але допіру ліг спати. Що трапилось?

– Ой, як невчасно... і не добудиша тепер, ще й лаятись буде спросоння... Карине! Трапилось... А трапилось у нас ось що – з учора в нас тиранія! Карине! Король наш, тричі трясця його матері, бо батько, нівроку йому, непоганим був чоловіком, остаточно з'їхав із глузду та до лікування не надається. Ага, Карине, перепрошую, що розбудив так рано, але новини справді неймовірно важливі – я саме Дарієві розповідаю. Про короля, звичайно, про кого ж інше.

– І що воно вчудило цього разу?

– Та вчудило таке, що слава Казкарю, якщо ми переживемо найближчі кілька років. Для початку, в нас тиранія. Ні, офіційно за проваджувати він, звичайно, не став, не настільки ще дурень... але на останній Раді – учора була – всіх, хто хоч слово сказав проти його волі, – запроторили до підземелля. Не до звичайної навіть в'язниці, а саме до королівських карцерів. Зараз там Даміян, наш канцлер... Його, до речі, удержавний зраді звинувачують – шпигував на користь Шачаню, як був там послом.

– Хто, Даміян? Яке безглуздя!

– Звичайно, безглуздя, але це не завадить їм скратити його за годину до заходу сонця.

– Даміяна?

– Фрельку, це той твій брат утретіх, що гостював у тебе минулого року?

– Він. То що, Даміяна збираються стратити?

– Так, але це не головна новина. Ми за місяць вирушаємо в похід проти всього світу – збираємо військо, і слава Казкарю.

– Але ж це суперечить королівській клятві, тій, що її споконвіку складають при вступі на трон!

– Та начебто, але король не питався. А, до речі, ті з в'язнів, хто запишутися до війська, будуть звільнені раніше терміну.

– Ага, з вогню та в полум'я. Не думаю, що знайдеться багато таких дурнів.

– Воно-то так, але кажуть, що записувати будуть усіх, не питуючи згоди.

– Слава Казкарю, ми поки що не в'язні.

– До речі, Казкар відчора помер. Тепер над нами якийсь новий пан, Урс, я ще до ладу не розібрався, чим він славний. Він нібито має якусь складну систему перепусток – залежно від того, хто як жив, по

смерті бідаха потрапляє або в хорошу місчину (там ще називається, на нашу столицю схожа), або в погану місчину, підозріло схожу на нашу в'язницю. Най її шляк, назва геть із голови вивітрилась. Ну, пригадаю – скажу. Так-от, хто піде в той похід – спочатку за Край Світу, потім начебто й на Догоризонт, – потрапить до хорошої місчини, тієї, що називається, як столиця. Ахто ухилюється від походу, того цап за карк – і до тієї гіршої. Ну, я зразу зрозумів, куди король хилить. Дай, думаю, посиджу в самій столиці, не треба мені тих місць, що називаються, як вона, подивлюсь, куди вітер дме, потім, може, і приїднаюсь до війська... якщо перемагатимемо, хоч це й малоймовірно. А гірша місцина мені, після нашої королівської в'язниці, геть нестрашна – мою шкуру не вгризуть.

– Так-так, це все дуже цікаво, але для теології зараз не час і не місце, до походу ще місяць, п'ять заколотів можна влаштовувати, а в нас – обмаль часу. До страти годин сім лишилось, не більше. Ми будемо його рятувати?

Карин довго дивився на Фрелька, і в очах його був справжній жаль:

– Ми втратили занадто багато людей. Я не можу посилати на смерть іще когось, ні заради Даміяна, ні заради тебе, Дарію. Вибач.

Фрельк відступив на крок, і в якусь мить Наталька відчула все його приниження. Він почувався, як кошеня, котре ляснули по носі; соромився свого прохання, із самого початку нездійсненного; образився, як звикла до подарунків дитина, котрій не дали заслуженої винагороди.

– Так, – протягнув він. – Так...

– Дарію, ніхто не може звинуватити мене в недотриманні правил честі чи побратимства. Так, тоді ти врятував мене й пролив за мене свою кров. Я – особисто я – заради тебе пройду вогонь і воду, але я не маю права вплутувати в особисту помсту моє товариство. У багатьох є рідні, тож їм байдужа доля чергового канцлера, навіть якщо цей канцлер сміливо виступив проти короля чи є чиїмось братом у третіх.

Наталька зашарілася – краще б вона не згадувала про те, що Даміян є Фрельковим родичем. Фрельк тим часом кивнув і повернувся до свого незакінченого сіданку, не звертаючи уваги на оточуючих.

Зоїл прокинувся рано-вранці, ще й на світ не благословилося. Він довго лежав на твердому ліжку, слухаючи тихе дихання молодшої сестрички й сердите рипіння старого дерев'яного будинку.

Ще зранку він вбрався у найкращий свій одяг – новеньку зелену курточку та коричневі фалундишеві штанці, так і ходив увесь день. «Наче щойно з балу», – сказала бабця Лотя. А він – не з балу, найцікавіше ще попереду.

Зоїл уже великий, десять років як-не-як стукнуло, і йому сьогодні вперше дозволили піти подивитися на страту. Ні, дозволяли, звичайно, і минулого року, коли палили відьму, яка всю свою сім'ю на той світ звела, але тоді він таке учворив – соромно й згадувати. Мама дала йому п'ять грошей – купити хліба й масла, а він натомість усе процвідрив на зелені льодянки, що продавались на розі. То батько його спочатку відлупцовав, а потім заборонив іти дивитися на спалення. Уже й бабця заступалася, і мама, а батько лишився невблаганним. Так ось і вийшло, що першу страту він побачить тільки зараз.

Спочатку Зоїл навіть засмутився: то ж було справжнє спалення, а тут – тільки голову відрубають, і все. Його вже бабця й так втішала, ї сяк: тоді ж проста відьма була, а тепер – цілий канцлер, такі часи, Зоїлку, настали, що й канцлери шпигують... Та хлопець швидко перекомізився й без цих утішень – злякався, що батько й цього разу може заборонити на страту йти, батько – Вартовий, суровий чоловік, нюнів не любить.

Батько стерегтиме канцлера, щоби, бува, не втік, як везтимуть на страту. А Зоїлко з мамою стоятимуть у натовпі, треба раніше вийти, доки люди не набігли, може, й вдастся стати біля самої плахи.

Для когось, напевно, час і минає непомітно, та не для Зоїла. У нього з нетерплячки аж підошви чещуться, все підходить то до бабці, то до мами, питає – не час щейти на страту? А то до сестрички підіде, чи на вулицю вибіжить, до друзів, та й скаже: «Я іду на страту, а ви?». І знає ж, що вони не йдуть – сестричка ще мала, а в Данека тато захворів, – і все одно питає, не може стриматись.

До страти залишалося дві години, і кожна мить розпеченим цвяхом вганялася в Зоїкове серце. Не встигнуть, напевно, не встигнуть, треба було вийти завчасно, а то ж доведеться стояти бозна-де, за спинами, й не видно буде нічого! Врешті вийшли з дому, він усе поривався бігти, чимдуж мчати, а мама зупиняла його, казала, що він загубиться, навпроти суду забагато людей, аби він бігав сам. «А певно, що багато – не треба було чекати стільки, треба було одразу після обіду вийти, мамо, там і поговорили б з усіма сусідками, не треба хоч зараз зупинятися, прошу!»

Зі своєї вулички вони вийшли вдвіх, та доки дійшли до площа навпроти суду, до них приєднався гурт – дядько з дядиною й дітьми, сусіди

та якісь зовсім незнайомі люди. Зоїлко трохи послухав дорослих розмов, та вони йому були не до шмиги – незнайомці чомусь лаяли короля, казали, що канцлер не шпигун, а то все підлаштовано, говорили щось про якусь віправу... Дурні люди – король справедливий і ніколи не стратив би людину безвинно, он і батько каже, що канцлер – шпигун і підлota. А віправа – то добре, може, й батько поїде, і Зоїла візьме з собою до невідомих країв, а повернуться вони багатіями, як той купець Фімат, і привезуть мамі три штуки шовку, а ще краще – п'ять, хай пошиє сукню собі й сестрі, не пристало таким заможним паням ходити абияк.

Та потім його штовхнув під бік син дядини, Владко. У нього був курячий бог – маленький камінечок із дірочкою, через яку можна пропустити мотузочок і носити на шиї, на щастя. А в Зоїла було зелене скельце – він його нещодавно знайшов на вулиці й називав смарагдом. Та Владко мінятися не схотів, показав натомість мідну монету – таку стару, що зображення на ній майже стерлося. Тільки хай він не сподівається, що Зоїл повірить, що монетата з Шачаню, не на такого натрапив. Зоїл уже великий і знає, що в Шачані грошима слугують барвисті морські мушлі, а хто каже щось інше, той брехун і телепень, або просто легковірок, якого ще світ не бачив. З такими розвагами вони й дійшли до суду, і до того часу Зоїлові з голови вилетіли всі дослі розмови.

Людей перед плахою було не те щоби багато, але й не мало – величенький натовп просто стояв, витрішивши очі, хтось сидів на сходах, лузаючи насіння, котре тут-таки продавали голосисті завбачливі, хтось спостерігав за площею згори, з вікон і дахів.

У натовпі вони розгубилися – дядина з Владком спробували проштовхатися вперед, дядько зупинився біля сходів перемовитися з кимось кількома словами, незнайомці, що йшли разом із ними, поділися невідь-куди. Мама міцно стиснула Зоїлову руку, і вони й собі спробували протиснутися крізь натовп.

Урешті їм пощастило підійти так близько, що можна було розглядіти риси обличчя тих, хто стояв на пласі. Щоправда, колоду, на котру мав покласти свою голову шпигун-канцлер, затуляли спини людей, що стояли попереду, та Зоїл все ж сподівався, що вони розступляться. Хлопець знов, що король на страту не прибуде, – Рудольф аж занедужав із горя, довідавшись про таку підлу зраду свого канцлера. Та все ж Зоїл сподівався, що він передумає, і раз у раз позирає на вулицю, котра вела до королівського замку.

До страти залишалася година, і ось на плаху вийшов кат – кремезний чоловік у чорному каптурі з розрізами-щілинами для очей. Він

стояв, спершись на свою важку сокиру, і похмуро поглядав на натовп. Здавалося, йому хочеться чимшивидше покінчити зі своєю брудною роботою та завіятися в якийсь шинок, до своїх нечисленних друзів, або прямо додому, щоб у морозі ночі гостріти криваве знаряддя своєї праці. Зоїл зіп'явся на кінчики пальців, намагаючись якомога краще розглядіти цю людину – прокляту, але й загадково-заманливу, адже вона виконувала роботу самого Казкаря – обривала казки.

З кожною миттю довшали тіні високих кам'яних будинків, що оточували площу, і ось уже весь натовп поглинула вогка холода за-пліснявіла тінь, давня, як ці вимощені щербатою бруківкою вулиці. Черепиця на дахах палала кривавим вогнем, і люди, що подекуди сиділи на ній, видавалися тремливими островцями в червоному морі.

Навіть подихи цілого тлуму не могли бодай трохи зігріти повітря, і людей почали хапати перші дрижаки.

За годину й двадцять хвилин до заходу сонця в брудній кареті із загратованими вікнами й великим замком на дверцях привезли й самого засудженого. На ньому був теплий сірий жупан – кажуть, він навмисне вдягнув його, щоби, бува, не дріжати від холоду та не дати нікому підстав думати, що то він тремтить від жаху перед неминучою смертю. Канцлер був молодим і міг би жити ще довго, напевно довше, ніж кат-черевань, який зараз відніме його життя. Засуджений стояв рівно-рівно, і дивився не на натовп, котрому він розважив цей морозний осінній вечір, а понад головами – здавалося, він востаннє розглядав будинки рідного міста. Та якщо уважніше придивитися до нього, можна було помітити, що канцлер не бачить ані будинків, ані яскраво-фіалкового неба – таким неуважним був його погляд, так байдуже він ковзав по речах, що оточували його. Кажуть, в останній міті земного існування перед очима людини проходить усе її життя. Можливо, так воно і є, зрештою всі свого часу зможуть переконатися в цьому. Що ж діялося в голові канцлера в ті тривожні міти, ми не дізнаємося ніколи.

Суддя в ошатній манті почав зачитувати вирок із суворо доброго пергаменту; на секунду засуджений кинув на нього байдужий погляд, кинув – і відвернувся. Потім канцлер подивився на якусь вузьку темну вуличку, і в ту мить погляд його став несподівано осмисленим, в ньому спалахнуло щось, що могло бути надією, якби надії було місце на тій площі.

Після оголошення вироку суддя мав надати слово засудженному, і всі з нетерпінням чекали цієї міти – що ж може сказати на свій захист зрадник? Що людина може вважати настільки важливим, щоби згадати про нього в ті останні хвилини, коли життя добігає свого кінця?

Та надії натовпу не справдились, чи принаймні були б не справдились, якби канцлер послухався судді. Бо той, дочитавши сувій до кінця, не надав Йому слова, а лише наказав відпустити катові його гріх. Та канцлер, чи то пак – колишній канцлер, хоч нового ще й не призначили, вигукнув:

– Фрельку! Фрельку, не залиш невідомщеною моєї безвинно пролитої крові!

Зоїл простежив за поглядом канцлера, і повернув голову в бік вузенької вулички, що вливалася в площе. На самому її початку стояв вершник на чорному коні, і сам чорний на тлі передзахідного сонця. Натовп стих, чекаючи, що ж воно буде далі. Вершник роззирнувся, здавалось, ледь помітно кивнув, підострожив коня й помчав геть. Стукіт копит, як грім, заметався над замовким натовпом. Засуджений тим часом висповідав катай пробачив Йому цей останній важкий гріх, ще не здійснений.

Він схилився до колоди – Зоїл знову звівся на випиньки, намагаючись розгледіти, що відбувається на пласі, та спини затуляли Йому все – кат замахнувся своєю сокирою, такою великою, що, здавалося, людині не до снаги підняти її, і почувся удар – удар заліза об дерево та вогкий удар чогось об дошки плахи. Натовп сахнувся.

Кат і собі схилився, потому високо, на витягнутій руці підняв за волосся голову канцлера, тепер уже безповоротно колишнього. Кат трохи пишався собою й своєю роботою, як і пекар може пишатися добрим хлібом, – він був справжнім професіоналом і ніколи не задавав засудженному зайнів мук, завжди відгинав голову з першого ж удару, рівно, як ножем відрізано. Натовп поволі почав розходитись, хоч багато хто залишився на площі поділитися зі знайомими останніми чутками. Зоїл підтюпцем побіг додому, поспішаючи розповісти бабці й сестричці про страту.

Сонце сіло, а вже наступного дня в столиці поширилися чутки, що канцлера бачили під мурами, – він ходив у закривальному жупані з головою в руках, як провісник швидкого кінця світу. Ця з'ява лякала солдатів, які стояли на мурах, протягом двох тижнів – ходила-ходила, а потім і перестала з'являтися.

Тим часом у столиці та сотнях маленьких міст, у розкішних палацах і вогких холодних замках почали з'являтися хусточки, вмочені в Даміянову кров. Вони передавалися потайки, з рукава в рукав, і кров на них не засихала. «Вона волає про помсту», – тихо шепотіли люди, роззираючись, ніби боячись, що їх підслухують.

Він знов, де ховатись. Знов, як утекти від переслідувачів, – байдуже, чи від надміру сміливих Вартових, чи від шаленого вовкулаки. Знов, як можна протягом довгих годин чекати, причаївшись, завмерши, майже не дихаючи.

Він радий був би зрадників, радий – убивці з отруєним кінджалом. Радий – можливості знайти ворога в комусь іншому. Бо поки що ворог дивився на нього його власними очима.

Фрельк раз за разом зазирав у велике мідяне дзеркало, що висіло на стіні, і щоразу дивувався, як мало він змінився. Не зблиснуло у волоссі жодне срібне пасмо, і не згустилася темрява в очах.

Проклятий, навіки проклятий, таврований власним безсилиям змінити бодай щось, хоч якось вилпутатися...

Ще й це, ця безглузда клятва помсти... Вони ніколи не були особливо близькими, Фрельк із Даміяном, вони бачилися зaledве раз на рік на урочистих полюваннях із нагоди чиїхось уродин або свят, до яких був охочий батько. Брата в третіх... Скріплена кров'ю клятва помсти – не зтих, якими можна нехтувати. На жаль, не зрозуміло наявіть, кому мстити. Недосяжному королю? Виконавцеві вироку – катові? Боягузові судді?

Фрельк відчував, що десь він зробив хибний крок, і тепер із кожним порухом, із кожним подихом його все глибше засмоктує молосна глибінь. Коли він зробив той фатальний крок?

А власне, байдуже. Якби на його плечах не лежала ще й відповідальність за життя Натальки й того вилупка, як же його на імення, – можна було би спробувати завітатися світ за очі. За Край Світу, – підказав татовим голосом учитель, що завжди сидів у Фрельковій голові.

Хлопець звівся й рушив до дверей.

На корабель пробралися, як щури – пригинаючись, потайки, вночі, закинувши за спину клунки зі скромними пожитками. Фрелькові вдалося домовитися з власником великого торгового судна, котре вирушало до Вежі за п'ятнадцять днів, що той привезе коней. Самі ж побоялися чекати ті довгі два тижні та рушили Ірміновим вітрильником, що відплів, як тільки вони зайдли на борт.

Шхуна не мала імені, а вітрила в ній були чорні, як ніч. Команда була мовчазна, а капітан – кривий і похмурий. Ні велике, ні мале – звичайнісіньке собі торгове судно. Натальці навіть виділили окрему кімнату, якщо можна назвати кімнатою ту нірку в два крохи завширшки й три – завдовжки.

Вони ні про що не домовлялися, піднімаючись хитким трапом на неміту палубу, і зараз, здавалося, до них була одна вимога – не плутатися під ногами. Що й казати, і Наталька, і Фердик охоче її виконували. Фрелька ж із матросами поєднували якісь загадкові зв'язки, і не раз вони сиділи на перекинутій шлюпці, розповідаючи один одному бувальщини й просто оповідки про далекі краї. Інколи він допомагав їм піднімати вітрила, але також відчував, коли його присутність ставала небажаною, і спускався вниз, до кают.

Каганець немилосердно чадів, Фердик із Фрельком грали в шахи вирізбленими з кінських зубів фігурками, а Наталька спостерігала за ними. Не раз між ними розгоралися гарячі суперечки, Фердик тоді полишив гру й починав запально розмахувати руками, обстоюючи свою думку, і згадував про шахи допіру тоді, коли Фрельк, хитро посміхаючись, оголошував мат. Суперечка могла розгорітися з будь-якого приводу, і якщо Фердик говорив «так», то Фрельк обов'язково мав відповісти «ні».

... – Книги – це те єдине, що возвеличує людину та робить її подібною до Казкаря; це диво, що завжди близьке до нас, – витворити чи бодай уявити нову, хоч би химерну казку.

– Дозвольте не погодитися, пане Фердику, – бо так Фрельк до нього звертався, і Наталька не могла стримати посмішки, коли чула, як він поєднував домашнє «Фердик», котре незмінно вимовляв ледь зневажливо, з урочистим «ви». – Дозвольте не погодитися. Ви самі щойно завважили, що це – Химера, а Казкар ніколи не став би гратися з тінями. Погодьтеся: театр тіней – красива, але абсолютно не потрібна забавка. Що ж до книжної науки, то вона ще й досі залишається далеку від життя, і вчити її впадає лише людям, котрих доля відірвала від світу. Те, що добре ученому трактаті, не допоможе вам на вашому шляху, а радше навпаки, віддалить вас від вашої казки, затягнувши у вир небезпечних вигадок.

– Але ж не станете ви заперечувати, що завжди приемніше спілкуватися з людиною освіченою, яка може підтримати розмову на будь-яку тему?

– Книжки не єдине джерело знань – до речі, вам мат – вчитися можна з книги життя, пізнаючи ієрогліфи слідів на вогкій траві; можна розгадувати одвічні загадки хмарного неба; можна вчитися читати в очах людей – все це є кориснішим і ширішим від ваших вкритих пилом трактатів. Цього разу ви граєте чорними...

...Фрельку, а чи не належите ви випадково до того роду Ільських, що здавна протиставляє себе королю й домугся виняткового права

тримати своє власне постійне військо, не платити податків, не скидати капелюха та сидіти в присутності короля?

– Належу, і то зовсім не випадково, і дуже пишаюся цим.

– Вибачте, але особисто я обурений тим, як ви здобули свої привілеї. Ви не маєте права не те що пишатися ними – крім права не скидати капелюха та сидіти в присутності короля, бо їх вам усе ж дав Адольф I за великі послуги...

– За те, що він позичив у нас гроши й не мав достатньої суми, щоби повернути борг...

– ...що ж до інших привілеїв, то ви їх здобули безчесно, як не сталося шляхтичеві й просто порядні людині.

– Вельмишановний Фердик, якби ви усвідомлювали, що щойно сказали, я викликав би вас на поєдинок, і вийти з нього живим у вас були б україні мізерні шанси. А що я сумніваюся у ваших видатних розумових здібностях, та й, загалом, не хочу бруднити руки кров'ю людини, котра ніколи не брала участі в поєдинках, бо це таки буде безчесна перемога, то можу припустити, що ви не усвідомлюєте, якої образи завдали моїй родині. Наразі я можу вдовольнитися вибаченням.

– Ви ж взяли палац ув облогу!

– Так, мій пррапрадід продемонстрував близкучу тактику, і ті два нікчемні привілеї з певною сумою контрибуції – зовсім невелика плата за зняття облоги.

– Ви напали на безвинних людей, не попередивши їх про напад заздалегідь.

– Ніхто не забороняв їм краще охороняти палац. Крім того, мені здається, наш король зараз також не збирається попереджати південні царства, що йде на них війною.

Фердик зробив руками безпорадний жест і промовив:

– Нехай я образив ваш рід – я не попрошу у вас вибачення за це, бо сказав ширу правду, як би вона не різала вам очі, – але ви образили особисто мене, і тому вас на поєдинок викликаю я. Як тільки ми зійдемо на берег – чим швидше, тим краще, – я дозволяю вам самому вибрати місце, час і зброю. Якщо ви насмілитесь вийти на герць, то відчуєте, якою міцною є рука Фердинанда XVIII Пфупфа Амадея Брячеслава Заратустри де Нобіля.

Фрельк тяжко зітхнув і відкинувся на спинку стільця:

– Наталько, будь за свідка – я не хотів убивати цього нещасного телепня...

Постійна хитавиця навіювала Натальці сон, і варто було хоч на мить втратити пильність, як до кімнати крізь щілини в старих дошках

просочувалися, як пасма туману, химерні видива. Вона снила, слухаючи незмінні Фрелькові суперечки з Фердиком. Снила, вдивляючись у сіре, оповите туманами й мжичкою, море. Снила, крізь темряву намагаючись розглядіти низьку стелю своєї каюти.

Спочатку видива оточували її, лише коли вона перебувала на межі між сном і дійсністю, утому прикордонні, де завжди панує сірий присмерк і звідки проростає коріння всіх наших страхів. Та поступово марева набирали сили, хоч і невідомо, звідки вони пили життедайні соки, і незабаром химери вже не полішали Натальки, переслідували її, шли, куди б не йшла вона, і накидались на неї, щойно вона заплющувала очі. Вони пробралися на корабель непоміченими, небажаними, можливо, причепившись до підборів, і тепер погрожували заплонити його весь.

Тим часом на шхуні справді щось відбувалося. Можливо, виною всьому була дивна рибина з пір'ям на спині, яку моряки зловили у своїй сіті неподалік від Останнього Острова й засолили у великій дубовій бочці, которую везли в трюмі. Рибину слід було викинути – може, то й не рибина була, а один із вірних коней морських духів, на яких вони їздять під час своїх опівнічних ігриськ. Та що може переконати охочих до дивовиж моряків, котрі не раз гралися в піжмурки зі смертю!

Першими зміну помітили тіні – вони вже не хотіли слухняно ходити за своїм господарем і покірно лежати біля його ніг. Вони металися всією шхunoю, і не було на них стриму й спину. Не раз Натальці доводилося зустрітися в коридорі з чиєюсь заблукaloю тінню, котра, забачивши людину, вмить ховалася в найтемнішому кутку, де її неможливо було розглядіти.

Не було сумніву – тіні вели своє життя й, не виключено, плели змову проти своїх господарів. Та ніхто, крім Натальки, не помічав їх.

Вона ж усе глибше поринала у свої півні-піввидіння-півмарення, що не хотіли вже чекати навіть доки вона заплющить очі, і приходили до неї й наяву непроханими гостями. Спочатку вони витягали її спогади, і так викривляли їх, перекроювали на свій смак, що Наталька й сама не могла зрозуміти, що було насправді, а що – лише глум.

Ось – спогад із дитинства. Вона сама в темній кімнаті, двері закриті на ключ. Унизу, вона певна, тато з нянем Лімом ще грають у карти, можливо, у вітальні, а може, і в татовому кабінеті; там ще горить світло. Якщо вона закричить – вони почують. Тому мовчатиме, мовчатиме, доки зможе стриматись, доки жах не стане настільки сильним, що спалить її дощенту. Вона знає, що двері закриті, й закриті

віконниці на вікнах, та Він, Той, що приходить опівночі, знайде якийсь шлях, якусь непомітну шпарку й усе одно пробереться сюди.

Уже не сьогодні, та ще Й не завтра, і Він уже тут – тихо, скрадливо рипить підлога. Внизу сумовито виконує свій обов'язок зозуля на старому годиннику. Наталька втискається в куток під ліжком, там, де повільно плеґуть свої павутини павуки, і не бачить ніг. Вона знає, що Того, що приходить опівночі, не можна побачити. Він кружляє кімнатою, інколи зупиняється, інколи пришвидшує крок. Вона слухає Й бойтися навіть перевести подих, хоч Той і так знає, що вона тут.

Врешті крохи стихають, і Наталька довго-довго чекає – чи Він осітально пішов, чи лише причається. Все ж сон бере своє, і вона тихо заповзає під ковдру, скрутівшись клубочком, боячись виставити назовні хоч палець. Незабаром вона таки засинає, і так закінчується черговий етап їхнього мовчазного змагання.

Наталька приходить до тями й озирається. Так само чадіє каганець, і Фрельк, здається, врешті вирішив піддатися Фердикові. Сон, лише сон. Але який неприємний слід залишився, які холодні дрижаки пробігають щоразу, коли вона згадує про все те. Якби її воля – вона ніколи б не згадувала те відчуття страху, самотності й безпорадності, що не полишало її тоді. Невже це і є доля тих, у кого немає казки, – сотні разів переживати, перемучувати те, що було, навіть якщо дні, милосердно складаючись у роки під назвою «Минуле», вже відлічили десятиліття? Наталька звелася й непевною ходою вийшла з каюти, виносячи за двері свої марення, ніби боячись, що їх, як заразу, підчеплять Фердик або Фрельк.

День був на диво погожий, як для цієї пори року та широти. На світлому небі, що вже забарвилося в призахідну червінь, не було ні хмарки, а море притихло, лише час від часу зітхаючи. Більшість моряків були на палубі – хто лежав на канатах, тішачись останніми теплими днями, хто грав у карти на перекинутій додори днищем шлюпці. Наввипередки з кораблем мчали три великі дельфіни, виліскуючи гладкими сірими спинами. Сонце лініво сповзalo за обрій, та ще не повіяло вечірньою прохолодою. Наталька не знала, що саме такі надзвичайнотихі вечори, коли здається, що море затамувало подих, і передують найстрашнішим бурям. Поки що, здавалось, ніщо не віщувало біди.

Із каюти, звичнно сперечаючись про щось, вийшли Фрельк і Фердик. Можливо, злякавшись їхніх голосів, відлетів, гучно крикнувши, альбатрос, і за ним подалися, востаннє зблиснувши гострими плавниками, дельфіни. Повітря застигло. Якби хтось упустив кухоль,

він не впав би, і не розбився, а просто поплив би на невидимих потоках.

Війну прохолодний вітер, і тоді вісі помітили корабель.

Він стояв дуже близько, одразу за правим бортом. Здавалось, він виник нізвідки, вигулькнув із інших морів, інших ночей; непорушний, бо жодна хвиля не наважувалася торкнутися його поточених шашелем бортів. Власне, це був і не корабель, а сам кістяк корабля – голі щогли, з яких де-не-де ще звисало сіре зотліле рам'я, що було колись вітрилами; спорохнявле дерево, погрізене часом і міріадами поколінь жуків; дошка, на якій колись красувалася його назва, була відбита, бо в тих місцях, з яких він приплів, речі не потребують імен. Корабель кружляв крізь незнані моря нізвідки й у нікуди, і вся темрява світу була не в змозі спопелити його. Він ніс цю покуту, пливучи крізь свою страхітливу казку без кінця та із забутим початком, не знаючи ні спокою, ні

спочинку. Він плив, доки віку світу, і коли настав би час прощення для нього – ніхто не згадав битого гріха. Палубою сно-вигала команда – десяток всхолих тіней із порожніми очима без зіниць.

Вітер дув із боку корабля, і приносив із собою не свіжість, а застояне повітря, той мертвотний болотний дух, що наликає мlostі й блуд.

Капітан безіменного корабля крикнув щось невідомою мовою – може, шачанською, а може, й ваввелонською, і двоє примарних матросів, підхопивши великий запліснявільний міх, пожбурили його на Ірмінову шхуну.

А потім капітан кричав іще щось – про останню гру й дух світу, і тінь духа світу, і про чоловіка, що не є людиною, і про неминучу брехню, що є зворотнім боком істини, і про одвічну зраду, і про місяць уповні, що повинен відповісти своєму слузі, і ще багато такого кричав усохлий капітан, котрий колись був людиною з плоті й крові, і

1986 року едмундіанському океані, в районі Флорідського пасажирського корабля пам'яті днішнього старовинний етюльник із зображенням сінфілдів. Нападубах корабля часто висуваються люди в камазах, досіж сусіях, зі шматами та кричками шаблями. Побачивши хрупкий пароплав, вони почали гукати щось до пасажирів і погрозливо размахувати старовинною зброяю. Туристи, які виїхали від перелому ненадового – одразу ж пакувалися за фотокамери. На борту телефоновав був репортер однієї популярної газети, якій належить встиг передати інформацію про сенсацію до свого видання. Втім, незабаром все з'ясувалося: голівуд зняв черговий блокбастер про Легенду Гіллзандів. Був сильний вітер, тож якби трос, який утримував корабель біля причалу, розірвався, й жадсоз екіпажу етюльника, перенесений етюрами в костямах, зловивши вітер, попрямував у відкрите море. (Легенди про корабель-призир)

Натальці здавалося, що вона розуміє його. І були ще прохання – прохання справедливості, прохання дозволити йому нести своє прокляття, прохання зважити все, щоби вибір її не був випадковим, прохання, котрі все одно будуть забутими.

«Ти обрана й проклята, – прошелестів голос капітана, перш ніж змовк. – Нехай Він почує твою молитву, бо більше нам нема на що сподіватись.» Це були його останні слова, і за мить корабель зник, як і з'явився. Більше його ніде не бачили.

Наталька схилилася над міхом. Здавалося, вона не чула застережливого вигуку Фрелька й не бачила моряків, що бігли до неї. Вона сіпнула за зав'язки, і ті розлізлися в ній в руках.

З міху висипався не скарб, як того могли очікувати найжиттерадісніші, і не кістки, як того остерігалися боягузи; в міхові не сидів жоден дух, і в ньому не було ув'язнене закляття. З нього випали друзки, що залишились від якогось старого люстра, сухий листок, пара листів у дорогих конвертах і купа аркушів, чорнило на яких розплівлося й букви перетворилися на загадкові знаки, які ще інколи знаходять на старих монетах. Але, попри всі старання, розібрati їх так і не вдалося.

Вітер, що здійнявся, коли з'явився корабель, не вщух, доки не притягнув казна з-за якого краю світу отарухмар, що повисли між небом і морем, чіпляючись чорним руном за щогли. Вони лягли в дрейф, і команда заходилася згортати зайні вітрила, щоб встигнути до початку бурі. Фрельк кинувся допомагати їм, тоді як Наталька з Фердиком, розгублено попрощаючись, розійшлися по своїх каютах.

Тієї ночі Наталька вперше чула, як плаче море. Вона лежала у своєму хіткому ліжку, спиною відчуваючи його погнуті соснові ребра, і дослухалася до звуків за стіною.

Море квилило, як жива істота, оплакуючи всіх своїх померлих дітей, відібраних людьми й роками; виливало гіркими крижаними сльозами тугу за тими, котрим немає ліку, – тими, чиє життя море споконвіку відбирало, ховаючи у своїх смарагдових шатах; плакало за часами, що минули, і часами, що настануть. Плакало за всім, чому воно було свідком, терпляче спостерігаючи (ніби ж воно могло відвести погляд!) за неквапним життям великих міст і рибальських хуторів, плакало самовіддано, знаючи, що має слухача. Наталька вбирала в себе це квіління, приворожена прадавнім відчаем. Море було давньою раною, присохлою, напівзабутою, незагоеною й незагойною. Досить було одного необачного руху – і рана знов ятрилася, спливаючи пекучою зеленою кров'ю.

Наталька намагалася вгадати, що сталося, над чим море побивається цього разу, чому знову зволожились ці й без того роз'їдені слізми очі. Вона зачайла подих, боячись не почути найважливішого, бо відповідь на цю загадку могла бути в ледь чутному плюскуті хвиль, хоч могла бути й у передсмертному криці стихаючої бурі.

Наталька слухала годину за годиною, та ніщо не наближало її до розгадки таємниці, і вона почувалася птаховою, ув'язненою в дерев'яному ящику, птаховою, що б'ється об стіни, втрачаючи безцінне пір'я. Інколи здавалося, що дівчина ось-ось здогадається, що ж сталося, що здогад десь близько, не треба й протягувати руку, ще мить – і вона побачить, побачить те, що сталося, та здогад відкочувався, як хвilia від скелястого безживного берега, не лишивши ні хвоста водоростів, ані мушлі. І тоді Наталька починала питати, до нескінченності граючись у припущення – чи то біла постать, довіку ув'язнена в ночі, химерною тінню пурхнула зі згаслого маяка в море; чи то загадковий сопілкар сів до свого човна, заманюючи в море щурів і дітей спорожнілого міста... Море колисало свій біль, і його вогкі тремтячі губи могли лиш тягнути: *Не те... не те...*

Дощ падав мовчки, поквапливо, не розвавлений ані вітром, ані сяйвом самотньої зірки; він пожадливо лизав чорну палубу, як звір лиже кістку. Корабель спав, і йому не було справи до лиха, що прийшло нізвідки, непрохане, неждане й непомічене.

Наталька занімілими пальцями стискала слизькі поручні та хилилася до моря, як схильована маті – до ліжка хворої дитини. Я віддам тобі свою плоть і кров, я буду чайкою над твоїми хвильами чи русалкою в твоїх глибинах, я буду піною, твоїми бризками чи й всюдисущим дощем, я спробую розрадити тебе чи не заважати тобі, але скажи, видай свою таємницю, – кричала вона. А море лише тягнуло, незворушне у своїй скорботі – не те..

Та врешті їй сяйнув здогад, кривавим тавром обпікаючи свідомість, – ти ж не за мною плачеш? А море вислизало з її рук, і вона не могла його схопити.

Воно стихло лише над ранок, може, втішеннем тим, як його вилизували нові промені сонця, а може – просто виплакавши всі сліззи. Лемент стих, і Наталька залишилась сама – покинута на узбіччі, загублена, спустошена, безнадійно самотня. За сніданком вона була мовчазною, блідою й мала темні кола під очима, але Фердик виглядав не краще, і все вдалося скинути на хитавицю. Ніхто не дізнався про її з морем таємницю.

Дивні то були дні – страшні, загадкові та по-своєму величні. Раз

за разом люди звертали свої погляди до зірок – не шукаючи розради і не розгадуючи примхи погоди; вони дивилися на небо, а зірки віщували не тишу й не вітровій, і не майбутнє провіщаали свічки Казкаря. Мудрецям, що могли читати з їхніх шляхів, залишалося лише стенути плечима, бо сталося нечуване, і вперше за всі віки стежки на небосхилі сплелися в загадкові, як Локутські лабіринти, візерунки – прекрасні та незрозумілі. Що ж тоді говорити про землю, якщо навіть незворушні небеса здригнулися, передчуваючи недобре. У Догоризонті вперше за багато-багато років зблиснула давня перекута зброя, готова до бою; над рівнинами, що в давнину були місцями великих битв, не раз на хмарах бачили обриси великих військ, вишивуваних до битви; в містах тільки й мови було, що про віправу, а в селях, де ще не відучилися звертати увагу на такі знаки, завважали величезні зграї вороння, котрі летіли на південь чи просто понуро сиділи на могутньому гіллі старих дерев. Король похмуро походжав палацом, заглиблений у свої думки, а в шляхетських будинках тим часом з'являлося все більше й більше шовкових хусточок, вмочених у кров покійного канцлера Даміяна, і кажуть, ця кров не засихала, а залишалася такою ж багряною, як і була.

Ірмінова шхуна тим часом пливла на північний схід, та не можна було сказати, чи наближається вона до краю світу, чи віддаляється від нього, бо навколо були лише хвилі з пінистими білими хвостами й мінливе небо. Якби поспитати тих, хто плив на ній, – усі вони зійшлися б на думці, що краще повернути назад, до звичного Догоризонтя, яке вони пам'ятали ще спокійним і певним, хоч який там спокій і певність – у світі, що зрушився з місця. Команда все неохочіше й неохочіше виконувала свої обв'язки, і все частіше моряки просто стояли вздовж поручнів і дивилися на море, очікуючи чи то нових зловісних знаків, чи то змія морського, чи й самої безіменної Химери, що поглине їхню шхуну разом із усіма вітрилами й тягатиме у своєму череві по всіх світах і засвітках. Ірмін ходив палубою й бив найлінівіших ціпком по спині, та навіть це анітрохи не пробуджувало їх від заціплення й аж ніяк не спонукало до роботи.

Все частіше й частіше лунало – «прокляття», «прокляті часи», «прокляті місця», «навіки закляті», і ставав дедалі більше похмурим Фрельк, не завдаючи собі навіть клопоту сперечатися з Фердиком. Подумки він давно вже почувався відповідальним за долі своїх супутників – за правом віку, можливостями, та й за звичкою людини, которую змалку привчили до випробувань. Він не міг перекласти цієї відповідальності на Фердика, який із наближенням до Краю Світу поволі

втрачав спокій. Не міг перекласти й на Натальку, що, здавалося, ось-ось зламається під вагою своєї власної ноші.

Не вона взяла її собі на плечі, і не поклав хтось інший. І Натальці залишалося, як закляття, як захисне замовляння, повторювати в три-вожну хвилю – «винна», «винна», «винна», повторювати вдень і вночі, подумки, доки звуки не втрачали будь-який сенс, і вголос, лякаючись його відлуння.

Вона була за межами знаного світу й водночас ближче до нього, ніж будь-коли. Звикла уникати неприємностей і не надто радіти минувшому везінню; не перейматися нічим, бо ж ніхто нічим не переймався; не схвалювати й не засуджувати, бо на все – лише слово Казкаря й нічого більше. І зараз, залишивши позаду себе, якою була, і маючи попереду саму невідомість, Наталька виявилася безсилою протидіти безжалісним видінням, і зоставалося лише повторювати, як вирок і прохання відпустити – «винна», «винна»...

Літо вже добігло свого кінця, і десь у Догоризонті дерева напевно вагаються, жовтіти їм, чи зачекати ще один, цього разу таки останній день. Майже осінь. Час стиглих тугих вовчих ягід, терпких уже на око, налитих холодною росою, що ось-ось обернеться сивою памороззю. Час, коли Босоногий Грибник удосвіта ховає в лісі останні скарби, залишаючи на чатах пронизливо-холодні тумани й тремкі болотні вогні. Час неминучого згасання.

Не можу допомогти, не можу зарадити, не можу нічого змінити. Наталька виїхала з Криївочки, коли літо тільки підбивалося в силі, поволі витісняючи весну. В крихітному болітці під самісінськими вікнами незмовкно скрекотали жаби, перекрикуючи решту звуків довгих теплих вечорів, а піщаним шляхом, що вів до завжди відчинених – чи то з гостинності, чи то просто із забудькуватості – воріт, щодня проходив, здіймаючи курячу, якийсь мандрівець.

Із першими поривами північного вітру, що приносили довгі гіркі дощі, дорога розмокала та перетворювалася на непрохідну баюру, до якої не збочив би з натоптаного тисячами ніг Дорншннатського тракту й найвідважніший мандрівець. А що Криївочка стояла остеронь і від Південного шляху, це пори до неї могло завітихіба якогось невдаху, котрий приносив до гостинної господи лише клунок власних лих.

Наталька пам'ятала ту насторожену, очікувальну тишу, що породжувала незображену тривогу, – тишу, без якої не можна було собі уявити осені в Криївочці, і ще підлішою їй видавалася власна зрада. Вона спробувала б забути про це – можливо, спроба була б навіть вдалою – якби не видива. Варто було кораблю хоч на мить стихнути –

і мовчанка видавалася Натальці відзвуком тієї, іншої тиші, що стояла в її вухах. І приходили картини, самовидцем яких вона могла би бути.

Недоречно, перебільшено яскраве сонце пече облуплений осінній лінчик біля відчинених потрісканих воріт, ніби навмисне кінить, підкреслює незворушну чорноту холодної тіні, що простяглася на траві. Вони часто сиділи там, батько – далі від дороги, Лім – упівоберта до воріт, грали в карти, невідь нашо гострили давню зброю або просто вели свої нескінченні неквапливі розмови. Наталька вмощувалася на сухій траві біля їхніх ніг і не раз, проводячи очима статечні хмари, засинала. Прокидалася – і чула продовження тієї ж розмови, звичні спогади й звичні думки.

Та зараз галівина була порожньою. Тиша дослухалася до себе, намагаючись не злякати принишки у саду безрух, як птаха на гілці; скам'янілий спокій-неспокій гупав у скроні, як тисячі дзвонів на свято, і лиш бриніло від стишеного дихання неба повітря з присмаком іржавого металу.

Німа спостерігачка, присутня й відсутня водночас, Наталька бреде стежками, і сад – як крізь товщу води, зовсім близько та неймовірно далеко. Вона кличе їх, спочатку по імені, то батька, то Ліма, прошу, відгукніться, я знаю, що ви не могли полишити будинку в цю пору та майнуть собі світ за очі, ще не час, а потім просто – відозвіться, бодай хтось, хтось... Та будинок не чує, він за тисячу верст, йому не поясниш, як скоро ти повернешся, а свавільний час всоте сплітає в один клубок минувшину та прийдешнє. Вітер, що напинає вітрила Ірміновій шхуні, вдирається, як Лихий, до саду, й одним ударом пазурястої лапи скидає з лавочки давню-предавню колоду карт, де замість чорної винової кралі – надірваний клапоть паперу.

Не можудопомогти, не можу зарадити, не можу нічого змінити, – шепоче вона, і ось знову перед очима – до болю знайома, схожена в усіх керунках обережними кроками палуба.

Фрельк уважно, занадто уважно дивиться на неї, та він не знає, скільки разів протягом останніх днів Наталька бачила його смерть. Смерть його, Фердика та просто незнайомців. Смерть страшну й на-глу, виною який – тільки вона, Наталька, її занадто поквапливий вибір, її помилка, її доля, що полягає саме в нескінченному повторенні хибних кроків. А Фрельк усе дивиться; чи здогадується він, що коїться зараз в її голові? Наталька й сама нічого не розуміє, крім того, що так далі тривати не може, рано чи пізно вона остаточно з'їде з глузду або шубовсне за борт, вона вже не раз падала, затнувшись на рівному місці, поглинута підступним маренням.

Не розуміє, що відбувалося, й той, хто старанно виводить на папері ці рядки. Чи то були чари корабля нізвідки, чи одвічне відьомство моря, чи дівчину зурочили водяні духи, а чи лихоокий капітан – невідомо. Можливо, залишивши позаду, на знайомій суші Догоризонта, все те своє попереднє життя, на нову землю вона мала стати новою людиною, і ця незрозуміла ще істота проростала в ній через терни безумства. Хто зна, чи не невидима то межа між пізнаваними землями й Заокраїнням, в якому не діють звичайні закони, ініціювала своїх обранців, змушуючи їх за лічені дні пройти звивистий шлях, що інакше зайняв би роки, – шлях від звичних стежок звичного світу до непевних стежок, які починаються допіру за обрієм, страшних, як несподіваний погляд із безодні. І бійся, бійся, дурне дівчесько, лякайся, скільки душа забажає, – бо незабаром, в останню мить, після якої вже не буде нічого, ніхто не даста поради й часу на раздуми. Твій вибір буде лишетвоїм вибором, і годі й чекати підказок. Це жахало Натальку більше за все, більше, ніж смерть Фрелька чи власна смерть, – неівворотність вибору. Чи не походило її безумство від цього страху? Не знати, й ніколи вже не довідатись. А може, то була просто чиясь гра – когось могутнього й загадкового. Dunno.

Над Білими Скелями Хеке-Рону дув одвічний пекучий вітер – жбурляв ув обличчя жмені піску, здирав шкіру, глузливо реготав між піщаними пагорбами. Юлен озирнулася – нікого. Жодної живої душі немає на тисячі розпечених верст піску, на тисячі й тисячі обережних кроків, на мільйони крапливих подихів, що спопеляють легені. Що на південь, до сухого річища Аввах, що на північ, до Соляного хребта, що на захід, до Сірої пустелі, що на схід, у невідомі землі, що й називалися лише Землями – ніщо не ворухнеться. Вона сама. Не можна було, звичайно, іти сюди, проте Юлен не звикла питатися в когось дозволу.

Над головою висів рапор – непорушна пляма, викраяна з вигорілого неба, блакитний розкрил – як спогад про воду, про море, що шумить десь за Кривим Кряжем. Кажуть, його чути навіть у Ільських печерах. Юлен облизала вміття пошерхлі губи й тихо свиснула. Рапор покірно спустився їй на руку.

Вона навіть не знала його – не знала в людській подобі, до того, як він став птахом, що йтиме за нею в бій. Він був не зі своїх, місцевих. Юлен знала принаймні в обличчя, цей же прийшов здалека – чужинець. Людина нізвідки, тепер – уже назавжди. Такі зазвичай навіть не знаходять стежок до Храму, не кажучи вже про те, щоби пройти ними до кінця. Варто було б розпитати унього, звідки він дізnavся про

Храм, хто вказував Йому шлях, чому він не міг жити, як живуть інші люди. Та при вході до Храму не ставлять запитань.

Юлен здригнулась. Її мати була Заклиначкою Ілюзій, її бабця була Заклиначкою Ілюзій, прабабця, як і давніше пращури з жіночої лінії – також. Вона була першою доночкою в родині, тому, загалом, її доля була визначена ще при народженні – Служіння, Храм, Білі Скелі, що рано чи пізно стануть її могилою. А що могло змусити прийти сюди чужинця, випадкову людину, що не мала б і знати про Служіння?

Юлен стенула плечима й зазирнула в чорні рарогові очі. Вона не була певна, чи пам'ятає він щось із того життя, яке дала Йому мати, чи продовжує він писати ту ж книгу спогадів, а чи рарогове буття повністю позбавило його минулого.

Вона вдивлялася у вузькі зіниці, немов темні зали під курганами. Вона знала, що викликати пам'ять нелегко, знала ще з дитячих ігор у чари. Вона й не сподівалася, що спогад рине на неї крижаним потоком, змітаючи її власні думки, відчуття, свідомість.

Підземелля Храму – не найприємніше місце для пообідньої прогулянки. Щоправда, сюди ніхто й не прийшов би – ні для пообідньої прогулянки, ні для будь-якої іншої. Та й не пустили б. <Кров, кров крапала з малахітових жертовних кинджалів важкими яскравими ягодами; крапала, як вода зі сталагміту. Такий звичний звук>

Зимно. Зимно, лячно й незатишно. Щоправда, навряд чи хтось визнав би затишнішим мій власний замок, з усіма його таємницями й дзеркалами, в яких нічого не відображається, але до його вибриків я вже якось пристосувався. А чи можна пристосуватися до ТАКОГО... Ой не дарма всіх цих Служителів уважають трохи дивними – ще б пак, жити посеред усіх цих незрозумілих шурхотінь, шепотінь і значно зловісніших творінь, про яких людям простішим, як ось мені, не варто й здогадуватися. Довше житимуть, міцніше спатимуть.

Шкірою Юлен пробігли огидні мурашки. Спогад, не більше ніж чужий спогад...

Зараз вона була ним – тим безіменним хлопцем нізвідки, що прийшов до Храму з Йому одному відомих причин.

Між темними очима рарога й світлими – Юлен повітря загусло, вимальовуючи примарні образи.

Мій мовчазний провідник (а чи не вирізали Йому, бува, язика?) суворо зиркнув на мене. Полум'я смолоскипа стрепенулося, розсипало жменю червоних відблисків по вогкіх стінах, і заспокоїлося. Ні-ні-ні, остання думка мені не належить. Варто цьому хлопцеві (молоко на губах не обсохло!) згасити смолоскип – і все, прощавайте, друзі.

Він-то, звичайно, вибереться, він ці тунелі знає краще, ніж я – свої п'ять пальців, а ось я блукатиму тут, і удар під коліно – щоб не пручався під час жертвоприношення – був би лише визволенням.

Провідник ствердно кивнув. Невже його ніколи не вчили, що підслуховувати чужі думки – нечесно? Хоч яке, до біса, значення можуть мати честь і чесність у цих норах?

Ми й далі спускаємося вниз, принаймні так мені здається, а провідник не вважає за потрібне вибирати кращий шлях, чи тут просто немає інших, і я ось уже восьмое замалим не заорав носом по кам'яній підлозі. Він дивиться, як я в черговий раз ледь утримуюся на ногах, і якусь жаску мить мені здається, що зараз він візьме мене під лікоть, а це за нинішніх обставин було б і необачно, і небезпечно. Даю собі уроочисту обіцянку (і хай підслуховує, скільки Йому заманеться) більше ні за що не перечіпллятися, і простую далі, ледь притримуючись за стінку.

Але вона вривається, і прямо під моїми ногами виникає прірва. Я відступаю, та провідник безжалісно вказує на вузесенький місточок, котрий розтяв безоднію навпіл, – такий довгий, що я не бачу його протилежного кінця, не бачу, куди він перекинутий, хто зустріне мене там, та все ж роблю перший крок.

З безодні на мене дивляться обличчя – сотні й тисячі облич, незчисленні міріади – зморщені в немовлят і зморщені в старих, зрілі та геть юні, заплакані, веселі, байдужі, щасливі, з вишкіреними зубами, наморщеними носами, зі шрамами, з огидними родимками, з відрізаними вухами, а то й безносі, і я бачу їх, хоч навколо љ темрява, і я не можу не дивитися під ноги, бо під мною – прірва, прірва, заповнена людськими обличчями. А провідник іде за мною, і я не певен, чи стежать вони й за ним, чи лише за мною, щоб я не збочив, не відступив, хоч шляху до відступу вже й немає.

Я дійшов, слава Казкарю та іншим богам, котрим поклоняються в далеких землях, я все ж таки дійшов. І я продовжу свій шлях, навіть якщо доведеться блукати тут до скону. Провідник посміхається. Чую грім. Здається, ми вже близько.

Вони оточили мене. Щоби не втік? Маячня. Вони штовхають мене до каменя, великого чорного каменя в центрі зали, (я – жертва?), (ні), а, це їхній живий камінь, я чув про такі, я торкаюсь його обома долонями, і він тепліє, а вони крумляють умороці довкола ме..

Юлен схнула і впала, роздираючи долоні об світло-сірий перламутровий пісок. Крикнувши, злетів рапог. Вона вирвалась із чужих спогадів, як ладна була вирватись із своєї шкури, тільки б залишити, залишити позадуте відчуття, відчуття, як втрачаєш себе, вислизаєш із

власних пальців. Якусь мить тому вона ледве не відчула, як безіменний хлопець нізвідки став рабогом.

– Наталько!

Стук у двері, як десяток швидких кроків... Ногами у важких чоботях по дерев'яній підлозі. Вона дивиться на свічку, що плаче пекучим воском.

– Наталько!

Надто часто її так кликали – налякано, стурбовано, весело, до обіду чи просто, щоби пересвідчитися, що мала не забрела занадто далеко. У нейідавно нема довіри до власного імені, воно не належить їй, воно давно вже стало знеособленним набором звуків, як закличний свист – для коня. Наталько!

– Відчини!

Вона зводиться – чи година минула, чи мить міжударами пташного серця – і безгучно відтягує засув.

Наталька знала, що Фрельк усміхається завжди. Здавалося, він посміхався б, навіть якби вогненні небеса з гуркотом падали на землю, і його посмішка могла передати всі почуття, властиві людині: і зневагу, і ненависть, і скорботу. Доки Фрельк усміхався, Наталька могла бути спокійною. Та посмішка ледь трималася на його вустах, як недбало пришиплене стрічка ледь тримається коміра. Наталька не знала, що Фрельк може так боятися.

– Бунт, Наталько, а риби вже давно зголодніли. Якщо хтось почне виласувати двері – раджу встигнути покінчити життя самогубством.

Він дає їй кинжал – передає з долонь на долоні; так переливають воду або подають найдорожчий скарб. Здається, він наказує замкнутися. Бліскавично зачиняється двері й грюкотить щось у коридорі – Наталька залишається сама, приворожена мерехтінням зелених кришталів на руків'ї, кришталів, названих у темних підземелях Півночі драконячим оком.

Потім вона зрозуміє, що Фрельк зачинив двері ззовні, що він не довіряє їй, непускає битися пліч-о-пліч із собою в цій, можливо, останній битві. Потім вона метатиметься кімнатою, шукаючи, чим би вибити двері. Потім вона просто гатитиме в них долонями, доки не розіб'є пальців до крові. Незабаром згасне свічка, і буде відчай довгих повільних годин, коли навмання продирається крізь темряву від стінки до стінки, намацуючи на дошках сліди власних рук.

А поки що Наталька сидить на ослоні, роздивляючись дарунок. Коли за багато годин відчиняється двері її темниці, вона посміхатиметься.

Маргіналія 2.

«Нескінченність – число настільки велике, що з ним недоцільно проводити математичні розрахунки.

Темрява походить від бранку світла, хоч це й не доведено.

Паралельні прямі перетинаються вкрай рідко, хіба на великі свята чи вранці. Ну а все інше, слава Його Королівській Мості, – по-старому, ні на що не жаліємось.»

Із листа Клеменса Хороброго королю Теренту III незабаром після відбуття (заслання) до Вежі, що на Краю, буцімто – для продовження наукових пошуків; нездовго до зникнення.

Наталька усміхалася, й усміхався Фрельк, й усміхався Фердик, хоч і вкрай налякано усмішкою. З такої оказії споловиненій команді на поталу була видобута бочечка найкращого тороського рому, що раніше гріла душу лише капітану. Ірмін заперечити не міг – най дно морське буде йому пухом.

Докладної розповіді про бунт Наталька так і не почула. Їй залишалося тільки відтворювати цю мозаїку з десятків окремих шкелець, і саме цим вона займалася протягом кількох наступних днів.

Причина бунту, безсумнівно, якось стосувалася неї самої – чому б інакше тоді Фрелькові й Фердикові замовчувати це? Можливо, команда повстала проти свого капітана, невдоволена важкою працею й малою платнею, переконана, що десь її обшахували, налякані словесними знаменнями. А капітан, звісно ж, поквапився звинуватити в усіх лихах першого, хто навернувся на думку. Фрельк, а чи Дарій, був поза звинуваченнями; Фердик, що й носа боявся висунути за двері своєї каюти, на прозвідника нещасть не надавався, що ж до Натальки... зрештою, то саме вона відкрила старезний міх, викинутий на палубу з далекого узбіччя мороку світу. Тим паче вона й не була безгрішною – вона вела своїх друзів на видimu смерть, і з кожним днем, з кожною миттю цієї мандрівки, що дедалі більше скідалася на похоронний кортеж, неминуча пастка наблизжалася, невидимий зашморг усе тутіше й тугіше захльостувався на їхніх шиях.

Отже, Ірмін поспіхом перекладає всі біди з однієї хворої голови на іншу, і закликає своїх людей не залишити на землі й сліду русо-косої відьми. Хтось заповзятливіший, напевно, запропонував заодно поквитатися і з її супутниками – у них, либонь, також пісок у пушку. Команда розгубилася. Люди, з якими вони ділили хліб і воду, здавалося, ще не заподіяли їм жодного зла. Чи правий капітан? Чи слід іти

за ним і парою його посіпак, чи все ж продовжити почате та пере-
розділити владу?

Судячи з усього, десь тоді розбурханий тривожними думами, ли-
хими передчуттями чи чіткою необережним кроком, із ліжка підняв-
ся Фрельк. Він розбудив Фердика та наготовувався відважно боронити
своє життя, як його й вчили від самого народження. Та перш ніж ки-
нутися в бій, він на мить забіг до Натальки й передав їй кинжал із
усипаним зеленим кришталем руків'ям.

Вона здавалася слабкою, тож було більш ніж необачно брати її
в бій. Невідомо, як багато Фрельк знову проявив професійну міць,
як Наталька заточувалася, підіймаючись сходами, і як часто просто
блукала лиш її зримими стежками, не помічаючи нічого навколо.

Така легко може стати здобиччю – як не поживою банькатим
мешканцям морських лісів, то бранкою, ціна життя якої – життя її су-
путників. А Фрельк не став би, чи не міг би, чи не пробачив би собі,
чи вважав би принизливим для своєї гідності купувати власне життя
циною Натальчиної смерті. З Фердиковим життям він не рахувався, як
не рахувався з його думкою й не покладався на нього. Фрельк вва-
жав, що до бою йде один.

Проте їх було там двоє – на чорній палубі, зрошеній бризками
гіркої води й гіркої крові, двоє проти дев'ятьох, без віри один до од-
ного, та все ж змушені довіритись. Вони пробивались крізь ніч, види-
раючи в смерті кожну пекельну мить, чорну від кіптяви тисяч вогнів, а
чи просто – від браку світла, як казали шалені книжники давніх віків;
і коли настав світанок, їх ще було двоє. Це все-таки, мабуть, замало,
щоби виграти герць, мовчу вже про порядну битву, хоча супротивни-
ків і лишилося тільки п'ятеро. І байдуже, хто першим опустив меча,
чи криву шаблю, чи що там вони тримали в руках, і чия то була рука,
не в силах продовжувати бій, і не від виснаження, ні – траплялося й
не таке. Просто вони надто довго, і надто запекло, і надто сміливо, і
надто затято билися, щоби лишитися ворогами. Славні то були часи,
коли не було ганджу в лицарів і не було зламаної присяги. Тоді після
такого бою або гинули, або ставали побратимами – не друзями, пев-
но, що ні, але рівними, вартими
один одного.

Того ранку Фрельк уперше
звернувся – «ви, Фердинанде».

Кілька днів потому Наталька,
стоячи на палубі, помітила на об-
рії якусь темну смугу – ніби щось

Ясі відомо, у клоках усім, наєтъ
драконам, кажуть «ти», й лише до
королів слід звертатися на «ви»
(Станіслав ЛЕМ).

бурунило хвилі, гребенем здіймаючи їхні зелені спини високо над спокійною поверхнею. Вона не знала, чи може йняті віри баченому, тож довго, доки перед очима не замерхтили барвисті плями, вдивлялася в ту чудернацьку з'яву. Та лише темнішала й вищала, захоплюючи все більший шмат погідного свіжого неба.

Наталька довго не могла повірити, що побачила землю.

Вони прощалися з морем; не йняли віри своєму прощенню, останнім годинам на хиткій, запльованій хвилями палубі. Надто довго вдивлялися в порожній видносхил, аби зараз так просто повірити своїм очам.

То не могла бути суша. Та все ж – була.

Якщо довго мандруеш морем, місце, до якого із сампочатку збирався припливти, стає не більш ніж напівстертим написом на мапі – букви десь на згині паперу, вже не до прочитання. Ця доля спіткала Й Край Світу, і він змирився. Став тонкою рискою між знаним і пізнаваним – та майбутнім. Певно, до нього не могло вивести звичайне солоне море, це суперечило бусій світобудові – та все ж. Сірі гори на обрії. Як це не дивно, сірі.

Непорушна земля розіслалася перед мандрівцями, ледь благословилося на світ. Якусь мить вони розгублено тримались один за одного, не певні, чи вдержать їх ноги на твердому ґрунті. Так тривало, доки з імлі не виринула з'ява в цупкій повстяній світі. З'ява була старшиною порту; вона недогризком синього олівця записала до замальцовваного журналу назуву вітрильника та імена прибульців.

Потім почалася звична метушня – сплата мита, вивантаження опецькуватих барилець, що впевнено гриміли крутими боками, скочуючись трапом, обмін вісток з Старої землі на місцеві новини. Наталька сиділа на своєму клуночку прямо на притиці, обхопивши голову руками. Коли вона підвела очі, сонце підбилося вже височенько.

Що дивно – в цьому місті не було чайок. Лихий знак як на приморське поселення. Птахи мали вистукувати живтими лапами по дахах, стрімко шугати до рук, вихоплюючи останній кусень хліба, їхні крики мусили будити людей на світанку. Чайки мали гамірною зграєю ширяти над морем – стоголосий пташиний натовп, – та їх не було. Наталька одразу помітила це.

Опівдні, коли стало, як на цю пору року, майже спекотно, Фрельк, що тимчасово перейняв на себе обов'язки капітана, повернувся, і вони втрьох рушили шукати таверну «Під мідним якорем», яку прибульцям порадив старшина порту.

Схоже, у Вежі, що на Краю, всі мешканці були один одному як не близчими чи дальшими родичами, то принаймні добрими знайомими. Чужинців розпізнавали одразу ж. Вочевидь, нові обличчя з'являлися тут не надто часто, та, як це не дивно, настороженості й страху не відчувалося – лише спокійна цікавість людей, певних у непорушності свого ладу. Дорогу до таверни ім показав власник крихітної цукереньки, що приткнулася на розі двох широченьких вулиць, – лисий пан із величеньким черевцем і круглими відстовбурченими вухами. Він зачинив свою крамничку, вітер потилицю вишиваючи хустинкою та кинувся проводити гостей до «Мідного якоря». Коли крамар говорив, його нашорошенні вуха ворушилися. Він палко запевняв гостей – яких називав як не почесними, то славетними гостями, – у своїй віданості, а також у віданості всіх своїх друзів і родичів, тобто майже всього населення міста. Слізно просив заходити в гості на обід, підвечірок, вечерю, якщо щось знадобиться або й просто так, принагідно. Просив звертатися до нього за першої ж потреби – це буде йому великою честю, він зробить все, що в його силах. Вулиця Мореплавців, 17. Прямо над цукернею. Прошу. Перед дверима таверни він ще раз міцно потис ім усім руками підтюпцем потрюхав назад.

У таверні було порожньо й прохолодно. «Зайдуться ближче до вечора», – запевнив шинкар, чимось невловно схожий на гостинного власника цукерні. Якщо панство потребує когось для розмови... Наталька не потребувала. Ледь пообідавши, вона пішла до своєї кімнати («не знаємо, як довго затримаємося» – «та прошу, хоч до третьої казки»). Майже одразу її оповив важкий, як багряні оксамитові портьєри, сон.

Наступного ранку її ще вдосвіта розбудили безгучні крики відсутніх чайок. Вона довго слухала їх верески, такі пронизливі, що аж різали вухо, вливаючись утишу сонного міста. Ці хвилини безруху й безгуку вплітатимуться в Натальчині сонні думки крізь усі наступні ранки, як паморозь на шибах і свист вітру в порожньому прозорому небі.

Вони гуляли порожнім містом, ніби бабралися в глибокій криниці, між цямринами-кам'янницями якої плюскався перший холод. Між лез гострих черепичних дахів тримілло світле небо. Таке тонке, що навіть удень до зірок було рукою подати.

Вулиці дивакуватого міста, схоже, з'їхали з глузду, чи принаймні намагалися довести до цього перехожих. Вони викидали такі фортеці, що можна було, не завдаючи собі особливого клопоту, заробити незлу

морську хворобу. Скажімо, вуличка, на позір пряма, як королівський золочений ціпок, виводила необачного мандрівця до свого початку, перетнувшись під десятком найнаймовірніших кутів із провулками, що, своєю чергою, перехрещувалися між собою. Лабіrint брам міг завести в глухий кут, а міг – на геть неочікувану площа. З площи ж, своєю чергою, міг бути лише один вихід – той, яким ти зайшов, і він успішно маскувався під вхід до якогось будинку.

Усі вулиці тут носили назви, так чи інакше пов'язані з морем. Щоправда, до дружної когорти Мореплавців, Рибалок, Рибних, Якірних та Вітрильних якимось чудом затесалася одна Пекарська, однак Фрельк мав лиху підозру, що й пекар той за своєї буреної молодості не гребував морським ремеслом.

Як з'ясувалося згодом, місто мало форму правильного чотирикутника, нетакого й великового в поперечнику. Воно розтиналося на чотири трикутники двома найбільшими вулицями – відповідно Мореплавців (від порту до Північно-західного бастіону) та Рибалок (від доків до Північно-східного бастіону). В межах ж трикутників вулички, провулки й завулки брунькувалися хаотично: як забажала колись душа ко-соокого архітектора та як залишилось і донині. По периметру Вежа, що на Краю, була оточена мурами, високими й міцними. Здавалося, нібито й справді це край замешкуваної землі, й за певними мурами лише клубочиться в бездонній прірві туман. Навіщо їх збудували – невідомо. Жодні мури не захистили б від примарних лицарів, зроджених прірвою, яку уява домальовувала одразу за укріпленнями. А якщо все ж піднятися на них і оглянути крайобраз, стане зрозумілим, що боронитися немає від кого.

Раніше за мурами були рови, можливо, навіть наповнені морською водою, але зараз на їх місці залишилися лише порослі низьким степовим бадиллям рівчаки. За ними починалася сіра рівнина, втиснута між низьким піщаним берегом і пощербленими сланцевими горами. Версти за півтори на березі манячів маленький рибальський хутірець хати на три – з димарів курився дим, а на березі додори круглим черевом лежали човни.

Вони піднялися на мури над порожнім західним бастіоном. По кутках вив побі кубла з прілого торішнього листя вітер, і навіть голодні осінні миші знали, що там немає поживи. Вищербленими слизькими сходами з базальту та всюдисущого крихкого сланцю вони зійшли назгору, вже навіть примруживши очі, готові побачити прірву. А побачили лише пустку. Наталька дивилася на цей скупий краєвид, доки від різкого вітру не почали сльозитися очі. Згори була особливо помітна

відсутність чайок – небо, лунке сіре дно перевернутого дзбана, було порожнім. Вони не квапилися показувати один одному, що помітили цей загадковий знак, лише час від часу підозріло позирали в хмарну глибину.

Відтак мандрівці спустилися й знову задвірками рушили в південно-східному напрямку – в цьому збожеволіому краї, місті без прямих кутів і рівних шляхів можна було орієнтуватися лише за сторонами світу, що навіть тут залишалися певними вказівниками.

А коли врешті вийшли на вулицю Мореплавців і рушили до гостинної цукерні, іх зупинив дивний пан, ніби нашвидкуруч споруджений із десятків недолугих спогадів. Його зовнішність годі було й описати, а за його одяг віддав би півжиття не один збирач усіляких старожитностей. Якщо й існувала якась подоба його обличчя, то нею, напевно, було не чиєсь лице, а сірий, поораний зморшками, вивернутий корч у тонкій павутині ріденького волосся.

Чоловік-корч кахикнув і озвався до них:

– Чи це ви є тими мандрівцями, які прибули вчора? – і перш ніж вони встигли бодай слово мовити, продовжив: – Я чув про вас багато дечого. Кажуть, ви вже сходили на наші мури?

Вони не знали, чи варто і що варто відповісти на це запитання.

Та старий чи то знов відповідь заздалегідь, чи то вважав її несуттєвою. Здавалось, він прислухався до якогось голосу, чутного лише йому, легенько кивнув і додав:

– Ніхто й не знає, пошо їх споруджено. Стоять тут одвіку, зрідка приводимо щось до ладу – нам-бо відповідати перед тим, хто звів їх.

Він зайшовся хихотінням і кашлем.

– Отак, Він не матиме чим дорікнути нам, хіба наші нащадки зведуть усе нанівець.

– Хто – він? – перепита-ла Наталька, незважаючи на Фрельків шепіт: «Черговий герой місцевих повір'їв – не зважай».

— Я є тут бурмістром. Це мое місто — тут народився, тут і в труну покладуть. Знаю, де обсипається черепиця, де відбита ринва, які чари плетуть ці вулиці за нашими плечима. Якщо народився не тут — довіку цього не втимиш. Це в твоїх жилах, у повітрі, яке вдихнув, щойно з'явившись на світ.

Фрельк стенув плечима й відвернувся.

— Ви є чужинцями. Вас оберігатиме саме місто. Але вважайте на те, чого знати не слід. Не дарма вони йдуть. Усі наші доньки йдуть.

Старий примружжив очі й, здавалося, закуняв на сонечку. Та щойно мандрівці зібралися рушати далі, як він отямився й сказав:

— Не знаєте моєї доньки? Їй, може, і вдастся вам пояснити... Стара не втне — вона вже віддала все, що мала. Пошукайте Юлен, як повернеться. Вона завжди повертається. Метикувате дівча...

І бурмістр знову зайшовся своїм сміхом-кашлем. Фрельк квапливо потягнув своїх супутників геть, навіть не озираючись.

— Цікаво, де вони відкопали ту поторочу? Чи, може, зберігають її в нафталіні ще з Переділу Земель і витягають на білій світ лише з нагоди великих урочистостей? Не підкажеш, Наталько, що сьогодні святкуємо?

Та в її погляді Фрельк побачив тільки докір.

— Яка муха тебе вкусила?

— Наталько, послухай: нехай він бурмістр, хоч я в цьому дуже сумніваюся. Радше — дух-охранець міста, щось на кшталт живого божка, котрому приносять жертви у вигляді харчів і безкоштовного помешкання. Місцевий святий — якось так. Погоджуясь, це вже достатня причина його поважати — Наталько, прошу, не перебивай, — але він знає про все, що відбувається тут, і свідомо наганяє нам туману в очі. Крім того, він нахабно читає наші думки — Наталько, не заперечуй, я на цьому знаюся.

— Фрельку, чи ти з глузду збився? Навіщо старому, який щасливий своєю посадою, містом і донькою, шкодити мандрівцям і порпавтися в їхніх головах?

Фрельк сів на камінь і стис скроні долонями.

— Всемогутній Казкарю, звідки мені знати про його наміри? Знав би — діяв би, а поки що, про всякий випадок, тримаймося від нього подалі. В будь-якому разі ми не звичайні подорожні й також знаємо дещо з не розрахованого на широкий загал.

— Фрельку, а чи цілковито ви певні, що той милий старий читав наші думки?

— Цілковито, вельмишановний Фердинанде. Мій перший учитель був чаклуном...

– Невже справжнім чаклуном?

– Найсправжнісінким. Батько вважав, що це не зайве, і скільки разів мені доводилося засинати просто посеред пентаграми, читаючи довжелезні закляття, – не злічити... Попри все, вишколити мене на мага він так і не спромігся, та все ж дечому навчив, зокрема – основному правилу: не спілкуватися з підозрілими незнайомцями на чужій землі, якщо чисельна перевага не на твоєму боці.

Він посунувся, щоб змогла сісти Й Наталька, і тихо проказав, радше просто розумував уголос:

– І місто – також не цяця. З давніх-давен навколо нього никають дивні маги, тільки тим і раді, що бавляться некромантією. Не маючи ворогів, оточені мурами – збудованими невідь коли, невідь-навіщо й невідь-ким, – вони все ж із страхом чекають на повернення цього когось, – Фердик, почервонівши, додав: – Порт тутешній – радше данина історії, аніж нагальна потреба для мореплавців. Бо ж для моряків особливості це місто не становить – чи бачили ви тут бодай одну панну, молодшу, скажімо, сороківки, крім, звичайно, Натальки?

Фрельк кивнув.

– Ну, тут можуть бути стратегічні запаси рому, хоча, швидше за все, його також завозять. А Фердик має рацію – щось про це говорив і той, пробачте Казкарю, бурмістр, і спілкуватися з його донечкою, якщо вона бодай трохи схожа на татуся, мені не посміхається.

– До речі, чому в приморському місті може не бути жодної чайки?

– Поїло. Всіх чайок. Ось-ось візьметься за людей. Почне з прибульців. Дівчат. Гарненьких. Жартую, Наталько, йо-ой! Ну подумай, хто ж тебе боронитиме, якщо ти зараз відкрутиш мені вухо?

Наталька спробувала було щось заперечити, та раптом їй стало байдуже – до жартів цього хлопчика, записаних колись Казкарем; до все ще зашарілого Фердика, який переводив повний відчаю погляд із неї на Фрелька; цікаво, як звучало це сміховиння, оповите древніми словами. Несподівано для себе вона почулася дуже важливою, владаркою не лише своєї ненаписаної казки, а й казок усіх навколишніх; і одночасно – злодійкою, що намагається обшахрувати Казкаря, бозна-якими задвірками втрапивши до книги, в якій їй не місце. Вона відпустила Фрелькове вухо й потрусила рукою, ніби струшуючи розказаний бруд на розказану землю. Оповідь мурів точилася та поволі, напевно, добігала свого кінця. Незабаром збудеться казка сплетених зі слів Стер'ятників, змушених іти на промовлену Вежу.

А вона муситиме знайти люстро, за перлистою поверхнею якого – лиш міріади фраз, таких безглуздих, якщо їх справді почути, не-

відь-навіщо принесена офра цьому заклятому світові... І коли прийде час на повернення, і часна останнє слово, – вона пам'ятатиме осінній день, що тремтливим маревом стигне на зведених до неба долонях.

За якісь чотири дні вони встигли завести дружбу з більшістю мешканців Вежі, а решту знали бодай ув обличчя. Населення виявилося меншим, ніж можна було припустити; судячи з розмірів міста – багато будинків стояли пусткою, приховуючи за чепурними мальованими віконницями цілковиту, аж вишкрябану порожнечу. Той, що хотів жити самітником, міг, якби стачило хоробрості, окупувати цілий поверх або й дім. Та Наталька вже достатньо добре ознайомилася з вивертами місцевого простору, щоби зрозуміти все безглуздя такого рішення. Якщо ти робив крок уперед – повітря шанобливо звільняло твій шлях, і то так поспішно, що з незвички аж перехоплювало подих. Можна було почути, як воно шелестить за спиною, цього разу вже поволі всотуючись у порожнечу. В такому повітрі добре спостерігати за привиддям – воно нахабніє й не ховається від очей, розглядаючи на вкритій килимом куряви підлозі твої сліди.

Те ж населення, що никало вулицями цього крихкого світу й надувало примар, було більш ніж дивним. Зазвичай ті люди-тіні заводили розмову першими – дуже дружню розмову: про погоду, збрів вовчих ягід на зиму, тісто й перший сніг, що зовсім неочікувано випав якоїсь ночі й одразу ж розтанув. Тим розмова починалася, тим вона й закінчувалася. І лише вкрай рідко вони продовжували розмову не на повсякденні теми – з тими, кого справді могли б за інших обставин назвати своїми друзями. І тоді лунали дивні слова. Часи, яким не судилося настати. Той, що блукає вулицями після настання темряви. Місто під містом. Незнані з Білих Скель Хеке-Рону. Танці на могильниках. Фрельк закочував очі й казав, що наслухався вже достобіса цієї маячні, що вона вганяє його в сон, і взагалі – а чи не краще рушити шукати той замок самостійно, доки ще не запізно. Натальці було байдуже. Вона продиралася крізь чужі казки, зачіпаючи довгі бороди моху, яким поросли сторінки. Й здавалося, що все це – вже давно почуте; оповідка, яку їй розповідали в дитинстві – не перед сном, такого клопоту собі не завдавав ніхто, а підслухана десь на кухні чи на ярмарку. Оповідач що є сили лякає довірливих слухачів, залишаючи найстрашніше наприкінці. Ти проклята, дівчинко. Ми вигнали б тебе за мури, туди, де з приходом ночі нішо тебе не врятує. Але ми знаємо, що ти сповна спокутуєш усе, навіть те, в чому й не винна.

То був світ напередодні кінця часів, і світанок був вогнем, що ви-

ривається з-за краю землі, щоби поглинути її. Вже мчало полями сім'єю коней, витоптуючи все живе, — червів, що зариваються в землю; тварин, що ходять по землі; птахів, що літають над землею. Гори готові були ось-ось луснути, зродивши велетів, що пожеруть людей і зруйнують міста. Місто, визміне вулицями, стояло над прівою, якої не було за його мурами, і молилось.

Прибули коні. Корабель відплів за два дні, набравши питної води й харчів. Тепер можна було здійснити кількаденну кінну віправу в гори, та, як на лихо, про таємничий замок ніхто не знав. Чекати — це слово шепотіла тиша, небо, море, гори. Чекати — майоріло на стягах хмар. Чекати — в ці букви неодмінно зливалися обриси, побачені краєм ока. Можливо, змінити щось могла б Юлен.

...Кінь понуро брів Мореплавською вулицею, час від часу струшуючи гривою, щоб відпущені повіддя не сповзали до вух. Можливо, він добре знов шлях, а може, вершниці було й байдуже, куди потрапити. Вона по-дамськи вмостилася в дорогому сідлі з драконячої шкіри й тихо наспівувала щось собі під носа, бренькаючи на лютні. Волосся кольору висхлого пустельного піску спадало на обличчя, й інколи вона безуспішно намагалася здмухнути його. При боці дівчина мала тонку шаблю.

Судячи з одягу, вона не надто переймалася думкою навколо них — навряд чи змалку вишколену на правилах етикету доньку порядної родини випустили б за поріг дому, чи навіть кімнати, у шкіряних штанях і вільній, вигорілій від сонця та дощів ясно-блакитній сорочці. Такий одяг радше пасував би мандрованій штукарці-ジョン-глерці, заклиначці змій або що. Щоправда, вежани також не надто зацікавилися цією з'явою — хтось махав рукою з вікна, хтось підімав капелюха, хтось на привітання щось репетував. Вершниця лише кивала, ні на мить не підвівши очей від своєї лютні й продовжуючи наспівувати свою неквапну одноманітну пісню. За мить усі поверталися до своїх звичних справ, а кінь трохи кавдалі у своїх власних справах. Уперше його намірам перешкодили, коли збоку промайнули вікна «Мідного якоря».

— Вітрила підняті, лише чорна тиша... ага. Стій! Стій, кому кажу!

Кінь покірно зупинився, втративши останню надію, що вершниця згадає про повіддя. Вона зіскочила із сідла, і кинувши свого скакуна напризволяще, майнула до корчми. Лютня, що, здавалося, ще бриніла, теліпалася на довгому ремені за спину.

— Привіт.

Інших мешканців тут немає, отже, це саме ті троє, про яких їй розказували. А втім, байдуже: ті троє, не ті троє... На ходу розподіляє їхні імена. Якесь своє найменення для кожного з них вона придумає згодом.

Той, кого вона охрестила Фрельком (з тією ж імовірністю він може виявитися Й Фердинандом, хоч вона й рідко помиляється при нагородженні людей іменами) кривиться. Що ж, уже познайомився з мешканцями міста. Є люди, котрих дратує похмуре спостережливість вежан, якутак легко сплутати із забобонністю, хоча чого ж іще можна чекати від тих, що народилися в місті з такою назвою? Цей занадто міцно прикипілій до свого розуму й свого чуття світу. О, на нього чекають нелегкі випробування.

Другий, той, котрий Фердинанд (ледь побачивши його, Юлен скоро очує це ім'я до Фердика), привітно киває й одразу ж радісно посміхається – як вперше за багато років побачений сестрі. Добрий. Не кмітливий, не розумний – просто добрий. Із тих, що широко пожаліє комара, який ссс його кров – «голодний-бо, бідака». І є в цій його не вправданій ані вигодою, ані приписами доброті щось шляхетне. Принц. Юлен сама дивується, коли називає його так, але вона звикла довіряти чуттю Заклиначки Ілюзії. Це – чи не єдине, що залишається певним за будь-яких обставин, тож – хто зна...

Вона переводить погляд на останню з цих трьох – навмисне залишила її насамкінеч – і відчуває, як раптовий укус змії, не-сподівану злість. Таку, що мимоволі сягаєш по руків'я шаблі. Юлен випросталася, розчинившись у крові, що біжить власними судинами, перетворившись на злість, що розноситься по всьому тілу; вона спробувала прийняти це відчуття та переліпити його в щось інше. Підійшла лише ненависть; можливо, ще зневага – що ж, спробуймо. Юлен зосередилася. Славільніша її частина вже обрахувала, як можна вихопити шаблю – завдати короткий удар по площині – головне, вчасно зупинитися, Принц сидить занадто близько – у Фрелька вигідна позиція, він збоку, їй доведеться повністю розвернутися, щоби відбити його удар...

Ілюзія почуттів – найзатятіша. Переліпка вимагала забагато зусиль – значно простіше було б просто вихопити шаблю. Юлен стомлено схилила голову, не намагаючись відкинути волосся, і провела долонею по струнах.

Вона не знала, якими чарами могла нашпигувати цю бренькалку тітонька Ільна – швидше за все, щось пов'язане з Тим боком: усе інше Ільна, світлої її казки, вважала нижчим своєї гідності, – але

це, безперечно, діяло. І хоч Юлен побоювалася незрозумілих чарів, коли бракувало сили й терпіння, вона терзала струни, і їй додавалося трохи снаги.

Вона підняла очі й ще раз оглянула прибулих. Врешті, саме дівчишко не могло викликати в ній таких почуттів. Просто вона неслате, що мало зруйнувати цей світ, і сама цього не розуміла. Душу дівчинки краяли неймовірні жалощі до себе й готовність щоміті накласти життям заради інших – до таких треба одразу шикуватися в чергу за прощенням. Вони-бо ладні будь-кого пожаліти за всі слабкості та гріхи, жодного не пропустивши, ні на що не заплюшивши очі.

Може, саме дівчишко було й непоганим, але такі гнуться під величими тягарами. Юлен зосередилася й спробувала згадати, як ту все-таки звали. Наталька.

Напевно, мовчанка вже порушила всі приписи етикету, і Фрельк спитав.

– Перепрошу, а хто ти, якщо не таємниця?

– Юлен, – і невідь навіщо додала, ніби вони щось втимлять: – Заклиначка Ілюзій. Ваші імена я знаю. Будьмо знайомі.

– Гм... ми вже мали честь познайомитися з твоїм батьком.

Судячи з Фрелькового голосу, честь була сумнівною. Назагал, вельмишановними кличуть людей, мідного шеляга не вартих. Юлен почала тішитися обставинами. Думки металися над столом, але нічого нового з них юна надія Заклиначів Ілюзій не довідалася – вже завчені напам'ять сумніви в її розумовому здоров'ї, в розумовому здоров'ї її батька, у тому, чи справді він займає посаду, кільканадцять прислів'їв – починаючи з «яблучко від яблуньки недалеко падає» та закінчуючи «скільки вовка не годуй...» – загалом, нічого нового. Прибулі до Вежі мінялися, і мінялися наймення, які давала їм Юлен; ці перші думки над столом залишалися незмінними. Незабаром – підохріло швидко – вони визнають Юлен своєю подругою, вона-бо вміє викликати довіру, на неї можна покластися за будь-яких обставин, вони самі соромитимуться цих перших напівналяканих думок.

Кажуть, перше враження – найближче до істини. А й справді, покажіть мені стовідсотково, цілковито нормального Заклинача Ілюзій – такої дивовижі й на ярмарку не побачиш. Юлен вибрала найменш шалену з усіх своїх посмішок і спокійно мовила:

– Я втішена, що хоч ви не сумніваєтесь у тому, що він бурмістр – у більшості приїжджих цей факт чомусь викликає дивні підозри. А ще він непоганий маг – не Заклинач Ілюзій, звичайно, але чаклун не з гірших. Бачили б ви, який кавардак панував на вулицях, коли Йому

на якесь свято забаглося вичакувати веселку! Ніхто так і не второпав, як можна було, не вдаючись до вищої некромантії (на свято, до речі, саме місяць уповні припадав), начакувати стільки вурдалаків. Заклиначі Ілюзій разом із добровольцями їх потім із місяць виловлювали. А дехто навіть залишився – придбали будинки, живуть. Звичайні громадяні – і кому вже яка різниця, що вони виують на місяць. Щільно закриваєш вікна – і все гаразд.

Прибульці перезирнулися, як перезиралися всі, хто сиділи тут до них. В якусь мить Юлен навіть стало нудно.

– Наближається Імбольк, і таточко готове для всіх велику несподіванку. Сподіваюся, вам сподобається!

Юлен посміхнулася – розбишакувато, піднявши верхню губу рівно настільки, щоби блиснули нагострені ікла, – і вийшла. Струни лютні, ніби живучі своїм власним життям, забриніли.

Місто поверталося в неї – поверталося крізь очі, вуха, поверталося вулицями, завулками й солоним запахом вітру, квапилося затопити її всю. В неї була коротка пам'ять щасливої людини – щойно покинувши Вежу, вона забувала, як легко їй було у своєму рідному місті; вона кохала пустелю й скелі, як живих людей, і там, на безбережжі, будинки здавались їй неволею. Повернувшись, Юлен упевнювалася,

що її місце – тут, біля вогню в каміні, не пекучого, а теплого; у завулях під витинанкою неба й дахів; у натовпі, де вдихаєш повітря просто з чиєхсь легенів. Вона щиро вірила в це, доки не бачила вигорілих, випалених, безживих рівнин і круч, – бачила й забувала про все.

Юлен брала вулицею. Коня перед корчмою не було – значить, він уже знайшов рідну стайню, сповістивши батькам про її повернення. Напевно, слід було передовсім зайди додому, а потім уже з'ясовувати, що за надбання для міста становлять приїжджі, але інша, пустельна Юлен – волосся кольору пустельного піску, вигорілі під нетутешнім, пустельним сонцем очі, легкі кроки, що не зрушать ані камінчика на схилі, – що є сили чіплялася за неї, не бажала зникати. Тепер за це мусила неминучою гризотою розплачуватися друга Юлен – занадто добра, занадто м'яка, занадто прикипіла до навколоїшніх речей і людей. Пустельна надавала їй ляпасів.

Вона повернула лямку й завмерла на порозі, всотуючи запах свого дому. Вона повернулася.

– Ну, і як вам та з'ява? – почав розмову після досить-таки тривалої мовчанки Фрельк. – Не здається, що той Казкаревою волею бурмістр був лише квіточками?

Наталька здригнулася й підвела голову, намагаючись не дослухатися до того, як дзвеніти, розбиваючись на маленькі скалки, порожнеча, що запнувалася було в її голові.

– Що б могло означати оте «Заклиначка Ілюзій»?

– О, можеш погортати повний словник нижньодоризонтської мови та локальних її відмін у двадцяти трох томах, укладений Маркушем і друзями, але сумніваюсь, щоб і там був якийсь синонім, влучніший за «штукарка». Ну, хіба «запорошувачка очей», «Місцева божевільна» також передає частину правди, вам так не здається?

Несподівано за чужинку вступився Фердик – раніше він не наважувався не те що прямо суперечити Фрелькові, а й взагалі роззвяляти рота під час дискусій.

– Ви несправедливі, Фрельку. Я не знаю, що засліплює ваші очі – можливо, застороги щодо її батька, але це несправедливо, бо гріхи батьків не мають падти на їхніх нащадків; можливо – ваше неприйняття усього, що хоч на йоту суперечить вашим переконанням. Мені

Точказору «або-або», «тих-ні», «світлій-тімний» губиться тут у єдиній формі «все можливе». Тому ми зв'язуємо съюзом чарівництво з обманом, із введенням в аману й трюкачеством. Насправді і обман є лише обманами нашої обмеженої свіданості (психолог, етнограф Хальгер Кальвей).

до того байдуже, але ви взялися чорнити дівчину, яка нічого поганого вам не заподіяла, навіть не завдавши собі клопоту познайомитися з нею. Я наполягаю на тому, щоби ви просили прощення – інакше ця племя ляже на ваше ім'я.

Якби Юлен побачила, як він зараз височіє над стихлим столом, вона здивувалась би влучності нависька, яким нагородила його, ледь побачивши.

– І що ж сталося з нашим скромним хлопчиною – таким тихим, зазвичай і слова не витягнеш... – просичав Фрельк. – А чи не закохався він? З першого погляду. А що, Наталько, красива. Тільки чому мені не віриться в можливість – і ширість – цих почуттів. Невже це банальне трой-зілля з боку дівчиська, яке він так палко захищав? Лишенко, як недобре вийшло... – і вже до Фердика: – Не переймайся, кажуть, минається, якщо побільше бувати на свіжому повітрі.

Червоний аж по вуха Фердик посміхнувся й просто мовив, уже вдруге за цю подорож:

– Дуель.

Сполотніла Наталька спробувала щось сказати – і ніхто не слухав. Вдалини на ратуші дзвін сповістив про те, що над містом запанував південь. Фрельк безсило опустив голову на руки. Власне кажучи, йому було байдуже. Йому не було ніякого – справду, ані якісінько-го – ділادо всіх шалених бурмістрів світу, до всіх іхніх шалених доњок, йому було байдуже, зажерут напівміфічні Стер'ятники кільканадцять мешканців Казкарем забутого міста з дурною назвою – правду кажучи, він і в самого Казкаря не надто вірив. Йому було би байдуже, навіть якби все це збіговисько почало витанцювати перед ним на еденській площі Правосуддя.

Це була не його гра – настільки не його, наскільки в загалі можна собі уявити. Чесні правила? Хто ввів вас ув оману такими дурницями? Хотілося згребти за барки Натальку, запхати її – з казкою, без казки – на перший же корабель і рушити в Догоризонта, а Вежа хай валиться за спиною. Світ мають рятувати чаклуни, якщо такі мудрі. Або цей телепень Фердинанд Пфупф Амадай *et cetera* – Фрелькові несподівано стало його жаль до сліз. Небуденне поєднання проти-природної наївності та старожитної порядності. Такі завжди гинуть першими – хто через чесність, хто – не змігши підставити інших. І тим паче – не рятують світу.

А світ взагалі не рятують, це вам не шляхетна панянка, – скривився хтось у Фрелькові, бо сам він продовжував лежати, стиснувши скроні. Вік світу тихо добігає свого кінця, і тоді вже нічого не зміниш,

навіть якщо навербувати кільканадцять сотень дітей і відправити в цю останню виправу. Гм-м... якби він був у своєму маєтку, то відсвяткував би цю окázію як належиться – запросив би купу друзів, знайомих і просто людей, про яких колись чув, на костюмований бал із полюванням; спостерігав би, як любі гости топчуть ненависні мамині троянди, яких із кожним роком ставало все більше й більше; хто зна, може, й одружився б, як наполягав батько, а не тікав би на невизначений час для роздумів. А останню мить зустрів би, чаркуючись ізусім збориськом, намагаючись нікого не пропустити. Врешті, то було добра забава, на відміну від цих днів безпорадного, безглазого, безсилого очікування, що висотує душу. Він посміхнувся. Врешті залишається ще ця нагальна справа.

– Я прошу прощення.

І нехай думають, що він злякається: якщо вони достатньо добре знають його, чи принаймні поважають (щодо Натальки він був певен, а думкою хлопчика не надто переймався), мають зрозуміти, що він не стає до смертельного герцю через такі дурниці; що в хлопчика буде мало шансів перемогти. Фрельк випростався, щоби подати Фердикові руку, – і побачив, що в того слізози бриняТЬ на очах.

– Я також прошу прощення за те, що образив вас. Але ж я не міг вчинити інакше, благаю зрозуміти... Заради всього, що є для вас святым, – не тримайте на мене зла, о благородний Фрельку!

Для довершеності сцени треба впали один одному в обійми та розридалися, – подумалося Фрелькові. Цієї думки він зі зрозумілих причин не озвучив, а просто потис Фердинандові *et cetera* руку із самим розчуленім виразом обличчя, який тільки зміг із себе витиснути.

– Хто такі Заклиначі Ілюзій?

Вони сиділи на мурах, бовтали ногами в повітрі та пили терпке п'янке вино з вовчих ягд, як минулорічне сонце. Юлен посміхнулася, підставивши обличчя променям, що несподівано, вже по снігові, знову стали теплими, взяла до рук незмінну лютню й зробила кілька акордів.

– Вам масштабно, з відступами в історію й на рівні, зрозумілому трилітній дитині, чи коротко та стисло? Втім, все одно ніхто нічого не втне. Коли мова заходить про теоретичні обґрунтування всього, що стосується Заклиначів, навіть найкраціший крамар – а ці здавна славляться красномовством – стане недорікою.

– Тоді починай здалеку. Бодай знання з історії поповню.

– Коли не було ні землі, ні неба, ні порожнечі...

— О-о-о...

— Не «о-о-о», а неминучий історичний відступ. Слухайте й тіштесь, що хтось іще таке пам'ятає.

— О, безперечно, ти особисто була присутня при творенні першої казки й консультувала Казкаря щодо кольору неба.

— Я — не була, але знаю людей... тобто, не зовсім людей... що не надто спізнилися на ту чудасю. То що, історію з Химерами вам, освічені ви мої, можна не повторювати? Але вважайте: Заклиначі Ілюзій, та й усі тут, на межі знаних земель, вірять у трохи іншу, неканонічну версю подій.

— Ну що поробиш... Тоді розповідай.

— Красно дякую за люб'язний дозвіл. Отже, як вам уже відомо, про що ви мені вже сказали, світ тримається на шістнадцяти Химерах із іменами — по одній на явища, що є підмурівками нашого життя, та одній безіменній. Щодо цієї історії здавна точиться дискусії — не буду заглиблюватися в них, але відзначу свою улюблену гіпотезу: при створенні котроїсь із Химер у Казкаря просто двоїлося в очах. Отже, світ і все в ньому сущє грунтуються на сімнадцяти Химерах, ілюзіях — відповідно, ілюзію є також дійсність, що нас оточує.

— Життєверджувальний погляд, нічого не скажеш.

— Ні, направду, це суттєво полегшує життя, що не кажіть. Усе навколо — міраж, то чому б відповіальність за його появу не перекласти з однієї Химери на іншу? Таким робом можна змінити, не чіпаючи суті, форму майже кожного явища. Найважче, як це не дивно, почуття.

— Тобто Заклиначі Ілюзій усе життя тільки тим і займаються, що перешивають світ за своєю міркою?

— Можна сказати й так, але вкрай рідко ми робимо щось лише із власної забаганки. Радше, скеруємо хід подій у правильному напрямку. Охороняємо Химер.

— Від браконьєрів?

*Свідомість як ефод браження
відтворює насамперед форми
модської діяльності й уже через
них — форми природного буття.
Специфіка свідомості полягає
в її наявності на буття, на
знання, освіта та то, що
лежить поза свідомістю, на
розкриття якої сутності. Водночас
об'єктом розгляду свідомості
може бути сама та її носій,
тобто свідомість пов'язана з
самосвідомістю. Вихідними чинствами
модського ставлення до світу є
перетворення його відповідно до
модських потреб, що набігає
форми цілескладання — створення
ідеальної моделі бажаного
майбутнього (Матеріальне та
ідеальне Свідомість може).*

– Від Незнаних. Не незнайомців у чорному плащі, а творив, суті яких ніхто не розуміє. Коли Казкар оповідав про цей світ, в його голові клубочилося багато помислів, та не всі хотілося втілити в життя. Світ міг ґрунтуватися на зовсім інших засадах. Незнані прагнуть замінити наших Химер – ніхто не стверджує, що це піде на гірше. Просто світ зміниться й щось відійде. Тому в передгір'ях Білих скель Хекерону, де живуть Незнані, завжди блукають кільканадцять Заклиначів. (Незнані – те, що Володар відкінув!!!)

– Казкарю милосердний, яка маячня!

Юлен погідно розсміялася.

– А Й справді, плутана вийшла розмова. Я – не та, до кого слід звертатися за поясненнями. Я – просто одна із Заклиначок... Ну, ще з приводу цього... фаху – передається від матері до доньки, і то повністю. Тобто коли Заклиначкою стає донька, мати перестає нею бути. Тому Заклиначки з родів, що займаються цим споконвіку, зазвичай сильніші. Трапляються винятки. Взагалі, у всьому, що стосується Заклиначів Ілюзій, винятків значно більше, ніж самих правил.

– Заклинацтво – це щось на кшталт магії, так?

– Ні... тобто, не зовсім. Якимись своїми гранями вони перетинаються, але якимись і розходяться в протилежних напрямках. Магія занадто спрямована назовні, вона змушує зовнішні сили коритися чакунові, виконувати його роботу. Суть же Заклинацтва в тому, щоби боротися лише своєю зброєю – там, у передгір'ях, не діють жодні чари, крім чарів власної крові. Ти можеш вплинути й на світ, але тільки прийнявши його в себе... вивернувшись назовні, якось так. Це гідота – пояснювати непояснювані речі, вам так не здається?

– Є речі, в які можна лише повірити, бо знає про них щось, певне, тільки сам Казкар. І твої Химери, схоже, саме з цієї пісні.

– Ні. Є ще Володар.

І, не чекаючи на запитання, Юлен пояснила.

– Саме промовлене слово не має ніякої сили. Якщо ви помітили, вся вища магія (магія думки й Заклинацтво – то окрема розмова): вища некромантія, чари провидіння, майже всі чари зцілення – це чари рун і зображенень. Казкар також не міг творити світів, просто вигадуючи казки. У нього був поплічник, майже рівня йому в могутності, що любив його понад життя – і життя поклав на те, щоби записувати Казкареві історії. Інколи він грався, дописуючи щось своє; бувало, поєднував кілька казок ув одні, це він створив шістнадцять Химеру – Химеру Тіні, і з'явилася ніч, і прийшли Стерв'ятники, які є тінню людей.

Цей поплічник знає про наш світ більше, ніж Казкар, – Казкар-бо не

переймається долею людей і зірок, у нього безліч казок, він їх і сам усіх не знає. І лише його поплічник денно й нічно безліччю своїх аватарів із міriad дзеркал бродить світом – тисячолікий, тисячокий, усезнаючий, усемогутній. Це і є Володар.

Юлен посміхнулася й відкинула волосся з очей. Вона не знала, чи прибульці повірять, чи приймуть вони такий світ – а чи повернуться до того, свого, звичного. Вона свято вірила в все сказане; власне, знала. Із цим знанням вона й народилася, і була непевна, чи можна пізніше, в свідомому віці, людину бодай у чомусь переконати. Тому й пояснювала навмисне плутано – могла б кожне слово розтворювати способом на десять, але Юлен боялася, щоби від таких пояснень не похитнулася її власна віра. До всього іншого їй було байдуже.

– Наближається Імбольк, – нагадала вона, підймаючись. Жодних ознак біди не було.

Куди не кинь, вечір понеділка був звичайнісінським. Крамниці закрилися вчасно, коли крізь хмари тільки почали прозирати перші зорі й на калюжах узявся прозорий шерхкий льодок. З-за вежі ратуші поволі виловував круглий, як риб'яче око, місяць, певний час повисів на шпилі та попростував небом далі, оминаючи хмари й димарі.

Якби хтось із приїжджих прокинувся серед ночі та визирнув на дівр, він би здивувався, або й злякався тим, що койлося за вікном. Адже допіру тоді, як добряче перевалило за північ, почалися приготування до свята.

Дахами снували якісь постаті й, присвічуючи собі ліхтарями на китовому жирі, прикрашали комини та ринви вінками зі сріблистих гілок чіпких кущів і пучечків сухих гірських квітів, так що на ранок у місті стояв терпкий дух трав. Сливе навпомацки вони підмазували двері та віконниці, і залишалося тільки дивуватися, як ім це вдалося так рівно. На кожному роздоріжжі, а було їх немало, з півночі горіло по свічечці. А ще – у кожному домі пікся пиріг із монеткою – на щастя.

Із самого ранку до корчми заскочила Юлен і запросила їх у гості – мовляв, таке свято годиться проводити в родинному колі, хоч би й не власної рідні.

День був тихим і урочистим, ніби кожен боявся необережним подихом спохопати удачу. Ніхто й не потикався за поріг – ось тільки таємницею залишилося, хто все ж таки заміняв свічки на нові, коли їхні попередниці догорали й гасли. Вони горіли зночі, і коли настав імлистий світанок, ніхто не згасив їх; вони горіли, протоплюючи невели-

кі ополонки в тумані, і по заході сонця, яке просто розтануло в хмарах, вони жевріли очима впертих звірів, що вартують на роздоріжжях.

Наталька, Фердик і Фрельк вийшли з корчми, коли вже почало сутеніти. Грюкіт дверей, які зачинилися в них за спиною, одразу ж зав'язнув у тумані і стих, не долинувши навіть до вікон будинків навпроти. Звуки в цьому тумані поводилися більш ніж дивно, і не раз Наталька озиралася, зачувши кроки за спиною, перш ніж розуміла, що стукають її власні черевики, просто звук відстає, грузнучи в імлі.

Вони тричі заблукали, перш ніж віднайшли потрібний завулок. Юлен чекала на них перед будинком, високо піднявши ліхтаря. Сказала, що збиралася вже рушати шукати їх – мало що може трапитися, коли на вулиці сходить туман... І стенула плечима. Фрельк, заходячи до будинку, востаннє озирнувся – жодне вікно не світилося. Місцина була безживною.

– Чи не сталося з вами якої пригоди, доки ви йшли? – гречно прошамкотів бурмістр на привітання.

– Та нівроку, – відповіла Наталька. Всі троє знали, що можна й не питати, яке лихо мало спіткати їх на оповитих імлюю вулицях.

В усіх кутках дому горіли свічки, хоч він від цього й не став ні на йому світлішим.

Мовчки сіли за стіл. Не чаркуючись випили за тих, хто не міг приєднатися до них. Господина запалила на столі ще одну свічку.

На Імбольк мають горіти всі вогні: в домі, на вулицях, на бездоріжжях. Самотні подорожні цілу ніч підкидатимуть хмиз у ватру; головне – не вдивлятися в темряву, з якої до ранку кліпатимуть голодні очі (обігрій-нагодуй-ти не спізнаєш одвічного голоду, то як ти можеш судити нас – лиш один вогонь, що горить всю ніч, – лише одну ніч на рік – нам не дано іншого тепла, крім вашої крові, – перелити її в наші судини – згасіть вогні й пустіть нас). Цю ніч – єдину ніч на рік – вогні горітимуть на дозорних вежах, тисячі запалених смолоскипів у руках вартових гризтимуть темряву, доки від неї не залишиться й сліду. Та це не єдині вогні, що горітимуть тієї ночі – у задушливих підземелях і порожніх мансардах тлітимуть віхтики зілля, хоч навряд чи хтось, сидячи зі своєю родиною за святковим столом, наважиться згадати про це. До світанку щось квилитиме, ніби мала дитина, що, заблукавши в лісі, не може знайти дороги.

Наталька дивиться на вогонь, який відбивається в примурженіх очах Юлен. Ворожить на тому вогні, що палахкотить у світлих очах. Якби свічка на столі згасла, солона ватра в зіницях, відкритих до безвісти, все одно осявала б стіл.

Господар каже – ця ніч має свої чари. Повинні збуватися бажання. Юлен ледь помітно киває Натальці – встигнеш, тільки вважай, маєш небагато часу. Дівчина киває у відповідь (напевно, щось було підмішано в трунок), і їй здається, ніби вона опиняється в Криївочці, за таким же столом. Два столи перетинаються десь перед її очима, й поступово перетікають одна в одну стіні за її потилицею – оббиті дубовими дошками в Криївочці та кам'яна, вічно холодна на Краю Світу. На столі – три тарелі. Одна порожня, як для померлого. Наталька розуміє, що то для неї. Більше ні для кого.

Лім і батько зводяться з-за столу, побачивши її. Цікаво, що вони думатимуть, коли вона зникне. Що до них на Імбольський вогонь наїдався привид небіжчиці доньки? Криївочка тремтить перед її очима, і на мить блискає вогонь в очах Юлен. Заклиначка Ілюзій знову киває – ще є час. Говори.

Наталька боїться розтиснути зціплені зуби – надто близько до горла підкотився підступний клубок сліз. Вона поквапцем шепоче – в мене все добре, чудово, я жива, я на Краю Світу, я з Фрельком, я повернуся. Батько обнімає її й думає, що Його бідна донька сама не помітила, як померла. Зараз Наталька читає його думки. В кожному його русі – співчуття живого до того, хто вже відішов. У вас як, все добре? – питає вона, але в Догоризонті не заведено відповідати мертвим. Їм бракуватиме Натальки – і Лімові, і батькові; вони обое вдячні долі за цю Імбольську з'яву, хоч вона лише ятрити душу. Якби відповідь мала хоч якесь значення, обое спитали б: навіщо ти поїхала, дівчинко? Розповіли б про те, як Ворон без вершниці повернувся до стайні. Як вони обшукали всі ліси та обпитали всіх перехожих, а потім вписали до списку на дверях склепу ще одне ім'я. Але це вже не має ніякого значення. Наталька ще раз шепоче: я повернуся, присягаюсь. Юлен мряжить очі – час вичерпано, на добре чи на зло обернулося здійснення цієї мрії.

Вершиться проклята магія Імбольку. Схилив голову незвично задумливий Фрельк. Тихо схлипнує за чимось своїм Фердик. Наталька смеється.

Господиня подає на стіл смаженю, не забувши поставити на підлозі мисочку для антипка, що чекає в якомусь закапелку, поки розійдуться гості. Всі чаркуються, за удачу.

У вікно щось відчайдушно б'ється блакитними крильми. Юлен піхоплюється та відчиняє шибку, впускаючи птаха й пронизливий вільгій холод.

– Рарог, – пояснює вона.

Господиня збирає брудні тарілки та виносить нові, з іще якимось м'ясивом. Юлен прислухається до чогось свого, чекаючи на знак. Мимоволі здригатися від найменшого шелесту починають усі, хоча лишетиша Юлен віщує зміни. Врешті Заклиначка встає, бере з вішака теплий плащ – птах кричить на її плечі – і виходить.

– Щасливого Імбольку, – каже вона, озирнувшись через поріг.

– Вона, Заклиначка, мусить іти, – заспокійливо пояснює господиня Фрелькові, що був підхопився. – Негоже залишати гостей, але ще гірше затримати Заклинача.

Розмова поволі зійшла нанівець. За тъмяними шибками клубочився туман, як в ущелинах Білих гір. Здалеку, а може, й з-під самих дверей, прoderшився крізь завісу імли, долинув крик. Вулиці тихо снували свої змови, по правді розподіляючи вину поміж спільниками – всіма, кого доля занесла в місто на Краю Світу.

Фрельк заквапився додому, але на перепоні став бурмістр.

– Зараз нікому не вільно виходити. Заклиначі виконують свою роботу.

Що то за робота – ані пари з вуст. Наталька всміхнулася – так і Стерв'ятників можна збутися, якщо дуже-дуже широко попрохати когось із цієї заклинацької когорти про допомогу...

– Він має скоро прийти. Той, хто звів ці мури. Адже місто стояло ще до приходу Авека Мандрівця, всі ці кам'яниці, криниці, переходи під містом – усе це було вже тоді, коли перші ченці-самітники допіру починали відкривати Локут. Залишалося тільки привести сюди людей. Байдуже яких – незакінчене природою довершить сама Вежа. Скорі збудеться давнє пророцтво. Як тільки місяць уповні одрече служці своему.

Удорогізонті пророцтване любили збуватися. Навіть ті, що виглядали на найправдивіші, найвиవіреніші – в останню мить обов'язково ошукували довірливих неймовірним вивертом долі. Годі Й говорити, що невдовзі десь знаходився й правдивий текст пророцтва, який слово в слово відтворював події. Але тоді це могло викликати хіба суто науковий інтерес. Тож Фрельк, зачувши бурмістрові слова про якесь там передбачення, мимоволі розпосміхався, ніби його шляк трафив, – здавалося, що кутики його посмішки пришили до вух, аби не пом'ялася.

– А чи не могли б ви розповісти про те пророцтво докладніше, якщо ваша ласка?

Бурмістр склав долоні на колінах і, попри всі похмурі очікування, почав розповідати.

— Про Володаря вам уже мала розповісти Юлен — вона кмітлива дівчинка, я певен, вона розповіла все, що вважала за можливе розповісти. Не тримайте на неї зла, якщо вона щось оминула мовчанкою, а дещо оповіла не повністю — врешті вона є Заклиначкою, себто відданою Йому до останнього подиху. Крім того, вона й сама не знає всього, бо лише виконавиця, хоч і неймовірно талановита. Гадаю, вона не розповіла — або розповіла не все — про його ігри. Не всі ладні прийняти таке, тим паче за цих часів.

Фрелькові здалося, що до шибки притиснулося чиєсь обличчя, бліде, як у потопельника, і одразу ж зникло, ніби той хтось схнувся, наштовхнувшись на Фрельків погляд.

— Казкар, якщо так подивитися, не більше ніж наділена неймовірною силою дитина, що снує свої оповідки в порожнечі. Впорядковує наш світ саме Володар — він узгоджує всі казки, бо ж не раз Казкар збивався й затинався, витворюючи щось. Володар же є людиною — точніше, тисячами людей. У нього є безліч вад, але він готовий взяти на себе відповідальність — тож інколи, о, не щодня, не сумнівайтесь, він вирішує, що єдиний бачить правильний шлях. І тоді починається гра. Він переписує величезні томи задля однієї нікчемної зміни. Він стирає неправильний світ, як неправильний запис, і пише на чисто нове. Йому смертельно самотньо в його архіві за межами знаного світу, і він витворив собі тінь. Щоправда, для цього Йому довелося створити ще одну Химеру, і одночасно виникла ніч, і було вигадане ім'я для дня, адже раніше чогось такого просто не існувало, а було саме світло. І виник Край Світу на противагу Догоризонту, і піднявся з дна Окайнного моря Останній острів як виклик усім іншим островам. І виники тіні всього живого — Стерв'ятники; спраглі тіні, які поглинули все живе у Вежі, залишивши саме голе каміння. Але не можна тримати на нього зла за те, бо ж Вежа була Йому на те й потрібна — сковорінка, з якої він може правити своїм світом.

— Але ж пощо Йому сковорінка тут, якщо в нього є свій дім поза осяжними обріями?

— Він може змінити щось тільки звідси, зсередини світу. І щоразу, з'являючись тут, він може накласти головою, бо його ось уже багато років намагається вистежити Орден, керований його тінню, — це шаленці, переконані, що Володар не має права втрутатися в долі своїх підданих. А крім того — Йому нудно, і гра з власною тінню тут не найкраща розрада.

— А як ті... Орден дізнається, коли Володар знову має з'явитися тут?

— В тому-то й річ, що ніяк. Тисячі й тисячі років — і з часів створен-

ня Тіні – він нічим не виявляв себе. Існує тільки пророцтво, ним же самим і написане. Певні ознаки, коли почнеться наступна гра. Тоді почнуть котися дивні речі, можливо – долине відлуння попередніх ігор; лише тоді Володареві можна щось заподіяти. Ордену на допомогу стане дівчина, у котрої немає казки, і Той, для котрого немає замків, – власне, він і проведе їх між світами.

Наталька, Фердик і Фрельк, не змовляючись, переглянулися, але бурмістр не звернув на це жодної уваги.

– Магістр Ордену вважає кожне Володареве слово абсолютним злом і хоче поставити свою владу. Змія, що вийде з моря та, обернувшись людиною, запанує над світом. Усесправедливість. Якусь іншу, свою Химеру – хто зна. Або й цілковите безвладдя. Уявіть-но тільки силу, яка керуватиме людьми, не дослухаючись, бо ж не матиме очей і вух. Не певен, чи це вийде людям на добре, а ви?

Старий розійшовся не на жарт, він не помітив, як двічі грюкнувши у двері, зайшла Юлен і прихилилася до одвірка – господиня шепнула гостям, що тепер можна безпечно повернутися додому, – він продовживав би розповідь, навіть якби всі Химери пішли вистрибом.

– Світом блукають аватари Володаря, яких він вивільняє в разі потреби з дзеркал, – то може бути й немовля, і стариган, і пес. Таким робом він може бути в сотні місць водночас, проте кожне з цих втілень є лише його відображенням – вони знають більше, ніж звичайні людські створіння, і можуть розповісти йому про все, що відбувається на суші й під водою, але жодне з них просто не є ним, – бурмістр сумово посміхнувся та продовжив: – Наближається остання гра й остання битва, і все може бути втрачено. Треба бути пильними, щоб обрати правильний бік. Хоч який тут, до біса, правильний вибір, коли спутались усі казки, а Володар так стомився...

– А коли, коли це буде? Коли прийде Володар?

Старий втупився кудись у стіну безтямнimi очима, а тоді звів їх і ледь здивовано промовив:

– А він уже прийшов.

Найпробачить мені терплячий читач, що автор цих рядків так багато місця витратив на опис останніх погідних днін, не в змозі перейти до страхіливих, загадкових звершень, що відбулися незабаром потому. Він затримався в останню мить, як пірнач, перш ніж стрибнути в крижану воду, щоби востаннє кинути оком на спокійне мальовниче плесо, не збурене пінистими баранцями лиховісних хвиль. Та ось відведена мить скінчилася. По цьому ми переходимо до дії.

Нашвидкуруч зібрана, сяк-так озброєна, поквапцем підшколена наволоч, яка відтепер гордо звалася військом короля Рудольфа, прибула наступного ранку. Сонні герольди дружно дмухнули в сурми, немовби сповіщаючи про друге пришестя, але на цей крик катованих мідних труб пришкандибав тільки старшина порту, похмурий опісля свята. Зусилля виявились марними.

Вояки, як горох із дірявого мішка, повикочувались на притику та розповзлися по місту, шукаючи, чим бирозрадити душу. До вечора аби як порозселялися – на щастя, будинків вистачило на всіх. Здавалося, що місто, заснівши жовтими мундірами, вмект збільшилося в усіх керунках – тепер на те, щоби пройти його навскіс із кінця в кінець, пішому знадобилось би значно більше часу, адже й зупинялися для розмови доводилося в кільканадцять разів частіше. На вежан таке нагле збільшення добрих знайомих (а, як відомо, до цієї категорії всіх прибульців зараховували вмить) анітрохи не вплинуло – хіба шинкарю та поварам додалося роботи.

Король оселився в бурмістровому домі та навіть обідав із ним за одним столом – щоправда, старанно затуляючи носа шовковою хустинкою, над чим потайки підсміювалися всі вежани й гості міста. Юлен, побачивши, як він намагається не замаскити хусточку, підносячи ложку до рота, здиміла до родичів – «доки не стратили за неповагу, що виявилася в ганебному реготі, до Його Королівської Мості».

Місто гостинно прийняло прибульців, ті швидко розширнулися та хором завили з розпуки: «Нудно!». Почалися полювання, а що за мури король своє військо не відпускав, та й навряд чи на вищерблених горах водилася якесь живність, то полювали на щурів. За два тижні забави гризунів у місті не залишилось. Одночасно зникли й горобці. Якби хтось тримав поштових голубів – зникли б і вони, але в місті, яке можна перейти за півгодини, цих птахів не розводив ніхто.

Потім почалися перші поєдинки та безладні бійки – юрма проти юрми. Саме тоді став надовго зникати Фрельк – траплялося, що й на кілька днів. Де він міг стільки відлежуватися у Вежі, де всі знали всіх, – самому Казкареві відомо. Фердик боявся й на мить полишити Натальку, готовий стати на її захист.

Незабаром останні запаси доброго рому було вичерпано, а як у когось щось і лишилося, то хіба старанно переховувані срібні пляшечки для лікування мlostей. Вояки прочунялися, стихли й посмутнішали. Тих, хто геройчно поліг у сутічках, поквапцем прикопали на великому цвинтарі. Земля їм пухом. Різьбарі поставили їм красиві надгробки з

описом численних подвигів – ніхто й не підозрював, що у вежан така багата уява.

І саме тоді, коли всі врешті повністю усвідомили своє становище, почулися перші незадоволені голоси. Спочатку – самотні. Потім – усе більше й більше.

Вони готові були воювати. Рухатися бодай кудись. Робити бодай щось. Урешті будь-який скерований рух міг виштовхнути їх на шлях до рідних домівок.

Натомість – король завіз їх до Казкарем проклятого міста під знерухомленим небом і, власне, покинув напризволяще – без наказів, без можливості втечі, сам на сам із собою. Випробування очікуванням виявилося найстрашнішим.

Власне, коли вояки, прокинувшись одного ранку, виявили за стінами міста дивну з'яву, яку аж ніяк не можна було назвати видимом, вони навіть потішилися. Врешті, то був ворог, а ворога можна здолати.

Коли військо висипало на мури й розгледіло ту з'яву уважніше, запал вщух так само швидко, як і спалахнув. На обличчях позавчарашніх селян, лотрів і крамарів вималювалося кілька простих, але принципово важливих запитань: що ТО? Чи слід вважати це облогою? Якщо так, то чи можна ТЕ вбити чи боротися з ним на якийсь спосіб? І якщо так, то чи можна ТЕ істи?

Спохмурнілий король про всяк випадок віддав наказ виставити на мурах варту. Дурне діло – не хитре: вартових виставили, пороху сипонули від душі, але ніхто не обіцяв, що наказів дотримуватимуться й надалі... Одного ранку двоє Стерв'ятників, а то були саме вони, влаштували незлу виставку для невір – злетіли, масно хляпаючи облізлими крильми, стягнули з мурів одного бідаку, акуратно розірвали його на рівні шмати й прямо в повітрі зжерли. Після того на мури ніхто й не потикався.

– Лиш троє стояло на мурах,
Бо військо не могло стримати навали.
Готові віддати життя друга заради одного –
І готові віддати життя друга заради досягнення мети.
Підтримувані лише надією,
Бо інакше будь-яка надія перестала б існувати.
Юлен протяжно, як пісню, продекламувала це, бренькаючи собі на лютні та вдивляючись ув Орду, що сірла під мурами. Вони знову сиділи на камінні, зараз – уже не теплому, і дивилися вниз.

Натальці Стерв'ятники уявлялися великими обшарпаними чорнокрилими птахами з лисими червоними шиями. Насправді ж їх навіть птахами назвати язык не повертається. Вони радше нагадували кістяльних птахоголових грифонів із довгими, ніби пришиленими задля якогось недоброго жарту, левовими хвостами з брудними китицями.

— Лиш троє стояло на мурах... — задумливо протягнув Фрельк. — А ти?

— А я — по той бік мурів, — посміхнулася Юлен, і спробувала нарати на своїй незмінній лютні щось веселеньке, що в її виконанні до болю скидалося на лемент плакальниці. — Все, я так більше не можу! Я не можу більше милуватися на цих сірих здихль, і мене з душі верне від ваших життєверджувальних пик. Та моя тіточка Ільна була веселішою, коли її ледве не сотня Заклиначів запихала в труну, а вампіри назагал життєрадісністю не славляться, — Юлен скривилася. — Ну скільки можна скиглити, видивляючись чергового лиха... та за той час, що ви витрачете на зашморгування моєї куртки своїми шмарклями, гори можна звернути й на місце поставити. Сиджу тут і чекаю, коли ж ви врешті станете світ рятувати, як такі рішучі. А то він, Казкарю збав, ще сам порятується, або загнеться остаточно — і то краще за ваші щоденні скиглі.

Юлен плюнула вниз, і кілька Стерв'ятників одразу ж злизали слину із сірого каміння.

Немає ліку тим дням, що їх носило по всіх світах. Немає ліку тим ночам, що Торк провів, вдивляючись у незнайомі сузір'я. Немає ліку тим видивам, що змушували його щільніше стуляти очі. І немає під усіма небесами нічого такого, що змусило б розгубитися пана Видьма Марла.

Він був стерничим на їхній барці, і рішуче рушив угори, коли вони полишили, човен в якісь скелястій бухті, навіть не прив'язавши. Торк поплантався за ним, проклинаючи всі дурниці, які встиг скочити за своє недовге життя, всі камінці, котрі траплялися Йому під ноги, а надто — всіх божевільних стариганів, що топтали ряст від створення світу.

Йому було глибоко байдуже, що поробляє Казкар і всі його писарі, але мав іти вперед, як веліла Йому його честь. І саме він виступив уперед, коли браму замку загородили двоє вишкірених кам'яних псів.

— Ось ми й прийшли, Торку, — сказав, вдоволено потираючи руки, пан Видьмо Марл, минаючи знову скам'янілих під поглядом чаклуна стражів.

Торк на мить завагався, перш ніж ступити під похмуре склепіння, і кинувся навздогін старому, колитої уже рішуче простирав залою.

І почалися блукання, які тривали довше, ніж їхні попередні мандри. Замок був світом за межею світу, і кожна його кімната, кожна зала, кожен глухий кут міг приховувати скарб або пастку. Інколи за відкритими дверима зблискували купи золота й коштовного каміння, інколи – джерельце, оповите верболозами. У підземеллях зі стін ре-готалися висхлі кістяки, закуті в знепотріблі іржаві кайдани. А інко-ли вони розрізняли обриси опудал невідомих тварин у майже цілко-вітій темряві лише за мить до того, як наштовхнутися на них. Торк від таких несподіванок щоразу зойкував. Видьмо Марл скрущно хитав головою, сумно посміхався та раз у раз повторював:

– Що ж, думка глядача ніколи не була йому байдужою.

Врешті Торк навчився по скрипу розрізняти, якими були двері – з чого виготовлені, чи великі, чи знервовані той, хто їх вічиняє. І коли пан Видьмо Марл зі своєю незмінною незворушною цікавістю відчи-нив важкі дубові двері розміром із невелику брамку на добрих мід-них завісах, і вигукнув: «Ось ми й прийшли!», – Торк не повірив своїм вухам. І не повірив, що панові Видьму Марлу властиві якісь людські почування, якби не почув приголомшення в його голосі:

– Цезарію, ти?

А тоді прийшла Смерть, і Цезарій поглянув на неї майже з полегкіс-тю. Смерть була ворогом, а з ворогом можна боротися. Не на життя.

Хто зна, де це вирішується. Просто одночасно зітнулися тисячі мечів, і загули об небо тисячі занесених над головами довбень, і ту-пилися об лунке повітря тисячі стріл.

Одночасно – тисячі криків із тисяч легень, і передчуття темря-ви тисяч очей. Цезарій і сам не зінав, що зіграє тут вирішальну роль. Вміння а чи відвертий фарт. Просто послизнеться й хитнеться вбік. А чи залишиться непорушним. А чи голова його сама покотиться до Смертевих ніг. Ніхто не знає.

Може, пролунають вирішальні слова. Актори востаннє вклоня-ються й перестають бути акторами, підбираючи за лашунками свої забуті власні імена.

Ніхто не прочитав би над ним молитви, та й чи потрібна йому мо-литва; тим паче смішно – смертна молитовка для Смерті. Тим не мен-ше, це було саме так.

Його Смерть віддавна жила в ньому. Народжуючись, відчував під серцем її подих. Ухиляючись від посланої в спину стріли, відчував, яка

благенъка линва втримує її. Бачив мить, яка не настане – коли вона вихопиться назовні, – не знав, який шлях обере Смерть, щоби покинути його тіло, залишити напризволяще десь там, серед спорожнілого на одну людину крайобразу.

Зі Смертю можна боротися; можна намагатися її здолати; можна замкнути її десь за Краєм Світу в коренях граба й забути, де саме. Свою він замкнув у імені – напевно, це було марнотратство, як на стареньку миршаву Смертину, змучену вибриками свого Володаря. То було останнє ім'я, яке він міг надати. Володар би знайшов йому кращий ужиток, але Цезарій був просто архіварієм і скористався з того імені саметак. Здригнулися Химери, й у світі щось змінилося.

– Видьмо, – сказав він.

Забава ось-ось розпочнеться, і головне зараз – затримати ста-рого тут бодай на часину. Тільки б дівчесько встигло... Котре із них? – сливе весело поцікавився внутрішній голос.

– Ти... ти і є Володар?

– Гмм... У тебе просто надзвичайний талант розуміти очевид-ні речі.

– Я не розумію...

Я не розумію, – повторили сотні дзеркал, кожне по-своєму викрививши ту мить. Безпорадний помах руками – ніби підбитий птах силкується злетіти, обличчя, з якого вмить стерто все те, що могло слугувати бодай якимось захищком, досвід і сходжені роки вмить обернулися прахом, котрий тільки на тєй згодіться, щоб осісти на чо-ботях накипом спогадів.

– Я не розумію, – повторив пан Видьмо Марл, шляхтич, вкарбо-вуючи цю фразу в безглуздя дійства, як останні шанці вкарбовуються в мерзлу землю оточеного міста.

– Справді? Я завжди мав тебе за тямущого... Що ж тут можна не зрозуміти – якщо, звісно, хочеш... хто зна, як це назвати – повірити? Прийняти?

– Він ще не прийшов, – сказала Юлен, втомлено тручи очі. – Не розумію, на що він чекає, але його ще нема. Я б відчула. Той замок, до якого ти маєш пти, – це його замок, Наталько. І ти будеш на іншому боці, якщо це таки почнеться.

– Так, – сказала Наталька. – Ти не зрозумієш цього, але я боюся за свій світ. Урешті, він був незлий... У будь-якому разі, я буду на боці Видьма. Не стільки проти самого Володаря... Врешті, я обіцяла.

Юлен схилилася на мур і заплющила очі – чито вже вкотре шукала поглядом Володаря, чи то просто дуже стомилася.

– Та обіцянка у Видолинці – нісенітниця... ніщо. Вона нічого не міняє, ні до чого тебе не зобов'язує. Ти не знала, за що берешся, а він-бо завжди патякав про вільний вибір при денному свіtlі.

– Ти знаєш пана Видьма? – вихопилося в Натальки.

Юлен закусила губу – їй ставало дедалі важче підбирати пра-вильні слова, і зраджувані нею таємниці ставали дедалі суворішими.

– Х-ха! Будь певна, на таких не щодня натрапиш. Край Світу, а надто Догоризонта, при всьому показному розмаїтті, насправ-ді на диво одноманітні. І всі, хто хоч на крок виходить поза Єдину Загальнооб'язкову Норму, знають один одного бодай ув обличчя. А він настільки відходить від Правила, що видається не винятком, а радше окремим, цілковито відмінним Законом.

Юлен кинула швидкий погляд униз, туди, де в холодній сльоті сну-вали сірі крилаті тіні.

– Власне, щоб з'явився такий-от пан Видьмо, Володареві дове-лося змінити закони цього світу.

– Казкарю Всемогутній, чи лишилися ще під цим небосхилом більш-менш примітні речі, появу яких ви не пояснювали б примховою того свого Володаря?

Юлен пропустила повз вуха Фрелькові викаблучування та про-довжила:

– Він Володар, але він у той же час і людина – смертельно зну-джена та виснажена самотністю. Серед смертних у нього не могло бути друзів. Безсмертні – демони, Химери, Незнані та ціла решта – дружби вести не можуть, бо є радше втіленням певних образів, аніж звичайними істотами. До того ж, вони покірні Йому – не кожному слову, та все ж. Тож Володареві залишалось тільки створити власну тінь – тінь як особу, протиставлену Йому. Можливо, Видьмо єдиний, із ким він рахується.

Відтоді... О, відтоді світ довільно перекроювався кілька разів – війнами, потопами, Володарем, Казкарем... І слідами цих змін, як добрий гончак, біг Видьмо. Він з'являвся там, де щось траплялося, – хоч на мить, та все ж розминувшись із Володарем.

Саме він заснував той сміховинний Орден, що має на меті знищи-ти Володаря. Але зараз він, схоже, сам звернувся до способів впливу, за використання яких відмовляв Володареві в праві на існування.

Юлен потягнулася й примуржилася, коли їй в око втрапив яскра-вий сонячний промінь.

— Володар має прийти на цю землю, щоб зіграти свою останню гру, але ніхто не перетинав межі цих небес. Магістр думає, що Володареві щось завадило, чи що той просто в останню мить злякався. Не знаю, що могло б злякати його. Інколи мені здається, що він давно тут, просто переховується в якомусь іншому тілі.

Коли ж вона врешті здогадається, — раз у раз подумки повторював Цезарій, прокручуючи цю думку й вивертаючи на всі боки. — Коли ж здогадається вона, здогадається вона врешті коли, врешті вона коли здогадається... І за глузливою посмішкою ховав іншу думку, як під голубеном ховався таємний хід. Не здогадається. А здогадавши, ніколи не зважиться. Бо ж занадто висока ціна...

Чому ж бариться Торк, — думає пан Видьмо Марл. — Він давно має бути там, у Вежі, що хитається на Краю світу. Він міг би вже й повернутися, якби поквапився. Чи не розповідає він там дівчиську, та і всій наволочі, яка шастає зараз містом, історію від початку й до невизначеного кінця? Швидше, заради всього святого... Видьмо не уявляє, що є ключем до остаточної зміни світу — слово, написане чи промовлене, а чи сама тільки думка. І кожна мить, що просочується за його спину, може стати останньою. І що тоді? Цезарій просто зникне, полишить свою криївку за межею світу, щоби довершити почате якесь століття тому? А потім... хто зна, чи не обернеться для Видьма в замку хвилинна відсутність Володара вічністю. Замок перетравить його, як звір — іншого, менш везучого звіра. І коли Володар врешті повернеться, то побачить у кімнаті лише вишкірений кістяк, поставить його під вікном і час від часу стиратиме із живого черепа пил шовковою хустинкою.

І раптом Видьмо своїм котячим чуттям відчув під ногами Цезарія тонкий лід. Той іще посміхався, навіть не усвідомлюючи, яка темна глибінь клубочиться під його ногами. Усе ще впевнено посміхався, видаючи себе за того, ким він не був.

Увесь час між Іграми Володар не полішає цього замку за межами світу, доручаючи буденні справи своїм аватарам. Саме вони блукають усіма шляхами світу — його вірні очі та вуха.

Бібліотека ж, якої зазвичай не полішав Цезарій, була розташована під цими небесами — на самісінькому узбіччі світу, в непролазних нетрях, де згубилися б і звірі з потойбіччя, та все ж у Догоризонті; нехай навіть у тому його краї, якого не зображають на мапах.

— Коли місяць уповні одрече служці своєму, коли Тому, хто птахом прилине, щоб панувати над світом, кров'ю своєю вимостить дорогу

юна чаклунка, коли встане нове сонце... Незатишний замок, повний дзеркал, у яких нічого не відображається... – Юлен схопилася на рівні ноги та пильно вгледілася в прозоре небо. Наталька могла заприєтися, що мить тому воно було чистим, і рабог міг хіба наново зродитися з повітря. Та він з'явився, і каменем упав на обтягнуту шкіряною рукавицею руку Юлен.

– Це він, – заворожено проказала Заклиначка. – Якая невігласка, Казкарю... як я могла бути настільки сліпою до всіх знаків? Я ж із самого початку знала, мала би й здогадатися... Ще кілька днів, чи й годин – і могло би бути й запізно.

– То я піду? – спітала вона, і всі змовчали, і всі знали, яке справжнє значення цих слів. І всі також знали, що єдина, яке слово тут до певної межі важить, – Наталька. Врешті, вони хоч і опинилися вміть по різні боки муру, та все ж грають вирішальні ролі. Одна своїм життям вимостила Володареві шлях на цю землю. Друга дотримається свого слова.

Наталька мовчала, та хоч не було промовлено жодного слова, Юлен усе ж почула відповідь: Так. Ти мусиш іти. Як і я, свого часу. Вона кивнула, і Наталька так само – радше вгадала, аніж почула: Спасибі.

Юлен скинула з плеча довгий шкіряний ремінь, на якому теліпалася лютня, і обережно поклала інструмент на камінь. Сягнула рукою до струн, але схнулася, як від клубка гадя, і рушила до пощерблених сходів.

Зробила крок униз і зупинилася на горішній сходинці; озирнулася, ніяково усміхнулася й помахала рукою.

– Ну то... до побачення.

І тоді втрутівся Фрельк – Фрельк, котрому ніколи не бракувало дошкульних слів, Фрельк, який не вірив у чарі та долю, Фрельк, котрій не гірше за інших розумів, що нічого вже не змінити.

– Не йди. Врешті, ти ж не повинна...

– Спасибі, – вдруге сказала Юлен, і рушила вниз.

Фрельк сів на краєчку муру, підняв полишену лютню й торкнувся струн. Невідь звідки прийшли слова – можливо, просто почув їх від Юлен того дня, коли вона повернулась до Вежі:

– Вітрила підняті, лиш чорна тиша полоще їх...

Все, що її належиться в цьому світі, – трохи повітря довкола. Вона зводиться в центрі кола, яке сама й викреслила на підлозі, й піднімає руки над головою.

У забутому ході під давнім містом вона стає до свого останнього танцю.

– За Юлен, – каже Фердик, розливаючи по кухлях дешеве вино.

Руки випростані над головою, як п'ятирілі пагони чудернацького дерева, ніби на них накинута сіть чи тримається небо й усі блискавиці світу. Далеко нагорі гримить перший грім.

У далеких лісах, куди немає ходу навіть тиграм, останніми птахоловами потайки снуються стежки, золочені опалим пір'ям.

Вона відчуває, як одна по одній рвуться линви, що стягували її життя докупи. Намагається якомога швидше проскочити межу, після якої настає цілковита, невідвортна, неминуча ілюзія справжності.

Птах б'ється крильми об стіни, плямуючи древнім пилом синь.

Лезо – напевно, стачило би й ілюзії, але що ж може бути справжнішого за крижаний уламок далеких зір, затиснутий у руці – легко розтинає бліду шкіру на зап'ястках, і вона охоче розходиться. Першу мить нічого не діється, але потім реальність бере своє, і виступає кров, темна, як старе вино, густа, гаряча від сонця тисяч пустель і вогнів.

Юлен викреслює на своїй шкірі химерну пентаграму – щедро, щоби вже напевно, і та палає сліпучим, байдужим, диким чорним полум'ям – увесь світ затопити собою, щоби закляк і не зрушився з місця, доки вершиться цей дивний танець.

То навіть не чари, бо ж воно знищує чари, повертаючи речам їхню справжню подобу, те щось, на що й слова немає, здіймається з древньої, забутої, злашсаної, лютої пітьми, котра знайшла собі прихисток на самому дні очей.

Дивні сили нуртують у тому брудному підвалі. Час розмотується на двох, тим часом як ілюзії стрімко тануть – Заклиначі, зрештою, народжуються мертвими, а рабог не завжди був птахом.

Юлен уважно вдивляється в себе, зазирає у власні заплющені очі, і хоч їй на обличчя спадає вся стара темрява цього льоху впереміш із світлим волоссям, це не закриває їй виду.

З якоїсь іншої казки до її ніздрів долинає запах тліну густих сріблистих туманів пінистих згубних морів, що потайки точать край якогось іншого світу; можливо, саме в тому морі вмиються останні птахолови.

Темної постаті, що звелася з підлоги, заточилася, замалим не перечепилася через неї, і хапаючись за стіни побрела до дверей, Юлен уже не бачить.

Десь вдалині брязнули тисячі скелець – чи то розбиваючись на друзки, чи то збираючись докупи. Славнозвісні Володареві дзерка-

ла, – здогадався Видьмо. У когось із них, безсумнівно, з'явився ще один мешканець – Цезарій, який зник у повітрі якусь мить тому.

Унизу в марній спробі не пропустити в ці переходи сонця поспіхом грюкнула брама. А потім відчинилися двері...

Людина на роздоріжжі – перший Видьмів спогад про себе. Він не знає, чи було щось до того, а чи він таким народився, без будь-чієї допомоги – підстаркуватим чолов'ягою, що стоїть посеред людного перехрестя та витріщається на небо. Замість минулого він мав десяток легенд – щоразу іншу, головне – не забути, де чия, – доки за його спиною не накопичилося достатньо подій, щоби зварганити з них таке-сяке життя. Спочатку, зачувши, що Варта розшукує карного злочинця, він злодійкувато розкирався й ховався в найтемніший кут – може, й справді скоїв щось недобре в тій порожнечі до перехрестя. Доки не минуло достатньо часу, щоби встиг померти й онук наймолодшого з того натовпу, Видьмо стороною озирався, зачуши крики Вартових! той натовп – знеособлена група людей, безлад ніг і плащів, облич, яких він не пам'ятає, – то його дім. Туди він повертається щоразу, коли потрапляє в безвихід. Обличчя, яке він згадує, як якір, коли навколо саме безумство, – з того перехрестя. Едине обличчя, яке він таки на-правду пам'ятає.

І зараз людина з цим обличчям стоїть перед ним, посміхаючись веселою посмішкою, якій за цих обставин просто немає місця в цьому замку.

– Вітаю, Видьме. Вибач, що затримався – їй-же-їй, не з моєї вини.

Видьму не стачає сили навіть на те, щоб порядно здивуватися. А може, він просто забагато дивувався протягом свого довгого віку й останніх стрімких днів. Він стомлено потер брову. Так, втіма – єдине, що нагадує Йому про те, що він іще живий. Хочеться

Ілюстровані, найрозповсюдженіші поетичні дзеркала – якщо розбити дзеркало, це привнесе сім років бд. Натовпство вважається, що якщо в домі багато дзеркал – то це на щастя. Заходна магія перевинує: така здатність дзеркал пояснюється їх еластичністю відбивати зло та фільтрувати добро. Слід залишувати всі дзеркала в домі, де єтото сім номер езотерики пояснюють це тим, що всі, чиє зображення ходить відбивало дзеркало, продовжують жити в іншому. Через це особливого, тобто обремененого ставлення вимагають створювати дзеркала чимось, євони скажуть на замки – так само перевинені пригодами й пам'яттою про людей, котрі давно померли. Найчеснішими видинами вважаються дзеркала з ув'язненими в них душами померлих – вони можуть накликати прокляття на цілий рід... (Магія дзеркал)

просто потрапити в натовп, вишкірений крізь ніч сотнями рук, перепливати з вулиці на вулицю, куди б не поніс його цей потік, і врешті бути викинутим на узбіччя – чи до корчми, чи до старого будинку, в якому зараз гуляє лише вітер і всіляка наволоч, чи до судилища... байдуже. У нього замало сил, щоби стати до останньої битви, і він просто питає:

– Що, та сама юна чаклунка, що мала за тебе пролити свою кров, виявилась недостатньо кмітливою? Чи злякалася в останню мить? Будь певен, це не так і легко – жертвувати своїм життям заради когось, кого навіть і не знаєш.

– Ну, деякі мої втілення пройшли через це, так що певний досвід я все ж маю, – широко всміхнувся Володар. – Що ж до дівчинки... о, не сумнівайся – вона не відступилася від свого призначення. То була справжня перлина – близкуча Заклиначка Ілюзій, віддана не як пес господареві, а як віруючий богові. До того ж, не слід забувати про те, що вона, певною мірою, була моєю дочкою.

– Якогось твого втілення, пущеного у світ лише з цією метою?

Володар весело кивнув.

– То була не єдина його мета, я завжди намагаюся скласти одразу кілька казок для кожного з моїх дзеркал – інакше увесь замок був би захаращений склом. Другу роль того аватара ти не раз зустрічав – такий собі Маврицій, мій вірний слуга при дворі. Хто ж винен, що той бевзь Хорогаст виявився таким спостережливим, і витя мандрагори не вдалося видати за відповідь місяця.

– То що, пророцтва не існує? – вжахнувшись, спитав пан Видьмо.

– Та ні, пророцтво-то якраз існує, ось тільки місяць виявився на диво мовчазним. Не переймайся, повернімося краще до нашої балочки про Заклиначів загалом і їхній вибір зокрема.

Видьмо оглянув кімнату в пошуках стільця, крісла, ослона, лави – чогось, на чому можна було б примостилися, обпертися спиною об стіну та заплющити очі. Перекуняти хоч мить, бодай на хвилину забути про все це безглуздя. Він проти своєї волі корився Володаревим наказам і приймав його правила. Просто не міг інакше.

– І тобі анітрохи її не жаль? – спитав він, хоч і не тому, що особливо переймався долею безіменної чаклунки, до тіла якої вже напевно добралися перші черви й щури, а просто щоби сказати бодай щось. Видьмо розумів, що це не ті слова, які він мав би сказати, – ті мали бути справжніми, карбованими, хоча ця розмова нічого й не вирішує.

– Жаль, – твердо відказав Володар. – Настали жорстокі часи, Видьме – час на зламі епох завжди є жорстоким, він вимагає від своїх дітей рішень і самозречень, які ніколи не знадобились би за інших обставин. Юлен – та чаклунка з пророцтва – одна з таких утрачених нагод. Якби вона не мала своєю смертю прокласти мені шлях, своїм життям вона принесла б значно більше користі. Її заклинацтво давало їй цю можливість, силами вона могла майже зрівнятися зі мною... а так – її кров'ю звершилася доля світу.

– І все? Тобі жаль її як втраченої нагоди? Шкодуєш, що більше не матимеш із неї ніякої користі? А тобі не жаль її як людини? Вона ніколи вже не поговорить зі своїми друзями, не побачить сонця... не знаю... косу не заплете, врешті-решт.

– Вона не носила коси, а людина як така, правду кажучи, так мало значить під цими небесами... Що ж до її життя й твоїх сентиментальних роздумів – Заклиначі Ілюзій народжуються мертвими, їхнє життя, що приходить із третім світанком, – цілковита ілюзія та чари, дані, зауваж, мною. Я маю цілковите право забажати їх повернути. Зазвичай я цього не роблю.

– То, може, на терезах зважувати: корисна людина – хай живе, не корисна – кінджал під ребра і кінець розмови?

– До речі, цікава думка. Запам'ятай на майбутнє – завжди слід уважно слухати своїх опонентів; іх, звичайно, іноді кидає в крайності, коли намагаються втоптати тебе в багно утвоїх власних очах, але трапляються й вартісніші ідеї. Врешті, лісів стає дедалі менше, драконів майже всіх перебили, цвіт папороті повискубували... Ні, Видьме, я не кровожерливий і не жорстокий. Я просто намагаюся мислити тверезо і прораховувати можливі наслідки кожної події. Якщо цей світ ішо якось тримається купи, попри всю ту дурню, яку морозить Казкар, ініціативу героїв і самодіяльність деяких кадрів на кшталт тебе, – то це лише завдяки старанням моїм та моїх Заклиначів Ілюзій.

Володар перевів подих і визирнув у вікно.

– Люблю я цю боротьбу з власною тінню... якби ще не доводилося розточкмачувати одне й те ж по кільканадцять разів – ціни б їй не було. – І, вже до Видьма, бо ж це було сказано, ніби його й у кімнаті не було, – Зауваж, ішо один факт на мою користь: заради мене йшли на смерть. Звичайно, далеко не всі, вони й так дуже багато роблять для мене. Самопожертва – то для обранців, зазвичай вистачає й самозречення, але сам факт... Ось твое дівчисько, те, що зараз із чаклуном-недоуком квапиться до замку, погодилося б на таке? Не хочеш її запропонувати?

Пан Видьмо зіткнув із полегкістю. Власне, розмову можна підтримувати для самої приємності – зараз можна говорити хоч про квіти. Зрештою все залежить від того, чи встигне Наталька знайти потрібне дзеркало... і чи вдасться Володар пересторог. Видьмо відірвав погляд від світлого неба та зглитнув, намагаючись бодай у власних вухах заглушити брязкіт брами, і байдуже дозволив собі сказати, що прийде на язик, проминувши голову.

Наталька не могла знати, що з точністю до останнього кроku повторює шлях пана Видьма Марла. Хвилинна зупинка під самою брамою, щоб із волосся витрусиця останній спогад про сонце. Очі звичають до напівтемряви.

А потім – такі ж швидкі кроки, що наздоганяють один одного, нескінченими круговими галереями, ніби змій пожирає свого хвоста. Вона зупиняється лише перед дзеркалами, а від друзок вмить сачається, ніби боїться побачити своє роздроблене відображення.

І так само, як від Видьма, на півкроku від неї відстає Торк.

– Ти не даєш їм вибору. Вони для тебе – марионетки, не більше. Вони не можуть не зіграти своєї ролі – можуть зробити це погано, не блискуче, але просто відмовитися – не можуть. Ти сам зізнався, що від особистості в такому світі нічого не залежить.

– Невже ти справді хочеш дати їм цілковиту свободу? Тоді я сильно переоцінив твої розумові здібності. Якщо в моєму світі нічого не залежить від особистості, то в твоєму ніхто взагалі не в силах буде нічого змінити. Так, я не даю їм вибору; але ти не даєш їм можливості. Ти не віриш їм, ніколи не наважишся довірити їм долі світу. Не переймайся, не ти один такий – це трагедія всіх недо-богів, які над людьми вивищилися, а справжньої величі так і не сягнули. А як наслідок – заздрять і тим, і тим: першим за те, що їм даровано не знати нічого, крім своєї буденності, а другим за те, що вони можуть вирішувати.

Смолоскипи спалахнули занадто одночасно. Між першим і останнім спалахом – у вікнах, на вулицях, у пивницях – ніхто не встиг і здивуватися. А потім дивуватися не стало часу. Попереджені діяли, а ті, хто нічого не підозрював, помирали або сиділи по кутках – залежно від того, як вирішили ті, хто переписав їхню долю.

Якби Володар бачив усе це, він би потішився. Збігалися й добігали свого кінця намертво злиті казки.

Тривожно роззиралися вояки, йдучи до свого першого бою.

Коли до бурмістрових дверей постукали, король саме писав листа до Л., невстановленої особи.

— До біса, коли ж урешті вщухне цей брязкіт? Невже не можна було сказати, щоби били швидше? Немає в тебе милосердя до моєї несивої голови, що не кажи, Видьме. Ну чому ти очі округлюєш, невже справді розраховував застати мене зненацька? Видьме, ти ж моя тінь, як би не викаблучувався. І Орден твій сміховинний, надто як придивитися уважніше: сімнадцять моїх втілень — і ти... Знаєш, я навіть сподіваюся, що так буде цікавіше — створити собі нові дзеркала, нові шляхи...

— То ти знов...

— Знов.

— І нічого не зробив?

— Як бачиш. Це було збіса весело — я й сам здивувався, що тобі вдалося зібрати майже всі складові пророцтва. Не знов, що в Догоризонті ще лишилися такі дивогляди.

— О Казкарю, як мені зараз хочеться дати тобі добрячого ляпаса... завсе — затво зневагу до всіх, крім твоєї безцінної особи, за цю посмішку, за це гадане милосердя... ой-йой-йой, я дозволю ім бути героями, бо вони народилися героями із золотим ополоником у зубах...

— Ати дозволиш ім піти, як слухняному стаду, за першим же бараном, якому забагнетися погратися в героя?

— Якщо вони цього захочуть — так.

— Гм... дивна то річ — цілковита свобода, і цілковито сліпа. До того ж, наскільки мені відомо — абсолютно й повністю недосяжна. Ось, наприклад, звідки ти взяв, що в тієї дівчинки немає казки? За якими ознаками ти це визначив?

— Ти блефуєш, — пересохлими губами прошамкав Видьмо.

— Ага, — легко погодився Володар.

— Чи все ж ні?

— Чи все ж ні.

Брязкіт унизу стих. Видьмо почекав якусь мить, щоби впевнитися, що то був не просто перепочинок, і зробив крок убік, закриваючи Володареві дорогу до дверей.

— Утім, це вже не має жодного значення. Я й не пропоную ім цілковитої свободи. Я вимагаю загальної справедливості.

— О, це щось новеньке, — пирхнув Володар, негречно повертаючись до Видьма спиною. — Око за око, зуб за зуб, і так до третього коліна?

— Якщо формулювати це так... певною мірою. Але це ще передбачає рівні можливості. Кожен може стати героем і змінити світ, чи принаймні своє життя, якщо захоче того.

— Ти сподіваєшся, що хтось цього справді захоче? Хтось справді захоче ризикувати своїм звичним, упорядкованим життям заради невизначененої мети, і то безусяких гарантій і шляхів до відступу? Ти мене смішиш, Видьме. Якби справді існував вільний вибір, навряд чи хтось обрав би важчий шлях. Бо жижки трусяться, колінця вгинаються, діти негодовані — завжди знайдеться тисяча відмов. Навіть якщо казки перестануть існувати, має залишитися віра в них — віра в те, що зі шляху, яким ти простуєш, нікуди не звернеш. Глянь на них — вони вже й зараз зажиріли, розлінувалися, ніхто й із місця не зрушить, як не даси добрячого копняка.

І Видьмо сказав:

— Я не вірю тобі. Ти просто рятуєш власну шкуру, як змій, над яким занесена палиця. Ти-бо знаєш, що твоє дзеркало також розбите, і тобі нікуди сховатися за справжньої загрози.

І Володар розсміявся:

— Ти тінь, брате. Як би ти не старався... Ти — монета лише з однією стороною, світ для тебе — чорно-білий. Видьме, не заперечуй — я ж тебе не перебивав. Для тебе це все дуже просто... так просто, що ти спробуєш без лихої думки — або й без жодної думки — втілити це в життя. Щиро намагаючись ощасливити цих людей.

Обое прислухались до тривожної тиші, що панувала в замку. Така буває під часгрози, коли все стихає за мить до того, як прогримить гром.

— Зрозумій врешті, вони не потребують того, що ти хочеш їм надати. Вони звикли схилятися перед вищими силами, долею, богами, королями — вони звикли, що за них вирішуватиме хтось інший. Просто так влаштовані їхні мізки. Вибір — найстрашніше, з чим може зіткнути їх це життя. А інші твої... пропозиції — що ж, то все дуже добре звучить, доки не втілити в життя. Ти ніколи не думав, що люди не бажають кривавої помсти, якою неминуче обернеться твоя справедливість?

Володар клацнув пальцями, як то буває роблять штукарі, перш ніж витягнути із засмальцованого капелюха легокрилого птаха.

— Давай-но проведемо невеличкий дослід. Уяви таке собі дівчатко — та будь-яке, їх у кожному селі більш ніж досить. Нехай у неї будуть сірі очі та каштанове волосся — зазвичай, так воно і є. І живе дівчатко до п'яти років тихо-мирно й горя не знає, аж раптом помирає її мама. З якогось полювання її просто привозять мертвю. Дівчатку не ска-

жуть, що ж там сталося насправді – воно і справді було замалим, а там – стерлося-забулося. Може, кінь схаралудився, скинув вершницю й та зламала собі карк. Може, батько дівчинки необачно вистрелив і поцілив свою дружину. В будь-якому разі далі події можуть розвиватися на два способи...

Далеко внизу, в підземеллях, повних лункоїтиші, безгучно плакала Наталька, стискаючи в руках останнє дзеркало й навіть не розмазуючи по щоках рясні слізни. Торк, що намагався зазирнути в люстерько через її плече (що ж вона могла побачити там такого?), так нічого й не розгледів.

Вона плакала й шепотіла собі слова – молитву-немолитву, колискову-неколоскову, вони згасали на її вустах, присипаючи подих попелом. Чи то мінялася вона, чи то мінялося щось довкола. Ці підземелля, що чули багато, такого ще не чули.

– О всевідаючий Казкарю, що оповідю своєю виманив світ із небуття, не прошу в тебе ні доброї казки, ані спокою, ані щастя, ані пробачення; ані світла, ані темряви не прошу в тебе, ані води, ані тіні, ані любові твоєї, ані ненависті – смертью своєю присягаюся, бо минув час на це, або не настав. Я не прошу в тебе ні шани, ані слави, ані багатства – ані для себе, ані для будь-кого іншого, бо ж яке це тепер має значення. Я не прошу ні кари для винних, ані винагороди для праведників, бо кожен є найбільшим злочинцем і найяснішим героєм водночас. Тож я прошу в тебе лише милосердя – для всіх, хто гідний був чи не гідний, для тих, хто благатиме його чи хоч одного твого погляду, і для тих, хто відвернеться, для тих, хто зрадили себе чи зrekлися близьких. Ось про що я благаю тебе, о всемогутній Казкарю, хоч і не сміла робити цього.

Вона досягла кінця свого шляху. Від веселого Догоризонта, де споконвіку легко жили й легко вмирали – до захланного Краю Світу, де під диким небом воляє беззвинно пролита кров. Там, за морем, рукоїзатиснутим у ній мечем підтримували слова. У цьому порожньому краї не було й такого благословлення. Вдалині, за обрєм, де море лиже багряні хмари, люди достеменно знали, що є добро, а що – зло, а світло й темрява любісінько співіснували. За межею розбитого на координати, втиснутого в мапи неба ні правди, ані брехні не було – але не було й перемир'я у війні між ними, де перемога до болю нагадувала поразку.

Бо ж такі та рідкісні речі – милосердя переможця; справедливість переможеної.

— У будь-якому разі далі події можуть розвиватися на два способи. Якщо в смерті жінки винен був той немолодий нечистокровний кінь, куплений за безцінь у мандрівних конокрадів — наскільки можна вважати винною нерозумну тварину — що ж, коня до різника, і справі кінець. Але невже ти справді думаєш, що дівчинці стане легше, якщо вона побачить того коня безжизнім, оббілованим, пошматованім на кавалки собачого харчу? Того самого скакуна, якого вона так щиро любить, як багато хто не зможе полюбити й людину, того самого, верхи на якому вона багато років потому вирушить у свої перші мандри?

Володар спинився; з підземель до вежі не могло долинути жодного звуку.

— Якщо ж винен у всьому необачний батько... О, тут іще цікавіше. Ну, вигадати цікавий спосіб загнати його в гріб і ти маєш, тому передємо зразу до головного. Бідаху кладуть у склеп поруч із його дружиною, і світлої їм казки. А наша дівчинка залишається без жодної рідної душі — ну не назвеш же ти опорою отого зуха, побратима її батька? Особисто я йому й торішнього снігу охороняти не довірив би, мовчу вже про дитину. І так причарована смертю, бо в силу деяких обставин смерть є єдиною певною річчю в її житті, дівчинка годинами сидить під дверима склепу, забиваючи про сонце, їжу та гру. Від природи мовчазна, вона перестає говорити взагалі. Миршава — тане на очах. Врешті її знаходять мертвю там же, на холодних сходах — довге перебування біля них, що вже відійшли, не йде на користь ані живим, ані померлим, вабить душі з одного боку на інший, доки не опиняється в присмерку, і сплутує казки. Або ж... початок той самий, тільки замість сидіти під склепом, дівчинка годинами блукає лісом і дорогами, шукаючи на свою казку... перепрошую, на свою голову — небезпечних пригод. А пригоди, будь певен, не забаряться, бо місцина то глуха, здавна славиться кількістю диких звірів і лотрів, що тікають із в'язниць усіх короліств.

— Ти викривлюєш усе залежно від того, що саме хочеш довести. А якби хтось підняв на ту ж дівчинку озброєну руку, хоч би й ті жлотри, про яких ти згадував, — то чи не має та рука всхонути?

На Торковій руці палахкотіли останні промені сонця, що заходило за гори десь за його спину. Ця рука, за яку ще можна було схопити, до якої так легко дотягнутися, була простягнута із зовсім іншого крайобразу. На темній стіні підземелля світла не було.

Наталька не знала, що було ілюзією — підземелля, в які вона ще

могла зазирнути, доки лунке повітря не зімкнулося остаточно за її спиною, ачи надійні, хоч і пощерблені вітром та часом мури навколо Вежі, що на Краю, які самі кинулися їй під ноги.

— Я просто наводжу свої докази та не чіпаю твоїх — врешті, мушиш же й ти щось сказати, щоби вийшла людська розмова.

— Зі звірами не ведуть людських розмов, Володарю, — і Видьмо гірко скривився. — Я не вірю тобі, як ти не дослухаєшся до моїх слів. У замку не лишилося нікого, крім нас двох — ти теж, сподіваєшся, зауважив, що мої юні друзі повернулися до свого світу — і ніщо не завадить мені знищити тебе, а що нема іншого шляху, то разом із цим клятим замком, цими безживними горами...

— І собою. Цікаво, як ти збираєшся це зробити.

— Самовпевненість ще нікому не пішла на користь, мій Володарю. Не ти один знаєш і вільно розпоряджаєшся іменами Химер.

— Один твій вірний слуга необачно надав сімнадцятій безіменній ім'я смерті — ім'я знищення, як направду, бо ж ім'я її відтепер...

— Пес, — кинув король, стаючи до двобою. Фрельк стерпів, і тільки міцніше стис меча. З суперниками не сперечаються, і тим паче — перед ними не виправдовуються.

Ніч вишкірена до світанку тисячею рук і лез, і посеред цього кола — двое, зачайвши подих. Навпочіпки обходять стихлу смерть, що скрутилася клубком посередині.

Мечі — двійко приручених змій — сичать у повітря, ляскавуть залізними язиками, викресуючи іскри.

Невідомо, хто мав би вийти звідти переможцем — якщо й можна приймати ставки, то хіба навмання, не більш як на десять золотників («довірюю лише Казкареві, всі інші нехай платять готівкою») — у Рудольфа були кращі вчителі, яких тільки можна купити за дзвінку монету, а у Фрелька те, чого не купиш за гроши, — досвід. Хоча хто зна, чи вирішальним був досвід, чи повітря, що завмирає в легенях у глядачів, вкриваючись памороззю напруги, і потім випурхує з легким шелестінням, ніби сторінка рветься чи голуб крилом стирає з каменя пушину, чи дивна ковка меча, привезеного в пістрявому міхові разом із іншою чудернацькою зброєю, схожою на прикраси, із далеких запустельних країв; а чи все це писано червоним атраментом химерним старожитним письмом у забутому манускрипти. Dunno.

Напевно, все ж Рудольф відзначав би свою перемогу — принаймні, він першим підняв меча, першим заніс його, діяти мало саме за-

лізо, падати вниз крізь повітря – те, що замерзло в легенях, рука стала просто продовженням руків'я, не здатна ні змінити нічого, ані зупинити, ані віправити мечеву помилку; Фрельк бачив те за лізо й ту руку, і хоч і сам уже заніс меча, розумів, що вже не встигне – ні відбити чужої зброї, ані випередити.

Несподівано король відчув страшенну втому – не ту, коли немає сил на дію, а коли немає сил віправдати, знайти причину, сенс руху. В пустелі люди, вражені такою втомую, помирають зі спраги за крок від джерела.

Ця непотрібна війна раптом здалась Йому марною й безглазою; ні, Рудольф, звичайно, не замислився зненацька над долями всіх тих, кого він веде на вірну смерть, – таким він ніколи не переклався, врешті-бо був королем, а бажання короля – закон. Просто у всій цій катастрофі, та й усьому житті надто малу роль грава його власна воля. Він, правитель найбільшої держави Догоризонта, головнокомандувач тридцятитисячного війська, Казкаревою воовою король, що тільки-но починав своє правління, почувся соломінкою у вирі, яку кидає від берега до берега й кожної ліпшої міті може затягнути в глибину. У виру було безліч імен – титул, етикет, радник, верховний маг, провидіння, казка... Не король своєю особистістю творив вир, а вир творив короля, і Рудольфу стало байдуже, він сидітиме на троні, а чи будь-хто інший. Чи то пак – Йому нестримно захотілося скинути із себе це ярмо, але ярмо було у всьому: натовп, наляканий власним зухвалством, плащ із золотої парчі, срібний перстень із каменем – драконячим оком – усе це було те саме ярмо, тягар, що засмоктував у потік і тягнув усе далі й далі.

Ніхто не зміг би зупинити меча, який ув останню мить перед ударом здобуває свою власну волю. Зі звичайних людей – ніхто, але Рудольф був останнім із роду королів-воїнів, що древністю й шляхетністю своїми майже зрівнявся з горами; про них казано, що й народжувалися з мечем у руці.

І Йому – вдалося. Те, чого не зумів Фрельк, коли зрозумів, що суперник – беззбройний; те, що не зумів би під цими небесами більше ніхто.

Власне, ото й все, що можна додати до цієї історії, не ризикнувшись згіріти проти правди. Коли Фрельк ледве не силоміць витягнув на ганок бурмістрового будинку Фердика, на вулиці вже зібрался порядний натовп. Десятам, безсумнівно, стояла й Наталька. Невідомо, хто перший вигукнув: «Король помер! Слава Королю!»

МАРГІНАЛІЯ 3, ЗАМІСТЬ ЕПЛОГУ

Королювання Фердинанда XVIII Пфупфа Амадея Брячеслава Заратустри де Нобіля, званого також Фердинандом Мудрим, було довгим і щасливим, хоч під час криз він і погрожував (як на самому початку королювання) передати скіпетр своєму радникові й головнокомандувачу війська, Фрельку Сигізмунду Теодору Радомиру Райнольду Гуону Вальгринду Лютомиру Віндальву Аргейму Августину Евальду Герду Торальву Ремігію Мельхіору Балтазару Дарію ХІІІ Ілському. За час його королювання вдалося поповнити скарбницю та майже втріч збільшити площу Зеленого краю за рахунок здійснення частини планів Рудольфа й підписання ряду договорів із сусідніми королівствами.

Син честолюбного головнокомандувача і хрещеник короля, Амадей Густав Северин Гарольд Юл Мельхіор Балтазар Дарій ХХІV Ілський, відкрив піший шлях із Догоризонта до Краю Світу через руду пустелю за Локутом.

Жінки рідко зустрічаються на сторінках тогоджасних хронік, та певним свідченням про Натальчину долю може служити герб роду Ілських, на якому до основного зображення – змії, що обвиває меч, – додався загадковий вітрильник у рамі – чи то картина, чи то дзеркало.

Що ж до протистояння Володаря Й Видьма, то не можна сказати напевно, ані чим воно скінчилося, ані як потім склалася казка, чи доля, цих двох – навіки пов'язаних і навіки протиставлених один одному, як скеля та її відображення. Дехто все ще вірить у долю, дехто відхрещується, дехто живе, як живеться, не переймаючись такими дурницями. У Вежі, що на Краю (згідно з даними останніх археологічних розкопок, вона стояла на тому місці, де зараз розташоване місто Рибне), свого часу ходила легенда про старого божевільного продавця люстерок, але чи має вона стосунок до цієї історії – невідомо.

Від довгого письма боліли пальці. Хроніст не був певен, чи історія справді була такою, якою він її описав. Не певен був навіть, чи Йому хотілося б, щоби світ мав за плечима таке минуле.

«Треба буде вставити десь у текст своє ім'я – буде пожива для наступних хроністів», – відсторонено подумалося Йому.

За вікном на небо, постаріле від тисяч звернених на нього поглядів, поволі викочувалося ранкове сонце. На те саме небо, що колись бачило Володаря Й пана Видьма.

Або не бачило. Хто зна. *

Дуже уявний світ

Катерина БАБКІНА

Кожен може витворити собі уявний світ. Найчастіше він максимально наблизений до світу реального – різниця полягає лише в незначній похибці сприймання, та ще в неможливості опанувати знання про той реальний світ. Такі світи є спрощеними моделями реальності – й що близьчка модель до оригіналу, то простіше вони співвідносяться та взаємодіють. І взаємодія ця неминуча, адже який би світ не існував ув уяві людини – жити йї все одно доводиться за законами об'єктивної дійсності. Свідоме ж витворення світів, принципово відмінних від світу єдиного й справжнього, є одним із основних захисних механізмів свідомості й звуться сублімацією.

Якщо людина намагається жити в такому світі сама, а тим більше – силується змусити реальність функціонувати за уявними законами й принципами – це психічна аномалія. Якщо ж людина населяє цей уявний світ уявними ж персонажами, наповнюю його історіями, подіями й фактами, а потім у друкованому чи іншому вигляді представляє для ознайомлення широкому реальному загалові – то це творчий метод, перспективний і такий, що цілком успішно співвідноситься не лише з дійсністю, а й із попитом на літературу жанру фентезі.

Вигаданий (чи створений, що за певних обставин одне й те саме – але про це згодом) Ярославою Стріхою світ роману «Dunno, або Остання гра Володаря» має всі складові, необхідні для того, щоби нормально функціонувати в межах тексту: свою історію, географію,

СУБЛІМАЦІЯ – психічний процес сформування енергії афективних почуттяв на ідеї соціальної діяльності або творчості («Великий тлумаччий словник сучасної української мови» онлайн).

мітологію чи релігію, населення, соціальну ієрархію, тваринний і рослинний світ, злого генія й героя-рятівника. Витворений на противагу дійсності, він є своєрідним синтезом усіх уявних світів, які існували до того. Бо ж фентезі – це не лише література: крім чималої кількості книг, з якими вочевидь добре знайома авторка, існують імперії Інтернет-порталів, рольові ігри, костюмовані дефіляди й, зрештою, ціла субкультура. Основа все ж книжна – бо саме звідти беруть початок усі уявні світи: Книги – це те єдине, що возвеличує людину й робить її подібною до Казкаря; це диво, що завжди близьке до нас, – витворити чи бодай уявити нову, хоч би химерну казку. Тож не дарма нехай і злим, а все ж Володарем світу в романі виявляється врешті Архіварій, хоронитель книг.

Не йдеться, втім, про те, що той світ, який уявила собі Ярослава Стріха, є лише синтезом уважно прочитаного чужого. І Дорогизонт, і Зелений Край, і Вежа, що на Краю, й усі ті, хто мешкають у таких дивних місцях, є цілком самобутнimi, і вже бодай через це в них варто повірити. Натомість сам світ роману має досить багато від світу реального: суперечність соціальних позицій, стала зміну пір року та сталий же вплив цієї зміни на настрій героїв, відносно звичайні властивості таких матерій, як вода, вогонь і повітря, відносно ймовірну, хоча й нічим не підтверджену, історію світотворення й нарешті цілком українську, зрозумілу й доступну мову, якою нам про цей світ оповідають. Що ж до відмінностей, то серед них варто зауважити такі ознаки, як скінченність світу, його явну непоодинокість і виняткове сприяння щодо прояву в людях різноманітних надзвичайних здібностей. Світ скінчений, бо є в ньому певне місце, далі якого нічого нема – принаймні ця думка побутує серед героїв роману. Світ непоодинокий – бодай тому, що вступ до роману написано від імені особи, вочевидь у цьому світі чужої (а відтак існує світ інший, де особа ця не чужа). Світ сприяє розвитку надприродних здібностей, бо є в ньому чарівники, маги та заклинателі.

Сам же роман має достатньо від інших романів подібного жанру, тобто від різноманітного фентезі – саме стільки, щоби не виникало сумнівів щодо жанрового визначення, але водночас саме стільки, щоби знову ж таки не виникало сумнівів стосовно оригінальності й первинності твору, ну й – порядності автора. Серед спільніх рис: згадані вже злий геній та герой-рятівник, тривала подорож цього героя (чи пак героїні Натальки), перепони на шляху до мети, магічні дзеркала, потойбічні з'яви, мечі й вершники, вежі й замки, змови й заколоти, королі й чаклуни, і тіні, які протистоять власним господам.

ФАНТАСТИЧНИЙ І. Який
с витвором фантастії узен //
Створення творчою фантазою;
казковий, чарівний // Поглядання з
фантастикою // Який належить
до фантастики має казкову
основу. 2. Який не єснує в дійсності;
вигаданий, уявний. 3. Який не
спирається на реальну дійсність;
необдумований, неможливий,
нездійснений. 4. Який належить
витвор фантази; не схожий на цю
реальну; химерний, казковий. 5.
Який виходить за межі звичайного,
аномального, який ефектно
прагаючий чи тощо; надзвичайний,
дивовижний, розлучний // Дивний,
чудний; недоладний («Великий
туманний словник сучасної
української мови» онлайн).

світів, просто вигадуючи казки. У нього був поплічник, майже рівня йому в могутності, що любив його понад життя – і життя поклав на те, щоби записувати Казкареві історії. Інколи він грався, дописуючи щось своє... Це є Володар. Володар надумав змінити світопорядок, на гірше чи на краще – не знає ніхто, втім, мабуть, на гірше. Світопорядок, до речі, є таким: світ тримається на шістнадцяти Химерах із іменами – по одній на явища, що є підмурівками нашого життя, – і одній безіменній. Щодо її природи здавна точиться дискусії – не буду заглиблюватися в них, але відзначу свою улюблена гіпотезу: при створенні котроїсь із Химеру Казкаря просто двоїлося в очах. Отже, світ і все, в ньому суще, ґрунтуються на сімнадцяти Химерах, ілюзіях – відповідно, ілюзію є також дійсність, що нас оточує. І є неоковирний пан Видьмо Марл – один із аватарів, чи пак тіней Володаря: Він Володар, але він у той же час і людина – смертельно знуджена й виснажена самотністю. (...) Тож Володареві залишалося тільки створити власну тінь – тінь як особу, протиставлену йому. Можливо, Видьмо єдиний, із ким він рахується. Видьмові світ припав до душі, й він почувався відповідальним за його збереження в дійсному стані – і для цього знаходить дівчину, яка не має казки, проте має долю, не під владну нікому, окрім неї самої (образ, до речі, чудово втілює взірець людської повноцінності). Згідно з пророцтвом, саме вона здатна зберегти світ від змін.

розвивши дзеркало в замку на краю світу. Саме те дзеркало, в якому заховав свою найпотужнішу подобу Володар, бо так він акумулює свої сили.

Крім такої біди з Володарем, вигаданий світ має, звісно, ще певні проблеми – упирів і розбійників, нерозумного й жорстокого короля, загадкове зелене море, міста з вулицями-лабіринтами та іншими просторовими фокусами, і врешті такі прості й звичні читачеві дощ, сум за домівкою, страх, вагання й проблему вибору... Абсолютно реальною відтак виглядає дівчинка Наталька в уявному світі – як і тисячі дівчаток її вікової категорії, до яких, слід зазначити, належить і авторка, Наталька вагається, боиться і часом буває легковажною; не слухає батька та б'ється об заклад із товарищем; знає, що не слід розмовляти з незнайомими, однак охоче вступає в бесіду, бо прагне пригод; готова взяти на себе відповіальність за врятування світу, одночас відчайдушно сумує за батьком і рідною Видолинкою; гнівається, коли хтось намагається вирішити її долю за неї та сама переїмається не лише своєю, а й чужими долями. І супутники її – Фрельк і Фердик – уособлюють саме ті риси, якими всі, мабуть, хотіли б наділити людей, котрі поруч: один – безстрашний воїн, інший – мудрий правитель, і обидвое до скону віддані Натальці. Ще один приклад відданості в романі – чаклунка Юлен, яка, згідно з пророцтвом, має померти для того, щоб у світ прийшов Володар. І помирає, вимошуючи кров'ю свою дорогу Володареві. Знаете, до речі, чим дівчина займалася до того? Юлен – Заклиначка Ілюзій, вона чарами своїми охороняє Химер, щоби, не дай боже, не змінилося щось у цьому ілюзорному світі. Намацуєте паралелі з дійсністю? Думаю, кожен час від часу завзято заклинає власні ілюзії, прагнучи й надалі сприймати світ таким, яким би хотілося, щоб він був.

У уявному світі роману компактно й пропорційно вміщено все те, чого бракує авторові в житті, і, можливо, не лише авторові: і пригоди, і яскраві, сильні емоції, і викриття дійсності, яка видається нам не гідною існування. Цей дуже уявний світ і цей дуже фантастичний роман – безперечно, автобіографічні, тільки в основу покладено не події з життя, а фантазії та мрії авторки.

Роман, як і належить будь-якій нормальній казці та бодай більш-менш повноцінній мрії, закінчується добре. Можливо, тому й світ, описаний Ярославою Стріховою, хоч і дуже відмінний від реального, все ж дуже ймовірний, такий, що в його існування повірити зовсім не складно, – бо ж завжди хочеться вірити в те, що будь-який світ ще можна врятувати, особливо той, у якому доводиться жити.

передплатний індекс 744

ІДЕРНОВАДА

Космомиші, русалоньки та інші

Марина ПАВЛЕНКО. Руслонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських / Мал. Н.Шишковської.

Лєся ВОРОНИНА. Таємниця Пурпурової планети: Фантастична повість / Мал. К.Білетіної.

Олександр ДЕРМАНСЬКИЙ. Король буків, або Таємниця Смарагдової книги / Мал. В.Богданюк. – Вінниця: Теза, Соняшник, 2005, 224+176+160 с. (сер. «Пригодницька бібліотека»).

Оксана Забужко любить перечитувати «Вінні Пуха» Алана Мілна. Собі зізнається, що досі вважаю від сім «Хронік Нарнії» улюбленою літературою. По-справжньому хороша дитяча література повинна подобатися дорослим. Керуючись цією, можливо дещо спірною тезою, я звернула увагу на серію «Пригодницька бібліотека» (вінницьке видавництво «Теза»), девізом якої є «Привчайте дітей до гарного!». Серед авторів серії такі відомі імена, як Марина та Сергій Даченки, Лєся Воронина, Олександр Дерманський, Галина Малик. Книги орієнтовані на читачів молодшого та середнього шкільного віку. А от чи будуть вони так само цікаві батькам дітей, їх старшим сестричкам та братикам? І головне – чи будуть згадувати малята ці книжки, як згадую я, наприклад, «Країну сонячних зайчиків» Всеволода Нестайка?

Книга «Руслонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» Марини Павленко, до

Маріка НАБОКА.

...народилася в 1986 році. Закінчила Український гуманітарний лицей КНУ. Нині навчається на 2 курсі Інституту журналістики Національного університету імені Тараса Шевченка.

Найд 9–12-річні читачі обожнюють вигадливі. Тому ми пропонуємо тільки відомі твори з едапами ілюстраціями. Надаємо перевагу новим текстам. Замовка друкуємо й переклади. Редакційна рада дуже відповідально добирає твори й ілюстрації, бо економічно ми не можемо плава складити. Відбирали ежко, але неймовірно цікаво. Віддаємо тільки те, що самим подобається (Валерій БРИЗАНЬ, головний редактор «Тези»).

речі, якраз і нагадала мені його творчість. Її жанр можна означити як «жіночий роман» для середнього шкільного віку. Дуже правдоподібно описане життя семикласниці, її почуття та щоденні турботи. Про сучасні реалії сказано без замовчувань, притаманних дитячій літературі (біdnість, дитяче куріння, крадіжки, підлітковий сленг). Але насправді це, як сказано в передмові, «справжнісінка сучасна казка», котра, мабуть, сприймається дітьми навіть краще за вигадані світи чи космічні подорожі.

До романтичної лінії додаються пригодницька й фантастична. Головна геройня потрапляє в минуле. Через історію одного роду авторка намагається показати історію України ХХ століття. Тут – і розповідь про громадянську війну, і про голодомор, але жива, легка, зовсім не схожа на підручник із історії. А це спонукає дітей зацікавитися своїм родоводом, долею своєї родини. Ким були їхні пращури: селянами, дворянами, міщенками? За кого воювали під час громадянської війни? Як пережили голодомор? Які реліквії зберігаються в родині? Прочитана разом із батьками книжка зробить для виховання дитини набагато більше, ніж години повчань і нотацій.

Якщо з «Русалоньки...» можна було б зробити фільм для родинного перегляду, то «Таємниця пурпурової планети» Лесі Вороніної нагадує комікс, або й взагалі мультсеріал. Бо на серіал і подій, і героїв вистачає. У цій книжці живуть: хижі банани, Співочі банани, а також бананожери, космічні равлики та космічні пацюки, кльоцики та голкохвости, а ще – хлюсики й найстрашніший злодій усіх часів та народів – Великий володар темряви Краш (який у підсумку виявляється простим космомишем). Єдина, як на мене, невідповідність у книжці – занадто розмиті й нечіткі ілюстрації.

Ще одна захоплююча книжечка серії – «Король буків, або Таємниця Смарагдової книги» Олександра Дерманського. Досить детально, як на дитячу книжку, продуманий фантастичний світ разом із його мешканцями, історією з найдавніших часів, власною мітологією, календарем та літочисленням. Особливу симпатію викликає те, що книжка сповнена гумору та іронії, які, звичайно, не завжди зрозумілі

дітям, але дорослі будуть у захваті. Дракони тут під дію злих чарів втратили здатність дихати вогнем і займаються землеробством, дерево-співуни п'яніють від своїх же плодів і співають пісні УПА в хорошому гуморі та «Мусі-пусі, міленькій мой», коли сумують; а песиголовців, які охороняють злого чаклуна, звати Білка та Стрілка, тож і репертуар у них відповідний – «Земля в ілюмінаторе!»

Ну що ж, гадаю, чимало матусь і татусів залишки вирушать у мандри сторінками «Пригодницької бібліотеки» разом із власними дітлахами. Адже, як сказав ув одному зі своїх романів Мішель Уельбек, «людина ніколи не стає по-справжньому дорослою».

І якщо раніше деякі книжки, які писалися для дорослих, із часом ставали дитячими, то зараз, здається, необхідний зворотний процес. Нехай дорослі серед сути суету знайдуть час повчитися мріяти разом зі своєю дитиною та її улюбленою книжкою.

Дев'яносто років самотності

— Катерина БАБІСНА —

Габріель Гарсія МАРКЕС.
Записник з моїми сумними курвами //
Всесвіт, ч.11–12, 2005

Ще в середніх класах середньої ж школи, коли ми не могли запам'ятати якихось деталей, імен героїв чи окремих відгалужень сюжету великих художніх творів, нас лякали Маркесом. Він, казали, детально, дотримуючись усіх подробиць, розлого пише про довгі-довгі життя багатьох людей одразу. Є в цьому, погодьтеся, щось параноїдальне – детальне довг-довге життя з усіма його подробицями. Тому не знаю, чого ми лякалися більше – чи то перспективи необхідності перевантажити запам'ятовуванням свій юний мозок, чи це прихованої в самому формулюванні фрази побутової параної, що нею просякнуте, зрештою, будь-яке життя – і довге, і коротке, і самотнє, і творче, і повноцінне, й обмежене, й навіть зовсім безсенсовне – кожен однаково знає про своє життя напевне лише одне: рано чи пізно воно припиниться.

Маркес – страшний, довгий-довгий, детальний Маркес – робить тут хід конем і каже – зась. «Коли мені виповнювалося дев'яносто, я

Параноїдальний
синдром – психопатологічний
синдром, варіант синдрому мазичі.
Характеризується наявністю
систематизованої мазичної
вигадливості, переслідування,
речовине («Психологічний словник»
онлайн).

захотів подарувати собі ніч божевільного кохання з юною незайманкою». На тлі такої простоти за конструкцією фрази будь-які параноїальні думки, а зокрема, думки про скінченність нашого життя, поступаються місцем жвавій цікавості. Письменник сам собі гречно прочиняє двері, себто – прочиняє канали сприйняття

своїх читачів. І розповідає цілком просту, хоча й нетривіальну історію: старий дідусь приходить до повії, повія незаймана і юна, повія приспана ліками, ніч спекотна, старий дідусь закохується (ходять чутки, що подібну фабулу має одна маловідома повість Ясунари Кавабати, але особисто я чуток цих ані підтвердити, ані спростувати наразі не можу). Ось так просто, і реалізм не тримає попід ручку містику, хай тобі грець, магічним же реалізмом нас-бо також лякали в школі. Все інше – деталі. Деталі – Латинська Америка, всі ці пасати, патіо, сієсти, Діаріо де ля Пас, Ель Амбрэ ді Оро та інші херонімо ортега. Деталі – трухлявий неосяжний дім, сповнений платівок, книг, привидів і самотності, що її плекав і старанно дотримувався всі дев'янносто років життя головний герой. Деталі – старечча зморшкувана шкіра й потворність старого тіла, деталі – рої спогадів і асоціацій, деталі – нотатник, куди занесено дбайливо й акуратно всіх п'ятсот чотирнадцять коханок героя, що йм він платив за любощі – позаяк безкоштовних втіх не визнавав (а «перервав я список, коли мое тіло вже не надавалося для стількох і я міг продовжувати вести лік без паперу»). До речі, саме на честь цієї деталі власне названо роман – «Записник із моїми сумними курвами».

Курви, зрештою, – неголовне в житті, так само як і недільні дописи до газети, невміння поводитися з котами чи прихильність до маминої старої піаноли (її все ж таки продано в останньому розділі заради можливості бути присутнім поруч із юним, сплячим коханим тілом), а головне – те, що навіть у дев'янносто років будь-кого може спіктати кохання – палке, перше й справжнє.

Дівчина, до якої навідується старий герой, за словами хазяйки публічного дому, пришивава гудзики на фабриці та їздить на велосипеді, дівчина має 14 років, вона незаймана й під час побачень постійно спить. Що ще потрібно для щастя? Навіть якщо солодкий сон її штучний, викликаний трунками господині борделю. Вперше в житті в серці старого постійного відвідувача дому розпусти спалахує кохан-

ня до жінки – а відтак не потрібні йому ані фізичні втіхи, ані взагалі будь-що від дівчини. Так і не прокидается вона жодного разу до кінця роману, так і не знає ніхто – який у неї голос, як вона рухається, що любить їсти й пити, ба навіть – як її звуть. Вона – надихає. В даному випадку – насамперед надихає жити. Більшого від неї ніхто не хоче.

Саме тому «Записник...» – це не роман про любов, це роман про самотність. Самотність не як проблему, стан чи тимчасові обставини – самотність як спосіб життя і самоусвідомлення. Самотність як самодостатність. Самотність як самовдосконалення.

Роман закінчується дещо несподівано – після кульмінації, тобто вбивства одного з клієнтів борделю, зникнення як його хазяйки, так і юної сплячої красуні, після всіх підозр і поневірянь – я кохаю її, каже головний герой. Вона кохає тебе, каже хазяйка борделю. І ось воно, сонячне щастя Латинської Америки, прибраний самотній дім, де вони будуть разом, папері й чорнильниця, поштове річкове судно з гудінням входить у гавань порту...

Відомо, що старий дотепник Маркес змінив завершення роману після випуску контрафактного піратського тиражу. Контрафактні примірники стали відтак раритетами, і особисто мені так і свербить прочитати саме отої, перший Записник із Маркесовими сумними курвами – тільки звідти я зможу дізнатися, чи часом оте річкове судно сонячного ранку в останньому абзаці входило не в одну з гаваней Нью-Йорка? Бо ж саме туди, за Маркесом, потрапляють душі померлих. У велике метушливе місто, де немає ані спокою, ані усамітнення, ані такої солодкої, сповненої надії і спогадів самотності.

Мистецтво як ліки

Богдан Олег ТОРОБЧУК

«Касталія». Галерея на території психіатричної лікарні. –
К.: Факт, 2005, 108 с.

Світ знов і любив, щоправда – іноді вже по смерті, – багатьох психічно хворих художників, варто згадати хоча б таких – Ван Гог,

Сальвадор Далі, Фріда Кало, чиї твори, безумовно, є класикою мистецтва. Нездужання не завадило їм творити насправді видатні речі, робити революції в малярстві, проживати своє неповторне життя, самоввідано присвячуючи його творчості.

Врубель – ще один художник зі світовим іменем – значно більше причетний до нашої оповіді, й не лише своєю хворобою чи творчістю. В книзі постаті цього митця присвячена окрема стаття, й не дарма – й розписи Врубеля в Кирилівській церкві, й картини в галереї «Касталія» існують в одному просторі. Й не лише в географічному тлумаченні цього слова (адже психіатрична лікарня знаходиться в якихось «317 кроках» від церкви), а й у більш образному – «є одна властивість, притаманна всім без винятку художникам-пациєнтам, що зближує їх радше з Врубелем, аніж з багатьма учасниками сучасних виставок... це – безумовна, повна і глибока щирість».

У нещирості цих художників, справді, важко звинуватити – проираючись крізь тенета хвороби, вони намагаються донести важливу частину самих себе – творчість – до людей. І зробити це їм дають змогу виставки, організовані в галереї «Касталія». Репродукції картин, що виставлялися в галереї, якраз і посідають чільне місце в книзі-альбомі. Тут слід віддати належне упорядникам і видавцям: якість паперу, гарна передача кольорів і чіткість зображення, досить велика кількість репродукцій – все це дає нам змогу, не побувавши самим у «Касталії», оцінити роботи презентованих там митців. Також видання оздоблене багатьма фотографіями – здебільшого це різноманітні фотопейзажі «павлівки», як часто в побуті називають психіатричну клініку. Слід відзначити майстерність цих фоторобіт, що передають особливий світ лікарні, її «природу й культуру», її людей та загратовані вікна.

Богдан Олег ТОРОВЧУК

– формувальник залізобетонних виробів, поет, художник, скульптор.

Керівник Кіївської організації міжгуральній гілки «ЛітературФ» – «eZilla», модератор рунет-саюту, присвяченого молодій українській

літературі www.ltclub.lviv.ua.

Народився в Житомирі 19 років тому, наразі мешкає в одному з гуртожитів Києва, досліджуючи гуртожитське життя в поезії та умотах. Автор концептуальної поетико-графічної збірки «Книга дослідів» (Житомир, 2002) і двадцяти п'яти міні-зброях поезії та поем (2002–2006). Виступає з читанням поезії в багатьох містах України.

Переможець юміох регіональних літературних конкурсів, публікувався в літературному журналі «поетія» Б./О. перекладена англійською та російською мовами. Має в активі три художні виставки в Києві, діє з них – у КНУ ім. Т.Шевченка. Виступає з виставами представником «музичного літературного покоління», з приєднанням якого найчастіше щадиться.

Сім окремих експозицій описані в альбомі, і кожна з них не подібна до попередніх. Є авторські та групові, дитячі експозиції та експозиції художників, що покинули цей світ. Психічна хвороба – зовсім не обов'язкова умова для митців, що їх роботи виставлені в «Касталії», адже керівництво галереї вирішило, що презентовані на виставках твори не кончують бути «соціально-художніми», натомість насамперед – «художньо-соціальними». Ця концепція справедливо виносила на передній план талант митця, а не наявність чи відсутність у нього психічних вад. Тому «Касталія» – це не територія безумства, а місце для мистецтва.

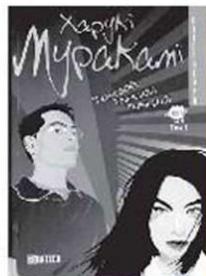
Описувати чи аналізувати репродукції картин, вміщених у альбомі, не має сенсу. Кожна з них позначена індивідуальністю автора, кожна – справді щира, і неважливо – то малюнок дитини чи картина якогось відомого київського художника, виставлена свого часу в «Касталії». До того ж, більше претвори розкажуть або професійні рецензії, опубліковані після презентації експозицій, виbrane з яких вміщено в книзі, або ж відгуки звичайних відвідувачів, які також можна побачити на сторінках цього видання.

А от власне про текст слід дещо сказати, хоч він і не є головним. Книга майже повністю російськомовна, це така собі компіляція різноманітних статей у пресі, рецензій чи просто замальовок, чогось середнього між есеями й статтями про мистецтво. Читається все легко й ненав'язливо, досить органічно вписується в концепцію книги. Але якщо читач шукає насолоди словами, а не просто публіцистику, то його явно не зацікавить текст «Касталії». Книга цінна іншим – висвітленням самої ідеї всепереможності творчості, котра сильніша за хворобу й обставини. «Павлівка» як місце й можливість існування мистецтва в цьому місці, галерея як оаза само-реалізації та визнання в «домі скорботи», «Касталія», якою її уявляє собі Гессе, – країна для творчих душ: ці ідеї блукають між сторінками, між репродукціями та рядками книги. І до вдячного читача, чи то пак – глядача – доблукують.

Талант – висока рівень розвитку здібностей, що виявляються у творчих досягненнях, важливих у контексті розвитку культури. В різних галузях талант може виявлятися в різний час. Так, у музич, малювальц, математик, лінгвіст, теоретический фізик виявляється в ранньому віці, а талант в літературній, науковій чи організаторській галузях виявляється в більш пізньому віці. Також і максимальна продуктивність талановитих людей виявляється в ранньому віці: в наук – у 35–40 років, у поезії – в 24–30 («Літературний словник» Онайї).

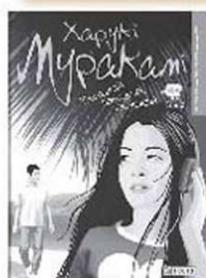

Поколіnnєва казка про особистого Комутатора

— Ольга МИКАЙЛОВА —

Харукі МУРАКАМІ. Танцюй, танцюй, танцюй:
Роман: У 2 т. / Пер. з яп. І.П.Дзюба. – Харків:
Фоліо; т. 1, 2005, 350с.; т. 2, 2006, 319 с. (сер.
«Література»).

Не виключено, що «Танцюй, танцюй, танцюй» Харукі Муракамі потрапить раптом до рук людини, котра не знайома з найбільш розпіареною попередньою частиною трилогії про Вівцю. Випадок хоч і не надто ймовірний, проте не фатальний для розуміння сюжету. Є всі шанси не лише в'їхати в примарну фабулу, але й отримати від книги задоволення. До того ж перше й друге певною мірою залежне одне від одного.

Фабула, – так само як шоу, – тим краща, чим легше поділитись враженнями від неї. Враженнями від Муракамі ділитися важко, але не лише через примарність сюжетів. Ще й тому, що враження від його книг надто переплітаються з враженнями від самого себе, які ці книги неодмінно провокують.

І особисте сплітається з авторським, утворюючи паралелі – як поколіnnеві, так і асоціативно-рефлексайні.

Справді, рефлексія підхоплює з перших же сторінок і визначає стиль Оповідача (головну дійову особу книги назвати героєм – язик не повертається, хіба Оповідачем). І цю рефлексію виокремлює надзвичайна прискіпливість, – адже відображати (тобто рефлексувати) варто лише щось справжнє. А безперечний критерій справжності – це та інтенсивність взаємодії зі світом, яка природна в юності. То, може, наші батьки вислуховують у «Черемшині» Гнатюка або піснях радянського кінематографу не лише тугу за звичним, але й тугу за справжнім? Бо ж лише для молодих максималістів, що не зазнали ще розчарування, справжнє (як у російській мові) співпадає із сучасним.

Охоче співчуваю двадцятирічним, котрі мерзли на Майдані та вважають власні цьогорічні розчарування незрівнянними. Співчуваю

й задавненому розчаруванню генерації моїх батьків. А мої однолітки, дорослішання яких припало на п'янку лібералізацію Перебудови, заховалися десь посередині. І треба ж так співпасти, що ми, як і Оповідач Муракамі, першими у своїй країні проходили посвячення у свободу через музику, – дарма що та виявилась музикою здебільшого американською. І розчарування наші пропорційні нашій зухвалості. Здається, ми першими подолали зовнішні й внутрішні кордони, коли більш-менш адекватно вслухалися в рок 60-х по Перебудові. Хіба це не співвідноситься з долею тієї генерації японської молоді, котра дорвалася до американського продукту й лишилася тридцятитиричним артефактом в особі Оповідача історії «Танцюй, танцюй, танцюй»?

Власне, поколіннєві конфлікти, як не дивно, інтерпретуються Муракамі напочуд віртуозно. І не лише через історію товарищування з «дівчиною-підлітком». Чи не більшою мірою – тим, що Оповідач таки виходить на контакт із дійсністю в актуальному моменті. Бо його вибагливість потребує справжньої поживи для актуальної рефлексії. Він її шукає активно й заповзято. Дарма що Оповідач наполягає на необхідності когось, хто зв'яже його зі світом. Стане комутатором. Адже можна зрозуміти для себе це як натяк: комутатор потрібний, але хто (а може – що?) для тебе стане ним – визначить сюжет твоєї особистої казки.

Такий примарний комутатор, як Людина-вівця, дає Оповідачеві єдиний химерну пораду – «Танцюй, танцюй, танцюй», яку лишається інтерпретувати на власний розсуд. Даруйте на слові, є в такому способі орієнтації в житті – й від аристократа, й від дегенерата. Спрямовують увагу на такі геть ефемерні матерії хіба що в юності або в богемному середовищі, котре перебрало на себе частково аристократичні риси. Чи дивно, що героя книги легко беруть у богемне товариство? І знов особисті асоціації. В одному, умовно кажучи, «клубі з пошуків сенсу життя», де не перший вечір абстрактно-ментальні конструкції нагромаджувалися на вихлипи творчості, хтось спітав: «А навіщо ми цією дурнею займаємось? Чи ми тут усі з Печерська?» (таки виявилось – переважна більшість). Але ж ті, кому знайома ця розслаблена зверхність на межі з пофігізмом, непереобтяженність суетністю, сво-

УТОПІЯ 1. Учення про софіальну
перебудову, про ідеальний
супільній лад, яке не зуміється
на науковому розумінні об'єктивних
закономірностей супільного
розвитку. 2. Фантазія, недобречевна
жіла. 3. Літературний твір, в якому
зображені ідеальний супільній
лад майбутнього («Великий
тумачний словник сучасної
української мови» онлайн).

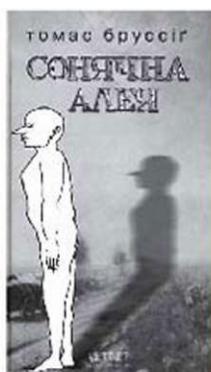

бода уваги від жорсткої прагматичності, – ті зрозуміють і Оповідача Муракамі. Чи дивно, що автору закидають неробство його асоціального персонажа? І якби лише поважні за віком критики! Мене особисто здивувало, що таких закидів удосталь у чатах, і репрезентують вони враження молодих. Я не схильна бідкатись щодо недооціненості рефлексії як клопоткої праці. Але зазаначу – в тих чатах не побачила інших вражень-відображень (тобто рефлексій) крім аскетичного «сподобалось – не сподобалось».

А «сподобалось – не сподобалось» – це, як на мене, безпосередньо залежить від моменту читання. Книга не без певної сугестивності, але й позбавлена агресивної принадності, вона не підкоряє – і тому враження від неї не є гарантами аними. У кожному конкретному випадку вони надбудовуватимуться не лише на настрій, а й на власний досвід, і будуть фундаментальніші, якщо підмурівок тобі буде відповідніший.

Приречені на свободу

— Катерина БАНІСНА —

Томас БРУССІГ. Сонячна алея /
Переклад з німецької Софії Онуфрів. –
Л.: Кальварія, 2005, 144 с.
(сер. «Бібліотека Четверга»).

Ніхто не знає, де на землі заховано славнозвісний едемський сад, чи простіше – рай. Ніхто відтак не знає, у яку саме браму потрібно ввійти, щоб врешті туди потрапити, і вже точно – ніхто й гадки не має, якою саме стіною відгороджено рай той від решти світу. Чи було б доречно висловитися інакше: ніколи не можна бути певним, що за найближчою тобі стіною – хай то буде високий бетонний паркан чи гіпсокартонне перекриття між двома тісними кімнатами в недорогому готелі – не причайється рай.

І тут виявляється, що мешканці Сонячної алеї, тобто тієї частини, що починається з триста сімдесят дев'ятого будинку, мають незображені переваги щодо мешканців будь-якого іншого шматка світу – їхня стіна близька й досяжна, а рай за нею звабливий та історично обумовлений, позбавлений будь-яких рис міражу чи фантому, тобто – цілком реальний. З раю привозять їм контрабандні платівки, з раю

поступають сигнали заборонених радіохвиль, з раю приїжджають родичі й туристи, привозять тістечка, одяг, омріяну кавута молекули божевільної свободи. Раєм для героїв Бруссіга є Західна Німеччина, а завадою на шляху до нього і водночас прикрим засобом його, раю, усвідомлення – Берлінська стіна.

І можливо, не так би було кепсько жити без телефонів, їсти цілий рік одній ті ж овочі, слухати однакову музику й носити однакові лахи, якби не така невимовна близькість отого раю.

Головні герої роману – звичайні підлітки. Вони бешкетують і закохуються, мріють, дражнять сестер, сперечаються з батьками та – як і підлітки будь-де інде – невпинно дорослішають, відкриваючи для себе цей світ, всотуючи його в себе з кожним ковтком спиртного і кожною затяжкою марихуани. Але на якомусь етапі дорослішання марихуана перестає тішити, а обрії мрій уриваються – тут-таки, за декілька метрів, всі площини недосяжності перетинає одна цегляна площина стіни, – бо саме настає час їм зрозуміти, що стіну ту вони ніколи не подолають.

Власне, автор не наголошує на цьому моменті усвідомлення – він якось, само собою, опиняється серед органічних вуличних дотепів, побутових деталей, перших ерекцій, пострілів на контролю-но-пропускному пункті та інших буденностей із життя героїв. Текст роману легкий і динамічний, просякнутий заледве й помітною ностальгією – насамперед не за тим, що переживають герої, а за тим, що те саме переживав свого часу кожен читач, і звуться воно – молодість. Ніяких навмисних акцентів, просто нізвідки виникає в свідомості почуття гіркоти й безвиході – і берлінська стіна тут перетворюється уже на зовсім неважливу деталь, бо, забувши про поділ Німеччини, та й зрештою в загалі про місце та час дії й герой роману, кожен тут згадує безвихід свою власну, бо в кожного, як не крути, була у житті така стіна, за якою – здавалося – так близько рай, і яка, однак, – така неподоланна, хоч плач.

Однак обабіч будь-якої стіни «ми приречені на свободу». Життя триває, і щастя, завеликим рахунком, не залежить від орієнтації правлячої політичної сили, легалізації музики Дорз чи наявності джинсів

РАЙ – символ щастивого майбутнього для релігійної людності; мирного буття, душевного спокою; рівноваги і внутрішнього задоволення; краснобілого, благодатного та багатої землі, харання; найвищої насолоди. Край, де, за біблійними переказами, міститься рай, зв'язує відемам. Це амріана, префасна земля – багата, щедра, розкішна («Словник символів» онлайн).

і кави у вільному продажу. По обидва боки будь-якої стіни кохають і страждають, помирають і нарощуються, і не можна уникнути ані дослішання, ані страждань, ані смерті, потрапивши за стіну. Так само як не можна, не потрапивши за неї, уникнути життя й щастя. І тоді настає мить, коли безвихід перетворюється на безмежність, — стіна перестає бути важливою, так само як і те, що за нею, а відтак вона просто зникає, перестає існувати для тебе, бо рай опиняється тут і зараз — близький, дивовижний і абсолютно реальний.

Практичне застосування словників

Катерина БАБІТНА

Словник сучасного українського сленгу /

Упорядник Т.М. Кондратюк. —

Х.: Фоліо, 2006, 350 с.

Коли приємного весняного сонячного ранку ви виходите на кухню власного помешкання, навряд чи думаете про словники. Ви вмикаєте електричний чайник і знаміром вмітися, поки він гріється — прямуєте до ванної. Але... шпортаєтесь через шнур, чайник із холодною ще водою відтак перевертється прямо на вас, ви механічно смикаєтесь — і тоді зачіпаете рукою, скажімо, сушку для посуду, остання разом із посудом перевертється на улюбленого кота, кіт верещить і розсилає на ваші босі ноги пісок зі свого котячого туалету, ви хапаєте щось достатньо важке й кидаєте в кота, «щось» виявляється тим самим чайником, а те, у що ви поцілили, — теж, відповідно, не котом, а новою мікрохильовою пічкою. А ранок усе такий же добрий, за вікном цвіріньяють горобці й світить сонечко, підло виблискуючи у воді на підлозі.

...Бувають миті в житті, коли дуже важко дотримуватися норм літературної мови. І наведена ситуація — не поодинока. Сленг — це емоційно-експресивна лексика усного розмовного мовлення. У будь-якій країні світу є коти й чайники, а тому в будь-якій мові світу є, відповідно, і сленг — система народних засобів виразності, колекція найвишуканіших ефемізмів і найнесподіваніших метафор. І те, що сленг не належить до кодифікованої літературної мови, не означає, що явище це погане чи негідне, — як і кожне явище, воно насамперед просто собі є. А значить,

про нього потрібно знати. Для цього Фоліо видало кумедний і місцями брутальний «Словник українського сленгу». Важливим це видання є насамперед із теоретичної точки зору – воно ж бо відкриває ще один, чи не найсамобутніший і, безумовно, важливий у наш час вимір існування мови. Мови дуже живої, емоційної та насиченої.

Не все те отрута, що неприємне на смак (Григорій СКОВОРОДА).

Дискутивне ж поняття стосовно доцільності самого терміну «сленг» допомагає розкрити грунтовна вступна стаття: очевидно є ситуація «аваріонського стовпотворіння» – особливо щодо ненормативної лексики, – коли кожен співає свою пісню про жаргони, арго або сленг (чи навіть сленги?). Щоб обійти гострі кути, часто вдаються до загальних висловлювань. Однак предмет нашої уваги (...) включає в себе цілу групу мовних явищ: коли ми говоримо про нелітературну лексику, то мислимось і просторіччя, і оказіоналізми, і варваризми, а поняття «ненормативна лексика» досить відносно охоплює сленг та жаргони, а більшу увагу зосереджує на вульгаризмах та обсентній лексиці.

А втім, без проблем знайдете ви й практичне застосування словникові. Бо із цим словничком ви зможете не лише правильно зрозуміти все те нове й цікаве, що ваш приятель вам захоче про вас розповісти, а й у разі чого використати його як засіб самооборони, якщо йому, приятелеві, заманеться підтвердити свої слова діями. Словник, між іншим, у дуже твердій обкладинці. Очевидно, саме зтакою метою.

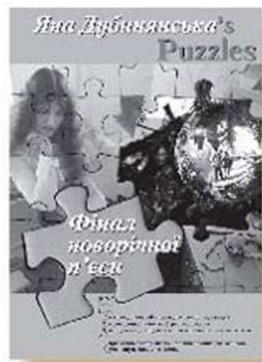
Життя як мрія

Марина ОЛІЙНИК

«Фіналом новорічної п'єси» київське видавництво «Факт» розпочинає незвичний для українського книжкового простору проект – серію одного автора під назвою «Яна Дубинянська's puzzles», у якій регулярно виходитимуть у світ як нові книжки письменниці, так і ті, що раніше видавалися в Москві російською мовою.

Одна з читачок «Фіналу...» зізналася, що після таких книг навіть мріяти страшно. Що ж, іще древні казали: обережно, мрії збуваються... А втім, книга не зовсім про це.

Троє геніальних драматургів-співавторів оголошують прес-конференцію. При цьому вони відчайдушно блефують – оськільки п'єса, про яку вони мали розповідати, була на той час дуже далека від завершення.

Яна Дубинянська. Фінал новорічної п'еси. – К.: Факт, 2006, 344 с.
(сер. «Яна Дубинянська's puzzles»).

Одна з причин такої вкрай невтішної ситуації – особливість творчого процесу, адже Філіп Фальські, Джозеф Сведен і Альберт Сон пишуть утром: один кидає ідею, інший її оформлює в слова, а третій лише йому відомим способом робить із цього лялечку. Вдається йому це, за його словами, дуже просто – шляхом емпіричних досліджень.

Так було досі. А от на п'есі «Життя і мрія» творчий процес застопорився. Панам драматургам лінъки вигадувати кінцівку твору, втім, як і початок. Їх можна зрозуміти: вигадування – то справа непроста. Набагато легше помістити когось в умови майбутньої п'еси й подивитися, що з того вийде. Бо ж обставини тиснуть: прем'єра п'еси має відбутися на Новий рік. Треба терміново знайти добровольця, який би погодився, щоб його мрії здійснилися. До того ж, здійснилися «оптом» – всі, від самого дитинства.

Добровольці для експерименту драматурга знайшлися швидко. Це були журналістка Лара Штиль та менеджер Франсис Брассен. Після гіпнотичного сну і ще деяких фантастичних маніпуляцій пана Сона самотня красива журналістка прокинулася кінозіркою. Звісно, заміжньою. А от одруженій працівник прес-центру став військовим моряком – аж ніяк не жонатим. Найбільше дісталося Ларі. Чоловік Френк – повне втілення її мрій. Франсису теж перепало: він отримав шанс забути про свою дружину й мав роман із кінозіркою. Утім, мрія є мрія, і, за задумом Сона, герой п'еси повинні вибирати: чи залишатися їм у намріяному житті, чи повернутися назад. У те життя, яке вони змогли собі зробити без допомоги драматурга й мага за сумісництвом...

Вигадати собі хорошу мрію – непроста річ. Мріям ми віддаємо найсвітліші миті життя, найщиріші душевні сили. Але може виявитися, що це та-а-акі дурниці, що повз нас щось набагато необхідніше, набагато важливіше проходить непоміченим.

До речі, про що Ви мрієте? ☺

Яна
Лубинянська

С
О
Р
І

У провінції на морі

...народилася у Феодосії, закінчила
Кримське художнє училище й
Київський інститут журналістики.

Авторка одинадцяти книжок,
надрукованих у Києві та Москві,
численних публікацій в українській і
російській періодиці. За визначенням
критиків, пише «на межі фантастики,
містичності і психологічної прози».
Лауреатка міжнародної премії
«Портал-2005» за найкращу
фантастичну книжку, видану в
Україні («Козли», в·во «Факт»).
«Козли» і «Сходовий майданчик»
увійшли до номінаційного списку
«Книжки року Бі-Бі-Сі». Працює в
газеті «Дзеркало тижня». Має сина І
дональду, народжену в новорічну ніч.

— Мені подобається, — прошепотіла Міла. Так, щоб чув один Ігор.

Але веселий дідок також почув і, звичайно ж, намотав на вус.

— А тут лоджія, — оголосив він, відкриваючи двері, затягнуті москітною сіткою. — У нових будинках таких не буває. От раніше вміли будувати, щоб людям жилося!

Лоджія, місцями засклена, а там, де скла не було, законопачена рамками із сіткою, випиналася зі стіни будинку щонайменше на два з половиною метри. Ігор підлуплав пальцем звивисту щілину в штукатурці якраз біля основи опірної конструкції.

Зате просто вшибуєкала гілка інжиру з лапатим листям і смішними зеленими інжиринками. Трошки далі велетенськими торсами тягнулися вгору два близнюки-кіпариси, а відразу ж за ними — принаймні так здавалося, оскільки місцевість тут різко збігала вниз, — яскраво й близько синіло море.

Міла вже висунулася із відкритих стулок: з одного боку скло, з іншого — москітова сітка. Треба буде все засклити, зробив подумки зарубку Ігор. Найбільше йому, звичайно, не подобалася тріщина в стіні... втім, старий фондувесь у напіваварійному стані, а квартира в новобудові їм не по кишені. Підійшов до Міли, ледве протиснувшись повз величезне, на всю площину лоджії, ліжко. Обійняв за плечі.

Міла дивилася, мов зачарована. Вона вперше в житті бачила море.

— Будинок міцний, — запевнив дідок, від якого не сховалися сумніви Ігоря з приводу тріщини. — Раніше вміли будувати. Тільки краще вам тут столик поставити, або дитяче ліжечко, на свіжому повітрі дитина здоровіша буде. А цей... аеродром в кімнату занесіть, бо хто його зна, все ж таки третій поверх... Фізикузнаете? — Ігор здивовано повернувся і натрапив на східну непристойну посмішечку. — Резонанс!

Дідок задоволено захихотів.

Із глибини єдиної, але просторої кімнати почувся дитячий плач. Міла кинулася туди, зачепилася плечем за край рами. На жовтуватій шкірі пропустив біло-рожевий слід.

— У такому-от розрізі, — серйозно, по-діловому сказав Ігорю дідок. — Телефон завтра запрацює, це я навмисне прошу на станції відключати,

щоб курортники не дзвонили. Газу ще півбалона є, потім замовите, привезуть. Вода із шостої до восьмої вранці та ввечері три години, дають регулярно, не скаржимося. Шістдесят.

— Ви ж казали — півсотні, — мляво обурився Ігор.

— Із видом на море? Із телефоном? — дідок обурився набагато переважливіше. — Та ти знаєш, скільки я за неї у сезон беру? За добу?! А тут за цілий місяць... п'ятдесят п'ять.

— Добре, — зітхнув Ігор.

— Дешевше ніде не знайдеш, — заспокоїв дідок. — Та й то, вважай, здаю собі на збиток, за літо я тут набагато більше маю. Шкода тільки, що осінь-зимухата пуста стойть. Тепер якраз початок сезону, ні за що б не здав дешево!.. але ви ж, я зрозумів, не відпочивати приїхали, ви жити...

— Ми — жити! — радісно підтвердила Міла.

Вона сміялася у дверях, і сонна Даринка сміялася в ній на руках.

* * *

— Іти тут виріс?

У вузеньких щілинках Міліних очей стрібав захват. Там, де виросла вона, кипариси та магнолії мали таке ж відношення до реальності, як і привиди та леточі тарілки.

Візочок підстрибнув на камені; Ігор взяв трошки назад. Пахло ялівцем.

— Не тут. У глухісінькому сільці за п'ятнадцять кілометрів від узбережжя, он там, за горами. Я ж тобі розповідав. Влітку посуха, взимку сльота. Щоб добрatisя до міста — до школи, потім до редакції, — доводилося вставати в пів на п'яту... і вода в артезіанській свердловині. До речі, ти води набрала? Коли ми повернемося, вже відключать.

— Набрала. В кастрюлю і в тазок. Ну, п'ятнадцять кілометрів — це не так вже й далеко... А в наступер мօре прямо під вікнами!!! Не віриться навіть.

Вони йшли вже хвилин двадцять, петляючи по серпантинуто в один, то в другий бік, і спустилися в загальному метрів на десять вниз схилом. Втім, сьогодні вони нікуди не поспішали, а кращої прогулянки (по один бік ґрунтової дороги химерне переплетіння стовбурів, гілок і коріння південного лісу, по інший — сяйлива чаша моря під обривом) годі уявити. Особливо якщо не думати, як потім підніматися вгору.

— Так, літом тут добре, — погодився він. — Найкращий для здоров'я людини клімат. Правда, взимку почнуться вітри...

— Взимку?

— Уяви собі, тут буває зима. І опалення, забув спитати в діда, найімовірніше відключають.

Міла тільки зневажливо пірхнула. Там, де вона народилася, зима була дев'ять місяців на рік. І на вулицях екскаватори проривали в снігу цілі лабіринти відкритих тунелів зі стінками в людський зріст.

Гладенька чорна шапка Мілого волосся яскравим полиском сяяла на сонці. Ігор торкнувся її долонею: гаряче.

— Тримайся в тіні, кому кажу! Заробиш ще сонячний удар... Завтра купимо тобі капелюшок. Солом'яний. Будеш подібною до китаянки.

Міла засміялася, і її очі зовсім щезли, залишилися довгі рисочки, настовбурчені віями. А у Дашки очі вийшли великі, широкі, тільки ледь розкосі й такі ж яскраво-чорні, як у мами. Зараз вони також показували самі вії — спокійними сонними півмісяцями. Ігор поправив верх візочка, ловлячи рухливу тінь.

— Довго ще? — запитала Міла.

— Зараз придемо, — він примружився, видивляючись дорогу. — Напевне, є коротший шлях, потім розвідаємо, будете без мене ходити... Тільки спочатку навчу тебе плавати.

— Мене??!

Там, де Міла прожила до сімнадцяти років, був океан. Приблизно два місяці на рік не вкритий кригою.

За наступним серпантиновим поворотом дорога раптом стала асфальтованою. Візочок поїхав веселіше, Ігор пришвидшив крок. Кутаста тінь від гірського схилу скорочувалася на очах, ставало все спекотніше. Дорога знову повернула, і асфальт закінчився. До моря, вже справді близького, під крутим кутом збігали десяток-два метрів кам'яної суміші.

Ігор повернувся до дружини:

— Отак завжди.

— Нічого, — Міла усміхнулася. — Ти сходи пірни, ми почекаємо. Відпочинемо і підемо назад, поки не дуже пече. А наступного разу візьмемо Даринку в кенгурутник... Я хотіла тебе спитати: чому тут дерева облазять? Хворіють?

— Які дерева?

— Он.

Він розсміявся. Притулив її до себе, скуювдив жорстке волосся:

— Чукча ти моя. Не облазять, а скидають кору. І називаються — безстидниця.

* * *

Вибираючись із моря по слизькому камінню, він облизав солоні губи, по-собачому повитрушував воду з вух і на хвилину пройнявся: це — щастя.

Але у Мілі в кінці асфальтової дороги-в-нікуди був такий нещасний напіврозплавлений вигляд, що щастя миттєво вивітрилося. Яким треба бути ідіотом, щоб у перший день тягнути її на сонце — без капелюшка?!

Вона усміхнулася:

— Повертаємося? Припікає вже...

Ігор взявся за візочок. Ручка встигла суттєво нагрітися.

Вгорі показався чоловік – немолодий, трохи обважній. В самих лише сімейних трусах і з рушником через плече.

– Дивися, як схожий на артиста! – зашепотіла Міла. – Ну, на того, знаменитого... забула прізвище... коміка...

– Савелій Ященко, – підказав Ігор. Помахав рукою: – Савелію Лаврентійовичу! Дядьку Саво!

– Це що, він? I ти його знаєш?!

Затнулася: артист підійшов уже близько, міг почути. Але очі розплюшила так, що ще б трошки – і вони би перестали бути щілинками.

– Привіт, Ігорьох! До нас у відпустку?

– Доброго дня. Та ні, ніби назовсім. Воронов давно до себе кличе, ну я і... От, привіз сім'ю.

– Вженився? Та ну?! Красуня, шамаханська цариця! А там у нас хто? – Ященко вліз у візочок ледве не з головою, сивою та буйною, і, винирнувши, проголосив громовим шепотом: – Спить! Одначе ти герой, Ігорчику. Щоб от так просто взяти та зі столиці...

– Отак, – сказав Ігор. – А ви ще й досі купаєтесь цілий рік?

Аktor замахав руками, ніби розганяючи мoshок:

– Яке там!.. тільки з квітня по листопад. Старий уже... Ну, ти тес, заходь, як там щось.

– До побачення, – по-піонерському дзвінко сказала Міла.

Савелій Ященко жваво заскакав по прибережному камінні, рушник відбивав марш на його засмаглій спині. За кілька метрів обернувся і, вказавши простягнутою рукою кудись убік, проголосив:

– Якщо йти асфальтом, не звертаючи – вийдеш на зупинку. Маршрутку пустили!

– Дякую! – щиро загорлав Ігор.

Існування маршрутки знову переконало його, що життя налагоджується. Вони попростували у вказаному напрямку. Міла щокроху озирається; сива голова актора вже маячила серед хвиль далеко від берега.

– Він тут живе, – пояснив Ігор. – Коли зйомок немає. Відтоді як вийшов на пенсію, залишив театр... давно вже. Любить ці місця.

– От бачиш.

– Так у нього ж особняк! Десять кімнат, автономні комунікації, і взагалі... I до того ж він весь час катається до столиці. Зйомки, фестивалі, презентації... тобто це зовсім інше.

– А скільки йому років?

– Ну...

– От бачиш.

Міла взялася за ручку візочка й обійняла Ігоря за пояс. Він відсторонився: спекотно.

Даринка прокинулася й серйозно розглядала з візочкa небо з незнайомими деревами і птахами.

* * *

— Як судилося в імперії вродитись, краще жити у провінції на морі... Як сказав поет.

— Який поет?

— Не пам'ятаю... здається, Пушкін.

— Сам ти Пушкін. Це хтось із дисидентів.

Чорне море зливалося із чорним небом, ледве-ледве відсвічуючи сріблястим на лінії горизонту. Її затуляли ще чорніші силуети двох кипарисів та лапатої інжирової гілки. В повітрі стояв тоненький спів москітів, які за любки просочувалися крізь сітку — або просто жили тут, у квартирі, завжди.

Величезне ліжко виявилося м'яким і дуже зручним. Однак, всупереч пораді веселого діда, категорично не проходило в пройму дверей балкону.

— Але ж ми народилися не в імперії, — сказала Міла. — Ми живемо в демократичній державі.

— В демократичній державі люди можуть ціluватися, коли і де їм хочеться.

— Ігоре!.. Ми ж з тобою не...

Відчув плечем, як її щока стала ледь гарячішою. Притягнув дружину до себе; вона, звичайно, вивернулася, відсторонилася.

— І потім, там же справді гуляли діти! Тепер-бо, коли в нас Даринка, я розумію...

— Ти і тоді все розуміла. Всі розуміли! Це був привід, до того ж настільки безглаздий, що у будь-якій нормальній країні...

— Не починай.

— Не буду.

Кілька хвилин лежали мовчки. Москіт лоскотнув щоку, Ігор спробував його пристукити і, здається, влучив.

— Завтра підеш доВоронова? — запи-
тала Міла.

— Так, завтра... Сьогодні зізвонилися, він чекає. Чорт, шкода, що немає телевізора... Треба було б хоч із ввічливості подивитися випуск цих його новин. Воронов — і телебачення! Смішно навіть.

— Не смійся над шефом, — вона помовчала. — Ігоре? А він не... він точно тебе візьме?

— Куди він дінеться. Я один можу зробити йому нормальну програму, і він це знає.

*Майбутнім ми маємо, а
сучасним гордуюмо: прагнемо того,
що ж не має, і не хотимо те, що є, так
або ж мене зможе вернутись назад
або ж мене мусить зайснитися
сподівання (Григорій СКОВОРОДА).*

- А...
- Це його не турбує. Надто далеко... Тут же що — глуха провінція. На морі...
- Давай спати.
- Давай.

* * *

Три бабусі, що торгували на мікроскопічному ринку полуницю, черешню, абрикосами, зеленню, овочами і навіть ранніми дніями, вже впізнавали Мілу в обличчя, але мали за курортницею. Через місяць-другий вони здивуються: надовго приїхала! До осені, напевне, здогадаються... Зізнаватися самій Мілі не хотілося: так набагато цікавіше.

Те, що зізнавшись, вона відразу перетвориться із багатої та безтурботної чужинки на свою, місцеву, і зможе купувати у бабусь усе ледь не вдвічі дешевше, не спадало їй на думку. Тут і так усе було неприродно дешевим. Хоча вже і почався сезон.

Вона підкотила до під'їзду візочок, подібний на голландський натюрморт, із пишноти якого виглядала Даринка. Підніматися на третій поверх доводилося за три заходи: дитина, покупки, візочок.

— Так! — лунало із-за дверей. — Диктофон взяти... Вже!..

Ігор був у дома. Міла не знала, радіти цьому чи тривожитися. Виходило — радіти. Вона вставила ключ в замок, і двері відчинилися відразу, од самого цього руху.

— Ігор!

— Привіт, — чоловік стояв у передпокої і саме опустив слухавку. — Ти з базару? Зараз візочок занесу.

Обійшовши дружину — обійми на ходу і цмок у Даринчину щоку, — він побіг сходами вниз. Міла скинула босоніжки, посадила доньку в ліжечко і кинулася в кухню. Суп і смаженину — тільки підігріти. А якщо в Ігоря знайдеться хоча б хвилин десять, можна зорганізувати приголомшивий салат...

На салати зі свіжих овочів Міла підсіла, як на наркотик. Там, де вона виросла, овочів не уявляли окремо від маринаду.

Із передпокою доносилися важкі крокі й переможний видих, з яким Ігор поставив на колеса завантажений візочок: він легко давав раду з цим в один етап. А потім — захеканий голос:

— Розбереш сама, добре? Я побіг.

— Ігор!

Міла метнулася до дверей:

— Ти ж не обідав! Я вже все підігріла, сядь пойж!

— Не можу. Палич з Максом унізу. Я тільки за диктофоном заскочив. Зйомка перед самим ефіром, доведеться в машині розшифровувати... Симона Петрівна знову захворіла, тож я сьогодні ганяю по всьому узбе-

режую. І ще чергую на записі. Буду чортзна-коли, ти разом з Даринкою ляй, не чекай на мене.

— Ігоре...

Його вже не було — тільки гучний перестук сходів, через одну, а то й через дві. Знизу просигналив автомобіль: два коротких бібікання і два довгих. Вбити мало цих Палича з Максом. Хоча за що?.. в них така робота. З кухні запахло смачним, голосно забулькала смаженина. Міла зітхнула.

Даринка покакала й сповістила про це ображеним контрабалто. Міла пішла ставити на газ воду з тазика. Води, як завжди, залишалося обмаль... давно ж вирішила, що треба набирати дві каструлі. І знов забула.

* * *

— Гурток автомободелістів, — скривився Макс-Камерамен. — Троянди в ботсаду... Нова премія Ященка... Слухай, ну скільки можна?.. У мене його дофіга, візьми в архіві, Симона завжди так робить.

— Поїхали, — усміхнувся Ігор.

— Тобі добре, ти тут без року тиждень... Подивимося, як ти захочеш знімати дядька Саву в сорок сьомий раз. І троянди. І дітлахів із модельками. І... тьфу!.. відкриття курортного сезону. І розпал. І закриття. І підготовку до ньогоож.

— Чому ж ти тут сидиш?

Прізвисько «Камерамен» Макс, схоже, вигадав собі сам. Такої камери, як у нього, Ігор не бачив жодного разу в житті — і, чесно кажучи, не думав, що такі ще десь збереглися. Але тут вона була останнім словом техніки, а сам Макс — єдиним «камераменом» на узбережжі.

— Смієшся? В столиці ж все по блату, а я самоук, без диплому...

— От і вступав би на операторське.

— Кажу ж, там все по блату! Я пойду. Тільки незараз, а коли мені буде що показати, окрім цих довбаніх сезонів...

Решта співробітників плавно перекочували до новин із газети, яку Воронов редактував років двадцять, поки в мерії не вирішили, що місту із населенням у п'ятнадцять тисяч необхідна власна телекомпанія. Співробітників налічувалося загалом п'ятеро: сам Воронов — нині місцева телезірка, Макс, водій Палич, бухгалтерка Марія Олекіївна. Журналістка була одна, Симона Петрівна, дама похилого віку й зі слабким здоров'ям. Утім, казали, що до прибуздя Ігоря вона інколи виїжджала на зйомки.

Ігор пам'ятив ще одного журналіста, Семена Ізмайлова. Але виявилося, він помер півроку тому.

Зробити з цією командою нормальні новини було неможливо. А Воронов хотів не просто нормальні новини: його заповітною мрією була «Міліція-на-бублику» в номінації «Регіональна програма року». Втім, не

настільки заповітною, щоб не поставити її завданням новому журналісту вже на співбесіді. Тоді Ігор легковажно сприйняв це за жарт; однак шеф регулярно нагадував йому про надзвадання. Цілком серйозно.

— А чом би й ні? — з веселою злістю думав Ігор, дивлячись, як за вікном «жигуля» калейдоскопом миготять то скелі, то море: Палич гасав серпантином із хвацькістю гонщика-самовбивці. — Врешті-решт, ти працював у самих «Гарячих вістях», і не сказати, щоб тебе там зовсім не цінували. Взяти та й зробити цукерочку з лайна.

Хоча чому — з лайна? Тут же справді добре. Тепло. Гарно. Дуже гарно й поки що тепло...

* * *

— Справді чукча? Не може бути!

— Ти бачила б, Симоночки, як вона, ця вузькоока... З поверненням, Ігоре Миколайовичу! Кажуть, ви додому заїжджали? Невже крихітка захворіла?

— Відznімався? — колега по цеху, на відміну від бухгалтерки, не вважала за потрібне улесливо посміхатися й звертатися до Ігоря на «ви». — Між іншим, двадцять хвилин до ефіру.

— Я знаю, — коротко відповів він. — У мене вже готовий текст, тільки начитати й змонтуватися. Зараз Максим підніметься, і...

— Давай сюди, начитаю. Тебе Сам шукав...

Симона Петрівна простягнула руку жестом статс-дами, якій представляють на балу кадета. От тільки цілувати її не хотілося — швидше вкусити. Замість цього Ігор вклав у пухкі пальці чернетку тексту, щиро пошкодувавши про свій розбірливий почерк. Знов отримає гонорар, не відриваючи задниці від стільця, старастерва.

З вулиці, розмахуючи штативом,увірвався Камерамен. Журналістка величаво піднялася й попростувала в монтажку, погойдуючи згаданою задницею.

— Сам не в настрої, — інтимно попередила Мар-Сівна.

— Знаю, — кинув Ігор.

Він дійсно зізнав — з того часу, як дзвонив на студію з дому. Воронов був не в гуморі вже тоді. А близчче до ефіру його настрій зазвичай не піднімався, щоб не сказати навпаки.

— Що там у тебе? — не обертаючись, спитав він.

— Все нормально, Михайлі Степановичу, як планували. З виставки моделей живий такий сюжетик вийшов, з дитячими білцями. Троянди — тут уже Макс постарається, відео дуже гарне. Симона Петрівна зараз доробляє. Ященко буде на вечірній випуск, ніяк не встигали зайчати. Зате ексклюзив, у домашньому оточенні...

— Ти хочеш, щоб я з цим вийшов в ефір?

Воронівська спина здавалася спокійною. Голос теж. Здавався. Починається, – з тогою подумав Ігор.

– По-твоєму, це новини? Ти вважаєш, людина, яка ввімкнула телевізор дізнатися, що там робиться в світі, стане дивитися про іграшкові літачки? Та вона перемкне канал на десятій секунді, якщо не на другій! Мовчи, я знаю, щоти скажеш!. Що тут нічого не відбувається. Ати шукай! На те ти й журналіст! От зізнайся: у тебе вистачило б совіті з'явитися з цими трояндочками до редактора цих твоїх... як іх... «Гарячих вістей»? Вистачило б, га?! та невже! Тоді зрозуміло, чому тебе звідти погнали. А в менетут не богадільня...

На слові «чому» Воронов на мить озирнувся, глянув Ігореві в обличчя. Вони одне одного зрозуміли.

– Після ефіру зайдеш, – сказав шеф, потроху заспокоюючись; відпив води зі склянки, змочив горло. – Подумаємо про нормальний контент, з яким можна буде претендувати на «Регіональну програму». У тебе випробувальний термін до кінця року, ми ж так домовлялися?..

Домовлялися вони зовсім по-іншому.

Але це, звичайно, не мало ані найменшого значення.

* * *

Вечір був таким тихим, що сюди, на стежинку, долунав знизу шелест моря. А зорі світили зовсім близько, чітко складаючись у сузір'я, як в астрономічному атласі. Чумацький шлях перерізали туди-сюди стрімкі летючі міши.

– Нічого він тобі не зробить, – сказала Міла. – У нього просто мандраж перед ефіром, страх камери, ти ж сам розповідав. А на тіток взагалі не звертай уваги, нехай собі інтригують і пліткують. У них такожиття... безрадісне.

Ігор усміхнувся. Підтримуючи спинку кенгуруятника, зручніше притиснув до себе сонну Даринку:

– А в нас?

– Що?

– У нас із тобою яке життя?

Міла тихенько розсміялася. Ніби він вдало і по-доброму з неї пожартував.

Вони якраз дійшли до асфальтового відрізка доріжки. Прогулятися до кінця, і пора повернати назад. Пізно вже.

Добре все ж таки придумала Міла – гуляти перед сном. Останнім часом, повернувшись додому після запису ранкового випуску, він категорично не міг заснути, перекидався на балконному ліжку доки випуск не виходив у ефір. Сусід із другого поверху, поважаючи місцеві новини, зазвичай врубав ящик на повен голос.

Але після вечірніх прогулянок Ігор занурювався в сон, ніби в морські глибини, не чуючи ані телевізора сусіда, ані нічного Даринчиного плачу, ані власних думок... безрадісних. Як життя Симони і Марії-Сівни.

Він посміхнувся.

— Що це? — раптом спітала Міла.

— Де?

— Дивися.

Її рука вказувала на море. Ігор придивився — і спочатку нічого не побачив, примружившись поверх Даринчині голови, ступив кроку напрямку східчастої кручі... Цього не могло бути. Здалося... і далі здавалося...

Там, де місяць-молодик дробив темне море сріблястою доріжкою, вода вкрилася брижами, здійнялася і захвилювалася, завикувалася, закручуючись воронкою. Далеко, майже біля самого горизонту. А тому ця воронка, що здавалася звідси... та ні, не надто маленькою... насправді була гіантською. Вона росла на очах, розходячись по спіралі, і цей рух зачаровував, приворював до місця...

— Що це? — вже з тривогою повторила Міла.

Ігор вийшов із заспінення, але ще мить простояв на місці, гарячково приймаючи рішення. Через десяток секунд, не більше, хвиля вдарить у берег, величезна хвиля!.. не має значення, звідки вона тут взялася. Вже не втекти — хіба що до наступного витка серпантину, але там ґрунтова дорога, каміння, це гірше, треба залишатися на асфальті. Вони досить високо... досить... недістане, неповинно дістати!..

Міла так нічого і не зрозуміла. Там, де пройшло її дитинство, малюків лякали сніговими буревіями, які піднімають людей у повітря і замітають до покрівель триповерхові будинки.

Ігор рвонув її за руку, протягнув кілька кроків, звалив на асфальт біля самого краю лісу і, підім'явши під себе поряд із Даринкою, намертво вчепився в облізлі нижні гілки дерева на ім'я безстидниця...

Не діломоже, встиг подумати він. Вирве з корінням і понесе... разом з нами...

На них ринув водоспад.

* * *

Хвиля розбилася набагато нижче по схилу, зрозумів він потім. Їх зачепили тільки бризи.

У нього на грудях заходилася криком Даринка. Ігор скинув ремені кенгуруятника, поклав на землю, розстібнув біліскавку, обмацав доньку тремтливими пальцями. Здається, нічого не зламала. І не захлинулася. Тільки змокла наскрізь...

Міла піднялася на коліна, водячи руками, як сліпа; мокре волосся обліпло все її обличчя. Ніби утоплениця. Без очей.

І йому нарешті стало страшно.

— Ідемо, — хріпко сказала Міла; встала, різким рухом відкинула волосся. — Даринка застудиться... в сухе... йдемо.

* * *

Вулиця була загачена людьми, метушливими і наляканими, напівголовими, розтріпаними, з дітьми на руках, в обнімку з кицьками й телевізорами. Асфальт сущільним килимом вкривали обламані гілляки кипарисів та інжиру впередміш із роздавленими персиками, аличею та штукатуркою. В одному місці дорогу перегороджувала барикада з чиеєсь поваленої огорожі. Ігор випробував ногою великий камінь; той хитався, але витримав його вагу. Переліз на інший бік, подав руку Мілі.

Повітря гуло на одній істеричній ноті: цунамі, землетрус, бомба, війна, летюча тарілка... Деся обвалився будинок, когось задавило, когось змило в море, — а узбережжя, а корпуси санаторіїв?! Ніхто нічого не зінав. Мокра Даринка плакала без упину.

— Швидше, — шепотила Міла.

Ігор завернув за ріг. І першим, що побачив, було величезне ліжко під стіною будинку. Ціле. Із трохи збитою набік ковдрою. Серед нагромадження уламків рам із подертою москітною сіткою, цегли і цементної мішанини колишніх балконів з усіх трьох поверхів.

Міла подивилася вгору. Ігор теж.

— Я піднімуся, — вимовив він, передаючи дружині Даринку разом із кенурятником. — Винесу що-небудь тепле... А ви побудьте тут, добре? Не бійся. Старий фонд міцний, раніше вміли будувати, — видувив криву посмішку, загадуючи дідка-господаря. — На поки що ковдру, вкрийтеся.

Всередині будинок виглядав пристойно, наскільки можна було зрозуміти в цілковитій темряві: електрика, звичайно, вирубалася. На сходах біліли шматки вапняку, але самі сходові пройми ніби трималися — а це ж, пригадав Ігор, найвразливіший елемент архітектури... звичайно, окрім балконів. Піднявся на третій поверх, відчинив двері й увійшов до квартири.

У передпокої він намацав на холодильнику ліхтарик, приготований для тих частих вечорів, коли відключали світло. Ступив у кімнату, обвів її блідо-жовтим колом.

Штора, що загорнулася від протягу... дитяче ліжечко... балконні двері на одній петлі... шафа... стіл... розбита чашка... Але стіни і стеля без тріщин, тільки обсипалася подекуди побілка. Може, Мілі з Даринкою все ж таки підняться?

І раптом задзвонив телефон.

Ігор навіть не встиг здивуватися. Автоматично підняв слухавку:

— Алло?

— Ігорьох! — збуджено закричав йому у вухо Макс-Камерамен. — Я зняв!!! Я зняв, уявляєш?! Жени на студію, доведеться пішки, Палич в ауті. Але ти ж недалекоживеш... Біжи! Вже!..

— Ти здурів? — повільно запитав Ігор. — У мене балкон упав. У мене дружина і донька...

— Живі?

— Звичайно, живі. Але...

— Ну то біжи! Ти взагалі журналіст чи хто?.. Чекаю!!!

Ігор усміхнувся. Повісив трубку і поліз в шафу за теплими речами.

* * *

— А Сам у курсі?

— Я йому дзвонив, — Макс заряджав касету в плеєр точними обережними рухами, ніби встановлював міну. — На лінії обрив, і мобіла теж поза зону. Але він приде.

— З чого ти так вирішив?

— А ти уяви собі: ранок, народ валить до телевізорів дізнатися, що, власне, сталося, — а ми пускаємо наш вчорашній випуск: в Багдаді все спокійно, Савелій Лаврентійович нову премію отримали. Бесіда біля каміна. Ексклюзив, тьфу! Як, по-твоєму, ми будемо виглядати?

— Ніяк не будемо. Електрики нема, напевно, в усьому місті.

— А в кого акумулятори? Зараз багато народу собі позаводили, хто при баблі. У того ж дядька Сави, сам же вчора бачив, взагалі автономна система...

— Умовив, — усміхнувся Ігор. — Поїхали.

Максове відео виявилося кращої якості, ніж очікував Ігор, зважаючи на ніч і допотопну камеру. В цьому навіть щось було: із суцільної темряви — гіантська виблицююча воронка... спіраль... гребінь хвилі... Весь кадр займав менше семи секунд, і при монтуванні вони кілька разів повторили його в рапіді.

Утім, Макс відзняв цілу касету наслідків стихії: поламані дерева, перекошені будинки, величезна калюжа-озеро посеред голої набережної... і наляканіх людей, які висували в мікрофон навіжені версії того, що сталося. От молодчина Макс, навіть бліців набрав. Йому б в столицю.

Ігор сказав це вголос, і обличчя Камерамена спалахнуло, засвітилося червоновою лампочкою увімкненої камери. Тепер — так. Він спробує. Йому є що показати.

Вони якраз закінчили монтуватися, коли на студію увірвався Воронов. Збуджений, навіть якийсь святковий. Його права рука щоміті мимовільно піднімалася, стискалася в кулак, і Ігор усміхнувся, подумки домалювавши до неї «Милицю-на-бублику». Однозначно.

— Ти ментам дзвонив? — накинувся на нього шеф. — А рятувальникам? А в швидку? Що вони кажуть?!

— Поки що без коментарів, Михайле Степановичу. Бояться, та й справді нічого не знають. Але до денного випуску думаю, вже будуть які-небудь дані, цифри...

— Дані-цифри, — незлостиво передражнлив Воронов. — Добре. Молодці, хлопці. Пішли писати ефір, Максе, швиденько!

По ньому навіть не було помітно звичайного передкамерного мандражу.

Макс узяв на плече свій єдиний штатив і попрямував слідом за шефом. По дорозі обернувся через плече і глянув на Ігоря. В його очах яскравими вогниками підскакувала якась нова ідея.

* * *

— Дуже просто, — із запалом втлумачував Макс. — Будь-який відеоінженер! Я все сам зроблю, юному залишиться тільки прийняти сигнал і пустити в ефір...

— Смієшся, — сказав Ігор. — Та його знімуть з роботи тільки за те, що він зі мною розмовляв. Нікому я не дзвонитиму. Та й на чорта воно тобі треба? Завтра твоє відео по-любому будуть крутити по всіх центральних каналах. І навіть по закордонних, можливо...

— Ти серйозно так думаєш?

Ігор усміхнувся:

— Та ні, жартую. Кому там потрібні наші хвилі...

Камерамен підскочив, закрокував туди-сюди по тісній монтажці:

— Ти не розумієш, Ігоре. Або не хочеш розуміти. От зараз Сам повіз наш випуск на затвердження в мерію... Ти впевнений, що вони його затвердять?

— Якщо завернуть, допрацюємо. До ранку є час.

— Якщо завернуть! А якщо прийде дядечко в цивільному і затребує мою касету, тоді що?!

А воно ж запросто. Ми ж не знаємо, що це було...

— Як що? Стихійне ли...

Ігор затнувся. Дійсно, скільки можна — не хотіти розуміти.

Макс вийняв і міцно притиснув до грудей обидві касети, вихідник і майстер, — геть так само, як він сам притискав до себе Даринку. І заговорив: уривчасто, нелогічно, переконливо:

— Наприклад, ядерні випробування — може таке бути? Навряд чи, все ж таки курортна зона, але може! Або наші доблесні військовики не туди пульнули надпотужною ракетою.. Або якусь гидоту скинули в море, а тепер вона проіржавила і рвонула... Або навіть НЛО! — а чом би й ні?! — все одно ж засекретять, похерять, замнуть для ясності...

— Що ти верзеш, Максе?.. Яке ще, до біса, НЛО...

Він знову думав все про те ж. Про ті чотирнадцять останніх місяців у столиці. Про витоптані пороги телестудій і редакцій. Про Мілу з величезним животом та стійкою усмішкою. Про стратегічні роздуми над зім'ятою десяткою. Про довгоочікуваній принизливі посили з півночі. І продрузів, страшенно заклопотаних людей з вічно поламаними телефонами і недосяжними мобілками...

До Вадика завжди вдавалося додзвонитися. У Вадика завжди можна було перехопити грошей до наступної посили Мілиних батьків. Більше він нічим допомогти не міг – звичайний відеоінженер з «Гарячих вістей». Який любить, до речі, свою роботу... ну то якого біса?!

І він же не відмовиться.

* * *

– Вадим погоджується, – Ігор поклав слухавку. – Ефір через сорок хвилин. Готуй свою систему, Камерамене.

Макс знову зарядив касету. Затарабанив пальцями по монтажному столу.

– Розумієш, Ігорьох... А якщо нас відрubaють на другій же секунді? І все псові підхвіст. А воно ж запросто.

Ігор гмикнув:

– Звичайно, відрubaють. Я взагалі не розумію, на що ти сподіваєшся. Якого біса ми підставляємо самі й підставляємо Вадика?

– Втому-той справа, – Макс обіперся на стіл, стиснув скроні. – Ми з тобою никто. Я оператор-самоук із провінції, ти взагалі... Сам – той нізащо на це не піде, та й він також не фігура. Треба, щоб в ефір вийшла людина, якій вони не наважаться так просто заткнути пельку! А поки зорієнтуються, про що він, буде вже пізно. Розумієш?..

– Розумію, – він кивнув. – Дядько Сава.

...Першої міті Ігореві здалося, що до студії завалив цілий натовп могутніх, гучноголосих, енергійних людей, – так його було багато, цього человека. Гордість країни, всесвітньовідомий комік Савелій Ященко потужним алюром пронісся приміщенням, і було незрозуміло, яким чином всі меблі залишилися на своїх місцях. Ігор зустрів його у дверях монтажки.

– Здоровенькі були, дядьку Саво. Не передумали?

– Знущаєшся?

Аktor у безмежному гніві зсунув на перенісі сиві брови; Ігор мимовілі усміхнувся. Ященко був у бездоганному костюмі, при краватці з булавкою, акуратно зачесаний і свіжопоголений. І як йому вдалося – в таку-от ніч?

– Ваш будинок дуже постраждав, дядьку Саво?

– Мій? Та ні, слава богу, не дістало. Коли вибирав ділянку під забудову, так говорив: повище, повище... Я, Ігорьошо, море люблю, та не дові-

ряю. Менше довіряєш – довше живеш, запам'ятайте, хлопці. Всього в цьому житті стосується.

– Сідайте в те крісло, Савелію Лаврентійовичу, – Макс встановив баланс, тримаючи перед камерою аркуш паперу. – Зараз кадр виставлю. Воронова я з цієї точки беру, але ви крупніші, треба, напевно, трошки відіхнати...

– Так... коли я ще молодим був... так, хлопче? А то я й сам посунутися можу... Так от, у нас на кіностудії жарт ходив: мовляв, Ященка тільки на широкому екрані показувати треба, у звичайний не вліз...

Він балагурив, жестикулював, сміявся; папірець з Ігоревим текстом підводки до сюжету переглянув пару раз, а потім зіжмакав і викинув: мовляв, не вистачало ще, як той генсек, з папірця читати...

І поступово, клаптями, ніби кора зі стовбура безстидниці, з Ігоря злізали напруження. Починало здаватися, що нема нічого особливого в тому, щоб отак взяти та й вийти у прямий ефір «Гарячих віостей». Просто нормальнa журналистка... просто він відвік.

– Десять секунд до ефіру, – дзвінко прошепотів у навушниках голос Камерамена. – Дев'ять... вісім...

Ігор із силою натиснув зелену кнопку. На рахунок «нуль», вчив Макс, її треба відпустити.

* * *

Сірів світанок; асфальт, каміння, трава і обламані гілки інжиру вкрилися краплинками роси. Їхні з Даринкою светри – теж. А кілька росинок угніздилися прямо на дитячій щоці, ніби слізози. Міла обережно, побоюючись розбудити доночку, змахнула їх. І тісніше загорнулася в ковдру.

Мілі було холодно. Вона, що звикладоп'ятдесятиградусних морозів, – мерзла, відчайдушно мерзла.

Люди, які очували, як і вона, просто неба, почали поступово розповізатися по домівках – ніби ранок зменшував ризик того, що впаде стіна чи обвалиться стеля. Втім, їм, напевне, не звикати. Ігор говорив, що старий фонд весь в аварійному стані.

Там, де Міла виросла і закінчила школу – у великому й успішному місті з вузами, заводами і північною надбазкою до зарплатні, – всі до єдиного її однокласники збиралися, отримавши атестат, відразуж поїхати. На південь. У справжнє життя.

Вона плакала.

Було можна. Ігор не бачив.

* * *

– Йес! – тихо і здивовано сказав Макс.

Ми це зробили, – подумав Ігор. Захоплення і тріумфування у нього

теж не вийшло. Можливо, тому, що настала реакція: непереможна, непідйомна втома...

Ященко вибрався з-за столу, вельми задоволений собою: і було чим пишатися, визнав Ігор. Нарешті дядько Сава зіграв серйозну, драматичну роль... і як переконливо зіграв! Але тепер він притих, не акторствував, не розповідав кіношних історій і, здається, думав тільки про те, як би пошидше дістатися свого особняка.

Ігор підняв слухавку і набрав Вадика.

— Ну як там?

— Ігоре? — в голосі відеоінженера відчувалося щось неправильне: чи то невпевненість, чи то питання. — Та ніби все тихо. Не повинні були б засікти... А що у вас сталося? Чому зірвалося?

— Що?..

Макс-Камерамен приголомшено дивився, як змінюється вираз обличчя журналіста.

— Але як же?.. — вимовив він. — Я розумію, якби вони пустили заглушку по ходу справи... Але щоб узагалі?!

Савелій Ященко навіщось затримався біля монтажного столу. Некрапом обійшов апаратуру з торця, плавним жестом підняв могутню руку. Кожен рух актора був виваженим, точним, магнітом притягуючи до себе увагу аудиторії. Нечисленної, усміхнувся Ігор. Він все ще не розумів...

Нехотів розуміти.

— Отак, — неголосно сказав дядько Сава, вставляючи в гніздо червоненький дротик. — Потім скажете мені спасибі, хлопці. Коли подорослішаєте... Кумедно з вами було. Ну, заходьте, як там щось.

Його кроки загуркотіли по сходах. Ніби ними спускався цілий натовп.

Риба жила на великій глибині — нижче була тільки безодня, наповнена сірководнем. Риба не знала, що в морі бувають рибальські гачки, сіті, люди і сонячне світло.

У неї був свій світ. Вона вміла в ньому жити. Вона добре знала, кого і чого боятися.

Цього — вона не злякалася. Підплывла ближче, тому що на великій глибині не так вже й багато речей, здатних викликати риб'ячу допитливість.

Відчула гострий біль у забрах.

Перевернулася догори пузом.

— Греби, греби! — радісно командувала Міла, стоячи по пояс у воді.

Даринка пливла, зосереджено задираючи підборіддя і висуваючи від старання язик.

— Скільки їй уже? — запитав Вадим.

— Через місяць два роки, — похвалився Ігор.

— Це ж треба!

— Ми тебе теж скоро вженимо, — пообіцяв дядько Сава. — Найвродливіші дівчата тут, на півдні!.. спокійно, Ігорчику, не беручи до уваги крайньої півночі. І взагалі, краса у нас тут неймовірна... правда, Максе?

— Ага.

— Він знає, що каже. Він Камерамен, що у перекладі означає «майстер камери»! Такі натурні зйомки зробив у мій останній серіал, що тепер всі кіностудії за нашого Максимка гризуться... Тільки ж він нікуди звідси не пойде. Правда, Максе?

— Ага.

— От бачиш. І тебе куди-небудь прилаштуємо, Вадику. Ігорьоха он уже місцева зірка, новини веде. У нас його кожен собака знає в морду лиця! Взимку точно «Регіональну програму року» отримає...

— Це навряд чи, дядьку Саво, — відгукнувся Ігор. — За що? У нас же тут нічого не відбувається.

— Нічого поганого, він хоче сказати. І правильно каже. Тут добре... Адже як сказав поет?

Савелій Лаврентійович піднявся, підхоплюючи з гальки рушник, випростався, задрапувався, простер руку в позі античної статуй...

Але Ігор його випередив:

— Як судилося в імперії вродитись, краще жити у провінції на морі...

— Хто це? — зацікавився Камерамен.

— Не пам'ятаю. Хтось із дисидентів.

— Це Овідій! — ображено проголосив дядько Сава із давньоримської пози. — Засланий, як теж сказав поет, в Молдавію, в глушу степей... тобто не зовсім так...

Вадим сміявся від душі. Поступово забувалися довгі місяці без роботи, без грошей, без друзів зі справними телефонами... Добре, що не побоявся і все ж таки подзвонив Ігореві. А то ж думав, що буде ще гірше... ну й дурень. Тут дійсно добре...

— А головне — дітям здоров'я! — додав дядько Сава, всідаючись на рушник. — Сонце, повітря, море як найчистіше... Дивися, як ніжками б'є! От молодець!

Даринка пливла, задерши до неба облуплений гудзичок носа.

•Переклад з російської Марини ОЛІЙНИК•

На узбіччі всесвітньої змови

«Володимир СЛЕПЦЕВ»

Що довшим стає мій список «особливих людей» сьогодення, то менше мені хочеться називати їхні прізвища, імена або поєвда. Спроможності розвідок папараців та просто цікавих піплів зростають. Безпечніше казати «він», «вона». Принаймні гріха вибовкування чужих секретів таким робом можна уникнути. До пори...

Отже, про «нього».

Він рідко з'являється на моїх обріях. Він – утікач і підпільник. Він твердо переконаний, що навколо нас відбувається таємна змова, він чує зловісні кроки майбутнього глобального володаря, він несе людям правду про близький прихід всесвітнього уряду та його господаря – Звіра. Як і належиться правдивому партизанові, він з'являється проти ночі, стукає у вікно парольним чином і ретельно перевіряє ситуацію поблизу будинку. Я пропоную йому вечерю, ванну й нічліг. Він сприймає це як належне, без подяк і вибачень. Він – на фронті, серед щоденних небезпек і згіршень. Люди доброї волі, як він уважає, забов'язані допомагати партизанам. У його переліках сущого я належу до «цивільних» людей доброї волі. Наразі.

Після виконання всіх належних ритуалів конспірації втікач сідає вечерти у вітальні. З його взуття на мій антикварний паркет стікає брудна вода (а мені чомусь незручно сказати фронтовій людині: зніми свої гавнодави). Його засмальцьована куртка наражає оксамитову накривку крісла на позачергове прання. Моя подружка, налякана його виглядом (чи відлякана його запахом), ховається в найглибшому з крісел найдальшою кімнати. Від утікача линуть хвилі неспокою. Світ навколо нього змінюється й утраче впевненість. Тепер лінія фронту поміж добром і злом проходить моєю вітальнюю. Я цікавлюся фронтовими новинами. Мої запитання також ритуальні. Утікач мовчить. Він

вирішує, що варто, а чого не варто розповідати лохуватому цивільному симпатикові. Це теж частина ритуалу.

Він випиває перші сто грам. А це вже знак довіри. Я розумію, що розмова таки відбудеться.

Він починає розповідати чергову «главу» своєї історії. Історії того, хто йде проти течії. Вічну історію опозиціонера й дисидента. Ворогів він називає «вони» (можливо, з тих самих міркувань, що викладені на початку цього шкіцу). Я вже знаю, що «вони» в його уяві майже не персоніфіковані. Це просто сила. Незмірно могутня, всюдисуща. За нею стоїть якийсь таємний конклав нотарів і стратегів усесвітньої змови. Можливо, він навіть не вважає «їх» людьми. Можливо, для нього «вони» лише людиноподібні істоти, чий дух і чия плоть давно поглинуті потоками пекельних енергій. Такі собі «ігвни», демони, замасковані під людей, із марені Даніїла Андреєва, «регулятори», що зійшли зі сторінок «Темної вежі» Стівена Кінга й розчинилися серед друзів і приятелів. До того часу Х, коли... Краще про це не думати.

«Вони» незмінно перемагають. Уже три століття «вони» завдають поразки воїнам Світла, змушують їх тікати, ховатися від ока Звіра, змінюювати імена та криївки. Воїни Світла відступають на маргінеси, збирають там сили спротиву, але всі їхні контрнаступи приречені. «Вони» спираються на гроши, тисячолітню мудрість оккультних орденів і технічну могутність правлячих верств планети. «Вони» купують і підкоряють собі уряди й конфесії, правоохранців і мафіозі, «лідерів думок» і ЗМІ.

Що залишається партизанам Світла? Законспірована мережа однодумців, забуті монастири, стежки суфіїв, гаражі байкерів, підвальні тусовки крайньо лівих і крайньо правих. А ще – прихильність дівчат-неформалок і рідкісні хвилини чудового колективного «надрозуміння». Хвилини, задимлені драпом, пропахлі збройовим мастилом, бензином, ремінною шкірою й томатними консервами.

Він розповідає вже півгодини, але я не знаходжу в цій розповіді нічого принципово нового. Знову поразки, імена загиблих і втрачених однодумців. Одного знайшли з проламаною головою, другий повісився (або його повісили), третій прийняв печать Звіра та перейшов на бік ворога. Далі – розчаровані адепти, ненадійні неофіти, інфіковані подружки, провалені явики, вкрадені гасла й заслані козачки. Я відкорковую другу пляшку. Заспокоюю партизана: так має бути, друже. Світ згіршується й іде до загибелі. Ми не доживемо до очищувальної кризи.

Завжди терновий вінозіф буде хрестом, ніж царська корона
(Леся УКРАЇНКА).

«Доживемо!» – каже втікач, і ми п'ємо за перемогу. За світло в кінці тунелю. За неназваного спасителя й за ту, яка його народить. Потім він стомлюється, і ми мовчимо. Заради такого мовчання варто жити. Воно між минулим і майбутнім. Цим мовчанням долається вся наша Залізна Доба. Вся ця факана Калі Юга.

«Сонце зійде!» – це наш останній тост, і я йду до кабінету заспокоювати подружку. А він залишається у вітальні, під жовтим світлом люстри, з «Кодексом Бусідо» й розстеленим ліжком. Він ще буде курити, вичитувати з роздумів самураїв «схід Сонця» та проказувати мантри. Ранком він щезне. Можливо, я не побачу його ніколи. Втікачі не люблять повертатися. Адже час іде, а сила Звіра зростає. ☺

Петро
КРАДЮК

ЗОНА

...відчуває себе українцем (хоча не в захопленні від цього етноніма), політичним, а ще ледільським — европейцем. Народився вдалеку 1958 році в мальовничому містечку Ківерці, що на межі

Полісся та «правдивої» Волині.

Ще в школі зацікавився красним письменством. Утім, дялкі радянські літературні напівкласисти

швидко згасили його інтерес до цього заняття.

Тому став істориком, а потім — навіть філософом.

Як-нест, зараз — доктор філософських наук. До літератури повернувся, коли було за тридцять.

Звісно, в такому віці писати про «ніжне кохання»

ніби й соромно. Тому бавився іронічною прозою.

Та так «забавився», що несподівано для себе

став переможцем літературного конкурсу

«Гранослов» 1992. Має наукові та літературні

публікації в періодичних виданнях, а ще — дві

художні книжечки «Попи марксистського

приходу» й «Апокриф».

Зараз живе в Острозі. Вважає це місто якщо

не «пупом Землі», то принаймні далеко не

першим місцем нашої грішної планети. Працює

проректором Національного університету

«Острозька академія». Мріє про вільний час...

Мій старенький «Запорожець» помер. І, схоже, без надії на воскресіння. Не скажу, щоб ця смерть стала для мене трагедією. Машини – не люди: довго не живуть. А моєму «Запорожцю» було вже десь стільки літ, як і мені.

Поява його на автомобільних дорогах сприймалася як щось екзотично-архаїчне. За цю екзотичність я й любив свого старенького друга. Доглядав його... Навіть розмалював різними барвами. І був він у мене наче писанка.

Та рано чи пізно мусив мій друг піти на спочинок. І менетішило те, що він, яко справжній козарлюга, не захирів, не помер у брудному гаражі, а провів свої останні дні на лоні природи, доляючи гірські крутохили.

На одному з них мій горбаничик заглох. Я ж відштовхав його на узбіччя, щоб нікому не заважав.

Тоді взяв карту автомобільних доріг і спробував розібратися, де ж то мі є. Виявляється, дороги, якою я їхав, нема. Принаймні на карті. Пригадалося, що протягом останньої години мені не зустрілася жодна машина, жодне село, лише гори, гори й гори.

Ех, чоловіче, подумалось мені, і потрібна тобі ця екзотика? Сидів би у своєму цивілізованому світку – та й горя не знав. Ні, захотілось чогось не такого. Музу до нього не приходила! А чого ти приходиш, коли тобі вже за сорок і в тебе криза середнього віку?

Та досить копиратися в душеньці. Зверни свій погляд на земнєс та й помисли, що маєш діяти. Адже ти один, аки перст, у горах зі своїм мертвим другом. А ще дощ починає накрапати.

Не залишалося нічого іншого, як сковатися в машину й чекати... Можливо, чуда.

Монотонно заколисуючи, стукали краплі дощу. Голова схилилася на кермо. Злиплися очі. І я побачив сон...

Ніби мій маленький «Запорожець» потрапив у велетенську залізну павутину. Десять здалеку повз павук –увесь із криці, поблизукоючи безжалійними ліхтариками-очицями. Я намагаюся завести «Запоро-

жець», але з того нічого не виходить. Залізні пута все більше й більше стискають мого друга.

І ось потвора наблизилася впритул. Павук простягнув лапу й почав грюкати у вікно дверцят.

— Відчиніті! — прорипів він.

«Відчиніті!» Я, здається, прокинувся з колючим поглядом чоловіка, який стукав у віконце мого «Запорожця». «Це — Павук», — чомусь майнула думка. Пізніше я цього чоловіка здебільшого так і називав.

— Продайте машину! — сказав незнайомець. Просто й безапеляційно.

Я ж промовив: «Мій «Запорожець» несправний. Вам треба купа цього заліза?»

— Треба! Скільки ви хочете?

«Дивак, — подумав я про себе. А вголос прорік: — Двісті доларів».

Чоловік посміхнувся й витяг гаманець. «Ось вам дві сотні. І ще п'ятдесят за те, що допоможете відбуксувати вашу машину до потрібного місця».

Мені здалося: якби я назвав у кілька разів більшу суму, він би, не задумуючись, виклав її.

Перед моїм «Запорожцем» з'явився шикарний джип. Чоловік, якого я назвав Павуком, з допомогою буксиру прив'язав мого друга до своєї машини. І ми рушили.

Їхали довго. Може, годину. А то й більше. Нарешті дорога скінчилася й очам відкрився дивної краси краєвид. Серед гор, вкритих лісом, примостилося озерце, а на його берегах — білі чепурненські хатки.

Ми підїхали до господарських приміщень. Павук виліз із джипу й підізвав жестами кількох робітників. Вони йшли без особливої охоти, поглядаючи з-під лоба.

Павук показав їм, що треба «Запорожець» заштовхати в гараж. «Певно, німі вони», — подумав я.

— Вам дадуть кімнату, їжу, а завтра відвезуть і посадять на автобус чи поїзд — як забажаєте, — пообіцяв Павук.

— Що це за місце?

— Ви занадто допитливий.

— Допитливість — моя професійна риса.

— Хто ви?

— За фахом — журналіст, за покликанням — письменник.

— Тоді вважайте, що ви потрапили в санаторну зону, — почув у відповідь. — Більше я нічого вам сказати не можу. Принаймні поки що.

Ми йшли чистеньким моріжком, обсадженим деревами. По дорозі зустріли кількох літніх чоловіків. Усі вони були одягнуті в темні костюми, такого ж кольору краватки й білі сорочки. Павук вітався з ними за руку, посміхався й обмінювався малозначущими фразами. Старці, незважаючи на зовнішню подібність, усе-таки були різними. Хтось із них ледве не раболіпствуває перед Павуком, очевидно, вбачаючи в його особі великого начальника. А хтось виявляв характер: бурчав, скаржився й навіть намагався повчати.

По дорозі ми зустріли немолодого, проте ще й не старого чоловіка. Було йому, певно, за п'ятдесят. Він поздоровував з Павуком і відйшов із ним убік. Щось почали говорити, час від часу поглядаючи на мене. Схоже, статус цього чоловіка був такий, як і в Павука. Принаймні тримався з ним на рівних.

Розмова тривала кілька хвилин. Чоловік не став прощатися. «Ми ще поговоримо...» – сказав він Павуку.

– Увечері зустрінемося, – пообіцяв той.

Ми вийшли на невеличку площе, куди сходилися пара вуличок. Тут же стояв найвищий триповерховий будинок, що нагадував офіційну установу. Перед ним – пам'ятник Леніну. Здавалося, я потрапив у невеликий райцентр, в якому час зупинився кілька десятиліть тому. Цю думку ніби підтверджувала корзина квітів, що стояла перед пам'ятником.

Павук завів мене в приміщення, яке всередині виглядало як адміністративний корпус санаторію. Далі наказав якісь немолодій жінці відвести мене в кімнату. Та чимось нагадувала робота, який бездумно виконує чужі команди.

Йдучи коридором, я запитав:

– Як називається цей санаторій?

Жінка мовчала.

– Це секрет?

Знову мовчанка.

Літературному контексту ситуативна модель ЗОНІ має базатозначний характер: це – острівець блаженства та іща, ізоляція людського від неподаного або, насправді, герметизація катаспрофічних для доля змін процесів тощо. Поняття «зони полів фантазії». Це не тільки й не стилісти жорстко відокремлений від дозвілля топос, а насамперед модель «засмичок людьми, які перебувають у граничній ситуації», модель реалізмів схемою людини на наскрізній хвороносці (Л. НЯМІДУ «Фантастичні парадокси человеческого міра»).

радянські прислівки

1. Правда Леніна по всому світу швеєт.
2. От ленінської науки кротичут разум і руки.
3. ССР – всому жибу прийде.
4. Руко водяться без народу, чого цвіток без солника.
5. Врагов бояться – погранічником не бути.
6. Де а комуністів ведуть беспартійних тріста.
7. Завод краси не плачом, а сміхом.
8. Добросібратство – лукавеє богатство.
9. Колгоз богат – колхознік рад.
10. Била копітка да сечя – тепер лампа Ільїка.
11. Ранешежію – слово літ, а тепережію – счастьє кубан.

– Може, ви хоча б назовете своє ім'я.

Результат той самий.

– Не бажаєте зі мною розмовляти?

Зрештою жінка обернулась до мене й різко, незадоволено показала на вуста. З її жестів зрозумів: вона – німа. Стало моторошно. Тут так багато німих! Хоча, зрештою, це мене не стосується. Завтра я вже буду далеко звідси.

На кімнату гріх було скаржитись. Висока стеля, великі вікна. Дуже багато світла. А ще – краєвид на озеро.

Щоправда, відчувалася якось мертва стерильність. Певно, так і має бути. Це ж санаторна зона.

Прочинилися двері. До кімнати вкотився візок, на якому парувала іжа. За візком – знову німа немолода жінка.

Тут спіймав себе на думці, що в цій дивній місцині я ще не бачив молодих облич.

Іжа була доброю. Але шматок не йшов до рота. Настрій не той!

Хотілося забути... Погляд мимоволі зупинився на телевізорі. Це ж вікно в інший світ! І цим вікном був «Електрон». Колись, у роки моого дитинства, дуже «крутій» телевізор. А зараз? Майже як мій «Запорожець».

Клацнув вмикачем. Залунала знайома, але вже добре забута мелодія. Колись цією мелодією в СРСР починалася інформаційна програма «Час». Виявляється, вона не зникла. Ті самі обличчя дикторів й урочисто помпезні фрази. Щоправда, тепер Генеральним секретарем ЦК КПРС іменувався Президент Росії, а наш Президент – секретарем ЦК Компартії України.

«Це що – дурний жарт?» – подумалось мені. Спробував переключитись на інший канал, але всюди йшла та сама програма «Час». Після її завершення дикторка, одягнута в темний строгий костюм, сказала, що на численні прохання телеглядачів буде показано фільм «Молода гвардія».

Спересердя я вимкнув телевізор. «Нічого не думай! – порадив собі. – Краще лягай спати.»

Та навіть уві сні не вдавалося покинути цей дивний світ. Наснилося, ніби я сам на своєму «Запорожці» приїхав сюди. Мене урочисто зустрічали піонери. Вони били в барабани, трубили в горні й віддавали салют. Ленін особисто зійшов зі свого постаменту, взяв корзину квітів, що стояла біля його підніжжя, і вручив її мені. «Те, про що ми так довго говорили, сталося!» – сказав він. Піонери закричали «Ура!».

Прокинувшись, я безтязмним поглядом вдивлявся в стелю. Навіть не знаю, скільки минуло часу. Може, кілька хвилин, а може, й більше. І ось на блій-преблій поверхні поповзла темна плямка. Муха! Жива, справжня муха!!! Виявляється, в цьому стерильному світі є місце для нестерильнихтворинь.

Це втішило. Я зіскочив із ліжка. Яскраве сонце заглядало у вікно. А ще манило озерне плесо. «Ходи до мене», – ніби чув його шепіт. І я пішов.

У коридорі не було нікого. Внизу на вахті куняла чергова. Скрутившись калачиком, біля неї примостиився кіт. Браз на душі стало добре... і затишно.

Надворі мене зустріла ранішня прохолода. Я йшов доріжкою, милуючись невеликими ошатними будиночками. Благодать тут. І ніякої суєти.

З-за рогу вигулькнув дідок. Він, як і належить, був у чорному костюмі та блій сорочці. Правда, без краватки.

– Доброго ранку, товариш! – привітно помахав рукою.

– Доброго... – відповів Йому.

– Гуляєте? – не вгавав дідусь.

– Так, вирішив пройтись.

– Це корисно. Я замолоду теж

уранці прокидався. І відразу на поле. Головою колгоспу тоді був. А тепер не спиться. Ось і гуляю вранці.

– Спробуйте попити снодійне.

– Пробував.

– І що – не допомагає?

– Чому ж. Але тоді сниться страшний сон – один і той самий.

– Що ж це за сон?

Старий зам'явся:

– Ну, добре. Я розповім, але ви... нікому.

*Примід бродить береговою.
Примід комунізму (Карл МАРКС).*

— Невже син можуть бути таємницею?

— Бачите, — почав дідусь, — коли я ще був головою колгоспу, стався такий випадок. Один чоловік укрив пару мішків зерна. Були то голодні післявоєнні роки. А в чоловіка того — купа дітей. Треба його судити. Але по доброті своїй кажу: «Отак, голубе, вибирай: або підеш під суд, або вчиниш наступне — почепиш собі на шию табличку з написом «Я — злодій», заходитимеш у кожну хату й казатимеш: «Простіть мені, люди, я вкрав у вас зерно». Чоловік обрав друге. Він ходив від хати до хати й просив прощення. А коли обійшов усіх, то щось сталося з ним, і він повісився. Давно то було. Здавалось, я про це й забув. Але ні. Тепер, як тільки стулю очі, бачу того чоловіка. Висить він у клуні. Обличчя якесь згорьоване, а на ший табличка «Я — злодій».

— Благими намірами вистелена дорога до пекла, — сказав я. Чомусь нічого іншого на думку не спадало.

— Ви вірите в пекло? — у старого загорілися очі.

Я знизав плечима: хто зна.

— А я вірю. Раю, може, й немає. А пекло мусить бути...

Кілька хвилин ми йшли мовччи.

— Знаєте, — продовжив мій співрозмовник, — увечері я часто тут гуляю. І в будиночках довго горить світло. Люди не сплять.

— Їх теж щось мучить?

— Можливо.

Ми наблизилися до ліска. Біля нього притулився невеликий цвинтар. Саме ховали покійника.

— Товариш Писаренко був чудовою людиною, — долинає голос Павука, який виголошує останнє слово.

Я, звісно, нічого не знаю про Писаренка. Але підходжу до домовини. Вона вже забита.

— Спи спокійно, дорогий товаришу. Нехай земля тобі буде пухом! — завершує Павук.

Мої очі зустрічаються з очима молодої жінки. На голові в неї чорна хустина. Погляд — порожній. Вона спирається на руку молодого чоловіка — приблизно такого ж віку.

Лунають оплески. Грудки праху земного летять на домовину. Гнітюча тиша зависає над цвинтарем.

Могилу засипають.

Люди йдуть із кладовища. Мені хочеться догнати Павука. Що я й роблю.

— Вибачте, можна вас дещо запитати? — звертаюся до нього.

Павукові холодні очі ніби просвердлюють мене.

– Коли я зможу звідси поїхати?

На вустах Павука з'явилася ледь помітна посмішка.

– Вам доведеться побуди деякий час у нашій зоні.

– Ви ж обіцяли, що я сьогодні залишу її.

– Хіба вам погано – ліс, озеро, чисте гірське повітря, не треба ні про що думати.

– Дякую, але мені не потрібна така ідилія. Я хочу звідси поїхати. І негайно!

– Це неможливо.

– Чому?

– Ви ж бачите: помер наш друг, товариш, соратник. І ми глибоко сумуємо. Зараз звідси ніхто нікуди не їде.

– І як довго триватиме цей траур?

– Поки не знайдемо йому достойну заміну.

Певно, у мене був кепський вираз обличчя.

– Чого ви так переймаєтесь? – чи то питає, чи то заспокоює Павук. – Ідти до себе в кімнату. Вам принесуть сніданок. Поїжте й насолоджуйтесь життям. Повірте, воно – прекрасне.

У кімнаті я завалююся на ліжко. Заходить німа покоївка, штовхаючи тацю з тією. Обличчя її демонструє байдужість, а рухи – ледь помітну неприязнь.

Поряд із тарілкою, на якій парує манна каша, лежить газета «Правда». Майжета сама, що колись. Знічев'я починаю її читати. Переможні реляції. Портрети російського Президента, чи то Генерального секретаря ЦК КПРС. А десь у самісінькому кінці невеличкий некролог, де висловлюється сум із приводу смерті товариша Писаренка.

Цікаво, ким він був?

Тільки подумав про це, як відчинилися двері. Зайшов Павук.

– Нам бракує нашого померлого товариша, – сказав він.

Своїм виглядом я давав зрозуміти: мене такі речі не цікавлять.

– ...він творив наш світ. Уявний світ, – ніби промовляв до себе Павук.

– Невже це так важливо?

– Справжній світ є уявним.

Дискутувати не хотілося.

– А ви не хочете замінити нам товариша Писаренка?

Ого, здається мені пропонують роль у цьому театрі абсурду. Красненько дякую!

– Ви ж письменник, журналіст, – зваблював мене Павук. – Якраз те, що потрібно.

— Кому потрібно?! — вирвалось у мене.

— І нам, і вам.

— А мені для чого?

— Не скажіть, Ви набудете великого й незвичного досвіду. А для письменника це благо. Тим більше, коли він переживає творчу кризу.

— Чому ви вважаєте, що я переживаю творчу кризу?

— Ахіба останнім часом ви написали щось вартичне?

О, вочевидь, Павук непогано був інформований про мою персону.

— У вас немає вибору, — залізні нотки озвалися в його голосі. — Ідіть за мною!

— Вибір завжди є!

— Те, про що ви подумали, не є вибором.

Мій співрозмовник вийшов, я — за ним. Надворі нас чекав мій «Запорожець». Його відремонтували й перефарбували. Я навіть не пізнав свого горбаньчика. Тепер він був монотонно-блім.

Ми сіли в авто. Схоже, я потрапив у тенета Павука. Він підпovz до мене, випрснув смертельну дозу отрути, дочекався, поки сконаю. А тепер знову біля мене, щоб висмоктати нутрощі.

— Чому ви не їздите на джипі? — запи-
тав я Павука.

— Наші люди цінують скромність у побуті, — почув відповідь.

Будиночки закінчилися. Ми їхали лісо-
вою дорогою. Раптом вигулькнув шлаг-
баум, до якого був прикріплений великий щит
із написом «Секретна зона. Стороннім вхід заборонено».

Отакої, з однієї зони — в іншу.

З'явився будинок, надаху якого стояли різні антени.

— Тепер ви тут будете працювати, — промовив Павук.

Поряд — кілька шикарних будиночків, які аж ніяк не йшли в порівняння з тими, що були в санаторній зоні.

— Тут будете жити, — Павук кивнув на один із них. — Усім необхідним вас забезпечать.

Око тішила синь озера й зелене
море лісу...

— Ви б могли про таке мріяти у
своєму світі? — пролунало риторичне
питання з вуст Павука, який вів мене
до будинку з антенами.

Я не міг нічого сказати.

— Це наш інформаційний центр, —
пояснив він.

Зайшли всередину. Тут мовчки ходили люди, щось носили.
Побачивши Павука, вони намагалися не потрапляти йому на
очі. Та Павук на них, власне, й не зважав. Пройшовши кілька
кроків, відчинив двері. У кімнаті, в якій ми опинилися, було
повно техніки. За однією з останніх моделей комп'ютера
сидів змарнілій молодий чоловік. Здається, я його бачив
на кладовищі.

— Це — Сканер.

Я відразу й не второпав, що мені представили
людину.

— Так його звати, — пояснив Павук.

— А є в нього нормальне ім'я?

— Що ви називаєте нормальним іменем?

— Хоча б те, яке дають при хрещенні або записують у
паспорти.

— Я б не називав це нормальним іменем. Швидше, випад-
ковим. Вам хтось дає його, не рахуючись із вашою волею. А тут,
у зоні, кожен отримує нове ім'я, яке йому до вподоби й відпові-
дає еству.

Нарешті Сканер підвівся й простягнув мені руку. Була вона
м'якенька. Але не безвольна.

— Вам необхідно обрати собі ім'я, — промовив Павук.

— А як величати вас?

— Правденком.

— Це, сподіваюся, вигдане прізвище?

— Мушувас розчарувати — справжнє.

— Ви не захотіли його змінювати?

— Воно звучить гарно.

— На жаль, мое справжнє прізвище не таке милозвучне. Тому
називайте мене Дискурсом.

— Що це таке?

Скамуєння — послідовні
рух фокуса уваги по елементах
зорового поля під час увімання
ознак навколишнього світу
(«Психологічний словник» онлайн).

Дискурс – це контролюваній процес, за допомогою якого оратор досягає своїх мети – макіювати та інформувати (Тетяна КОШЕВА «Сфера спілкування в публічній бібліотеці»).

– Цього ніхто не знає. Але слово модне.

– Мені подобається, – посміхнувся Павук. І представив мене Сканеру.

Той, не зовсім розуміючи про що йдеться, кивнув головою.

– До Сканера треба звикнути, – сказав Павук, чи то Правденко.

Він здебільшого живе у віртуальному світі.

В очах Сканера ураз спалахнули іскорки невдоволення. Тривало це якусь мить. І, можливо, Павук їх не помітив.

– Сканере, надалі ти працюватимеш із Дискурсом. Він замість Писаренка, – дав розпорядження Павук.

– О'кей, – кивнув головою Сканер і знову сів за комп'ютер.

Відчинилися двері, до кімнати зайшла дівчина. Її зачіска, одяг, макіяж виглядали дещо незвично, майже богемно.

Вона простягнула руку. І представилась:

– Палітра.

– Дискурс, – злетіло з моїх уст.

– Цікаво!

Дівчина подивилася на мене. Я пригадав: наші погляди вже зустрічалися, на кладовищі.

– Вам також доведеться працювати з Палітрою, – сказав Павук. – А тепер ходімте. Покажу ваш кабінет.

Ми знову опинилися в коридорі. Тут і далі бігали безсловесні істоти. Здавалося, для Павука це були мураски, яких можна знічев'я розчавити. Ось він відчинив масивні двері.

– Прошу, – і жестом запропонував увійти.

То був просторий кабінет. Широкий дубовий стіл, добротні крісла. Кілька телефонних апаратів. Здавалося, я потрапив до кабінету високопоставленого номенклатурника в благословенні часі брежневського застою.

– Тут працював покійник, – пояснив Павук. – Він не дуже шанував нове. Ви можете переобладнати кабінет на свій смак.

– Навіщо?

– Гм, ви мені все більше починаєте подобатися. Здається, я не помилився, запропонувавши вам цю роботу.

– І що ж це за робота?

– Сідайте в крісло свого попередника. Нам є про що поговорити.

Я опинився в шкіряному кріслі, а мої руки торкнулися мармурової підставки для письмового приладдя. Навпроти мене, грайливо посміхаючись, усівся Павук.

– Подобається? – запитав він.

Я мовчав.

– Робота ваша не складна. Хоча й простою назвати її не берусь. Головне – звикнути до неї. Вам треба готовувати щоденні випуски газети «Правда», інформаційну програму «Час», компонувати програму телебачення, а також програму для радіоточок.

– Але ж це нереально!

– Чому?

– Для цього потрібні сотні людей.

Іронічна посмішка заграла на обличчі Павука:

– Помиляєтесь, сотні людей не потрібні! Ви практично нічого нового не будететворити. Власне, нове – цедобре забуте старе. Хіба нетак? Отже, ви берете номер газети «Правда» рівнотридцятілітньої давнини. Трошки осучаснююте ті чи інші матеріали, змінюєте деякі прізвища, при потребі додаєте щось нове, але, звісно, на старий лад. З роздруківками старих випусків «Правди», а також інформацією про сучасні події вас щоденно вранці буде знайомити Сканер. Ось, до речі, перед вами течка. Там – роздруківки на сьогодні. Після того, як відредагуете матеріал, ви передаєте його Сканеру. Він компонує його разом із Палітрою. Вона у нас творча натура, відповідає, так би мовити, за мистецьке наповнення. Сканер і Палітра роблять макетгазети, пропонують програми інформаційних передач на телебаченні й радіо. Далі ви переглядаєте запропоноване ними, якщо потрібно, правите, і – у виробництво. Технічний бік – не ваш клопіт. Тут є кому працювати.

– Добре, газета, радіо – я ще розумію. Але як вам вдається, наприклад, подавати програму «Час» зі старими дикторами?

– Звичайна комп'ютерна графіка. Цим займається Сканер.

За своє життя мені не раз доводилося зустрічатися з різними виявами цинізму. Але з таким – уперше.

– Можна кілька запитань? – подав я голос.

– Будь ласка.

– Чому ви берете матеріали тридцятілітньої давнини?

– А ви пам'ятаєте, що було з вами тридцять років тому?

– Чесно кажучи, ні.

– Ось бачите. А що вже казати про наших клієнтів, старих мешканців санаторної зони! Вони лише пам'ятають, що це були благосло-

Радянський народ – нова історична, соціальна та міжнародна спільнота людей, що маєть одину територію, економіку, соціальну за змістом культуру, схожу всенародну державу та спільну мету – побудову комунізму, якого в СРСР у результаті соціалістичних перетворень зблизивши трудящих класів та промашків, усіх наук і народностей. Теоретичний засади щодорадянського народу як нової історичної спільноти висунуто на 24-му з'їзді КПРС («Матеріали XXIV з'їзду КПРС», 1971).

венні часи. А хіба не так? Тоді в СРСР панувала стабільність. Усі (чи майже всі) були задоволені.

– На кладовищі теж панує стабільність.

– А ви вважаєте, що кладовище – місце для збурень?

Я похилив голову...

– У вас ще будуть запитання?

– Так. Ці люди розуміють, що ви їх обманюєте?

– Напевно. Проте вони звиклися з цим. Адже «Правда» ніколи правдою не була.

– Це аморально! – вирвалося з моїх уст. Заговорили емоції.

– Ви про що?

– Про обман.

Павук зверхнью подивився на мене.

– Обман не завжди аморальний. Уявіть собі: ви лікар, який дає важкохворому знеболючое. Хіба це не гуманно?

Я задумався. Можливо, мій співрозмовник правий. Можливо, ці дідки, ці сиві кульбабки, і не потребують правди. Ім головне – спокійно дожити до смерті. А для цього потрібен душевний спокій, комфорт і... свята брехня.

– Про що ви думаете? – запитав Павук.

– Чи дійсно лікар – благородна професія?

– І до якого висновку дійшли?

– Я схиляюся до цієї думки.

– Чудово.

Ми перезирнулися й на якусь хвилину замовкли.

– Чи не хочете поспітати мене за винагороду? – озвався Павук.

– Чесно кажучи, не до того.

– Тоді я вас порадую. Ви не лише перебуватимете на повному забезпеченні. Вам щотижня видаватимуть по три сотні доларів. Достатньо?

– Сподіваюся, так. Хоча що я робитиму з тими доларами?

– Згодяться. Адже ви колись все-таки покинете зону. А зараз беріться за роботу. Вам треба готовувати матеріал.

Павук дав мені спокій. Я залишився наодинці з собою. Відкрив

папку, перечитав матеріали. Почав правити, дописувати. З часом ловив себе на думці, що мені починає подобатися ця гра.

За якихось дві години відчинилися двері й з'явилася голова Сканера.

- Потрібно здавати матеріали, – повідомив він мене.
- Але я ще їх не приготував.
- Тоді полетить увесь графік.
- Ви можете мені дати трохи часу?
- Не більше ніж півгодини.

Сканер зачинив двері. Я гарячко почав працювати. Це вже була явна халтура.

Рівно за тридцять хвилин, захопивши сяк-так відредаговані матеріали, я пішов до Сканера. Той бурчав, що сьогодні не матиме змоги нормально пообідати.

– Нічого, – сказала Палітра. – Можна раз без обіду обійтись. І хоч утакий спосіб трохи змінімо одноманітність свого існування.

Коли повернувся до кабінету, задзвонив телефон. Хотіли знати, чи принести мені обід сюди, чи я все-таки вийду до їdalnі.

Власне, мені не було що робити, тож я вийшов. Їdalnі містилася на відкритій сонячній терасі. Тут лунала спокійна музика. Щось класичне. Скраєчку сидів музикант й грав на скрипці. Як і належить музиканту, він дещо відрізнявся від основної маси людей. Принаймні в нього було довге волосся.

З тераси відкривався чудовий краєвид. Повівав прохолодний вітерець.

Підійшов офіціант.

– Для вас замовлено столик, – повідомив люб'язно.

На столі лежало меню. Вивчаю. Офіціант стоїть біля мене. Замовлення зроблене. Відкідається в кріслі. Заплюща очі.

– Біля вас вільно? – чую голос Палітри.

– Сідайте, – радо їй пропоную.

Офіціант приносить їжу.

– Мені лише каву, – замовляє моя сусідка. – Більше нічого.

За кілька хвилин її приносять філіжанку пахучого напою.

– Не звертайте на мене уваги, – каже вона, – їжте.

Палітра вимає пачку цигарок, запальничку. Бачу, як вона приплює, як у неї тремтять руки.

– У вас якісь проблеми?

– Жодної, – каже з викликом. – Зона – єдине місце у світі, де немає ніяких проблем.

Враз скрипка перестає грати. Мелодія обривається посередині. Музикант демонстративно встає. До нього підбігають офіціанти. «Я не хочу грати таку музику», – долинають до мене його слова.

Палітра чавить у попільнничці цигарку.

– Коли ви з'явилися в зоні? – раптом запитує вона.

– Вчора.

– Як це сталося? Можете розповісти?

– Дуже просто... – я починаю розповідати.

– Кажете, просто? – мовила Палітра, вислухавши мене. – Насправді прості речі далеко не завжди є простими. Хоча... Наразі дякую.

– За що?

– Принаймні за компанію. А ще, можливо, за щирість.

Палітра різко встає й іде з ідаліні. Я проводжаю її поглядом. Ні, вона не викликає в мене якихось бажань. Щось є в ній різке, наїжчене...

Після цієї розмови залишився неприємний намул. Чому – й сам не розумію.

Хочеться покинути ідаліні. Не дочекавшись закінчення обіду, пряму до виходу.

– А ваша кава? – питает офіціант.

– Її можна принести до моого кабінету?

– Без проблем.

У кабінеті на столі вже лежала течка з макетом свіжої «Правди», а також роздруківками текстів, які мали пролунати в інформаційних випусках завтрашнього дня. Попиваючи каву, я переглядав їх. Задзвонив телефон. У слухавці прорипів голос Сканера.

– Увімкніть телевізор, покажу програму «Час».

Залунала вже відновлена в моїй пам'яті мелодія «Час, перед», на екрані з'явилися серйозні обличчя радянських дикторів. Мені враз стало смішно. На столі розривався телефон – я ж захливався від сміху. І не брав слухавку.

Хтось несміливо прочинив двері. З'явилася голова Сканера.

– Ви не відповідаєте на телефонний дзвінок. Щось сталося?

– Ні, все добре. Дуже добре!

– То можна матеріали запускати у виробництво?

– Звичайно.

Сканер зник. Мій робочий день добіг кінця. Я потелефонував обслузі й попросив, щоб мене відвели до помешкання.

Моя вілла справляла враження. Велика зала для прийому гос-

тей. Просторий кабінет, масивні шафи з книгами. Спальння з широким ліжком. Кімнати, обставлені дорогими меблями. Простора вітальня.

Мені накрили на стіл, побажали смачного. Це було саме те, що переповнило чашу терпіння. Я майже не торкався іжі.

Щось неприємне було в цих хоромах. Хотілося вирватися. Ноги вивели на берег озера. Удалині я побачив жінку, що кидала у воду камінці. Коли наблизився до неї, впізнав Палітру.

– Добрий вечір!

– Хотілося, щоб він був добрим, – відказала вона й продовжила своє заняття.

– Навіщо ви це робите?

– Можливо, відаю данину померлому.

– Тобто?

– Ви знаєте, як пішов із життя ваш попередник?

– Ні.

– Я теж не знаю. Кажуть, утопився.

– Ви не були байдужою до нього?

– Це вас не стосується.

Палітра кинула ще один камінчик.

– Бажаю доброї ночі, – сказала вона. – Хай вам насниться гарні сни.

Мені ж захотілося скупатися в озері. Людина – істота ірраціональна. Починаю роздягатися. Ось ноги відчувають озерну прохолоду. Заходжу дедалі глибше. Пливу, дивлячись на червону сонячну діжку. З головою зануруююсь у воду. Деесь унизу безоднія. Кажуть, життя пішло з води. То чи не повернутися до свого первісного лона?

Виринаю, фирмкаю, розбрязкуючи краплі. До берега далеко. Час повертатися.

Сили мене залишають. Здається, все – більше не можу. Та раптом відчуваю під ногами ґрунт. Ледь живий виповзаю на берег. Різко починає темніти. Беру свій одяг і плетуся додому.

Там завалююсь на постіль. Все. Я в царстві Морфея.

Не сон – якийсь сумбур. Ніби я один серед моря. Пливу. Вдалині з'являється острів. Підпливаю до нього. Виявляється, це суцільний. Йду. Назустріч мені пряме Павук.

– Пам'ятай, – каже він, – на цвінтари панує спокій.

Та враз на небі з'являються хмарі. Налітає сильний вітер. І веленська хвиля змиває кладовище.

Настає ранок. Сонячний, привітний. Деесь співають птахи. «Усе нормальню», – переконую себе. У юдальні вже чекає сніданок.

нок. Про харчування в зоні можна не турбуватися. Все тут чітко, за графіком.

У кабінеті на столі лежить нова течка. Починаю читати. Цікаво було б глянути на себе збоку, на свою міміку, жести... Дзвонить телефон. Чую в слухавці голос Павука:

– Доброго ранку, товаришу Дискурсе, як поживаєте?

– Звикаю потроху.

– Ви робите успіхи.

– Які?

– Підготовлені вами матеріали відзначаються високою якістю. Товариш Писаренко помітно поступався вам. Відчувається рука фахівця.

– Служу Радянському Союзу!

– Ви іронізуете?

– Та ні, просто не знаю, що маю сказати.

– Ми ще поговоримо, – обіцяє Павук і кладе слухавку.

Дочитую чергові матеріали, правлю, дописую. Телефоную Сканеру, той приходить і забирає їх. Будні!..

Телефонує кравець, питає, чи можна зайти. Я не заперечую. Він знімає з мене мірку, каже, що пошиє костюм.

– Навіщо? – питаю його. – Я маю одяг.

– Розумієте, – мнеться кравець, – у нас ніхто в джинсах і картатах сорочках не ходить. Товариш Правденко дав відповідний наказ.

– А якщо я не зможу ходити в пристойному одязі?

– Як? – дивується кравець. – Усі ж ходять!

Відпускаю його. Роби, чоловіче, що тобі наказали. Ти – підневільна людина. Хоча ми всі в цій зоні невільники. Навіть Павук.

Наближається обідня перерва. Йду в ідалню. Звісно, на мене чекає зручний столик – той, що й учора.

За кілька метрів від мене сидять Сканер і Палітра. Вони щось жваво обговорюють. Жести Палітри різкі, нервові. Ось вона витягує цигарку, запалює, глибоко затягується. Кидає чергову різку фразу. Сканер зривається, ударяє кулаком по столу. Палітра, не загасивши цигарки, вибігає з ідалньї.

Щось відбулося між ними. Хоча – яке мені діло.

Після обіду Сканер приносить матеріали. Він невдоволений, розгублений.

– Якісь проблеми? – питаю ніби знічев'я.

Він махає рукою:

– Ні, все нормальну.

Читаю принесене, переглядаю підготовлений «Час». Схоже, що Палітра й Сканер належно не попрацювали. Починаю правити, даю вказівки.

Наприкінці робочого дня до мене заходить Палітра.

– Не пригостите кавою? – питає вона.

– Добре, зараз замовлю.

Моя рука тягнеться до телефону.

– Навіщо? Тут є кава.

Палітра підходить до стінки, натискає якусь копку, і раптом відкриваються дверцята потаємного бару. Там стоїть банка кави й дещо до неї. Дівчина знаходить електрочайник, кип'ятить воду, запарює каву. А ще наливає по келишку коньяку. Робить це мовчки, автоматично. Не зважаючи на мене, залпом вихиляє свою чарку.

– Отаке життя, – кидає малозначущу фразу. І ці її слова гіркі, як полин.

– Я можу чимось допомогти?

Дівчина зводить очі.

– Тобі не треба було сюди приїжджати.

– Чому? Що тут відбувається?

– Яй сама далеко не все розумію. А втім, не переймайся. Зона – не найгірше місце на землі. А для декого – найкраще.

Вона йде з моого кабінету, залишивши на столі недопиту каву.

Робочий день добігає кінця.

У своєму новоспеченному маєтку я падаю на ліжко. Заплющаю очі.

Дзвонить телефон. Піднімаю слухавку й чую голос Павука:

– Відпочиваєте?

– Владали.

– Сьогодні чудова погода.

– Тут, здається, щодня чудова погода.

– Не хочете прогулятися зі мною біля озера?

– Хіба я можу вам відмовити?

– От і добре, за кілька хвилин буду біля вашої садиби.

На диво, Павук прийшов без свого офіційного обладнання. Була на ньому легка сорочка, потерти джинси, далеко не нові сандалі.

– Вас не впізнати.

– Одна й та сама людина буває різною.

Кілька хвилин ми йдемо мовчки, наближаючись до озера.

– Кажуть, недавно тут знайшли утопленого, – почав я розмову.

– Треба вчасно виявляти обережність. Тоді все буде добре.

– Утоплений не вмів цього робити?

Вода – чудодійний засіб оздоровлення організму. Купання дає як фізичне, так і моральне задоволення, допомагає позбутися стресів. Але, на жаль, для деякої «еліточіної» більшості води захищається трагедією. Вже цього року на водних об’єктах внаслідок необережності загинуло 32 особи, в тому числі 10 дітей. В порівнянні з аналогами періодом минулого року кількість трагедій зросла більш ніж удвічі. Лише за минулій тиждень вода забрала життя 13 землян, серед них чотири дітей. Обережно на воді! (Дракон у Гідропарку)

– Я б так не сказав. Але вік дає про себе знати. Людина починає втрачати реакцію.

На моєму обличчі з’явилася крива посмішка.

– Не переймайтесь, – заспокоїв Павук. – Ви – молодий. Вам це не загрожує. Тому можете спокійно купатися в озері. Тут чудова вода. Вона знімає напругу. А ще – очищає...

– Красно дякую. Ви сьогодні зустрілися зі мною, щоб про це повідомити?

– Хіба цього мало?

– Не знаю, вам видніше.

Ми ще трохи пройшли берегом. Павук на прощання подав руку.

– Приємно було з вами поспілкуватися, – сказав він.

– Мені теж.

– Сподіваюся, ми часто зустрічатимемося. Зокрема й за неформальних обставин. До побачення. І до зустрічі.

Я спробував зосередитися. Що означала ця розмова? Попередження? Пересторогу?

Хотілося більше дізнатися про Писаренка. Але в кого? В Павука? Ні, з ним треба бути обережним. Він веде якусь диявольську гру.

Палітра? Чи можна довіряти цій істоті – такій імпульсивній, непередбачуваній.

Ще хто?

Із цим питанням і засинаю.

Уранці мене будить півень. Світає. Встаю, відчиняю вікно. На моє підвіконня вискачує цей справний птах, що сповіщає про закінчення ночі. Він гарний, великий. І, на диво, не боїться мене.

Можливо, це теж сон. Та ні. Новий день настав. Ніч минула.

Покидаю свою віллу. Мені тут не сидиться. Заходжу в кабінет. На моєму столі ще немає течки з матеріалами. Ось і добре. Заварю каву.

Заспівав чайник. Відчинилися двері, з’явився Сканер з паперами. У його очах бачу здивування.

– Ваш попередник ніколи так рано не з’являвся.

– Хочете кави? – питаю його.

На знак згоди він киває головою. Сідає.

— Кажете, мій попередник рано не з'являвся? — перепитую. — А взагалі, що це була за людина?

— Сволота, — коротко Й злісно відказує Сканер.

Чи не вперше бачу на його обличчі яскраво виражену емоцію.

— А чому — сволота?

— Тому...

Сканер нічого не хоче пояснювати. Тема йому явно неприємна. Допиваємо каву. Далі — звичний ритм роботи.

Наприкінці робочого дня знову згадує Писаренко. Хочеться знати про нього більше. Можливо, про мого попередника розкажуть книжки, які є в цьому кабінеті. «Скажи, що ти читаєш, і я скажу, хто ти».

Відверто візнаюсь: книги, які я знайшов, розповіли небагато. Це були канонічні зібрання творів Маркса, Енгельса, Леніна, що стояли в шафі. Вони майже не читалися. Таке читво в робочому кабінеті для радянської номенклатури було виявом ідеологічної благонадійності. Писаренко, певно, належав до ньї. У старі добі часи міг працювати редактором якоїсь газети.

У шухлядах я не знайшов нічого цікавого. Можливо, їхуже почистили перед моєю появою. Лежала там лише довідкова література, кілька словників. Я взяв один із них — російсько-український. Був він на самому споді нижньої шухляди. Почав гортати. І несподівано для себе між сторінками виявив кілька складених аркушів паперу.

Це був лист, писаний до жінки. «Олено!» — звертався автор, очевидно Писаренко, до своєї адресатки. Мені стало цікаво. Але читати в кабінеті не ризикнув. Міг хтось зайти.

І дійсно, зайшов кравець, приніс уже готовий костюм, блу сорочку й темний галстук.

— Ви так швидко це зробили, — здивувався я.

— Так велів товариш Правденко.

— Розумію.

Костюм добре сидів на мені.

— Можна вас дещо запитати? — звернувся я до кравця.

— Якщо зможу відповісти...

— Ви шиєте лише костюми і лише чорні?

— Переважно так. Хоча трапляються й інші замовлення.

— Їх багато?

— Ні, але останнім часом їхня кількість зросла.

Більше питань у мене не було. Тепер я був такий, як усі в цій зоні. Принаймні ззовні. Додому йшов у новому одяганні. А у внутрішній кишені костюма лежав лист Писаренка.

Біля інформаційного центру мене несподівано перестрів Павук.

— Ви сьогодні якийсь не такий, — констатував він.

— Це, певно, через мій новий костюм.

— Хіба?

— Я не звик до такого одягу.

— Звикайте. Він вам личить.

Павук дає мені спокій. А я ховаюся на віллі, наче слімачок у хатку-панцир. Витягую лист і починаю читати.

Власне, листом це назвати важко. Швидше невеликий інтимний щоденник, де автор намагався розібратися зі своїми почуттями, сповіщаючи про них своїх коханій.

«Олено! — читав я. — Дозволь до тебе звертатися саме так. Я рідко називаю тебе Оленою. При сторонніх не варто цього робити. А коли ми залишаемся сам на сам (це, на жаль, не так часто буває!), я за інерцією зву тебе, як й інші в цій зоні. Хоча іноді здається, що ти й сама вже забула своє ім'я.

Але ж воно чудове! Й водночас трагічне. Через Олену, прекрасну Олену почалася Троянська війна.

Можливо (хоча цю думку я жену від себе), саме ти станеш тим яблуком розбрата, яке зруйнує нашу зону. Цього мені не хотілося б. Адже зона — це й мое дітильсько.

Певно, я нагадую нерозумного метелика, що летить на вогонь. Та про що я пишу? Хочу сказати тобі зовсім інше. Але щось не клейться. Зачекаю до завтра.»

Далі йшов невеликий відступ, і знову рівні, акуратні рядки лягали на папір. Здавалося, автор (свідомо чи несвідомо) стримував свої емоції. Намагався писати спокійно, холоднокровно й розсудливо.

«Новий день — нові турботи. Хоча які можуть бути турботи в зоні? Тут все чітко, налагоджено. Зона функціонує так, щоб не виникало ніяких проблем. А якщо вони виникають — їх швидко ліквідовують.

«Нема людини — нема проблем», — любить повторювати Правденко. Не гуманно? Але чому? Спокій багатьох вартує життя одного.

Олено, я знову не про те. Мені здавалося: на папері зможу сказати про речі, які ніяк не вдається озвучити, коли ми наодинці. Знаєш, я звик більше писати, ніж говорити... І ось зараз основне, про що хочу сказати, тікає від мене. Чи, можливо, я тікаю від нього.

Олено! Я люблю тебе! Повір, це не просто слова. Я нікого не любив. Не зінав, що це за почуття. Лише ти відкрила мені його.»

Знову відступ. Нижче рядки ставали дедалі більш нерівними, а письмо менш каліграфічним. Відчувалося наростання нервозності.

«Написав, що люблю тебе, і покинув перо. Не те! Якось воно буденно, просто. А оце «Я нікого не любив»... Щось у ньому є театральне. Тобто несправжнє.

Я набагато старший за тебе. Ти годилася би мені в дочки. Хоча ні синів, ні дочек у мене нема. Аті жінки, з якими я зустрічався... Навіть не знаю, як це й назвати. Розпуста? Чи просто задоволення фізіологічних потреб?

Почекай. Я знову заплутався. А якщо мої почуття до тебе – це теж фізіологічна потреба? Правда, дещо іншого плану. І ти для мене німфетка. З тою лише різницею, що мені не треба приховувати перед тобою свою жагу. Хоча не знаю, чи ти мене розумієш. Тобі доводилося читати «Лоліту» Набокова? Приємна бридота.

Але ж Біблію, сподіваюся, читала. Там теж можна знайти подібні речі. Мудрі єврейські царі клали на своє ложе молодих дівчат, щоб ті розігрівали їхню холодну кров. Це ж природно: стари чоловіки інстинктивно прагнуть молодого дівочого тіла. «Сивина в бороду – біс у ребро.»

Чи не занадто ти, голубе, самокритичний?

Олено, мені здається: я ніколи не віддам тобі цього листа. І не закінчу його. Сам не знаю, для кого пишу. У людини є потреба сповідатися. Але чи можу я тут знайти сповідника, який би поставився до мене з розумінням? Сповідаюся на папері, не маючи надії, що хтось вислухає мою сповідь.»

Останні слова цього уривка знову були написані каліграфічно, рівно. Так само виглядав наступний уривок.

«Прочитав тільки що написане й жахнувся. Невже я такий грішник? Хоча що таке гріх? І хіба моя любов до тебе є гріхом? Так, певно, я написав правду. Це коли вів мову про німфетку. Але чи це вся правда? Тішу себе думкою: ні, не вся.

Олено, я дійснотебелюблю! Так, целюбов насхилі віку, коли людина просто хапається за життя... Чимось це нагадує осінь. Тоді цінуеш кожну теплу динну, щоб погрітися в променях згасаючого сонця.

Не знаю, що можна ще сказати? Хоча я, власне, нічого й не сказав.»

На цьому лист обривався. Можливо, Писаренко писав би й далі. Але... щось йому завадило? Чи говорити про суттєве завжди складно?

Я відклав чужу сповідь.

Нарешті дещо довідався про свого попередника. Але це був лише фрагмент – далеко не вся картина, яку потрібно було відтворити.

Наступного дня я кілька разів заходив до Сканера. Ніби в мене були якісь до нього справи. Насправді ж я хотів побачити Палітру. Мені пощастило. Зустрів її в коридорі.

– Олена, – відізвався до неї.

Вона стрепенулася, але швидко опанувала себе. Зробила вигляд, ніби не почула.

– Олена, – ще раз повторив я.

– Видо кого? – вона пильно подивилася в очі.

– До вас.

– Хіба ви не знаєте, як мене звати?

– Але ж у вас є справжнє ім'я.

– Тут майже ніхто не має справжніх імен. У тому числі й ви, Дискурс.

– Але іноді Його варто згадати.

– Для чого?

– Щоб повернутися до себе.

– А хіба це можливо? Та й чи потрібно?

Наша розмова затяглася. Я не хотів, щоб хтось звернув на нас увагу. Тому запитав Палітру (чи, радше, запропонував):

– Не хочете зайти до моого кабінету?

– У мене багато роботи.

– Воля ваша. Але мені, здається, я для вас дещо маю.

– Що саме?

– Це я можу віддати лише Олені.

– Я не Олена.

Палітра демонстративно розвернулася й пішла.

Чому вона так повелася?.. Так, це істота ірраціональна. І все ж... Я не втрачав надії, що Палітра зайде до мене. Проте робочий день добігав кінця, а її не було. Навіть навмисно затримався в кабінеті. Безрезультатно. Неваже не спрацює жіноча цікавість? А може, я десь прорахувався? І Палітра – зовсім не Олена.

З такими думками зачиняю двері кабінету й іду додому.

Телефон.

– Ви не хочете запросити мене на вечерю? – чую в слухавці голос Палітри.

– А це буде зручно?

– Думаю, так. Просто замовте вечерю на двох.

За кілька хвилин Палітра прийшла. На ній була легка сукня. Жодних прикрас. Взагалі я не бачив, щоб у зоні жінки носили прикраси. Щоправда, на зап'ястку в дівчини красувалася зроблена з тканини квітка, яка нагадувала троянду.

Сівши за стіл, Палітра сперлася підборіддям на руки. Мій погляд зупинився на штучній квітці.

– Подобається? – запитала вона.

– Я волів би бачити справжню троянду.

Палітра хмикнула. Мене це трохи вивело з рівноваги.

Кілька хвилин ми їли мовчки.

– Ви нічого не хочете сказати? – запитала вона.

– Не я, а ви запропонували зустрітися. Тому мені здалося: саме вам є що розповісти мені.

Палітра зробила невизначений жест. І знову взялася до іжі.

Ми мовчки доїли вечерю.

– Дякую, – сказала моя гостя.

– Це все?

– А чого ви хотіли?

Я розвів руками.

– Давайте пройдемося до озера.

На знак згоди на цю пропозицію я кивнув головою. Ми йшли й мовчали. На березі Палітра уважно подивилась на мене.

– Чому ви мовчите? – запитала.

– Але ж ви теж нічого не говорите.

– Тоді запитайте мене.

– Добре, скажіть, а Писаренко – це справжнє прізвище?

Палітра на хвильку замовкла.

– Так.

– Чому він його не змінив?

– Можливо, йому не було соромно за попереднє життя.

– А вам?

– Принаймні я бихотіла прожити його інакше.

– Ви в цьому не самотні.

– Але мені від цього не легше.

Дівчина до болю закусила губу.

– Послухайте, вам не здається, що варто припинити цю гру? – запитав я.

– Дискурсе, життя – це і є гра, – Палітра м'яко торкнулася рукою моєї щоки. – Хіба не так? Сьогодні граєш у одній виставі, завтра – в іншій... Я не хочу думати про завтра. І взагалі, чи можу дозволити собі

думати? Це небезпечно. Раптом думка вирветься назовні. Промовиш необережне слово...

— Світ завжди був страшним... І добром. Просто в ньому треба навчитися виживати.

— Мені, певно, якраз і бракує цього мистецтва. Тому я волю мовчати. Хоча це не завжди вдається.

Палітра нахилилася до землі, взяла камінець і з силою жбурунула у воду.

— Ви мене розумієте? — запитала вона, з викликом поглянувши на мене.

— Принаймні намагаюсь.

По добрے витриманій паузі:

— Дякую, дискурсе.

— За що?

— Зате, що витакий... безпосередній.

І пішла. А я стояв на березі озера й бездумно дивився вдалечину.

Цієї ночі мені наснівся дивний сон. Бачив я оголене тіло Писаренка, яке розмальовувала Палітра олійними фарбами. Чомусь переважали червоний і темно-синій кольори. Враз Писаренко покликав: «Олено!».

Я прокинувся. Боліла голова. Можливо, через сон.

З цим болем і пішов на роботу. Коли заходив до кабінету, побачив Сканера. На диво, він запримітив мій кепський стан.

— Ви погано виглядате, — сказав він.

— Схоже на те.

— Тоді викличте лікаря.

Виявляється, Сканер міг виявляти життєвий прагматизм.

— Дякую за пораду.

— Прошу.

О, він може бути ще й чесним.

Я скористався порадою. Зателефонував, і вже за кілька хвилин до мене прийшов лікар. Був він людиною пенсійного чи передпенсійного віку.

— Що болить, шановний? — подивився цей ескулап на мене через окуляри.

— Душа.

— Тоді ви звернулися не за адресою.

— ...А ще голова.

— Це вже щось конкретніше. Давайте вимірюємо тиск.

Лікар відкрив свою валізку й дістав звідти тонометр. Було це далеко не останнє слово техніки. Очевидно, на моєму обличчі з'явилася скептична посмішка.

— Бачите, — ніби виправдовувався ескулап, — цьому апарату вже років за двадцять. Але ж він надійний.

— Шануєте традицію?

— Аякже. Без неї не можна. Це вам, молодим, подавай усе нове й нове. Але що більше старішаєш, то більше починаєш розуміти, що насправді нічого нового немає. А всі ці нововведення — це так, суєта сует.

Певно, скептична посмішка не зникала з моого обличчя.

— Візьміть наших пращурів, — ніби переконував він мене. — Шанували вони старовину — й жили спокійно. Тепер не те. Усі поспішають жити. І як результат — підводить сердечко, скаче тиск...

Ескулап підвів очі від тонометра:

— Ось і у вастиск підвищений.

— Але я начебто нікуди не поспішаю. І, здається, перестав хвилюватися.

— Ну, знаєте... Зміна способу життя. Нові обличчя. Все це веде до стресів.

— І що мені робити?

— Як на мене, то у вас нічого серйозного немає. Поки що. Поп'ете заспокійливе. Знаєте, дуже добре знімає напругу вода. Ви купалися в нашему озері?

— Здається, недавно знього витягли утопленика?

— Товариш Писаренко був чудовою людиною. Така трагедія.

— Ви йому теж пропонували купатися?

Лікар стріпенувся. Пильно поглянув на мене.

— Товариш Писаренко не потребував моїх порад, — здавалося, в його голосі зазвучав метал. — Він мав міцне здоров'я.

— І не поспішав жити?

— Я цього не знаю, — холодно відповів лікар.

Неприємна вийшла розмова. І все ж вона видалася мені корисною. Думаю, ескулап не лукавив, коли казав, що Писаренко був здорововою людиною.

На обід я трохи припізнівся. Коли зайшов у їдальню, побачив за столиком Палітру. Вона сиділа одна й закінчувала їсти. Підійшов.

— Дозволіте?

Вона кивнула головою.

— Як настрій? — запитав її.

— Чудовий. Ні — чудесний!

— Я радий.

Мені принесли їжу. Палітра взялася за каву, витягла цигарку, припалила. Її руки знову видавали неспокій.

— Ви не хочете повернути мені те, що вам не належить?

— Але чи це повинно належати вам? У мене немає впевненості.

— Чорт забирай! — випалила Палітра й вдарила своєю ручкою по столику. — Ну, Олена я. Олена!

— Чудова Єлена, — на моєму обличчі з'явилася посмішка. Я неквапливо занурив руку до до внутрішньої кишень піджака, дістав звідти згорнуті папірчики й підсунув їх Палітре.

Вона нервово загасила в попільничці сигарету, витягла нову й запалила. Почала читати. Обличчя її мінялося. То з'являлась цікавість, то невдоволення. Іноді воно випромінювало теплоту. Врешті Палітра дочитала.

— Нічого, — прошепотіли вуста дівчини.

Аж ось опанувала себе, міцно стисла кулачок.

— Тепер ви знаєте про мене й Писаренка.

В її очах з'явився прихований страх.

— Олена, я майже нічого не знаю, — спробував заспокоїти її.

— Не називайте мене так.

— Але чому?

— Невже не розумієте? З цим іменем пов'язане мое минуле, яке я хотіла змінити. А ще спогади про Писаренка, якого вже немає.

— Добре, Палітро.

Вона встала й пішла. Я лишився сам.

По обіді зустрівся зі Сканером.

— Вам уже краще? — запитав він.

— У мене чудовий настрій.

— Лікар, певно, рекомендував побільше позитивних емоцій.

— Щось таке.

— Мені він теж дав таку пораду, коли я опинився в зоні. З того часу намагаюсь нічим не перейматися.

— Дуже мудро. А давно ви тут, Сканере?

— Та десь уже рік п'ятий.

— Ого! — я ніби здивувався.

Схоже, Сканер розговорився.

— А як сталося, що ви сюди перебралися? — продовживав я розпитувати.

— Та як... Був без роботи. Раптом натрапив на оголошення.

Мовляв, потрібні фахівці моого профілю. Зателефонував. Зустрівся з Правденком. І опинився тут.

– Не жалкуєте?

– За чим?

Сканер із підозрою глянув на мене. Все, тепер він нічого не скаже.

– А дійсно, – промовив я, намагаючись розвіяти підоози, – за таким життям не варто жалкувати.

Почало сутеніти. В моїй оселі нічого не змінилася. Але до мене прийшла Палітра. Неочікувано...

– Добрий вечір, – сказала вона. Й раптом додала: – Певно, я одна на цім світі. Й никому не потрібна. Це – страшно!

Сукня повільно сповзала, заголюючи її.

– Порятуй мене від самотності, – я відчув теплий поцілунок на своїх устах...

...Повновидний місяць підглядав у вікно. Холодне срібло заливало кімнату, де спіtkалися дві самоти.

– Палітро...

– Називай мене Оленою! Як у тому, іншому світі. Писаренко казав, що хоче туди повернутися. Разом зі мною. Не судилося. Чи не дали?

– Розкажи про нього.

– Він був добрим... і наївним.

– А ще – творцем зони. Хіба не так?

– То й що. Зонутворили не обов'язково злі люди.

Палітра закрила очі.

– Олена, коли хочеш вибратися звідси, мусиш розповісти все, що знаєш. Я ж не можу вирішувати задачу з багатьма невідомими.

– Думаєш, я посвячена в таємниці зони?

– Але Писаренко щось розповідав.

– Він ніколи не говорив на цю тему.

– Боявся?

– Не знаю. Раз я підслухала розмову між ним і Правденком. Той сказав: «Ми вже не володарі свого творіння. Воно панує над нами».

Палітра сіла на ліжко, підперши долонями щоки.

– Вибач, – промовили її вуста.

Була ніч.

Звісно, він неможе допомогти тобі в плані фінансів, але ж не про це йдеться. Підбадьорливе слово, іменікій надійні поради, розсудливі раздумки корисні вказівки, нагадування, застереження, а також цікаві зауваження, сенсації, які змінюють ефу у власні сили, і до того ж глибокі думки, що допомагають знайти відход із будь-якої складної наставльності. (Олегіслав ЛВМ)

Уранці, як завжди, зазирнуло сонце. А ще – вискочив півень на підвіконня. «Не співай, – попросив Його, – хай Олена поспить.» І пішов на кухню заварювати каву.

– Доброго ранку, – почув голос Палітри, – як спалося?

– Не пам'ятаю, що й снилось.

– Добре... Хоч уві сні можна забутися.

Приємно пахла кава.

– Писаренко раз обмовився, що зона – прибутковий бізнес. І що в нього є багато грошей, – раптом озвалась Палітра. – Їх вистачило б для нас двох.

Несподівано в моїй голові з'явилася дивна (ні, дика!) думка.

– Олено, а може, це бутафорія, як і все, що навколо нас, – телепередачі, газета «Правда»... Може, Писаренко й не помер. А його смерть інсценізували.

– Ти – божевільний.

– Чому? Думаєш, він тебе любив. А може, це для нього була імітація, як і все в його житті.

Палітра тремтячими руками витягла сигарету.

– Він тебе просто використав!

– Цього не може бути.

– Може. І зараз твій Писаренко преспокійно наслоджується життям у іншому, нормальному світі.

– Дискурсе, чияк там тебе, – нервово промовила Палітра, гасячи сигарету. – Любов не можна зімітувати!

Вона більше не мала бажання зі мною спілкуватися. Каву довелося допивати самому.

У цей день роботи було небагато. Виявляється, настала субота (я вже й загубив лік дня). Працював лише до обіду. У другій половині дня захотілося пройтись. Навіть не знаю, чому пішов на цвинтар. Там никого не було.

Безцільно тинявся між могилами. Читав написи на надгрібках. І тут почув шум двигуна. Побачив, як наближається авто.

Не хотілось потрапляти комусь на очі. І я сковався за розлогим деревом біля цвинтаря. Звідси, до речі, було добре спостерігати.

З машини вийшов Правденко й незнайомий мені юнак. Вони підійшли до могили Писаренка. Юнак поклав вінок, вклонився. Трохи поговорив із Правденком.

Коли вони поїхали, я теж підішов до могили. Напис на вінку мене вразив: «Батьку – від сина».

Отже, у Писаренка була родина, був син, який приїхав віддати бать-

кові останню шану. А Його лист до Палітри – чергова імітація? Певно, в його житті вже стерлася межа між вигаданим світом та реальністю.

Залишатися на цвинтарі більше не хотілося. Бездумно йшов дорогою, поки не опинився біля озера. Там побачив Паліtru. Та сиділа на березі й байдуже споглядала якусь відому лише їй деталь овиду.

Я обійняв її за плечі.

– Олено, Писаренко тобою маніпулював...

Вона мовчала.

– У нього була родина...

Палітра безвольно кивнула головою.

– То й що?

– Але ж...

– Я не могла попрощатися з ним, – говорила вона якимсь відчуженим голосом. – Його ховали в забитій труні. Казали, ніби він розпух, став страшним...

– Можливо, і це був обман.

Дівчина важко зітхнула:

– Господи, як важко жити в брехні!

– Людина до всього звикає, – спробував її заспокоїти.

– Ні, не до всього...

Палітра, скинувши із себе одяг, ступила у воду. В руках – якась приреченість. Повільно попливла. Я стояв на березі, не зводячи з неї очей. Раптом її голова склонилася під водою.

Умить зірвав із себе одяг. Стрімко мчав мілководдям. Гарячково плив, пірнав. Нарешті побачив, як її тіло повільно опускається на дно.

«Тобі ще рано йти з життя, Олено!»

Наші голови з'являються на поверхні. Витягую Паліtru на берег, роблю їй штучне дихання. Ми – ніби одне ціле.

Палітра відкриває очі:

– Не варто було цього робити.

Вона слабо підвіदиться, спирається на руки.

– Може, ти мене любиш?

– Ти мені не байдужа. Це я точно знаю.

Палітра посміхається. Починає повільно вдягатися.

– Не хвилюйся, – промовляє вона. – Все буде добре. В одну й ту саму річку не входять двічі. Як і в озеро.

Торкається рукою моєї мокрої голови.

– Не проводжай мене. На добрانіч.

Вечір. Очі стуляються. Сняться якісь жахи. Цвинтарні хрести, що плавають у воді. Розкопані могили...

Прокидаюсь опівночі. У вікно зазирає місяць, – ніби кличе до себе.

Встаю. Чомусь пригадуються слова Палітри: «Його ховали в забитій труні». Це про Писаренка.

Спускаюся в підвал. Там лежить заступ. Беру. Йду. Наче веде мене якась сила.

На цвинтарі – тиша. Десять удалині видніються вогнища в хатках. Не сплять старі, яких мучить совість.

Гарячково розкопую ще свіжу могилу. Заступ ударяється в щось тверде. Труна.

Намагаюся зірвати віко. Воно відлітає вбік.

Трупу немає. Є лише якийсь мотлох.

Витираю чоло. Кидаю заступ. Вилажу з ями.

Тікаю.

Вдома провалююся в глибокий сон.

Будить півень.

Невже це все приснилося? Місячна дорога, цвинтар, могила...

Стаю під холодний душ. Ніби оживаю.

Сьогодні неділя. Але для мене немає вихідних.

Плетусь на роботу. В коридорі зустрічаюся з Палітромо.

– У тебе поганий вигляд, – констатує вона.

– Це помітно?

– Відпочинь трохи. Зустрінемося в обід.

Починаю щось правити, писати. В голові – туман. Очі злипаються. Засинаю.

Риплять двері. З'являється Сканер.

– Чи готові матеріали? – питає.

Підсновую течку. Він її переглядає. Й констатує:

– Вони ще сирі.

– Ну то й що. Кому це все потрібне?

– Вам видніше, – байдуже знизує плечима Сканер.

Виходжу в коридор. Відчуваю: щось не те. Але що – пояснити не можу. В єдальні все по-старому. Проте... Насторожені погляди, перевіштування.

Помічаю Палітру. Сідаю поряд і звертаюся до неї:

– У мене таке враження, ніби щось сталося.

Моя співрозмовниця байдуже відповідає:

– Можливо... Ходять різні чутки.

– Які?

– Тобі це цікаво?

Палітра намагається тримати себе в руках. Щоправда, її рухи видають приховане: ще трошки – і вона вибухне.

– Олена, ти нічого не хочеш сказати?

– Яке твое справжнє ім'я, Дискурсе?

– Хіба це важливо?

– Мені набрид цей світ омані!

Палітра зціплює зуби. І, немов пересилуючи себе, говорить:

– ...Брехав Сканер, заманюючи в зону. Обіцяв, що тут заробимо грошей, поберемося... Писаренко теж, виявляється, брехав. Його слова про любов – фальш. Як, певно, і його смерть.

Дівчина переводить подих.

– Сьогодні вранці знайдено розкопану могилу й розбиту труну Писаренка. Там його нема.

– Можливо, хтось украв труп?

– Ні, люди, які забивали домовину, зізналися: там не було тіла від самого початку.

Настала пауза. Певно, кожен з нас думав про своє.

– То як тебе насправді звати? – знову запитала Палітра.

– При хрещенні мені дали ім'я Віктор.

– Отже, «перемога». Дуже добре.

Моя співрозмовниця підвелася.

– Олена, це я розкопав могилу.

Вона байдуже подивилася на мене.

– Хто б це не зробив – уже немає значення. Свободу не спинти! Палітра уважно подивилась на мене, подала руку й запропонувала:

– Ідьмо на цвинтар.

Ми сіли в старий «бобік». Його водія мені вже доводилося бачити. Він був одним із тих, кому Павук доручив зайнятися моїм «Запорожцем». Тоді водій спілкувався з Павуком лише жестами. Та, виявляється, він не був німим.

– Мое ім'я – Василь, – представився він.

– Тобто «цар», «базилевс», – прокоментувала Палітра.

За кілька хвилин ми вже були на місці.

Цвинтар не можна було відізнати. Там зібралося кілька груп людей, які щось жваво обговорювали. Найбільше їх скупчилось біля розкопаної могили Писаренка. Тут же стояв Павук, який намагався заспокоїти присутніх.

– Товариші, – бринів його голос. – Давайте не будемо робити поспішних висновків. Усе це треба розслідувати.

— Що розслідувати?! — кричав йому чоловік у старому, потертому одязі. — І так все ясно.

— Не гарячкуйте, — відбивався Павук. — Давайте засиплемо могилу. А потім розберемося.

— Ще чого! — було чути обурливі вигуки.

На очі попався дідусь, який привів мене на кладовище, коли ховали Писаренка.

— Не знаю, що й думати, — розгублено лепетав він. — Було так добре. І враз... все пропало. Дехто каже, що й інші могили фальшиві. А ви якої думки?

— Не може бути все фальшивим.

— Я теж так думаю.

— Ходімо звідси, — запропонувала Палітра.

Ми сіли в «бобік». Водій виляявся:

— Паскуди!

— Про кого це ви?

— Звісно, про кого: Писаренка, Правденка — усю цю банду.

Іхали мовчкі. До самої вілли.

Я Палітру залишили самі.

— Це, певно, революція... — мимоволі промовив я.

— Ні, революції починаються по понеділках.

Я наблизився до дівчини, торкнувся вустами її заплющених очей.

— Олено, зараз найкращий час для втечі.

— Можливо...

— Ти не хочеш лишати зону?

Її руки обплітають мою шию, плечі... Враз тіло охоплює шал, а розум топиться в забутті. Здається, я шепотів: «Олено!». І чув відповідь: «Мовчи».

— Ми втрачаємо час.

— То й що. Революції бувають не кожен день. Я хочу її побачити.

— Це нерозумно.

— А хіба жінки — раціональні істоти?

Моя голова знесилено падає на подушку. Палітра обпікає мене поцілунком.

— Добранич, любий. Завтра зустрінемось.

Мій сон обірвав спів півня. Сьогодні він особливий, закличний. «Не проспі!» — ніби хоче сказати мені птах.

На роботі я не впізнав людей. Де поділася їхня суєтність. У руках з'явилася впевненість, навіть рішучість. До кабінету увірвався Сканер.

– Чули, – ледь не кричав мені, – вчора по телевізору, коли йшла програма «Час», жінка, що робила сурдопереклад для глухонімих, розповіла про розкопану могилу Писаренка.

– І що?

– Глухонімі заговорили! – радісно вигукнув Сканер.

– А може, вони не були глухонімими. Просто такими прикидалися.

Сканер не звертав уваги на мій скепсис. Його очі палали. Він ладний був трохи, ламати...

– Поїхали на кладовище. Там буде мітинг.

Нас уже чекали Василь і його старенький «бобік». У ньому сиділа Палітра, на грудях якої красувався яскравий бант. Вона тішилася, наче дитина.

– Народ воскрес, – радісно говорив водій. – Такого не чекали. Ще кілька днів тому здавалося, що ніхто не зможе розворушити сонне царство зони.

– Революція мусить бути неочікуваною, – вставив я своє слово.

– Чому? – запитали мене.

– Бо коли на неї чекають, вона не відбувається.

Дорогою ми не раз зустрічали групи людей, що також прямували до цвинтаря. Водій сигналив ім, а вони радісно махали руками.

– Тиранія обов'язково буде повалена! – сказала Палітра. І не було навіть найменшого сумніву в істинності її слів.

Кладовище перетворилося на велелюдний майдан. Там стояли сотні людей, які скандували: «Геть Правденка!».

Серед них побачив покоївку, яка першого дня, коли я прибув до зони, відводила мене в кімнату. Тоді ця жінка не захотіла зі мною розмовляти, натякнувши на свою німоту. Тепер вона кричала незгірш інших.

Біля могили Писаренка облаштували трибуну. На ній виступав черговий оратор. «Скільки можна терпіти!», «Нас обманюють!», «Хочемо жити по-людськи!» – зривалося з його вуст.

Мене хтось потягнув за руку. Це був мій знайомий дідусь.

«Ми не здамося!..»

Мітинг перетворюється у велетенський хор. Твердість та відчайдушність бринять у словах пісні, яку підхопили за молодиком із довгим волоссям.

«Ми..!»

Це пересторога зоні, пересторога Павуку, його павучатам... Хоча, певно, останні вже відреклися від свого «тата» й стали революціонерами. Ба більше – очолили революцію.

«Ми не здамося без бою!»
 Під гучні оплески співак залишає трибуну.
 «Прав-ден-ка! Ти-ра-на! Прав-ден-ка! Ти-ра-на!» – скандує мітинг.
 Бачу, як Сканер виштовхує геть знесиленого, пошарпаного
 Павука на трибуну.
 «Говори!» – реве мітинг.
 – Товариш! Я нічим не завинив перед вами, – промовляє він у
 мікрофон.
 «Брех-ня! Брех-ня!» – скандують сотні горлянок.
 – Я дбав про вас!
 «Не-прав-да! Не-прав-да!»
 – Чого ми його слухаємо? – кричить Сканер. – Хай підпише від-
 речення.
 Та й підсовує Правденку якісь папери. Той тремтячио рукою під-
 писує їх.
 – Ганьба тирану! – вигукує Сканер.
 – Смерть Йому! – чується чийсь гучний голос.
 «Смерть!» – реве мітинг.
 Сканер штовхає Павука. Той втрачає рівновагу, падає з трибуни,
 падає в могилу Писаренка.

Харизматична особистість
 (від лат. *charisma* – милості, божественний дар) – феномен соціального співчуття і емоцій Харизматизується тим, що відмін, котрий діє на певнічні чи реальні ареали, надається незвичайним якостями (можуть бути самовіддане службове державе чи ідея, удачливість тощо), котрі певною мірою переносяться від цього послідовника.

Харизматичні особи притягують усі досягнення групи чи вищих членів, а єслі недавні тлумачують як винущену зупинку. Найчастіше цей феномен виникає на перехопах історичного розвитку коли певні соціальні групи усвідомлюють необхідність присуду «визволителя» («Психологічний словник» Онілії).

«Смерть». Це слово ніби зачаровує присутніх. Кожен із них хоче кинути грудку землі в розкопану могилу. Павук відчайдушно борсається, намагається вилізти з ями. Але землі стає більше й більше. Він уже не може поворухнутися. Земля ховає його руки, плечі, голову...

Створений з праху земного туди ж і повернеться.

«Ура!» лунає на кладовищі. Правда, вже не так упевнено, як слово «смерть».

На трибуну виходить Сканер.

– Ми покінчили з тиранією! – оптимістично заявляє він. – І побудуємо нове життя! Тепер нас ніхто не обманюватиме, не обкрадатиме. Ми будемо господарями у своїй зоні!

Знову чути «Ура!», гучні оплески. Хтось вигукує: «Сканер – наш президент!».

«Ска-нер! Ска-нер!» – скандує мітинг.

– Ти не бажаєш стати першою леді? – запитую Палітру.

– Не треба іронії, – каже вона діловим тоном, – нам варто їхати звідси.

Неподалік стоїть мій «Запорожець», на якому останнім часом їздив Павук. Ідемо до нього. Ключі на місці. Мій горбаньчик легко заводиться.

– Давно я не їздила на такій екзотиці, – посміхається Палітра.

На нас не звертають увагу. Всі слухають Сканера. «Запорожець» рушає. Кілька хвилин – і ми поза зоною. Голова Палітри стомлено хилиться на груди. Вона засинає. Я ж мовчки їду крутими гірськими віражами.

Нарешті рівнина. Моя супутниця прокидається.

– Де ми? – питает вона.

– Здається, в нормальному світі.

Опиняємося в якомусь містечку.

– Зупинися, я тут вийду, – просить Палітра.

– Ти не поїдеш зі мною?

– А чи потрібна я тобі, Дискурсе? Вибач, Вікторе. Просто обставини на якийсь час звели нас. Тепер хай кожен іде своєю дорогою. Можливо, колись вони знову перетнуться. А якщо ні – то ні.

Палітра цілує мене в щоку, відкриває дверцята й виходить.

Бачу, як вона стоїть на тротуарі й має рукою.

Я ж віддаляюся на своєму «Запорожці». А очі мимоволі стали вологими.

Минуло кілька років.

Мені пофортунило. На якийсь час я став знаменитістю. Написані мною репортажі про зону викликали інтерес.

Мене відвідала Муза. І я створив роман. Звісно, теж про зону. Його видали в нас. Потім переклали в «далекому зарубіжжі». Правда, ситим європейцям важко було зрозуміти, що таке наша зона. Вони сприймали її як щось цілковито сюрреалістичне. А втім, мене запросили на Захід, щоб я презентував своє творіння.

Аж ось у одному з європейських мегаполісів зі мною сталася дивна річ. Я сидів у літньому кафе біля «свого» готелю. Враз зупинилася машина, і з неї вийшли чоловік та жінка. Вони видалися мені знайомими.

Десь я їх бачив? Але де... Крізь мене ніби пройшов сильний електричний струм. Перед очима з'явилася зона.

Ці люди змінилися. Їхні обличчя випромінювали респектабельність... Вони обмінялися кількома фразами. Чоловік попрямував до готелю. А вона сіла за столик неподалік й замовила каву. Витягнула цигарку, запалила.

Ні, я не помилився. Це мусила бути Палітра. Підійти до неї? Але навіщо? Це ніби повернутися в минуле, у зону. Та цікавість (і не лише вона) взяла гору. Я встав і непевним кроком попрямував до Палітри.

— Дозволиш?

Якби в цей часударив грім серед ясного неба, він, певно, менше здивував би її, ніж моя поява.

— Не розумію, що ви кажете, — залопотала вона англійською мовою.

Її голос остаточно розвіяв мої сумніви. Так, це вона.

— Олено, я тебе впізнав. Сподіваюся, ти мене теж.

Вона (хай і з певними зусиллями) на знак згоди кивнула головою.

— Що тобі потрібно? — розгубленість і водночас невдоволення звучали в її голосі.

— Нічого, просто поговорити з тобою.

— Нам немає про що говорити!

— Чому ж? Цікаво знати, як ти живеш. Адже ми стільки часу не бачилися.

— Добре, поговоримо, — уже спокійніше сказала вона. — Що ти хочеш знати?

— Я бачив, як ти приїхала на машині з якимсь чоловіком. Це був Сканер?

Палітра нервово затягнується сигаретою.

— Відповідай! — майже наказую їй.

— Так, — байдуже каже вона.

— А які в тебе зараз стосунки зі Сканером?

Вона піднімає праву руку й демонструє каблучку.

— Ми — чоловік і дружина.

— Як?! — тепер уже настала черга дивуватися мені. — Такого я не чекав.

— Дискурсе, ти багато чого не чекав...

Палітра витримує паузу. Вона вже себе опанувала. Голос спокійний.

— Добре, я тобі дещо розповім. Але при умові — це залишається між нами. І ми ніколи більше не зустрінемося.

— Але...

– Ніяких «але». Я звідси просто можу піти. Бо нічим тобі не зобов'язана.

– Хіба я був тобі байдужий?

– Дискурсе, давай не будемо про це. У мене була мета.

– Яка?

– Гроши.

Це було сказано дуже просто. Й, певно, широко.

– Ти мене засуджуєш? Але чому? Хіба гроши – це погано? Вони свідчать про кмітливість, розум, успішність, зрештою – про силу.

– Ти завжди так думала?

– Ні, не завжди. Багато людей із часом приходять до розуміння цієї простої істини. Хто раніше, хто пізніше.

– Ти її зрозуміла ще до прибуття в зону?

– Уяви собі...

Палітра зловтішно посміхнулася.

– Я і Сканер знали, що зона – це клондайк. Тут крутилися великі гроши.

– Звідки?

– Зона – це, вважай, геніальне творіння. Раніше то був цеківський санаторій закритого типу. Коли розвалювався Радянський Союз, там головним лікарем працював Правденко. Він і решта співробітників санаторію ризикували залишитися без роботи. На їхнє щастя, тоді тут відпочивав Писаренко. В його голові й вирізла ідея створити санаторну зону для колишніх високопоставлених номенклатурників. Їхні синочки здебільшого пішли в бізнес і заробляли великі гроши. Щоб татусі не заважали, не плутались під ногами, вони ладні були кудись їх запроторити – хоч на край світу. За умови, що старих доглянутуть.

– Одвічний конфлікт батьків і дітей?..

– Щось таке. До того ж помножений на ідейну нетерпимість. Батьки ніяк не могли усвідомити, що їхні нащадки «стали капіталістами». Хоча вони їх до цього готовували.

Нервовість уже зникла в руках Палітри. Вона спокійно розповідала про зону – наче це її й не стосувалося.

– У Писаренка було чимало знайомих бізнесменів номенклатурного призову. Він запропонував їм віддати батьків у санаторій. При цьому гарантував, що дідуся матимуть не лише матеріальний, а й душевний комфорту. Вони й далі житимуть у світі, де зберігатиметься Радянський Союз. Для цього й було створено в зоні інформаційний центр, яким керував Писаренко. Звісно, за таку послугу новітнім бізнесменам доводилося вкладати чималі гроши. Але вони

охоче йшли на це. Чого лише не зробиш для своїх предків. До того ж, у середовищі нуторишів послати свого батька в зону вважалося виявом елітарності.

Певно, якби я не бачив зони, у сказане важко було б повірити.

— Для своїх працівників, — вела далі Палітра, — Правденко й Писаренко встановили жорсткий режим. Ті навіть не мали права розмовляти з клієнтами зони — щоб випадково не сказати зайвого. Тому вдавали глухонімих.

— І люди на це погодилися?

— А що їм залишалося робити? Умирати з голоду? В зоні єдиним місцем, де можна було знайти роботу, був санаторій.

— А як же ти й Сканер потрапили туди? Невже ви не знали, що вас чекає там? Ви готові були миритися з диктатом цих двох маразматиків?

— Ми все дуже добре знали. Сканер працював у фірмі одного з бізнесменів, що віддав батька до зони, тож про все детально й довідався. Запропонував Правденку та Писаренку створити в зоні власний телецентр, використовуючи комп'ютерну графіку. До того часу старих дурили з допомогою газети «Правда» й примітивних радіоточок-«брехунців». Керівники зони відразу скопилися за ідею. Адже це давало їм змогу значно підвищити плату за послуги.

Палітра на хвилину замовкла.

— Чи не багато я розповідаю тобі, Дискурсе?.. — запитала вона. — А втім...

Махнувши рукою, продовжила.

— Сканер запропонував мені переїхати з ним у зону. Я була його подругою. Спочатку ми сподівалися підзаробити грошей. Але з часом у мене визрів план. Чому ми маємо задовольнятися крихтами, які нам милостиво кидали Правденко й Писаренко. Чому нам не заволодіти їхніми коштами? Треба було знайти слабку ланку.

— Вона, звісно, була знайдена.

— Так, нею виявився Писаренко.

— Чому саме він?

— Бачиш, хоча ідея зони належала Писаренку, але реальні важелі влади опинилися в руках Правденка. Він займався господарством, фінансами. Писаренко ж грався, творячи для стареньких віртуальний радянський світ. Спочатку це йому, певно, подобалося. Те, що він робив усе своє життя, ніби отримало логічне завершення. Але з появою Сканера ситуація почала змінюватися. В принципі, без Писаренка вже можна було обйтися. Він спробував переключитися

на адміністративно-господарську роботу. Але Правденко не дозволив йому це зробити. Той уже набув потрібних зв'язків і міцно тримав кермо у своїх руках. Писаренко почав вередувати. І тоді...

Палітра витягнула чергову сигарету, припалила, глибоко затяглася.

– Так, Дискурсе, я стала його коханкою.

– Про це знов Сканер?

– Звичайно, то був наш спільний план. Я вмовила Писаренка кинути зону разом зі мною. Казала, що ми заслуговуємо на щастя в нормальному світі, ну і подібні дурниці. Поступово він почав схилятися на мої умовляння. Унього була розмова з Правденком. Розмова непроста. Правденко не хотів змінювати усталений хід речей. Але зрештою вони дійшли згоди. Писаренку мали знайти заміну. Після цього він міг покинути зону разом зі мною. Було також домовлено, що для Писаренка кожного місяця перераховуватиметься певна сума. Розумієш, Писаренко й Правденко були наче брати-близнюки. Вони не могли один без одного. Банківські операції зони здійснювалися лише за наявності їхніх двох підписів.

– Тобто між ними довіри не існувало.

– Дискурсе, коли йдеться про гроши (особливо великі), довіри бути не може.

Палітра виразно подивилася на мене.

– Іноді ти дуже наївний, – сказала вона, – але саме ця наївність нам допомогла. Спочатку ми вважали, що твій приїзд зруйнував усі наші плани.

– Чому?

– Тому що того дня, коли ти приїхав, Писаренко ввечері зник. А наступного його поховали. Нам сказали, ніби він утопився. Я та Сканер не знали, що йдумати. Здавалося, його вбив Правденко. Адже тепер, коли з'явився ти, кваліфікований журналіст, без Писаренка можна було обйтися. Правденко став єдиним розпорядником рахунків зони. А до нього підступитися було важко.

Палітра зітхнула.

– Насправді ж все було інакше. Після твого прибуття в зону Правденко й Писаренко якось довідалися, що ти журналіст. Вони почали наводити про тебе довідки. Зробити це неважко. Є ж Інтернет. Загалом ти їх влаштовував. Було вирішено зімітувати смерть Писаренка. А тебе поставити на його місце.

– Але, – продовжувала Палітра, – ми спочатку не знали, що смерть Писаренка – імітація. Через два дні після похорону в мене

вдома задзвонив телефон. «Ти одна?» – чую в трубці голос Писаренка. «Одна», – кажу. А сама – в шоці. Писаренко з неприхованим задоволенням починає розповідати, як інсценізували його смерть, що він уже облаштувався у «великому світі» й чекає на мене. І що все це узгоджено з Правденком. Тепер слово за мною. Я попросила дати трохи часу. Мовляв, не можу простотак зникнути. Це викличе підозри. «Нічого, – заспокоїв Писаренко, – тобі теж інсценізують смерть.» У мене почалася істерика. Справжня істерика. Він зрозумів, що перегнув палку. Дав спокій. Сказав, що передзвонить пізніше. Я відразу розповіла все Сканеру. Але ні в нього, ні в мене не було плану.

Палітра замовкла. Потім подивилася на мене.

– І ось тоді ти вступив у гру, припустивши можливість імітації смерті Писаренка. Для мене це був ще один шок. Звідки тобі було відомо про такі речі? Невже інтуїція? Ось тоді я вирішила провокувати тебе на радикальні дії. Сканера ж просто поставила перед фактом. Мої надії віправдалися. Ти розкопав порожню могилу.

– Невже ви цього не могли зробити?

– Могли... Але навіщо нам ризикувати?

Моя співрозмовниця хитро примуржila очі.

– Олена, невже це все була гра?

– Так!

– Не вірю! Хіба можна зіграти самогубство, любов?

– Як знаєш, – Палітра знизила плечима. – Це складно. Але можливо.

– І ти мене зовсім не любила?

– Дискурсе, не будь наївним.

– І ти спала, (ні, любилася), зі мною заради вигоди? Ти торгувалася й продовжуєш торгувати своїм тілом?

Палітра байдуже хитнула головою.

– То й що. Це такий же товар, як й інші. Хоча зараз у мене достатньо грошей, щоби цим не займатися.

Воїстину – від любові до ненависті один крок. У цю мить здалося: я ненавідів Палітру. І це, певно, прочитувалося в моєму погляді. Ніби віправдовуючись, вона промовила:

– Дискурсе, такі правила життя.

– Я не хочу їх приймати.

– Тим гірше для тебе.

Наши погляди зустрілися. Я спробував опанувати себе. Й запитав:

– І що ж було далі?

– А далі була революція.

— Так, непогана вистава. А що за лаштунками?

— Чому вистава? Хіба ти не бачив, як горіли очі в людей, як широко тішилися вони.

— Мова не про них.

— Розумію. Ти хочеш знати про мене й Сканера. Отож, я зустрілася з Писаренком. Вмовила його підписати банківські чеки, на яких уже були підписи Правденка.

— Де ти їх узяла?

Палітра іронічно посміхнулася:

— Думаєш, Правденко перед тим, «як піти в могилу», підписав зрешення? Кому воно було потрібне. Сканер підсунув йому на підпис чеки. Можливо, Правденко навіть не розумів, що підписує.

— Завдяки вам закопали живцем людину!

— Ну, пожалій його. Але не думаю, що він змілостивився б над тобою.

Якусь хвилину ми мовчали.

— А як ти повелася з Писаренком?

— Так, як він того заслуговував. Я запропонувала йому зняти гроши й відкрити новий рахунок. Він, звісно, погодився. Далі переконала Писаренка не з'являтися в банку. Тут ти мені допоміг знову. Твої статті про зону налякали його. Він боявся виходити на люди. Водночас вірив мені. Певно, навіть не припускав, що я можу його обманути. І тому віддав чеки. Гроши я, звісно, перевела на свій рахунок, залишивши Писаренка ні з чим.

— І яка його доля?

— Не знаю. І це мене не цікавить.

— Якось не думав, що ти така жорстока.

— Жорстока? Але чому? Хібая невчинила справедливо, забравши в грабіжника награбоване?

Не хотілося дискутувати. Мені здавалося, що ми говоримо різними мовами.

— А як ви одружилися зі Сканером?

— Він був моїм партнером. Без його допомоги, сам розумієш, я не змогла б забрати гроши в Писаренка. А ще він непогано заробив на зоні. Словом, ми вирішили поєднати наші серця й... капітали.

— Святе сімейство.

— Не іронізуй. Родина як родина.

— Маєте свій бізнес?

— Як тобі сказати... В принципі, так. У нас багато енергії та грошей...

— Можна конкретніше?

— Ти занадто допитливий.

Подібне мені говорив покійний Павук. І я сказав йому: допитливість моя професійна риса. Те саме почула Й Палітра.

— Ну, що ж, — мовила вона, — задовільно твою цікавість. Ми з'ясували (до речі, не безтвоеї допомоги), що революція — непоганий бізнес.

— І ви робите революції?

— У світі є чимало зон, які потребують змін... і нашого досвіду.

— Але цей досвід дорого обходиться людям.

— То вже проблеми цих людей. Якщо вони не можуть нормально облаштувати своє життя, то ми приходимо ім на допомогу. і вони отримують те, чого заслуговують.

Було сумно.

— Прощавай, Дискурсе, — сказала Палітра. — Не хотілося, щоби наші шляхи знову перетнулися.

Мені теж цього не хотілося.

Я повернувся з чепурненької Європи до своєї незатишної країни.

А ще настала осінь — чи не найкраща пора для подорожі в гори. Вкриті лісами, вони тішили око своїми барвами. Зелене мішалося з жовтим, золотим, червоним... Над головою — океан сині й життєдайне сонце. Здавалося, я пливу в цьому морі краси. А «Гольфик», що замінив мені «Запорожця» — то човен-вітрильник.

Куди несеш мене, мій мілій друге?

І чую голос. Спочатку всередині. Він наростає, виривається назовні. Уже все бринить навколо: «У зону, зону, зону...»

Не хочу. Це минуле. Його я прагнущу забути.

Затуляю вуха. Та голос не змовкає. «У зону!..»

Гаразд, повертаю на гірську дорогу. Вона приведе мене туди. Враз настає тиша.

Єство впирається. Але незрозуміле «треба» кермує моїм тілом, як марionеткою. Вже не тішить осіння краса, чисте небо...

Цікаво, а що відчуває метелик, який летить на вогонь?

Ось і зона. Здавалося, тут мало що змінилось. Ті самі корпуси, будиночки й пам'ятник Леніну. Десять удалині — цвинтар.

Але щось не те.

Сураєв не в тому, щоби
 відкрити правду про себе. На це
 багато разу не треба. Сураєв
 в тому, як піти цвого життя
 (О. Зинов'єв «Знакиці висоти»).

Іду порожньою вуличкою. Зупиняюся біля дерева. Спираюся на нього... Хтось мене шарпає за руку.

– А я знат, що ви приїдете.

Біля мене дідусь. Його важко впізнати. На ньому брудна сорочка, потертий піджак. Це той колишній голова колгоспу, якому не спиться вночі.

– Ви приїхали вчасно. Сьогодні ховають Писаренка.

– Хіба можна людину ховати двічі?

– Звичайно! Адже нам відведено багато життів...

– Для чого?

– Щоби ми могли спокутувати свої гріхи. І ставати кращими.

– Ви вже не вірите в пекло?

– Очиститись можна лише тут, на землі.

– Давно ви дійшли такої думки?

– Недавно. З віком мудрішаеш. І я не хочу в наступному житті страждати за гріхи нинішні. Тому Й відмовився покинути зону. Вона для мене – місце очищення...

Старий замовк. Ніби щось згадував.

– Коли тут усе розвалилося, – продовжив він свою мову, – син хотів забрати мене. Але я сказав: «Ні, мені вже нічого не треба. Я повинен достойно завершити життя. І це зроблю в зоні». Тепер живу з того, що дає природа. Усіма забутий...

Мизайшли на кладовище. Там стояла відкрита труна. Але не було тих, хто хотів би попрощатися з Писаренком. Це зробили лише ми.

Біля труни стояв Василь – той шофер, який колись возив мене на кладовище. Очевидно, він доправив труну на вантажівці, припаркованій поруч. Василь забив домовину. Попросив нас допомогти. І ми опустили її в яму. Засипали.

Виглядало це буденно. Навіть не вірилося, що ховаемо людину.

– Чому ж так?.. – запитав я.

– Певно, він не заслужив більшого, – відмахнувся Василь.

– Мені пора, – мовив дідусь, – треба ж готуватися в далеку путь.

Я потиснув йому руку.

— Хай щастить вам, — побажав йому. Хоча це побажання не було доречним.

Дідусь зробив кілька кроків. Та враз обернувся й сказав:

— А знаєте, я вже нормальню сплю. І мені не сниться той страшний сон. А як сптиться вам?

— Я не пам'ятаю своїх снів.

— Можливо, ви праведник, — сказав старий і пішов своєю дорогою.

— Божевільний, — кинув у його бік Василь.

— А вас я упізнав. Коли відбувалася революція, ви жили в зоні.

— Було таке.

— Невже хочете повернутися сюди?

— Ні. Це я так приїхав... Відвідати.

— А-а-а, — протягнув шофер. — Зараз майже ніхто не повертається в зону. Усі тікають звідси. Людей, що залишилися, можна перелічити на пальцях. Сідайте, — запросив він до своєї вантажівки, — поїдемо до мене. Хоч який би не був покійник, але ж він людина. І за упокій його душі годиться випити.

Ми проминули колишній інформаційний центр. Він стояв пусткою. Деякі вікна були розбиті. Так само виглядали й вілли. Здавалося, ніби тут пронісся вихор війни. Щоправда, біля однієї запримітив накидану гору каменів-валунів і горбок золотого, добре просіяного піску.

Василева хата зустріла нас байдуже. Здавалося, і вона, і її господар просто доживали віку. Ми сіли за стіл, вкритий брудною скатертиною. Василь поставив пляшку самогонки, тарілку із салом та хлібом.

— За покійника, — зітхнув він.

Дзенськнули келишки.

— А як Писаренко з'явився в зоні? — поцікавився я, закушуючи салом.

— Дуже просто. З'явився й усе.

— І ніхто не поцікавився, що було з ним.

— Тоді вже наші люди збайдужили. Спочатку після революції було велике піднесення. Великі сподівання. Та все швидко минулося.

— Чому?

— Сканер, якого ми гордо іменували нашим президентом і якому беззастережно вірили, — продовжив розповідь Василь, — виявився звичайнісінським хапугою. Він не думав про те, щоби зберегти зону. Почав домовлятися з синками дідусів, аби ті позабирали своїх батьків. При цьому вимагав від них грошей. І немалих...

– За що?

– За мовчання. Тоді недобра слава гриміла про зону, про ті порядки, які встановили тут Писаренко й Правденко. Звісно, багаті синки не були зацікавлені в тому, щоби хтось розголосував, де вони тримають своїх татусів. Це могло зашкодити їхньому бізнесу.

Василь налив каламутної рідини в келишки.

– А чого ж ви мовчали? – запитав Його. – Адже Сканер руйнував те, що вас годувало.

– Нам розповідали байки про свободу, справедливість... А ми себе тішили. Думали, вхопили Бога за бороду. Сканер обіцяв, що гроші, які він отримував від синків наших клієнтів, будуть вкладені в справу. В зоні побудують шиканний готель, до нас приїжджатимуть туристи. А ми зароблятимемо гроші.

Василь дивився на мене каламутними очима й продовжував:

– Обладнання інформаційного центру кудись вивезли. Сканер сказав, що воно більше не потрібне. Ми тепер матимемо змогу дивитися справжнє телебачення й читати справжні газети. А гроші, отримані від продажу устаткування, вкладемо в будівництво готелю... Якраз! – він спересердя вдарив кулаком по столу. – Потім почали вивозити речі, котрі були на віллах. Коли в зоні не залишилося стариганів, за винятком отого божевільного, якого ми бачили на кладовищі, й коли все, що можна продати, було продане, Сканер зник. Звісно, з грошима. А ми залишилися біля розбитого корита. Ні роботи, ні грошей. Люди почали тікати з зони. Ось тоді й з'явився Писаренко.

– Що ж привело Його сюди?

– Хто зна, – Василь знизив плечима. – Можливо, шукав забуття... Чиспогадів. Адже він жив зоною. Давай вип'ємо, – запропонував мій співрозмовник, – втопимо лихо в чарці.

Келишки спорожніли.

– А чому ти не покинув зону? – запитав я Василя.

– Іноді й сам про це думаю, – зізнався він. – Але кому я потрібен на чужій землі? Знаєш, земля – це сила. Своя земля!

І замовчав.

– Дякую, – проказав я, підводячись із-за столу.

– Зачекай, – зупинив мене Василь. І налив чарку. – Давай уже по третій. На душі гірко. Може, ця чарка допоможе забутись?

Перехилили її, скривились. Та вийшли з хати.

Сонце світило, як і раніше. І небо було синє. І гори, ліс, озеро – все це тішило око. Своя земля!

Десь біля озера побачив кількох чоловіків, які будували дерев'яний зруб.

— Що це таке? — запитав. — Життя повертається в зону?

— Можливо. Знайшовся якийсь багатий чоловік, котрий купив тут землю. Тепер будує дачу. А, можливо, й ще щось.

— І зновуваша земля не буде вашою.

— Така, певно, наша доля, — байдуже промовив Василь. — Ми ніяк не можемо стати господарями в своєму домі. Можливо, через нашу довірливість... Чи дурість!

Не хотілося говорити. Хотілося просто мовчати.

— Прощавай, — сказав я, подавши Василеві руку.

Та й почав спускатися вниз, до озера.

Дорога моя йде повз дерев'яний зруб. Там працює кілька чоловік. Щось вони пилиють, стругають. Вдивляюся в їхні сувері лиця. Кажу: «Добрий день». Робітники не відповідають, лише кивають головами.

І ось озеро. Я наодинці з ним.

Мене кличе стихія води. Підходжу, омиваю руки, лицє...

Починаю скидати з себе одяг.

Ми вийшли з води...

Вода вкриває мої коліна, стегна, сягає пояса, плечей. Починаю плисти.

Відчуваю, довго не витримаю. Холод пронизує до кісток.

Озираюся на сонце. «Прощавай, життедайне світило, я йду від тебе, сковаюся під водою й знайдутам спокій.»

Ми вийшли з води...

Туди й повернемося.

Тихо, добре. Нірвана.

Хтось схиляється наді мною. Це мені сниться? Чи, може, відається?

Ні, я все-таки живий. Знову народжений? Очищений стихією.

Бачу лице чоловіка, що урятував мене. Це один із тих, хто будує дачу-зруб.

Чоловік махає руками, намагається щось сказати. Але не може. Він — німий.

Удалині чую спів півня. Це, певно, той птах, що колись будив мене в зоні. Життя триває.

Сансара! *

*Наша сила — в єдності, а порука
успіху наших змагань — в державній
слуговянстві! (Симон ЛЕМІОРА)*

Тетяна ЩЕРБАЧЕНКО.	
Невже вони не розмовляли з котами?!	4
Маріанна КІЯНОВСЬКА.	
Діва і Єдиноріг: здогад одної смерті	Пoesія
	7
Дмитро СТУС. «Зневіри оголюють дно»	Культиватор
	23
Україна — книжкова держава: розмова з Василем ШЕВЧЕНКОМ	Барабан
	25
Ярослава СТРИХА.	
Dunno, або Остання гра Володаря	ПРОза
	31
Катерина БАБКІНА. Дуже уявний світ	Культиватор
	172
Марічка НАБОКА.	
Космомиші, русалоньки та інші	Переоблік
	177
Катерина БАБКІНА.	
Дев'яносто років самотності	Переоблік
	179
Богдан-Олег ГОРОБЧУК. Мистецтво як ліки	Переоблік
	181
Ольга МИХАЙЛОВА. Поколіннєва казка про особистого Комутатора	Переоблік
	184
Катерина БАБКІНА. Приречені на свободу.	Переоблік
Практичне застосування словників	186
	188
Марина ОЛІЙНИК. Життя як мрія	Переоблік
	189
шукайте ЗАВОРОНЕНУ-ЗОНУ зі Степаном ПРОЦЮКОМ	I-VIII
Яна ДУБИНЯНСЬКА. У провінції на морі	ПРОза
	191
Володимир ЄШКІЛЄВ.	
На узбіччі всесвітньої змови	Апокрифи
	210
Петро КРАЛЮК. Зона	ПРОза
	213

КІЇВСЬКА РУСЬ
літературно-критичний часопис
КНИГА 3

7514 рік від сотворення світу
(2006-й від народження Ісуса Христа)

Часопис виходить 11 разів на рік.

В оформленні використано світлини:

Андрія Гаука, Романа Малка,
Романа Марчишина,
Тетяни Щербаченко;

а також –
• писані золотом «Ворота (1230–1233)
собору Різдва Богородиці в Суздалі. Літо.
кування, нарізання, золоте наведення;
малюнки з www.newacropolis.org.ua.

Назва, юніцість дізайну часопису
«Кіївська Русь» є інтелектуальною власністю
засновника й скороняється Засновником України

«Про авторське та сумісні права».

Передрук матеріалів є дозволом таємно
лише за згоди редакції. Редакція може не
погоджуватися з поглядами автора.

Автори несуть відповідальність
за правдивість інформації.

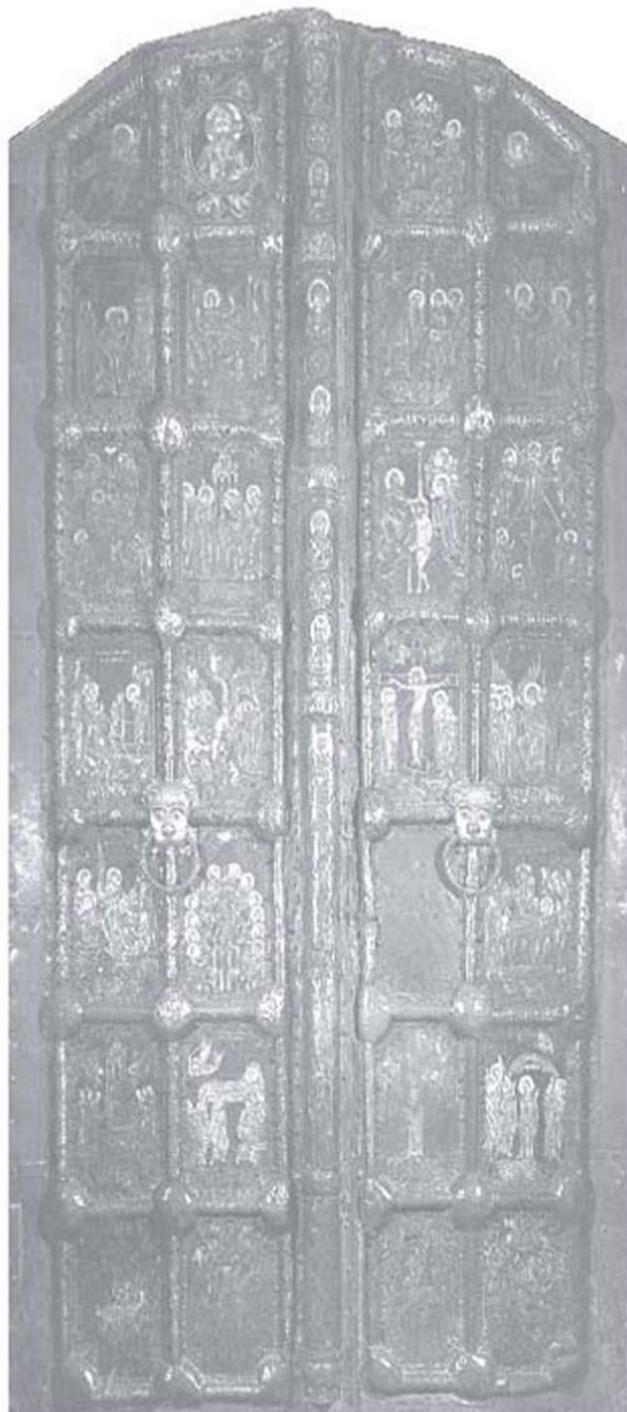
За зміст рецензії несуть відповідальність
рецензований.

Надіслані текоти не повертаються.

Редакція залішає за собою право
як редагувати надіяні текоти,
так і обираючи право відповісти автору.

Листування з читачами –
лише на сторінках часопису.

Підписано до друку 18.04.2006 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друкарський. Умов. друк. арк. 15.81.
Обл. вид. арк. 17.09. Зам. № 6-076. Ціна друкіріза.
Частини накладу поширюються безкоштовно.

Засновник і відповідь ТОВ «Видавництво «Кіївська Русь».
Свідгство про державну реєстрацію: КВ № 10798,
вилаже 27 грудня 2006 року.
Надруковано в типографії «Кіївська Русь»,
м. Київ, вул. Набережно-Хоругвальська, 78.

#003

...тепер уже знаю...

Де вона, де? Що з нею? Не залишатиму ж я повідомлення. Це буде безглаздо й видасть із головою; що би не надиктував, безпристрасна техніка зафіксує мій неспокій, навіть якщо це будуть образи. Треба на мобільний...

«Зараз абонент не може прийняти ваш дзвінок, зателефонуйте, будь ласка, пізніше», – якимось по-змовницькому зловісним тоном відреагувала мережа. Що з нею? Де вона? Де?

Може, відімкнула свій дебільник і зараз трахється з новим коханцем... Напевно, використала функцію ліквідації зв'язку з моїм номером? Це легко перевірити...

А якщо вона лежить у власній ванні, спливаючи кров'ю з перерізаної вени? ТВ любить хвойні ванни, хвоя перемішується з венозною темно-червоною рідиною, молекули жалю вступають у дифузійний процес із молекулами жаху, очі її скляніють, найдорожчий на світі розбещений ротик кам'яніє, її чуттєві музикальні руки неспроможні викликати швидку. Її лялька в безглаздому кухонному фартушку по-сфінкськи спостерігає агонію господині, котра одразу пожаліла за нашим розривом стосунків, але гордоші не дозволили просити, щоб я вибачив?.. Її лялька в безглаздому чи то гувернантському чепчику, чи то капелюшку *a la* англійська покоївка XIX століття лише тихесенько й моторошно рेगоче, згадуючи заповіти Алхіміка:

кожна лялька повинна прагнути провести господаря до крашого світу

кожна лялька повинна подати господині руку для посадки на човник Харона

всяка лялька не може бути прив'язаною до її власника

кожна лялька повинна прагнути, щоби власник любив її

жодна лялька не повинна любити, ненавидіти, співчувати, співстраждати

інакше це не квітка з нашого легіону, а гидотне господарське ганчір'я

А якщо...

А може, ТВ просто рेगоче на кухні після успішно виконаного агентурного завдання опозиції? Її було доручено психологічно надломити мене... як одного з найбільших

ЗАВОРОННЯ СОВА
II
03'7514

мозкових perpetum mobile провладної верхівки... Спочатку ця опозиційна агентка була мені зовсім байдужою... Пізніше я полюбив її божественний ротик... Я полюбив її... За той час ТВ після кожної нашої зустрічі висилала криптограми й шифrogramами у свій націоналістично-розвідувальний центр:

- 1) «працюю над об'єктом»;
- 2) «починаю вести гіпнотичну роботу над паралічем волі об'єкта»;
- 3) «об'єкт виявився міцним горішком»;
- 4) «об'єкт починає проявляти перші ознаки любовної абулії»;
- 5) «потребую доставки спеціальних рідких психотропних речовин для пришидання зомбованості об'єкта»;
- 6) «речовини плюс жіночий досвід подіяли»;
- 7) «нарешті дізналася від об'єкта важливу інформацію»;
- 8) «об'єкт перебуває поза підозрами; інформація надходить»;
- 9) «об'єкт повністю зомбований і використаний; чекаю розпорядження»;
- 10) «інтимні стосунки з об'єктом припинено; шифrogramу щодо наступного завдання отримала».

Я розчавлений і поганьблений...

Тремтячими руками ВВ набирає sms, здається, чотири:

- I. «ТВ! Не можу зв'язатися, відгукнися, будь ласка.»
- II. «Тетяно, як твої справи, хочу зустрітися.»
- III. «Тетянко, напиши мені відповідь або подзвони.»
- IV. «Тебе ніде немає! Де ти? Де ти?!»

На жодне з послань відповіді не надійшло.

ВВ знайшов ув аварійному записнику номер Тетяниного фірми. Ввічлива секретарка повідомила, що пані Тетяна ще позавчора звільнілася, так, це теж було для нас несподівано, передала акції компанійонові, де вона зараз, такою інформацією наша фірма, на жаль, не володіє, може, ви хотіли щось залишити, тоді вибачте, всього найкращого.

...Тетянко, тебе ніде немає, може, ти перетворилася на змієволова та подалася у джунглі; кажуть, що тебе бачили в мексиканській прерії, ти ж не стала попелом і mrією, правда, Танюсю? Ти, напевне, змінила номер мобільного, місце й місто проживання, чому ти втекла від мене, як мені тебе шукати?

Хочеш, я приду на поріг твоєї квартири, день і ніч сидітиму під дверима, буду вітати твоїх коханців і дарувати їм квіти.

Буду покірно обтиратися від іхніх пловків у лиці.

Простелю від твого порога до сходів розкішний килим, такими користуються в аеропорту Бориспіль, приймаючи іноземних президентів.

ЗАВОДОЧНА РІСОНА
03'7514 III

Уночі скімлітиму, як бродячий пес, під твоїми дверима та співати-
му середньовічну любовну серенаду під твоїми вікнами.

Лизатиму вхідну клямку, уявляючи, що це твій ротик, чи стрибати-
му з парашутом із дахутового будинку.

Куплю тобі десять тисяч червоних троянд, завалю ними всі входи
й виходи, щоби ти не приймала гостей чоловічої статі.

Зроблю дорогу операцію, стану жінкою. Ти не впізнаєш мене й
візьмеш домашньою покоївкою...

Через кілька тижнів ти закохаєшся в мене, відкривши привабли-
ву отруту одностатевої любові. І твій ротик уже служитиме не сумнів-
ній красі фалічного ритуалу, а для радощів кунілінгусу. Ти перестанеш
виходити на вулицю, найняті лакей-чоловіки приноситимуть нам їжу та
напої – і ми з головою поринемо у витончені перипетії лесбосу. Мій
чоловічий дух, що зважився на приизливу зловісність вівісекції, не
вдовільнятиметься роллю активної коханки. Одного прекрасного дня,
коли ти, зомбована пасивним сапфіянством, скажеш, що мені нале-
жить не лише твоє тіло, але й душа, я попрошу тебе кілька годин побути
на самоті.

Перед тим подам таємний знак, на мене
знову чекатиме холодне світло операційної,
яка звільнить від ненависної трансвеститської
шкури.

Ти чекатимеш кілька годин. Мене не буде
ніде. Від розпачу почнеш бігати кімнатою й би-
тися головою об її такі ж холодні стіни, як мое
операційне світло. Але ти вже не будеш розлю-
ченою немилосердною тигрицею, як раніше. Бо за
час нашого експериментального лесбосу ти дегра-
дували до стану овечої покірності. Мій мобільник
не відповідатиме, ти будеш висилати розплачливі й
трагічні (на мій погляд, трагікомічні) sms на кш-
талт: «Моя найдорожча! Чому ти мене покину-
ла? Де ти?». А я, уже в природній чоловічій шкірі,
мстиво реготатиму над твоїм «де ти?». Я також
колохся, в якомусь іншому житті, що його туман-
но пам'ятаю, висилаю тобі десятки подібних sms.
Ти навіснітимеш від жалю й розлуки, ти будеш шу-
кати свою покоївку-коханку в міліції й моргах (тя-
миш, кохана, мати учит наизусть телефони морга,
когда ее нет дома слишком долго), в притонах і
на кладовищах, будеш вдаватися до міжнародно-
го розшуку, а звідусіль приходитимуть лише сухі
повідомлення: «Не знаємо, не бачили, така-то не

зареєстрована». Очманіла від насильницької любовної розлуки, ти покинеш свої агентурні й бізнесові справи, станеш асоціальним елементом, додатком до овечого менталітету. Найняті мною люди уважно стежитимуть за тобою – і щоби жодної звістки про покоївку-коханку, жодного натяку, жодної надії.

І тоді я прийду, оброслий жорсткосердною шерстю та непідробним презирством. Ти впізнаєш мене, проте не матимеш сил ні прияти, ні прогнати. І мені не захочеться слиняного женоподібного орально-го сексу. Відроджений помстою й стражданнями, я братиму тебе грубо й жорстко, традиційно й постмодерно. Навіть твоя лялька одного разу спробує скинути із себе безглазий фартух та ідотський чепчик, зігнорувавши приписами Господаря. Проте послизнеться, впаде, бо Господар заборонив ляльці любов, як небезпечну розкіш, що вкорочує життя швидше від сигарети.

Тоді лялька почне реготати, але на цей раз, ТВ, з тебе, дорога моя, з тебе...

Тобі будуть байдужі мої суперменські любощі – і тоді я покажу документи про операцію. Ти крикнеш і зомлієш. Я довго відливатиму тебе водою, а ти лише перепитуватимеш одне й те ж: «То її вже ніколи не буде... ніколи... ніколи».

І тоді я зрозумію, що переборщив із експериментом. Але – хай кожному воздастися за заслуги його... – той вчинок був рівноцінним твоїй жорсткості до мене в якомусь далекому минулому житті. Я відпоюватимутебе цілющою водою, годуватиму свою пристрастю, бо я ж весь цей час любив тебе. Я співатиму тобі нічних колискових, покину роботу й партію, філософію й лялькарство, але не зумію вивести тебе зі стану апатичного овечого менталітету. Я збегну, що не можна прищепити любов насильно, але не зможу відмовитися відтого обличчя, тіла, душі. Ти будеш повністю безпорадна. Я пратиму твій одяг і варитиму їсти, знову працюватиму, але простим школільним учителем.

Вечорами я розповідатиму тобі казки. Ти слухатимеш мене, музеино похитуючи головою, неначе механічна лялька чи воскова фігура колишньої ТВ. Спершу я кохатиму тебе кілька разів

ЗАБОРОННИЙ СОН
03'7514

за добу, але навіть мультиоргазми не зможуть вивести тебе зі стану траурної заціпнілості. Одного разу, після чергового багатооргазмового забуття, твій погляд стане оптимістичнішим. Від надмірного хвилювання мої скроні стиснуться так, немов якийсь збоченець-хірург заклав голову у великі операційні обценъки. Ти благально глянеш на мене й скажеш: «Будь ласка, покровителю, ти такий добрій, допоможи мені знайти її!». І це буде початком кінця. Я знову показуватиму тобі медичні підтвердження дворазової зміни статі, я істерично кричачу, вперше, відколи переселився до тебе:

– Вона – це я! Я – це вона! Хіба ти не розумієш цього?! Дивися! Дивися!

І я вкотре тикатиму Тетяні вже безглазді тепер операційні папери, що принесли мені стільки страждань і болю. Вкотре вона казатиме голосом механічної ляльки:

– Так, я розумію, але ж ти – це не вона, а вона – не ти.

Що ж мені робити? Я, збліднувши до кольору другої воскової фігури, полішу кімнату, бурмочучи малозрозумілу для інших молитву до свого родинного амулета, що нерозлучно жив побіля моєї шиї. Амулет мовчав, неначе третя воскова фігура цієї дивної й жаскої домівки. Може, мені знову змінити стать? Але, по-перше, я фізично не витримаю ще однієї такої операції, це протипоказано. А по-друге, якщо би навіть і витримав, то це вже буде інша покоївка-лесбійка. Тієї, конкретної (Тетяна каже правду, як би це не було жахливо), вже справді ніколи не буде. Вона померла під операційним скальпелем знаменитого лікаря-фахівця з тонкощів трансвестітських реінкарнацій. Її волосся, геніталії, груди й т.д. викинули в операційний відстійник. Вона померла! Бам-бам-бам!

Що ж робити, амулете? Звертаюся до твоєї родової та родильної сили, до твоїх дітородних вод, енергії тотемічного культу, твоїх близка-виць і громів, твоєї сили й слави! Допоможи мені, о первісний і різновеликий.

Я плакав і скімлив, тужив і страждав. Навіть Тетяна почала мовчи-ти та (як мені марно здавалося) з деякою цікавістю спостерігати за мною. І – о амулете, первісний та різновеликий! – на її руках з'явилася лялька, оповита безглаздим фартухом.

Раптом – це мені сниться? – лялька почала ворушитися, простя-гаючи до нас свої безживні ручки. Невже мені вдалося на мить зруй-нувати цей застиглий позирк нелюбові?! Амулет пішов назустріч моїм благанням! Дивіться, лялька ще більше підняла свої руки, її обличчя освітилося... що це?

Раптом лялька впала, немов підкошена монумен-тальною косою... у повітря піднявся легкий димок... і лялька зникла...

ЗАВОРОНЕННЯ
037514

VI

Дети, створіння в чепчику й кухонному фартушку, що на мить відчулло смак любові, зруйнувавши власну механічну абсурдність? Дети, зворушила домашня неістотко, що перейнялася силою моого розпачу? Дети, згустку матерії, що на мить зробився одухотвореним?

Знаю. Тепер уже знаю. Тієї ж миті тебе зруйнувала залізна рука залізного Господаря, що над усе бойтися навіть найпростіших виявів співпереживання, бо від них – крок до любові.

Тетяна, оживши на мить разом із лялькою, раптом заскімлила нелюдським у своїй жалобі голосом:

– Де вона? Виродку, поверни мені її! Поверни мені їх обох: мою кохану й мою ляльку! Ти їх знищив. Ти залишаєш за собою лише згоріще й руйну. Де вони? Де?..

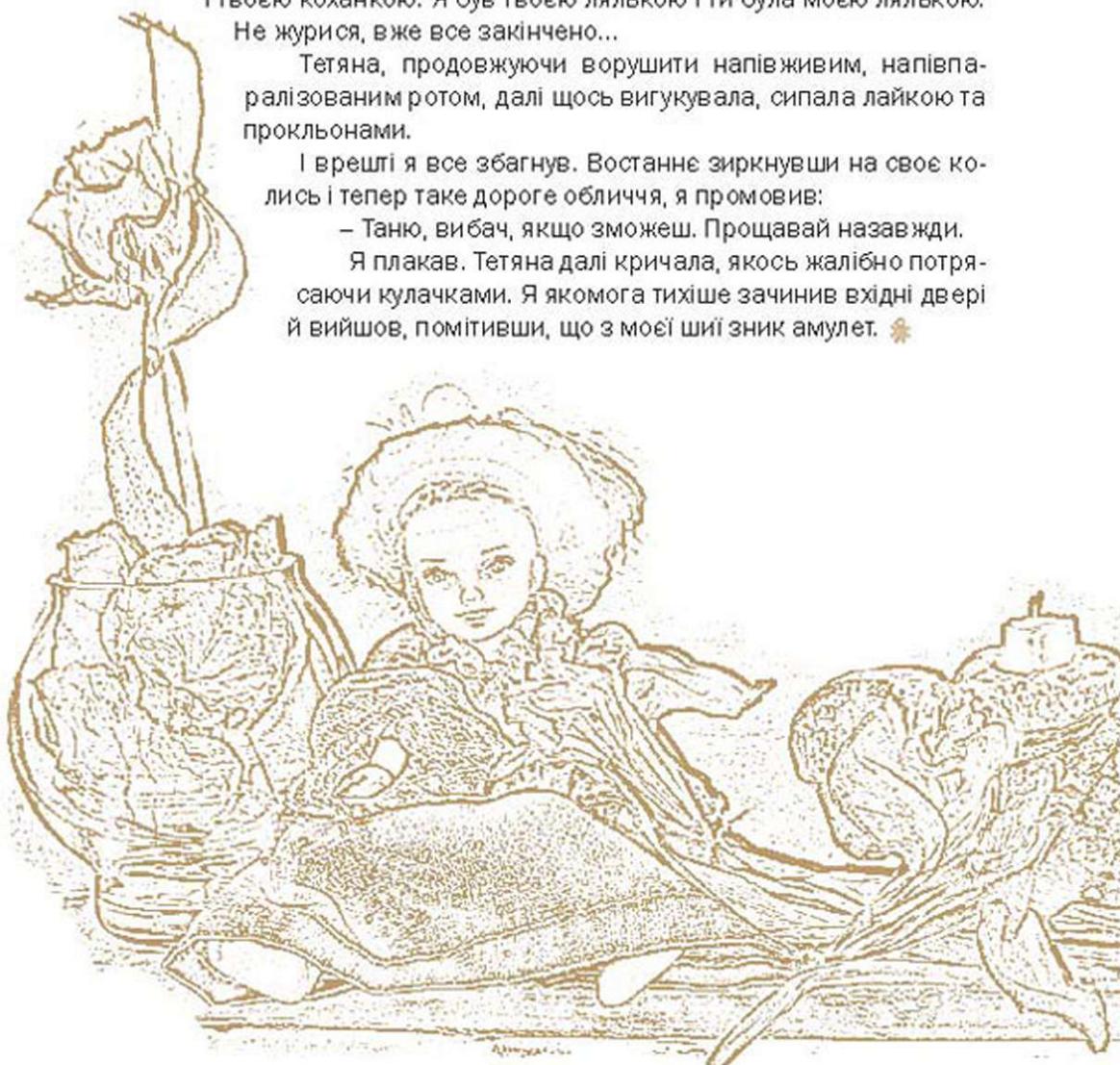
– Танюсю, вони – це я... в єдиній іпостасі. Я був твоїм коханим і твоєю коханкою. Я був твоєю лялькою і ти була моєю лялькою. Не журися, вже все закінчено...

Тетяна, продовжуючи ворушити напівживим, напівпаратизованим ротом, далі щось вигукувала, сипала лайкою та прокльонами.

І врешті я все збагнув. Востаннє зиркнувши на своє колись і тепер таке дороге обличчя, я промовив:

– Таню, вибач, якщо зможеш. Прощавай назавжди.

Я плакав. Тетяна далі кричала, якось жалібно потрясаючи кулачками. Я якомога тихіше зачинив вхідні двері й вийшов, помітивши, що з моєї шиї зник амулет. *

Степан ГРОЦЮК

... поєт, прозаїк, есеїст

«...Уся моя проза — це передовсім пошуки світу любові, який, звичайно ж, вика�ає в собі стосунки між чоловіком і жінкою.

Моя проза має дуже різноманітні інтерпретації — до цілком протилежніх. Думаю, що кожен у моїх творах відчути те, що хоче відчитати.

Я вважаю, що будь-що, що торкається стосунків чоловіка і жінки, заслуговує того, щоб про це писати. Інша річ, що в моїй прозі є пошуки світу любові, що часом невротичні прояви є насправді неагодою автора з культом долара і «чревом великої орпі»,

яка це називаю, себто нашим життям, дуже часто скерованим на те, щоб мати, а не мати, щоб бути. Отож, цілком можливо, що мої герої морально значно здоровіші від багатьох добропорядних міщан, які може нічого в цьому світі не шукати, які дуже давно все з'ясували й зупинилися.»

ЗАБОРОНЕНІ